

FULDAI ÉVKÖNYV ANNALES FULDENSES

Fordította és a jegyzeteket írta
Veszprémy László

Corpus Fontium Antiquitatis Hungaricae

Volumen 1

Corpus Fontium Antiquitatis Hungaricae

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Magyar Őstörténeti Kutatócsoport

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Moravcsik Gyula Intézet

PPKE BTK Régészettudományi Intézet

Sorozatszerkesztő

Szovák Kornél – Türk Attila

Szerkesztő

Bácsatyai Dániel

*Corpus Fontium Antiquitatis Hungaricae
International Advisory Board*

Dániel Bácsatyai
Advisory Board Secretary
Research Center for the Humanities (Budapest)

Pál Fodor
Honorary Director General
of the Research Center for the Humanities (Budapest)

Miklós Maróth
President
Eötvös Loránd Research Network (ELKH)

András Németh
Vatican Library, Department of Manuscripts (Vatican City)

Peter Schreiner
Department of Byzantine Studies, University of Cologne (Köln)

FULDAI ÉVKÖNYV

(828–901)

ANNALES FULDENSES

Fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta
Veszprémy László

BUDAPEST 2022

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

A kötet a

Árpád-ház Program
támogatásával valósult meg

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

A kötet az Árpád-ház Program támogatásával készült
(IV.1. Keleti örökség – Keleti kapcsolatok. Írott források és kiadványok
IV.2. Az Árpád-ház elődeinek keleti kapcsolatrendszere)

A kutatás és a kötet az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatásával
a Tématerületi Kiválósági Program: Magyarország és a Kelet kapcsolatának régészeti kutatása
(Keleti Örökségünk PPKE Interdiszciplináris Történeti és Régészeti Kutatócsoport
[TKP2020-NKA-11]) projekt keretében valósult meg.

Borítóterv
auri grafika

© Veszprémy László

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Kutatócsoport

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont Moravcsik Gyula Intézet

© Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészlet és Társadalomtudományi Kar, Régészettudományi Intézet

ISBN 978-615-6388-28-5

ISSN 2064-8162

ISSN 2786-1538

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

Kiadja:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Kutatócsoport

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Moravcsik Gyula Intézet

PPKE BTK Régészettudományi Intézet

MARTIN OPITZ KIADÓ

H-1093 Budapest, Bakáts utca 1–3.

Nyomda: Pauker Nyomdaipari Kft.

TARTALOM

BIBLIOGRÁFIA.....	7
Rövidítések	7
Kéziratok.....	8
Kiadások	8
Fordítások	9
Szakirodalom.....	9
BEVEZETŐ TANULMÁNY.....	21
Az Évkönyv forrásairól.....	25
Az utolsó évek híradásainak rétegei.....	30
Az irodalmi forrásokról.....	31
A fordításról.....	34
KRONOLÓGIA.....	35
FULDAI ÉVKÖNYV / ANNALES FULDENSES (828–901)	37
A KAROLING BIRODALOM TÉRKÉPE A 9. SZÁZAD VÉGÉN.....	147
A KAROLINGOK LESZÁRMAZÁSI TÁBLÁJA	148
SZEMÉLY- ÉS NÉPNÉVMUTATÓ	151
FÖLDRAJZINÉV-MUTATÓ.....	159
AZ ANNALES FULDENSES LEGKORÁBBI TELJES SZÖVEGŰ KÉZIRATA	163

BIBLIOGRÁFIA

RÖVIDÍTÉSEK

- AA *Annales Alamannici*. In: *Untersuchungen zur frühalemannischen Annalistik*. Ed. Lendi, Walter. Freiburg 1971. 146–193.
- AB *Annales Bertiniani. Annales de Saint-Bertin*. Ed. Grat, Félix – Vielliard, Jeanne – Clémencet, Suzanne. Paris 1964.; *The Annals of St.-Bertin*. Ed., transl. Nelson, Janet L. Manchester 1991.
- AF *Annales Fuldenses*
- AM *Annales Mettenses priores*. Ed. Simson, Bernhard von. MGH SRG 10.
- ARF *Annales regni Francorum*. Ed. Pertz, Georg Heinrich – Kurze, Friedrich. MGH SRG 6. (Közelmúltban megjelent magyar fordítását már nem tudtam használni: *Frank királyi évkönyvek. Annales Regni Francorum*. Ford. Darvas Mátyás. Budapest 2021.)
- AI *Annales Iuvavenses qui dicuntur maximi*. Ed. Bresslau, Harry. MGH SS 30/2. 732–740.
- AS *Annales Sithienses*. Ed. Waitz, Georg. MGH SS 13. 34–38.
- ASC *The Anglo-Saxon Chronicle*. Transl., ed. Swanton, Michael. London 1996.; New York 1998².
- AV *Annales Vedastini*. In: *Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte. 2. Jahrbücher von St. Bertin. Jahrbücher von St. Vaast. Xantener Jahrbücher*. Ed. Rau, Reinhold. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Freiherr-vom-Stein-Gedächtnisausgabe 6. Darmstadt 1958. 290–336.
- AW *Annales Weingartenses*. Ed. Pertz, Georg Heinrich MGH SS 1. 64–67.
- AX *Annales Xantenses. Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte. 2. Jahrbücher von St. Bertin. Jahrbücher von St. Vaast. Xantener Jahrbücher*. Ed. Rau, Reinhold. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Freiherr-vom-Stein-Gedächtnisausgabe 6. Darmstadt 1958. 340–371.
- BAV Biblioteca Apostolica Vaticana
- BNF Bibliothèque Nationale de France
- BSB Bayerische Staatsbibliothek
- CDES Codex Diplomaticus et Epistolaris Slovaciae. 1–2. Ed. Marsina, Richard. Bratislava 1971–1987.
- CFH *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC*. *Az Árpád-kori magyar történet külföldi elbeszélő forrásai*. 1–3. Ed. Gombos F. Albin. Budapest 1937–1938., 4. Mutatók, összeállította Csapodi Csaba. Budapest 1943. Reprint: 1. Budapest 2005., 2–3. Budapest 2011., 4. *Az index chronicus* összeállította Érszegi Géza, az utószó és a kiegészítő bibliográfia Bácsatyai Dániel munkája. Budapest 2011.
- HKÍF *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szerk. Kristó Gyula. Szeged 1995.
- MEH *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Szerk. Györffy György. Budapest 1975²., Budapest 2002³.

MGH	Monumenta Germaniae Historica
AA	Auctores Antiquissimi
Conc	Concilia
Const	Constitutiones
DD LK	<i>Die Urkunden der deutschen Karolinger. 4. Die Urkunden Zwentibolds und Ludwigs des Kindes.</i> Ed. Schieffer, Theodor. Berlin 1960, 2002 ² .
Epp	Epistolae (in Quart)
Libri mem. N. S.	Libri memoriales et Necrologia, Nova series
Poetae Lat	Poetae Latini medii aevi
SS	Scriptores (in Folio)
SRG	Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi
SRM	Scriptores rerum Merovingicarum
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek
PL	<i>Patrologia Latina cursus completus.</i> Ed. Jacques-Paul Migne. Paris 1844–1891.
RI	Regesta Imperii (http://www.regesta-imperii.de/regesten/suche.html).
SRH	<i>Scriptores rerum Hungaricarum</i> 1–2. Ed. Szentpétery Imre. Budapest 1937–1938. (Reprint kiadásának utószavát írta, jegyzetekkel és bibliográfiával kiegészítette: Szovák Kornél – Veszprémy László. Budapest 1999.)
VL ²	Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon. 2. Auflg. 1–14. Berlin–New York 1978–2008.

KÉZIRATOK

Ms 1.

Sélestat, Bibliothèque Municipale 11. (Codex Schlettstadensis 11.), 10. sz. eleje, 1464 és 1470 között veszett nyoma, de 15. és 16. századi másolatokból ismert.

Másolatai:

München, BSB clm 1226., (1511)

München, BSB clm 28511. (15. sz.)

Koppenhága, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab AM (Arne-Magnaenus) 830. 4°, 1496–1510, Kirschgarteni monostor (Worms)

Ms 2.

Bécs, ÖNB, Cod. lat. 615., 11. sz., Saint-Trond

Ms 3.

Lipce, Universitätsbibliothek Rep. II. 129a 4°, 9. sz. vége, Niederaltaich (fényképmásolatát ld. Darvas Mátyás fordításának függelékében).

München, BSB clm. 966., 16. sz., Aventinus másolata

Vatikán, BAV Reg. lat. 633., 11. sz. vége

Bécs, ÖNB, cod. 451., 11. sz.

Brüsszel, Koninklijke Bibliotheek ms. 7503–7518., 12. sz., talán Metzből

Töredékek:

München, BSB 29088., új jelzete 29880/1, 15121.

Bern, Burgerbibliothek 720.1.

KIADÁSOK

- AF Pithou *Annales sive gesta Francorum 714–883 incerti sed vetusti scriptoris. In: Annalium et Historiae Francorum. Ab anno Christi DCCVIII ad ann. DCCCCXC. Scriptores coetanei XII. nunc primum in lucem editi.* Ed. Pithou, Pierre. Paris 1588. 1–146.
- AF Frehe *Annales Francorum Fuldenses. In: Germanicarum rerum scriptores aliquot insignes.* 1. Ed. Freher, Marquard. Frankfurt 1600. 1–55.
- AF Pertz *Annales Fuldenses.* Ed. Pertz, Georg Heinrich. MGH SS 1. Hannover 1826. 343–415.
- AF Kurz *Annales Fuldenses sive Annales regni Francorum orientalis.* Ed. Kurze, Friedrich. MGH SRG 7. Hannover 1891. (a kötetünkben közölt szöveget innen vettük át)
- AF Gombos CFH 1. 132–133. (csak a magyar vonatkozású részek Kurze kiadásából)
- AF Rau *Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte (Fontes ad historiam regni Francorum aevi Karolini illustrandam).* 3. *Jahrbücher von Fulda. Regino: Chronik. Notker: Taten Karls.* Ed. Rau, Reinhold. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters 7. Darmstadt 1960. 20–176. (Kurze alapján, 828-tól, javított német fordítással.)

FORDÍTÁSOK

- AF Rehdantz¹ *Die Jahrbücher von Fulda und Xanten.* Transl. Rehdantz, Carl. Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit 9. Jh., 9–10. Berlin 1852.
- AF Rehdantz^{2,3} *Die Jahrbücher von Fulda und Xanten.* Transl. Rehdantz, Carl – Wattenbach, Wilhelm. Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit 2. Gesamtausgabe 23. Leipzig 1889², 1941³.
- AF Rau *Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte (Fontes ad historiam regni Francorum aevi Karolini illustrandam).* 3. *Jahrbücher von Fulda. Regino: Chronik. Notker: Taten Karls.* Ed. Rau, Reinhold. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters 7. Darmstadt 1960. 20–176.
- AF Reuter *The Annals of Fulda.* Transl., annot. Reuter, Timothy. Manchester Medieval Sources, Ninth-Century Histories 2. Manchester–New York 1992.
- AF Horváth *Fuldai Évkönyv.* Ford. [ifj.] Horváth János. In: MEH³ 201–204. (a magyar vonatkozású részek fordítása)
- AF Géczi *Fuldai évkönyv.* Ford. Géczi Lajos. In: HKÍF 188–193. (a magyar vonatkozású részek fordítása)
- AF Walkowski–Dyakowski *Annales Sacri Romani Imperii. Roczniki Rzeszy.* Transl. Walkowski, Grzegorz Kazimierz – Dyakowski, Adam. Bydgoszcz 2014.
- AF Mañas Núñez *Anales de Fulda.* Transl. Núñez Mañas, Manuel. Tempus Werrae 5. Cáceres 2017.
- AF Darvas *Fuldai évkönyvek. Annales Fuldenses.* Ford., az utószót és a jegyzeteket írta Darvas Mátyás. Budapest 2019. (<https://mki.gov.hu/hu/kiadvany/fuldai-evkonyvek>)

SZAKIRODALOM

- Adamik T.: *Latin irodalom* = Adamik Tamás: *Latin irodalom a Karoling-korban: 8–9. század.* Budapest 2017.
- Adamik T.: Sulpicius = Adamik Tamás: Sulpicius Severus Szent Márton élete című művének előszava. *Vallástudományi Szemle* 13 (2017: 1) 95–103.

- Airlie, S.: Talking Heads = Airlie, Stuart: Talking Heads. Assemblies in Early Medieval Germany. In: *Political Assemblies in the Earlier Middle Ages*. Ed. Bamwell, Paul S. – Mostert, Marco. Turnhout 2003. 29–46.
- Alcuin *Epistolae* = Alcuini sive Albini epistolae. Ed. Dümmler, Ernst. MGH Epp. IV. Berlin 1895. 1–481.
- Annales Laubacenses* = Annales Laubacenses. Ed. Pertz, Georg Heinrich. MGH SS 1. Hannover 1826. 7., 9., 10., 12., 15., 52–55.
- Arnaldi, G.: Anastasio Bibliotecario = Arnaldi, Girolamo: Anastasio Bibliotecario antipapa. In: *Enciclopedia dei papi*. Ed. Bray, Massimo. 1–3. Roma 2000. 1. 735–746.
- Ashley, S.: New Interpretation = Ashley, Scott: What did Louis the Pious See in the Night Sky? A New Interpretation of the Astronomer's Account of Halley's Comet, 837. *Early Medieval Europe* 21 (2013:1) 27–49.
- Astronomus *Vita Hludowici* = *Thegan. Die Taten Kaiser Ludwigs – Astronomus. Das Leben Kaiser Ludwigs. Theganus, Gesta Hludowici imperatoris – Astronomus, Vita Hludowici imperatoris*. Ed. Tremp, Ernst. MGH SRG 64. Hannover 1995. 280–555.
- Bachrach, B. S.: Charles Martel = Bernard S. Bachrach: Charles Martel, Mounted Shock Combat, the Stirrup, and Feudalism. *Studies in Medieval and Renaissance history* 7 (1970) 47–75.
- Bachrach, B. S. – Bachrach, D. S.: *Warfare* = Bachrach, Bernard S. – Bachrach, David S.: *Warfare in Medieval Europe c.400–c.1453*. London–New York 2017.
- Bácsatyai D., *Kalandozó hadjáratok* = Bácsatyai Dániel: *A kalandozó hadjáratok nyugati kútffői*. Budapest 2017.
- Beeson, Ch. H.: Vocabulary = Beeson, Charles H.: The Vocabulary of the Annales Fuldenses. *Speculum* 1 (1926) 31–37.
- Booker, C. M.: *Past Convictions* = Booker, Courtney M.: *Past Convictions. The Penance of Louis the Pious and the Decline of the Carolingians*. Philadelphia 2009.
- Boshof, E.: Kaiser Lothar I. = Boshof, Egon: Kaiser Lothar I. Das Ringen um die Einheit des Frankenreiches. In: *Lothar I. Kaiser und Mönch in Prüm. Zum 1150. Jahr seines Todes*. Hg. Nolden, Reiner. Niederprüm 2005. 11–71.
- Adam *Gesta* = *Adam von Bremen, Hamburgische Kirchengeschichte. Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*. Ed. Schmeidler, Bernhard. MGH SRG 2. Hannover–Leipzig 1917. 1–283.
- Brunner, K.: *Oppositionelle Gruppen* = Brunner, Karl: *Oppositionelle Gruppen im Karolingerreich*. Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 25. Wien 1979.
- Busch, J. W.: *Certi et veri cupidus* = Busch, Jörg W.: *Certi et veri cupidus. geschichtliche Zweifelsfälle und ihre Behandlung um 1100, um 1300 und um 1475. Drei Fallstudien*. Münstersche Mittelalterschriften 80. München 2001.
- Bührer-Thierry, G.: Punishment of Blinding = Bührer-Thierry, Genevieve: 'Just Anger' or 'Vengeful Anger'? The Punishment of Blinding in the Early Medieval West. In: *Anger's Past: The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*. Ed. Rosenwein, Barbara H. Ithaca NY–London 1998. 75–91.
- Carroll, C.: Tribur Synod = Carroll, Christopher: The Last Great Carolingian Church Council: the Tribur Synod of 895. *Annuaire Historiae Conciliorum* 3 (2001:1) 9–25.
- Corpus antiphonarium* = *Corpus antiphonarium officii*. 1–6. Ed. Hesbert, René-Jean. Roma 1963–1979.
- Corradini, R.: *Wiener Handschrift* = Corradini, Richard: *Die Wiener Handschrift Cvp 430*: Ein Beitrag zur Historiographie in Fulda im frühen 9. Jahrhundert*. Fuldaer Hochschulschriften 37. Frankfurt am Main 2000.
- Corradini, R.: *Studien* = Corradini, Richard: *Studien zur Annalistik der Karolingerzeit. Die Annales Fuldenses und das Chronicon Laurissense breve*. Wien 2000.
- Corradini, R.: Zeiträume = Corradini, Richard: Zeiträume – Schrifträume: *Überlegungen zur Komputistik und Marginalchronographie am Beispiel der Annales Fuldenses antiquissimi*. In: *Vom Nutzen des*

- Schreibens. Soziales Gedächtnis, Herrschaft und Besitz.* Hg. Pohl Walter – Herold, Paul. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 5. Wien 2002. 113–166.
- Corradini, R.: Crisis = Corradini, Richard: The Rhetoric of Crisis. *Computus and Liber annalis in Early Ninth Century Fulda.* In: *The Construction of Communities in the Early Middle Ages: Texts, Resources and Artefacts. Transformation of the Roman World.* Eds. Corradini, Richard – Diesenberger, Maximilian – Reimitz, Helmut. Leiden–Boston 2003. 269–321.
- Corradini, R.: *Überlegungen* = Corradini, Richard: *Überlegungen* zur sächsischen Ethnogenese anhand der *Annales Fuldenses* und deren sächsisch-ottonischer Rezeption. In: *Die Suche nach den Ursprüngen. Von der Bedeutung des frühen Mittelalters.* Hg. Walter Pohl. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 8. Wien 2004. 211–231.
- Corradini, R.: Identitätskonstruktionen = Corradini Richard: Die *Annales Fuldenses* – Identitätskonstruktionen im ostfränkischen Raum am Ende der Karolingerzeit. In: *Texts and Identities in the Early Middle Ages.* Hg. Corradini, Richard – Meens, Rob – Pössel, Christina U. – Shaw, Philip. *Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse. Denkschriften* 344. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 12. Wien 2006. 121–136.
- Corradini, R.: Ungarn = Corradini, Richard: Das Bild der Ungarn in den *Annales Fuldenses* und bei Johannes Aventinus. In: *Im Schnittpunkt frühmittelalterlicher Kulturen. Niederösterreich an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert. Die Vorträge des 27. Symposiums des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde, Hainburg, 3. bis 6. Juli 2007.* Hg. Zehetmayer, Roman. St. Pölten 2008. 103–149.
- Coupland S.: God's Wrath = Coupland, Simon: The Rod of God's Wrath or the People of God's Wrath? The Carolingian Theology of the Viking Invasions. *The Journal of Ecclesiastical History* 42 (1991) 535–554.
- Coupland S.: Tribute Payments = Coupland, Simon: The Frankish Tribute Payments to the Vikings and their Consequences. *Francia* 26 (1999:1) 57–75.
- Coupland S.: Vikings = Coupland, Simon: The Vikings on the Continent in Myth and History. *History* 88 (2003:2) 186–203.
- Curta, F.: Gift Giving = Curta, Florin: Merovingian and Carolingian Gift Giving. *Speculum* 81 (2006: 3) 671–699.
- Cs. Sós, Á.: *Bevölkerung* = Cs. Sós, Ágnes: *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert.* Münchner Beiträge 22. München 1973.
- Deér, J.: Untergang = Deér, Josef: Karl der Grosse und der Untergang des Awarenreiches. In: *Karl der Große, Lebenswerk und Nachleben. 1. Persönlichkeit und Geschichte.* Hg. Beumann, Helmut. Düsseldorf 1965. 719–790.
- Deér, J.: Herrschaftszeichen = Deér, Josef: Byzanz und die Herrschaftszeichen des Abendlandes. In: *Uö: Byzanz und das abendländische Herrschertum. Ausgewählte Aufsätze.* Hg. Classen, Peter. Vorträge und Forschungen 21. Sigmaringen 1977. 42–69.
- Delbrück, H.: Art of War = Delbrück, Hans: *History of the Art of War within the Framework of Political History. The Middle Ages.* Westport CT 1982.
- Depreux, Ph.: Plaids généraux = Depreux, Philippe: Lieux de rencontre, temps de négociation: quelques observations sur les plaids généraux sous le règne de Louis le Pieux. In: *La royauté et les élites dans l'Europe carolingienne (du début du IXe aux environs de 920).* Dir. Le Jan, Régine. Lille 1998. 213–231.
- Deutinger, R.: Rudolf = Deutinger, Roman: Rudolf. In: *Neue Deutsche Biographie* 22 (2005) 196.
- Diesenberger, M.: Hair = Diesenberger, Maximilian: Hair, Sacrality and Symbolic Capital in the Frankish Kingdoms. In: *The Construction of Communities in the Early Middle Ages: Texts, Resources and Artefacts.* Hg. Corradini, Richard – Diesenberger, Maximilian – Reimitz, Helmut. Leiden 2003. 173–212.

- Dohmen, L.: *Untersuchungen* = Dohmen, Linda: *Die Ursache allen Übels: Untersuchungen zu den Unzuchtsvorwürfen gegen die Gemahlinnen der Karolinger*. Mittelalter-Forschungen 53. Ostfildern 2017.
- Dopsch, H.: Arnulf = Dopsch, Heinz: Arnulf und der Südosten – Karantanien, Mähren, Ungarn. In: *Kaiser Arnolf. Das ostfränkische Reich am Ende des 9. Jahrhunderts*. Hg. Fuchs, Franz – Schmid, Peter. Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, Beiheft 19. München 2002. 143–186.
- Dositheus *Ars grammatica* = *Dosithei Ars grammatica*. Ed. Tolkiehn, J. Lipsiae 1913.
- Dölger, F.: *Regesten* = Dölger, Franz: *Corpus der griechischen Urkunden. Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565–1453*. 1/2. München 2003.
- Dunphy, G.: *Annales* = Dunphy, Graeme: *Annales Fuldenses*. In: *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle*. Ed. Graeme Dunphy. Leiden–Boston 2010. 65–66.
- Ebner, H.: Burg = Ebner, Herwig: Burg, Terminologie. In: *Lexikon des Mittelalters*. 2. München–Zürich 1983. 963.
- Frutolf *Chronicon* = Ekkehardi *Chronicon Universale*. Ed. Waitz, Georg. MGH SS 6. Hannover 1844. 33–223.
- Eggers, M.: *Neuinterpretation* = Eggers, Martin: *Das „Großmährische Reich“. Realität oder Fiktion? Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donaauraumes im 9. Jh.* Stuttgart 1995.
- Eggert, W.: Arnolf = Eggert, Wolfgang: Arnolf in der bayerischen Fortsetzung der „Ostfränkischen Reichsannalen.“ In: *Kaiser Arnolf. Das ostfränkische Reich am Ende des 9. Jahrhunderts*. Hg. Fuchs, Franz – Schmid, Peter. Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, Beiheft 19. München 2002. 53–67.
- Einhard *Vita Karoli* = *Einhardi Vita Karoli Magni*. Ed. Holder-Egger, Oswald. MGH SRG 25. Hannover–Leipzig 1911. 1–41.
- Einhard *Translatio* = *Einhard: Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri. Translation und Wunder der Heiligen Marcellinus und Petrus*. Acta Einhardi 2. Seligenstadt 2015. 44–140.
- Elfelejtett diadal* = *Egy elfeledett diadal. A 907. évi pozsonyi csata*. Szerk. Torma Béla – Veszprémy László. Budapest 2009.
- Evans, H.: *God's Agency* = Evans, Hughes: *God's Agency and the Recent Past in Carolingian History Writing, c. 750–900*. PhD Diss. Sidney Sussex College 2018.
- Flint, V. I. J.: Crystal Lothar = Valerie I. J. Flint: Susanna and the Crystal Lothar: a Liturgical Perspective. *Early Medieval Europe* 4 (1995:1) 61–86.
- Freise, E.: Meginhart = Freise, Eckhard: Meginhart. In: *Neue Deutsche Biographie* 16 (1990) 616–617.
- Fried, J.: Herrschaftsverband = Fried, Johannes: Der Karolingische Herrschaftsverband im 9. Jh. Zwischen „Kirche“ und „Königshaus“. *Historische Zeitschrift* 235 (1982:1) 1–43.
- Geary, P. J.: Oathtaking = Geary, Patrick J.: Oathtaking and Conflict Management in the Ninth Century. In: *Rechtsverständnis und Konfliktbewältigung. Gerichtliche und außergerichtliche Strategien im Mittelalter*. Hg. Esders, Stefan. Köln 2007. 239–253.
- Geary, P. J.: Death = Geary, Patrick J.: Death and Funeral of the Carolingians. In: *Death at Court*. Spieß, Karl-Heinz – Warntjes, Immo. Wiesbaden 2012. 8–19.
- Gemeinhardt, P.: Filioque = Gemeinhardt, Peter: *Die Filioque-Kontroverse zwischen Ost- und Westkirche im Frühmittelalter*. Berlin–New York 2002. 204–210.
- Gillis, M. B.: *Heresy* = Gillis, Matthew Bryan: *Heresy and Dissent in the Carolingian Empire: The Case of Gottschalk of Orbais*. New York–Oxford 2017.
- Glansdorff, S.: *Comites* = Glansdorff, Sophie: *Comites in regno Hludouici regis constituti. Prosopographie des détenteurs d'offices séculiers en Francie orientale, de Louis le Germanique à Charles le Gros 826–887*. Instrumenta 20. Ostfildern 2011.
- Goetz, H.-W.: Zeitbewußtsein = Goetz, Hans-Werner: Historiographisches Zeitbewußtsein im frühen Mittelalter. Zum Umgang mit der Zeit in der karolingischen Geschichtsschreibung. In: *Historiographie im frühen Mittelalter*. Hg. Scharer, Anton – Scheibelreiter, Georg. Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 32. Wien–München 1994. 158–178.

- Goetz, H.-W.: *Geschichtsschreibung* = Goetz, Hans-Werner: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im hohen Mittelalter*. Berlin 2008².
- Goldberg, E. J.: Frontier Kingship = Goldberg, Eric Joseph: „More Devoted to Battle Than the Splendor of Banquets:” Frontier Kingship, Martial Ritual, and Early Knighthood at the Court of Louis the German. *Viator* 30 (1999) 41–78.
- Goldberg, E. J.: Ludwig der Deutsche = Goldberg, Eric Joseph: Ludwig der Deutsche und Mähren. Eine Studie zu karolingischen Grenzkriegen im Osten. In: *Ludwig der Deutsche und seine Zeit*. Hg. Hartmann, Wilfried. Darmstadt 2004. 67–94.
- Goldberg, E. J.: *Struggle* = Goldberg, Eric Joseph: *Struggle for Empire: Kingship and Conflict under Louis the German, 817–876*. Ithaca NY–London 2006.
- Goldberg, E. J. – MacLean, S.: Royal Marriage = Goldberg, Eric Joseph – MacLean, Simon: Royal Marriage, Frankish History and Dynastic Crisis in Regino of Prüm’s Chronicle. *Medieval Worlds* 10 (2019) 107–129.
- Greg. Turon. *Hist. Franc.* = *Gregorii episcopi Turonensis Libri Historiarum X*. Ed. Krusch, Bruno – Levison, Wilhelm. MGH SRM 1/1. Hannover 1951².
- Greg. Turon. *Liber miracul.* = *Georgii Florentii Gregorii epsicopi Turonensis libri octo miraculorum*. Ed. Krusch, Bruno. MGH SRM 1/2. Hannover 1885. 3–370.
- Grimm, J.: *Rechtsaltertümer* = Grimm, Jacob: *Deutsche Rechtsaltertümer*. Göttingen 1828.
- Györfly Gy.: Honfoglalás = Györfly György: Honfoglalás, meglepedés és kalandozások. In: *Magyar őstörténeti tanulmányok*. Szerk. Bartha Antal – Czeglédy Károly – Róna-Tas András. Budapest 1977. 123–156.
- Haack, Ch.: *Kriegsdienste* = Haack, Christoph: *Die Krieger der Karolinger: Kriegsdienste als Prozesse gemeinschaftlicher Organisation um 800*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde, 115. Berlin–Boston MA 2020.
- Haas, J.: Unterweltshund = Haas, Jochen: Ein Unterweltshund im Trierer Dom. Vergleichende Bemerkungen zu zwei Unwettern in Trier und Köln im Jahr 857 und zu umwelthistorischen Extremereignissen der Karolingerzeit in frühmittelalterlichen Annalenwerken. *Kurtrierisches Jahrbuch* 47 (2007) 99–119.
- Haberl, J.: *Favianis* = Haberl, Johanna: *Favianis, Vindobona und Wien: eine archäologisch-historische Illustration*. Leiden 1976.
- Hack, A. Th.: *Alter* = Hack, Achim Thomas: *Alter, Krankheit, Tod und Herrschaft im frühen Mittelalter: das Beispiel der Karolinger*. Monographien zur Geschichte des Mittelalters 56. Stuttgart 2009.
- Halsall, G.: *Warfare* = Halsall, Guy: *Warfare and Society in the Barbarian West, 450–900*. London 2003.
- Hanslik, R.: Tacitus = Hanslik, Rudolph: Zur Überlieferung des Tacitus. *Anzeiger der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse* 104 (1967) 155–162.
- Heidecker, K.: *Divorce* = Heidecker, Karl: *The Divorce of Lothar II. Christian Marriage and Political Power in the Carolingian World*. Ithaca NY 2010.
- Hellmann, S.: Entstehung = Hellmann, Siegmund: Die Entstehung und Überlieferung der Annales Fuldenses. 1. *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 33 (1908) 697–742., 2. 34 (1909) 15–66.
- Hellmann, S.: Annales Fuldenses = Hellmann, Siegmund: Die Annales Fuldenses. *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 37 (1912) 57–65.
- Hellmann, S.: Einhard, Rudolf, Meginhard = Hellmann, Siegmund: Einhard, Rudolf, Meginhard. Ein Beitrag zur Frage der Annales Fuldenses. *Historisches Jahrbuch* 34 (1913) 40–64.
- Herbers, K.: Päpstliche Autorität = Herbers, Klaus: „Päpstliche Autorität” und päpstliche Entscheidungen an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert. In: *Pilger, Päpste, Heilige: ausgewählte Aufsätze zur europäischen Geschichte des Mittelalters*. Tübingen 2011. 313–340.

- Hermann *Chronicon* = *Hermani Augiensis Chronicon*. Ed. Pertz, Georg Heinrich. MGH 5. Hannover 1844. 74–133.
- Hincmar *De regis* = *Hincmari archiepiscopis Rhemensis De regis persona et regio ministerio ad Carolum Calvum regem*. PL 125. 833–856.
- Hinschius, P.: *Decretales* = Hinschius, Paul: *Decretales Pseudo-Isidorianae et capitula Angilramni*. Leipzig 1863.
- Hoffmann, H.: Untersuchungen = Hoffmann, Hartmut: Untersuchungen zur karolingischen Annalistik. *Bonner Historische Forschungen* 10 (1958) 91–104.
- Hrabanus *De cler. inst.* = *Rabani Mauri De clericorum institutione*. PL 107. 297–420.
- Hrabanus *Martyrologium* = *Rabani Mauri martyrologium*. Ed. McCulloh, John. Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 44. Turnhout 1979.
- Hussong, U.: Studien = Hussong, Ulrich: Studien zur Geschichte der Reichsabtei Fulda bis zur Jahrtausendwende. 2. *Archiv für Diplomatik* 32 (1986) 129–304.
- Initia carminum* = *Initia carminum Latinorum saeculo undecimo antiquiorum. Supplementband. Bibliographisches Repertorium für die lateinische Dichtung der Antike und des früheren Mittelalters*. Hg. Schaller, Dieter – Könsgen, Ewald – Tagliabue, Mauro. Göttingen 2005.
- Innes, M.: Classical Tradition = Innes, Matthew: The Classical Tradition in the Carolingian Renaissance: Ninth-Century Encounters with Suetonius. *International Journal of the Classical Tradition* 3 (1997:3) 265–282.
- Janson, H.: Ansgar = Janson, Henrik: Ansgar und die frühe Geschichte des Erzbistums Hammaburg. In: *Mythos Hammaburg Archäologische Entdeckungen zu den Anfängen Hamburgs* Hg. Weiss, Rainer-Maria – Klammt, Anne. Veröffentlichung des Helms-Museums, Archäologisches Museum Hamburg, Stadtmuseum Hamburg 107. Hamburg 2014. 262–279.
- Jarnut, J.: Eroberung = Jarnut, Jörg: Die Eroberung Bergamos (894). Eine Entscheidungsschlacht zwischen Kaiser Wido und König Arnulf. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 30 (1974) 208–215.
- Jégou, L.: Compétition = Jégou, Laurent: Compétition autour d'un cadavre. Le procès du pape Formose et ses enjeux (896–904). *Revue historique* 675 (2015:3) 499–524.
- Joh. Cassian. *Collatio* 5. = Johannes Cassian: Unterredungen mit den Vätern. *Collationes patrum* 1. Collatio I–X. Ed. Ziegler, Gabriele. Münsterschwarzach 2011. 161–188.
- Jong, M.: Monastic Prisoners = Jong, Mayke de: Monastic Prisoners or Opting Out? Political Coercion and Honour in the Frankish Kingdoms. In: *Topographies of Power in the Early Middle Ages*. Eds. de Jong, Mayke – Theuvs, Frans C. W. J. Leiden–Boston MA–Köln 2001. 291–328.
- Jong, M.: Charlemagne's Balcony = Jong, Mayke de: Charlemagne's Balcony: the „Solarium” in Ninth-Century Narratives. In: *The Long Morning of Medieval Europe*. Ed. Davi, Jennifer R. – McCormick, Michael. Burlington VT 2008. 277–289.
- Karolingische Schätze* = *Die Macht des Silbers. Karolingische Schätze im Norden*. Hg. Wamers, Egon – Brandt, Michael. Regensburg 2005.
- Keller, H.: Sturz = Keller, Hagen: Zum Sturz Karls III. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 22 (1966) 333–379.
- Kershaw, P. J. E.: *Rex pacificus* = Kershaw, P. J. E.: *Rex pacificus. Studies in Royal Peacemaking and the Image of the Peacemaking King in the Early Medieval West*. PhD Diss. King's College, London 1998.
- Kiliánová, G.: Dévény = Kiliánová, Gabriela: A határmítosz: Dévény vára. *2000* 18 (2006:12) 64–73.
- Kiss L.: Pannónia = Kiss Lajos: Pannónia helyneveinek kontinuitása. In: *Honfoglalás és nyelvészet. A honfoglalásról sok szemmel* 3. Szerk. Kovács László – Veszprémy László. Budapest 1997. 187–198.
- Klebel, E.: Ostgrenze = Klebel, Ernst: Die Ostgrenze des Karolingischen Reiches. *Jahrbuch für niederösterreichische Landeskunde NF* 21 (1928) 348–380.

- Klebel, E.: Noricum = Klebel, Ernst: Das Fortleben des Namens 'Noricum' im Mittelalter. *Carinthia I* 146 (1956) 481–492.
- Klein, H. A.: Eastern Objects = Klein, Holger A.: Eastern Objects and Western Desires: Relics and Reliquaries between Byzantium and the West. *Dumbarton Oaks Papers* 58 (2004) 283–314.
- Koller, H.: Mons Comagenus = Koller, Heinrich: Der „mons Comagenus“. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 71 (1963) 237–245.
- Kottje, R.: Fastenzeit = Kottje, Raymund: König Ludwig der Deutsche und die Fastenzeit. In: *Mysterium der Gnade. Festschrift für Johann Auer zum 65. Geburtstag*. Hg. Roßmann, Heribert – Ratzinger, Joseph. Regensburg 1975. 307–311.
- Kouřil, P.: Magyars = Kouřil, Pavel: The Magyars and Their Contribution to the Collapse and Fall of Great Moravia: Allies, Neighbours, Enemies. In: *The Fall of Great Moravia: Who was Buried in Grave H153 at Pohansko Near Břeclav?* Ed. Macháček, Jiří – Wihoda, Martin. Leiden–Boston 2019. 62–93.
- Königspfalzen = *Deutsche Königspfalzen. Beiträge zu ihrer historischen und archäologischen Erforschung*. 1–8. Göttingen 1963–2007.
- Kurze, F.: Entgegnung = Kurze, Friedrich: Die Annales Fuldenses. Entgegnung. *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 36 (1911) 345–396.
- Lehmann, P.: Fuldaer Handschrift = Lehmann, Paul: Eine Fuldaer Handschrift. In: *Otto Glauning zum 60. Geburtstag*. 1. Hg. Schreiber, Heinrich. Leipzig 1936. 140–144.
- Leo Magnus *Sermones* = Sancti Leonis Magni pontificis Romani Sermones in praecipuis totius anni festivitibus ad Romanam plebem habiti. PL 54. 137–552.
- Liutprand *Antapodosis* = Die Werke Liudprands von Cremona. Ed. Becker, Joseph. MGH SRG 41. Hannover–Leipzig 1915. 1–158.
- Lupus *Correspondance* = Loup de Ferrières: Correspondance. 1–2. Ed., trad. Levillain, Léon. Paris 1964³.
- Ludwig, U.: Königshöfe = Ludwig, Uwe: Spätkarolingische Königshöfe in Friaul. Cordenons, nicht Duino als Itinerarort Karls III. (D 110) und die Lokalisierung der curtes Navum et Sagum (Annales Fuldenses ad 888). *Frühmittelalterliche Studien* 24 (1990) 369–379.
- Mackert, Ch.: Sammelhandschrift = Mackert, Christoph: Historiographische Sammelhandschrift, Haupttext: Annales Fuldenses / Fuldaer Annalen. In: *Credo. Christianisierung Europas im Mittelalter. 2. Katalog*. Hg. Stiegemann, Christoph – Kroker, Martin – Walter, Wolfgang. Petersberg 2013. 513.
- MacLean, S.: *Kingship* = MacLean, Simon: *Kingship and Politics in the Late Ninth Century. Charles the Fat and the End of the Carolingian Empire*. Cambridge 2003.
- MacLean, S.: Ritual = MacLean, Simon: Ritual, Misunderstanding and the Contest for Meaning: Representations of the Disrupted Royal Assembly at Frankfurt (873). In: *Representations of Power in Medieval Germany*. Eds. Weiler, Björn K. U. – MacLean, Simon. Turnhout 2006. 97–120.
- McCormick, M. – Dutton, P. E – Mayewski, P. A.: Volcanoes = McCormick, Michael – Dutton, Paul Edward – Mayewski, Paul A.: Volcanoes and the Climate Forcing of Carolingian Europe, A.D. 750–950. *Speculum* 82 (2007) 865–895.
- McKitterick, R.: Latin and Romance = McKitterick, Rosamond: Latin and Romance: an Historian's Perspective. In: *Latin and the Romance Languages in the Early Middle Ages*. Ed. Wright, Roger. London–New York 1991. 130–145.
- McKitterick, R.: *History and Memory* = McKitteric Rosamond: *History and Memory in the Carolingian World*. New York 2004.
- Mertens, D.: Instrumentalisierung = Mertens, Dieter: Die Instrumentalisierung der „Germania“ des Tacitus durch die deutschen Humanisten. In: *Zur Geschichte der Gleichung „germanisch-deutsch“: Sprache und Namen, Geschichte und Institutionen*. Hg. Beck, Heinrich – Geuenich, Dieter – Steuer, Heiko. Berlin 2004. 37–101.

- Mohr, A: Cultural Exchange = Mohr, Andreas: Cultural Exchange between the Byzantine Empire and the Frankish Realm during the 8th and 9th Centuries. In: *Mobility and Travel in the Mediterranean from Antiquity to the Middle Ages*. Hg. Schlesier, Renate – Zellmann, Ulrike. Münster 2004. 85–98.
- Moore, M. E.: Body = Moore, Michael Edward: The Body of Pope Formosus. *Millenium: Yearbook on the Culture and History of the First Millenium C. E.* 9 (2012) 277–298.
- Moore, M. E.: Attack = Moore, Michael Edward: The Attack on Pope Formosus Papal History in an Age of Resentment (875–897). In: *Ecclesia et Violentia: Violence Against the Church and Violence within the Church*. Ed. Maciejewski, Jacek – Kotecki Radosław. Cambridge 2014. 184–209.
- Morton, N.: Defence = Morton, Nicholas: The Defence of the Holy Land and the Memory of the Maccabees. *Journal of Medieval History* 36 (2010:3) 275–293.
- Müllendorf, K.: *Germania* = Müllendorf, Karl: *Die Germania des Tacitus*. Deutsche Altertumskunde. 4. Berlin 1900. (Reprint: Amsterdam 1970.)
- Müller, B. F.: *Hochmut* = Müller, Barbara F.: *Hochmut und Demut in der Angelsächsischen Theologie Studien zur altenglischen Interpretation von Gregor dem Großen, Orosius, Boethius und Augustin im Frühmittelalter*. PhD Diss. Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn 2016.
- Nass, K.: Rudolf = Nass, Klaus: Rudolf von Fulda. In: VL² 8. 351–356.
- Nees, L.: Charles the Bald = Nees, Lawrence: Charles the Bald and the Cathedra Petri. In: *Charles the Bald. Court and Kingdom*. Ed. Gibson, Margaret Templeton – Nelson, Janet Loughland. London 1990². 340–347.
- Nelsen-Minkenberg, H.: *David* = Nelsen-Minkenberg, Heike: *David oder Salomon? Studien zur Rezeptionsgeschichte Kaiser Ludwigs des Frommen in der Historiographie des 9. bis 13. Jahrhunderts*. PhD Diss. Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule, Aachen 2004.
- Nelson, J. L.: Two Princes = Nelson, Janet L.: A Tale of Two Princes: Politics, Text and Ideology in a Carolingian Annal. *Studies in Medieval and Renaissance History* 10 (1988) 105–141.
- Nelson, J. L.: The Annals of St. Bertin = Nelson, Janet L.: The Annals of St. Bertin. In: *Charles the Bald. Court and Kingdom*. Ed. Gibson, Margaret Templeton – Nelson, Janet Loughland. London 1990². 23–40.
- Nelson, J. L.: *Charles the Bald* = Nelson, Janet L.: *Charles the Bald*. London–New York 1992.
- Nelson, J. L.: La mort = Nelson, Janet L.: La mort de Charles le Chauve. *Médiévales* 31 (1996) 53–66.
- Noga-Banai, G.: Sarcophagus = Noga-Banai, Galit: The Sarcophagus of Louis the Pious at Metz. *Frühmittelalterliche Studien* 45 (2011:1) 37–50.
- Notker *Gesta Karoli* = Notker der Stammler, Taten Kaiser Karls des Großen. Notkeri Balbuli Gesta Karoli Magni imperatoris. Ed. Haeferle, Hans F. MGH SRG NS 12. Berlin 1959. 1–93.
- O’Sullivan, S.: *Glosses* = O’Sullivan, Sinead: *Early Medieval Glosses on Prudentius’ Psychomachia: the Weitz Tradition*. Mittellateinische Studien und Texte 31. Leiden 2004.
- Otto *Gesta Friderici* = *Otonis et Rahewini Gesta Friderici I. imperatoris*. Ed. Waitz, Georg – Simson, Bernhard von. MGH SRG 46. Hannover–Leipzig 1912. 1–346.
- Patzold, S.: *Episcopus* = Patzold, Steffen: *Episcopus. Wissen über Bischöfe im Frankenreich des späten 8. bis frühen 10. Jahrhunderts*. Mittelalter-Forschungen 25. Ostfildern 2008.
- Pauler Gy.: Magyar nemzet Szent Istvánig = Pauler Gyula: *A magyar nemzet története Szent Istvánig*. Budapest 1900.
- Paulsen, R.: *Schiffahrt* = Paulsen, Reinhard: *Schiffahrt, Hanse und Europa im Mittelalter*. Köln 2016.
- Paul. Diac. *Hist. Lang.* = *Pauli Historia Langobardorum*. Ed. Waitz, Georg. MGH SRG 48. Hannover 1878. 49–242.
- Pezé, W.: Débat doctrinal = Pezé, Warren: Débat doctrinal et genre littéraire à l’époque carolingienne: les opuscules théologiques de Gottschalk d’Orbais. *Revue de l’histoire des religions* 234 (2017:1) 25–72.

- Prinz, F.: *Klerus und Krieg* = Prinz, Friedrich: *Klerus und Krieg im früheren Mittelalter. Untersuchungen zur Rolle der Kirche beim Aufbau der Königsherrschaft*. Stuttgart 1971.
- Pietzcker, F.: Fontenoy = Pietzcker, Frank: Die Schlacht bei Fontenoy 841. Rechtsformen im Krieg des frühen Mittelalters. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung* 81 (1964) 18–340.
- Poole, R. L.: *Chronicles* = Poole, Reginald Lane: *Chronicles and Annals. A Brief Outline of their Origin and Growth*. Oxford 1926.
- Raaijmakers, J.: Fulda = Raaijmakers, Janneke: *The Making of the Monastic Community of Fulda, c. 744–c. 900*. Cambridge Studies in Medieval Life and Thought, Fourth Series. Cambridge 2012.
- Recueil Charles II* = *Recueil des actes de Charles II le Chauve, roi de France*. 1–3. Éd. Giry, Arthur – Lot, Ferdinand – Prou, Maurice – Tessier, Georges. Paris 1944–1955.
- Regino Chronicon* = *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon cum continuatione Treverensi*. Ed. Kurze, Friedrich. MGH SRG 50. Hannover 1890.
- Reindel, K.: *Liutpoldinger* = Reindel, Kurt: *Die bayerischen Liutpoldinger 893–989*. Quellen und Erörterungen zur Bayerischen Geschichte NF 9. München 1953.
- Renswoude, I. – Steinová E.: Gottschalk = Renswoude, Irene van – Steinová Evina: The Annotated Gottschalk. Critical Signs and Control of Heterodoxy in the Carolingian Age. In: *La controverse carolingienne sur la double prédestination. Histoire, textes, manuscrits*. Éd. Chambert-Protat, Pierre – Delmulle, Jérémy – Pezé, Warren – Thompson, Jeremy. Turnhout 2018 249–278.
- Repertorium Königspfalzen* = *Die deutschen Königspfalzen. Repertorium der Pfalzen, Königshöfe und übrigen Aufenthaltsorte der Könige im deutschen Reich des Mittelalters*. 1–6. Göttingen 1983–2017.
- Reuter, T.: *Germany* = Reuter, Timothy: *Germany in the Early Middle Ages, c. 800–1056*. London 1991.
- Reuter, T.: Uota-Prozess = Reuter, Timothy: Der Uota-Prozess. In: *Kaiser Arnolf. Das ostfränkische Reich am Ende des 9. Jahrhunderts*. Hg. Fuchs, Franz – Schmid, Peter. *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*, Beiheft 19. München 2002. 253–270.
- Rezeption der antiken Literatur* = *Die Rezeption der antiken Literatur: Kulturhistorisches Werklexikon*. Hg. Walde, Christine – Egger, Brigitte. Stuttgart–Weimar 2010.
- Timothy R.: Trial = Reuter, Timothy: Sex, lies and Oath-Helpers: the Trial of Queen Uota. In: Reuter, Timothy: *Medieval Politics and Modern Mentalities*. Cambridge 2006. 217–230.
- Rogers, C. J.: Carolingian Cavalry = Rogers, Clifford J.: Carolingian Cavalry in Battle: The Evidence Reconsidered. In: *Crusading and Warfare in the Middle Ages: Realities and Representations. Essays in Honour of John France*. Ed. John, Simon – Morton, Nicholas. Farnham 2014. 1–11.
- Sansterre, J.-M.: Formoso = Sansterre, Jean-Marie: Formoso. In: *Enciclopedia dei papi*. Ed. Bray, Massimo. 1–3. Roma 2000. 2. 45–47.
- Scharff, Th.: Streitschlichtung = Scharff, Thomas: Streitschlichtung am Hof. Versöhnungsrituale, Eide und Historiographie im 9. Jahrhundert. In: *Streit am Hof im frühen Mittelalter*. Hg. Becher, Matthias – Plassmann, Alheydis. Göttingen 2011. 247–262.
- Schieffer, R.: Karolingische Töchter = Schieffer, Rudolf: Karolingische Töchter. In: *Herrschaft, Kirche, Kultur. Beiträge zur Geschichte des Mittelalters. Festschrift für Friedrich Prinz zu seinem 65. Geburtstag*. Hg. Haarländer, Stephanie – Jenal, Georg. *Monographien zur Geschichte des Mittelalters* 37. Stuttgart 1993. 125–139.
- Schieffer, R.: Fulda = Schieffer, Rudolf: Fulda, Abtei der Könige und Kaiser. In: *Kloster Fulda in der Welt der Karolinger und Ottonen*. Hg. Schrimpf, Gangolf. Frankfurt a. M. 1996. 39–55.
- Schmid, K.: Liutbert = Schmid, Karl: Liutbert von Mainz und Liutward von Vercelli im Winter 879/80 in Italien. Zur Erschließung bisher unbeachteter Gedenkbucheinträge aus S. Giulia in Brescia. In: *Geschichte, Wirtschaft, Gesellschaft. Festschrift für Clemens Bauer zum 75. Geburtstag*. Hg. Hassinger, Erich. – Müller, J. Heinz – Ott, Hugo. Berlin 1974. 41–60.

- Schmid, K.: Bemerkungen = Schmid, Karl: Bemerkungen zur Anlage des Reichenauer Verbrüderungsbuches. Zugleich ein Beitrag zum Verständnis der Visio Wettini. In: *Landesgeschichte und Geistesgeschichte. Festschrift für Otto Herding zum 65. Geburtstag*. Hg. Elm, Kaspar – Gönner, Eberhard – Hillenbrand, Eugen. Veröffentlichungen der Kommission Für Geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg Reihe B. Forschungen 92. Stuttgart 1977. 24–41.
- Scholz, S.: *Transmigration* = Scholz, Sebastian: *Transmigration und Translation. Studien zum Bistumswechsel der Bischöfe von der Spätantike bis zum Hohen Mittelalter*. Kölner Historische Abhandlungen 37. Köln–Weimar–Wien 1992.
- Schreiner, K.: Friedensstiftung = Schreiner, Klaus: „Gerechtigkeit und Frieden haben sich geküßt“ (Ps. 84, 11). Friedensstiftung durch symbolisches Handeln. In: *Träger und Instrumentarien des Friedens im hohen und späten Mittelalter*. Hg. Fried, Johannes. Vorträge und Forschungen 43. Sigmaringen 1996. 37–86.
- Schulz, M.: *Lehre* = Schulz, Marie: *Die Lehre von der historischen Methode bei den Geschichtschreibern des Mittelalters (VI.–XIII. Jahrhundert)*. Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte 13. Berlin–Leipzig 1909.
- Sennis, A.: Giovanni VIII = Sennis, Antonio: Giovanni VIII. In: *Enciclopedia dei papi*. Ed. Bray, Massimo. 1–3. Roma 2000. 2. 28–34.
- Slama, J.: Civitas = Slama, Jiří: Civitas Wiztrachi ducis. *Historická Geografie* 2 (1973) 3–30.
- Sosnowski, X.: Prince = Sosnowski, Xenia: A Prince Under the Spell of the Devil? The Outburst of Charles the Fat in 873 C.E. In: *Mental Health, Spirituality, and Religion in the Middle Ages and Early Modern Age*. Ed. Classen, Albrecht. Berlin 2014. 175–205.
- Staab, F.: Klassische Bildung = Staab, Franz: Klassische Bildung und regionale Perspektive in den Mainzer Reichsannalen (sog. Annales Fuldenses) als Instrumente der geographischen Darstellung, der Bewertung der Regierungstätigkeit und der Lebensverhältnisse im Frankenreich. In: *Gli Umanesimi medievali. Atti del II Congresso dell' Internationales Mittellateinerkomitee, Firenze, Certosa del Galluzzo, 11–15. settembre 1993*. Cur. Leonardi, Claudio. Firenze 1998. 637–668.
- Štefan, I.: Great Moravia = Štefan, Ivo: Great Moravia, the Beginnings of Přemyslid Bohemia and the Problem of Cultural Change. In: *The Fall of Great Moravia: Who was Buried in Grave H153 at Pohansko Near Břeclav?* Ed. Macháček, Jiří – Wihoda, Martin. Leiden–Boston 2019. 1–38.
- Štefanovičová, T.: Dévény = Štefanovičová, Tatiana: Dévény (Devin) és Pozsony (Bratislava), két jelentős kora középkori vár a Duna közepső szakaszánál. In: *Európa közepe 1000 körül. (Történelmi, művészeti és régészeti tanulmányok)*. Szerk. Wiczorek, Alfried – Hinz, Hans Martin. Stuttgart 2000. 198–199.
- Stok, F.: Germania = Stok, Fabio: La „Germania” di Rudolf Di Fulda. *Rivista di cultura classica e medioevale* 35 (1993:1) 137–155.
- Stone, R. S.: *Masculinity* = Stone, Rachel Susan: *Masculinity, Nobility and the Moral Instruction of the Carolingian Lay Elite*. PhD Diss. King's College, London 2005.
- Szádeczky-Kardoss S.: *Avar történelem* = Szádeczky-Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Magyar Őstörténelmi Könyvtár 12. Budapest 1998.
- Szőke B. M.: Nagy Károly hadjárata = Szőke Béla Miklós: Nagy Károly hadjárata az avarok ellen 791-ben. *Arrabona* 44 (2006:1) 497–522.
- Szőke B. M.: *Karoling-kor* = Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor a Kárpát-medencében*. Budapest 2014.
- Theganus *Gesta Hludowici* = Thegan. *Die Taten Kaiser Ludwigs – Astronomus. Das Leben Kaiser Ludwigs. Theganus, Gesta Hludowici imperatoris – Astronomus, Vita Hludowici imperatoris*. Ed. Tremp, Ernst. MGH SRG 64. Hannover 1995. 168–277.
- Torma B. Gy. – Veszprémy L.: Lech-mezei csata = Torma Béla Gyula – Veszprémy László: A Lech-mezei csatához vezető út. Magyar kalandozók német földön 954-ben. *Hadtörténelmi Közlemények* 128 (2015) 3–30.

- Tóth S. L.: *Magyar törzsszövetség* = Tóth Sándor László: *A magyar törzsszövetség politikai életrajza. (A magyarság a 9–10. században)*. Szeged 2016.
- Translatio S. Alexandri* = *Translatio S. Alexandri auctoribus Ruodolfo et Meginharto Fuldensibus*. Mit einer Einführung von Helmar Härtel. Facsimilia textuum manuscriptorum 5. Hildesheim 1979.
- Veszprémy L.: Nyugati források = Veszprémy László: Nyugati források a 9. századi Pannóniáról. In: *A honfoglalás kor írott forrásai. A honfoglalásról sok szemmel 2*. Szerk. Kovács László – Veszprémy László. Budapest 1996. 153–162.
- Veszprémy L.: Latin források = Veszprémy László: *A magyar őstörténet latin forrásai. Az 1000 előtti Pannóniára és magyarokra vonatkozó latin nyelvű források*. In: *Magyar Őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Szerk. Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna. Budapest 2014. 273–288.
- Vita Leonis III* = *Le liber pontificalis*. Texte, introduction et commentaire 1–4. Ed. Duchesne, Louis – Vogel, Cyrille. Paris 1886–1957. 2. 1–48.
- Vita S. Martini, Praefatio* = *Sulpicii Severi Vita sancti Martini. Praefatio*. Ed. Halm, Karl. In: *Sulpicii Severi Libri qui supersunt*. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 1. 107–137.
- Vita S. Severi* = *Vita et translatio Sancti Severi auctore Liutolfo presbytero*. Ed. Heinemann, Lothar von. MGH XV/1. Hannover 1887. 289–293.
- Voss, I.: *Herrschartreffen* = Voss, Ingrid: *Herrschartreffen im frühen und hohen Mittelalter. Untersuchungen zu den Begegnungen der ostfränkischen und westfränkischen Herrscher im 9. und 10. Jahrhundert sowie der deutschen und französischen Könige vom 11. bis 13. Jahrhundert*. Köln 1987.
- Wamers, E.: *Frankfurter Pfalz* = Wamers, Egon: *Die Frankfurter Pfalz im 9. und 10. Jahrhundert*. In: *König Konrad I.: Herrschaft und Alltag. Begleitband zur Ausstellung 911 – Königswahl zwischen Karolingern und Ottonen*. Hg. Stasch, Georg Karl. Fulda 2011. 103–114.
- Wattenbach, W. – Levison, W. – Löwe, H.: *Deutschlands Geschichtsquellen* = Wattenbach, Wilhelm – Levison, Wilhelm – Löwe, Heinz: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger*. 6. Weimar 1990. 671–687.
- Witthöft, H.: *Maß und Gewicht* = Witthöft, Harald: *Maß und Gewicht im 9. Jahrhundert. Fränkische Traditionen im Übergang von der Antike zum Mittelalter*. *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 70 (1983) 457–482.
- Wolf, G. G.: *Erbliche Disposition* = Wolf, Gunther G.: *Die erbliche Disposition zur Apoplexie und Aphasie bei den späten Karolingern*. In: *Satura mediaevalis. Gesammelte Schriften Gunther Wolf zum 65. Geburtstag. I. Germanenreiche und Karolingerzeit*. Heidelberg 1995. 339–350.
- Wolf, G. G.: *Operation* = Wolf, Gunther G.: *Die Operation Kaiser Karls III. 887*. *Archiv für Diplomatik* 45 (1999) 15–19.
- Wolfram, H.: *Geburt Mitteleuropas* = Wolfram, Herwig: *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung (378–907)*. Wien–Berlin 1987.
- Wolfram, H.: *Grenzen* = Wolfram, Herwig: *Grenzen und Räume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung*. Wien 1995.
- Worstbrock, F.-J.: *Meginhart* = Worstbrock, Franz-Josef: *Meginhart von Fulda*. In: *VL² 11*. 983–984.
- Wozniak, Th.: *Naturereignisse* = Wozniak, Thomas: *Naturereignisse im frühen Mittelalter. Das Zeugnis der Geschichtsschreibung vom 6. bis 11. Jahrhundert*. Europa im Mittelalter 31. Berlin–Boston 2020.
- Ziemann, D.: *Entstehung* = Ziemann, Daniel: *Von Wandervolk zur Großmacht. Die Entstehung Bulgariens im frühen Mittelalter (7.–9. Jh.)*. Köln–Weimar–Wien 2007.

BEVEZETŐ TANULMÁNY

Az olvasó a Karoling korszak három mérvadó évkönyvszerkesztésének egyikét, a *Fuldai évkönyvet* (a továbbiakban AF) veheti kézbe magyar nyelven. Időben a *Frank birodalmi évkönyv* után (*Annales regni Francorum*, a továbbiakban ARF, 741–829), és a Szent Bertini évkönyv mellett (*Annales Bertiniani*, a továbbiakban AB, 741–830–882) helyezkedik el. Amíg az AB a Nyugati Frank Királyság, addig az AF a Keleti Frank Királyság korabeli történetének legfontosabb forrása. Az AF a 714. évtől a 829. évig – az AB-hez hasonlóan – zömében az ARF híradásait követi, s csak nagyon szűkszavú helyi hírekkel egészíti ki azokat. Éppen ez indokolja, hogy Reinhold Rau német kiadásának és fordításának gyakorlatát követve a szorosabb értelemben vett *Fuldai évkönyv* híradásait ettől az évtől kövessük nyomon, még akkor is, ha azok 838-ig igen szűkszavúak és ráadásul az AB-vel is rokonságot mutatnak. Tekintettel arra, hogy az ARF 829-ben véget ért, az AB pedig csak 835-től volt hozzáférhető, a közbülső időszakra az AF szerkesztője saját értesüléseire hagyatkozott, és igen rövidre sikerült bejegyzéseket hagyott hátra. 830-tól a bejegyzések erős szimpátiát tükröznek a keleti frank udvar iránt.

Az Évkönyv iránt – meglepő módon – az utóbbi években nagy érdeklődés nyilvánult meg, amit a mű frissen megjelent magyar, lengyel és spanyol fordítása is igazol. Az MTA BTK őstörténeti konferenciáján 2013-ban¹ világossá vált, hogy szükség van egy új, tudományos apparátussal felszerelt fordításra. Ezért a 2017–2018-as tanévben – mialatt a fordítás elkészült – két féléven át paleográfiai és fordítási szemináriumot tartottam az Évkönyvről a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen Polgár Attila részvételével. Az AF magyar nyelven korábban csak szemelvényekben volt hozzáférhető. 2019-ben jelent meg első teljes, Darvas Mátyás által készített magyar nyelvű fordítása, ahol a legrégebbi *Fuldai évkönyv* (*Annales Fuldenses antiquissimi*) szövege is olvasható magyarul, és a lipcsei kézirat fényképmásolata is tanulmányozható. Jelen fordítás jól kiegészíti

Darvas Mátyás említett átültetését, mivel az összes eddigi fordítás között jelen vállalkozás tett elsőként kísérletet arra, hogy a vonatkozó modern szakirodalom nagy részét felvonultassa az apparátusban. A szöveghez tartozó párhuzamos forráshelyeket egyébként már a mű egyik első kiadója, Marquard Freher (1600) példamutatóan kijegyzetelte, tartalmi jegyzeteket is elhelyezve munkájában.²

Mi is a *Fuldai évkönyv*? Rögtön megjegyezzük, hogy az Évkönyvnek van egy tágabb és egy szűkebb értelmezése. Mi az angol és német fordításhoz hasonlóan a szűkebbet követtük, azaz a 829–838–901 közötti éveket tekintettük összetartozónak, azt az időszakot tehát, amikor az Évkönyv szövege már független a *Frank birodalmi évkönyvétől*. Mivel az Évkönyv már 828-tól újat hoz a lezáruló és mintául szolgáló ARF-hez képest, fordításunk a német fordítással egyezően ezzel az évvel kezdődik. A fordítók nem kevésbé bizonytalanok abban, hogy az Évkönyv melyik évnél ért véget, hiszen az utolsó fejezetek összekeveredtek, ill. lemaradtak, utóbbiak töredékei minden bizonnyal Reichenauai Hermannnál olvashatók.

Előljáróban megjegyezhetjük, hogy a Gombos Ferenc Albin által kialakított gyakorlat, amit sajnos a legújabb magyar szöveggyűjtemények is követtek, teljes mértékben értelmezhetetlenné tette a 880-as és 890-es évek Kárpát-medencei híradásaival kapcsolatba hozható bejegyzéseket. A kontextusból kiragadott részletek fordítása is problémás, s azokat számos félreértés terheli. Nem azért, mert készítőik nem értették volna meg azokat – ilyet ifj. Horváth Jánosról nem lehetne állítani –, sokkal inkább az Évkönyv hol fecsegő, hol száraz, hol félreérthető, sokszor több értelmezést is lehetővé tevő megfogalmazása miatt.

Az AF létrejötte és az egyes részek szerzősége mind a mai napig nem tisztázott egyértelműen, amit talán egy teljesen új kritikai kiadás megszületése segíthetne elő. Az Osztrák Tudományos Akadémián ennek előmunkálatai megkezdődtek, s jelen kötet

¹ Veszprémy L.: Latin források, 273–288.

² AF Freher

bibliográfiájában számos e projekt során született publikáció megtalálható.³ A fordítások így mindmáig Kurze 1891-es némileg elavult, már a maga korában is komoly kritikával illetett, de ennek ellenére általában megbízhatónak tekintett kiadását veszik alapul. A kiadást illető régebbi kritikákra itt nem térünk ki, csak utalunk Reginald L. Poole, Sigmund Hellmann és Franz Staab lesújtó véleményére.⁴

Az AF szövegét hat 10–12. század közötti kézirat örökölte ránk. Ellentétben oly sok középkori forrással, az AF-t ismerték és használták a középkorban,⁵ így használói között megemlíthetjük Brémai Ádám, Reichenauai Hermann, Sigebert de Gembloux, Annalista Saxo vagy Marianus Scottus neveit. Reichenauai Hermann munkája azért is érdekes, mert ő még az AF egy teljesebb, a ma olvasható szövegektől eltérő kéziratát használhatta, amire a magyar kutatás figyelmét legutóbb Bácsatyai Dániel hívta fel.⁶ A korabeli évkönyvek is merítettek az AF szövegéből, így az *Annales Sithienses* (MGH SS 13. 35–38.) és az *Annales Ratisponenses* (MGH SS 17. 579–590) is. Utóbbi ismét csak megerősíti azt a feltételezést, hogy az AF egyik folytatásának helyszíne Regensburg volt. Richard Corradini figyelt fel rá, hogy az AF három legrégebbi kézírata (a lipcei, a sélestati és a bécsi ÖNB lat. 615.) az AF-n kívül más művet nem tartalmaz. Ez azt igazolhatja, hogy az Évkönyv a későbbi századokban is meggyőzőnek és autentikusnak tekintett narratívát nyújtott az Ottók Frank Birodalomtól önállósodó királyságának kezdeteiről a keleti frank és bajor megrendelők és olvasóközönség számára.⁷ Meglehet, hogy igaz van Rosamond McKittericnek abban, hogy az Évkönyvet mégiscsak a történetileg nem sok újat hozó

első, 741–829 közötti fejezetekkel együtt kell olvasni, mivel azok csak így, együttesen adnak valós képet a keleti frank történeteszemléletről.⁸

Külön ki kell térni a híres bajor humanista, Johannes Aventinus (1477–1534) 1517-ben megkezdett, bajor történeti forrásokat kivonatoló gyűjteményére, amely az *Altaichi évkönyv* mellett az AF-ből is bőven merít. Aventinus minden bizonnyal felhasznált egy, az Évkönyv első kéziratcsaládjához tartozó kódexet, amelynek 16. századi másolata a wormsi püspöki könyvtárban található.⁹ Aventinus ugyan sokszor módosítja a szórendet és a szóhasználatot, de éppen a magyarokra vonatkozó részekben az általa használt, mára elveszett AF kézirat nem tért el a ma rendelkezésünkre álló kéziratoktól. A vitatott és bizonytalan 901–902. évekre pedig nem hoz használható szövegvariánst. Aventinusnak az AF-ből kimásolt, magyarokra vonatkozó fejezeteit Richard Corradini adta ki. Aventinus kézírata ma online tanulmányozható.¹⁰

A hagyományos elképzelés szerint az AF 714 és 838 közötti része egy fuldai szerzetes munkája, s az évkönyvet is ennek megfelelően nevezték el *Fuldai évkönyv*nek. Mint annyi középkori munka esetében, a cím ezúttal is a modern kiadók névadása. Legnyomatékosabban Franz Staab hívta fel a figyelmet arra, hogy Kurze – politikailag is befolyásolt – névadásával szemben, amely a keleti frankokat is beemeli a címbe, a kéziratokban a következő variánsok fordulnak elő: *Gesta Francorum regum*, *Francorum historia*. Sőt, a mű még Pithou első kiadásában (1588) is mint *Annales sive gesta Francorum* szerepel. Elsőként a művet 1600-ban közlő Marquard Freher emelte be Fulda nevét a címbe

³ <https://www.oeaw.ac.at/en/imafo/research/historical-identity-research/projects/further-projects/annales-fuldenses> (a letöltés ideje itt és a továbbiakban: 2020. 11. 12.). Ld. még Corradini, R.: *Wiener Handschrift*; Corradini, R.: *Studien*. Itt említjük meg azt a svájci projektet, amely a fuldai könyvtár 16. század előtti kézíratait és töredékeit teszi közzé: *Codices Fuldenses Helvetiae* (<https://www.e-codices.unifr.ch/de/list/subproject/fuldenses>), valamint a fuldai könyvtár rekonstrukcióján munkálkodó *Institut Bibliotheca Fuldensis* vállalkozását (<https://www.bibliotheca-fuldensis.de/das-institut-bibliotheca-fuldensis>).

⁴ Poole, R. L.: *Chronicles*, 58–60. („his critical writings are so intricate and confused that they have already been silently forgotten”); Hellmann műveire ld. a bibliográfiát, Staab, F.: *Klassische Bildung*, 641.

⁵ Hellmann egyenesen úgy fogalmaz, hogy „die Annales Fuldenses gehören zu den geleseneren Werken des Mittelalters”. Hellmann, S.: *Entstehung* 2., 63.

⁶ Bácsatyai D.: *Kalandozó hadjáratok*, 206–207.

⁷ Corradini, R.: *Ungarn*, 144.; Corradini, R.: *Identitätskonstruktionen*, 123.

⁸ McKitterick, R.: *History and Memory*, 33–35.

⁹ Corradini, R.: *Ungarn*, 112.

¹⁰ Aventinus kézírata: München, BSB Clm 966., http://daten.digital-sammlungen.de/bsb00092820/image_1. Ld. még Corradini, R.: *Ungarn*.

(*Annales Francorum Fuldenses*).¹¹ A modern kutatás – minden joggal – egyre inkább kétségbe vonja az Évkönyv fuldai eredetét, így a cím valóban félrevezető. Ennek ellenére gyakorlati okokból továbbra is ezt a megnevezést használjuk, miként így teszünk a *Szent Bertini évkönyv* esetében is, amelynek szintén pusztán csak annyi kapcsolata van az apátsággal, hogy legrégebb kézírata ott maradt fenn.

A fenti véleményt a kritikai kiadást 1891-ben elkészítő Kurze annyiban módosította, hogy az AF szerkesztőjének (szerzőjének) Einhardot jelölte meg. Valóban, a kézirat 838. événél az olvasható, hogy „*hucusque Einhardus/Enhardus*” – azaz „*eddig Einhard munkája*”. Az Évkönyv első részét így hagyományosan Einhardról, Nagy Károly életírásának híres szerzőjéről nevezzük meg. A 838–863 közötti *második rész* szerzőjeként egy fuldai szerzetes, Rudolf neve jött szóba, akinek neve a kézirat 863. événél hasonló módon bukkan fel, mint korábban Einhardé (*hucusque Ruodolfus*). A 869–882 közötti éveket tárgyaló *harmadik rész* szerzőjeként Rudolf tanítványa és fuldai szerzetestársa, Meginhart (Meginhard) neve merült fel, s így mainzi folytatásként emlegetik. A Kurze által valószínűsített fenti szerzők, szerkesztők neveit elvetve Sigmund Hellmann néhány évvel később egy 882–887-ben működő mainzi szerkesztőnek tulajdonította az AF-t.¹² Elmélete szerint 882-ig Mainzban vagy Fuldában vezették az Évkönyvet, így a 882 és 887 közötti mainzi folytatás Liutbert mainzi érsek nevéhez lenne kapcsolható. Legutóbb Franz Staab tovább pontosította az Évkönyv eddig is hangsúlyozott mainzi kapcsolatait.¹³ Ismételten utalt arra, hogy 853 és 863 között az Évkönyv már hozzáférhető volt Mainzban, mivel az ott működő Liutbert négy sort szó szerint kimásolt az évkönyv 826. évének szövegéből.¹⁴ Következtetései szerint az Évkönyv nagy része, azaz az érsek haláláig terjedő rész, Hrabanus Maurus mainzi érsekségéhez kapcsolható (846–856), és a művet utódai, Károly és Liutbert alatt folytatták (857–889), ám a lendület megtört Liutbert kegy-

vesztésével. Franz Staab a hagyományos szerzőket (Einhard, Rudolf, Meginhart) értelemszerűen mind elveti, s valóban, tőlük, mint szerzőktől alighanem végleg elbúcsúzhatunk. Az Évkönyv utolsó folytatásaira Steffen Patzold állított fel a korábbiaknál részletesebb elméletet, amire még visszatérünk.

A kéziratokban feltűnő két Fuldához kapcsolódó személy, Rudolf és Meginhart egyébként a Karoling művelődéstörténet ismert alakjai. Rudolf működéséről nem utolsósorban maga a *Fuldai évkönyv* is megemlékezik.¹⁵ Személyükre akkor is érdemes kitérni, ha – az újabb kutatások fényében – magával az Évkönyvvel szerzőként nem is hozhatók kapcsolatba.¹⁶ Rudolf a 810-es évek elején kerülhetett Fuldába, ahol Hrabanus Maurus tanítványa lett, miközben az oklevelek másolásában is gyakorlatot szerzett. Hrabanus apáttá választása után Rudolfot 822-ben aldiakónussá, majd 834-ben pappá szentelték, miközben a kolostori iskola vezetését is rábízták. Miután 847-ben Hrabanus mainzi érsek lett, oda is követte egykori tanítóját. Hrabanus kérésére írta meg a 840-es években (842–847 körül) a Fuldában eltemetett korábbi tauberbischofsheimi apátnő, Szent Leoba (†782) életét. Ezt követően állította össze a Fuldába átvitt szentek ereklyéinek történetét (*Miracula sanctorum in Fuldenses ecclesias translatorum*), végül egy önálló ereklyeátvitel történetét, a *Translatio Sancti Alexandrit* is megírta. Ez arról nevezetes, hogy bevezetőjében, az első három fejezetben a szász őstörténet első összefoglalását nyújtja, és a korban elsőként, részletességében egyedülként idéz Tacitus *De Germania* című művéből. A szász háborúra vonatkozó részt Einhard *Vita Karoli Magni* című munkájából emelte át. Utolsó művét (863–865) nem tudta befejezni, ez már Rudolf tanítványára, Meginhartra hárult. Tanítványai közé tartozott a későbbi passai püspök, Ellwangen Ermenrich.¹⁷ Festőként és költőként is ismert volt, de ennek emlékei nem maradtak ránk.

Meginhartról is számos – bár Rudolffhoz képest sokkal bizonytalanabb – információval rendel-

¹¹ Staab, F.: *Klassische Bildung*, 638–640.

¹² Utolsó írása: Hellmann, S.: Einhard, Rudolf, Meginhard.

¹³ Staab, F.: *Klassische Bildung*, 666–668.

¹⁴ *Vita S. Severi* 293. (*Ubi dum... enarrari*), vö. Wattenbach, W. – Levison, W. – Löwe, H.: *Deutschlands Geschichtsquellen*, 678.

¹⁵ Ld. az AF 865. évet. Vö. még Deutinger, R.: Rudolf.

¹⁶ Rudolfra ld. Nass, K.: Rudolf.

¹⁷ Ld. az AF 867. évet.

kezünk.¹⁸ 845-től kezdetben diakónusként, majd 855. évi pappá szentelésétől 867-ig okleveleket másolt a fuldai apátság *scriptorium*ában. Sundarolthoz, a későbbi mainzi érsekhez írott levelében szerzetes-társát arra kérte, hogy a Rudolf által félbehagyott és általa befejezett *Translatio Sancti Alexandrit* stílus és nyelvtan szempontjából nézze át. Kérdéses, hogy a *Fuldai évkönyv* Meginhartnak tulajdonított folytatása alapján valóban feltételezhető-e, hogy Rudolf tanítványa Mainzban is működött volna. A kutatók mindenesetre számos pápai és tizedszolgáltatásról szóló oklevél hamisítását tulajdonítják neki. Az újabb kutatás végeredményében mindhárom lehetséges szerző nevét elveti, s azokat csak tudálékos, de minden alapot nélkülöző egykorú marginális bejegyzésnek tekinti.¹⁹

882 (azaz Ifjabb Lajos halálának éve) és 887 között a mainzi folytatással párhuzamosan rendelkezésünkre áll a bajor folytatás is, amely a 882 és 901 közötti időszakot fedi le. A 882 és 897 közötti negyedik részt hagyományosan regensburgi folytatásként (*Continuatio Ratisbonensis*) emlegetik, míg a 897 és 901 közötti folytatást korábban niederaltaichi folytatásként (*Continuatio Althensis*) ismerték, és újabban egyszerűen bajor folytatásként tartják számon. A fordítás fejezetszámozásában az évszám után zárójelben elhelyezett „I” a mainzi, míg a „II” a bajor folytatást jelzi. A Karoling évkönyvirodalommal, illetve az AF-t használó későbbi forrásokkal való egybevetés arra mutat, hogy az AF ránk nem maradt forrásokból is merített.²⁰

Az AF a Karoling-kori egyházi központokban megújult történelmi érdeklődés fontos tanúja. Az említett érdeklődés nem volt független Nagy Károly és utódainak Rómával és az itáliai egyházi központokkal kialakított kapcsolatától s a frankok egyre erősödő lombardiai jelenlététől. Délről nem csak liturgikus kéziratok mintapéldányai, hanem a kor alapvető egyházi és világi kézikönyvei, a klasszikus római történetírás gyöngyszemei is megtalálták

útjukat a korabeli északi könyvtárakba. A murbachi kolostori könyvtár katalógusában külön fejezetben gyűjtötték egybe a történelmi műveket *De historiis* címmel.²¹ Semmi meglepő sincsen abban, hogy az AF lapjain magától értetődően emlegetik Sallustius műveit és Tacitus nevét, s visszatérően idéznek a *Psychomachiából*. A kor meghatározó monostoraiban, így például a Fuldában működő szerzők számára hozzáférhető történelmi könyvanyag hihetetlenül bőséges volt, amint azt Rosamond McKitterick összeállítása igazolja. A fuldai kéziratok között többek között ott szerepel a *Scriptores historiae Augustae*, valamint Ammianus Marcellinus, Eutropius, Rufius Festus, Frontinus, Josephus Flavius, Paulus Diaconus és Beda Venerabilis munkái.²² Az AF-ben gyakran emlegetett Hrabanus Maurus maga is élen járt a történelmi források gyűjtésében, így neki köszönhető Szent Bonifác életírása és leveleinek összegyűjtése. Egy olyan *martyrologium* elkészítése is a nevéhez kapcsolható, amely különös figyelmet fordít az időrendre.²³ E művek egyúttal a követendő vagy épp kerülendő történelmi példák kiemelt forrását is jelentették. Nem véletlenül írta Ferrières-i Lupus Kopasz Károlynak 844-ben: „a császárok történetének rövid foglalatait nyújtottam át Felségednek, hogy az ő tetteikből könnyen kiválaszthassa azokat, amelyeket követni kíván, s azokat, amelyektől tartózkodni akar. Külön a figyelemébe ajánlom Traianust és Theodosiust, akiknek a tettei között különösen sokat találhat követésre méltónak.”²⁴ Az uralkodók az ótestamentumi történelmi könyveket is nagy figyelemmel kísérték. Jámbor Lajos fia, Lothár azért sajnálkozott Hrabanus Maurusnak szóló levelében, hogy nem tudja a könyvek sokaságát magával vinni a hadjáratokra, örül, ha a *bibliotheca historiarumot* magánál tarthatja. Joggal gondolják, hogy a megnevezés mögött nem egy világi történelmi művet, hanem az ótestamentumi történelmi könyveket kell látnunk.²⁵ E sorok ugyan azt sugallják, mintha a korabeli, egyébként sokszor

¹⁸ Freise, E.: Meginhart

¹⁹ Wattenbach, W. – Levison, W. – Löwe, H.: *Deutschlands Geschichtsquellen*, 677–679.

²⁰ Corradini, R.: Identitätskonstruktionen, 135. A vizsgált források: Annales Yburgenses, Hersfeldi Lambert.

²¹ McKitterick, R.: *History and Memory*, 194.

²² McKitterick, R.: *History and Memory*, 190.

²³ *Rabani Martyrologium*

²⁴ Lupus *Correspondance* 1. 137., Nr. 37. Idézi McKitterick, R.: *History and Memory*, 208.

²⁵ McKitterick, R.: *History and Memory*, 208.

művelt és több nyelvet beszélő uralkodók őseik szokását követve magától értetődően tanulmányozták volna az évkönyveket. Ez a következtetés azonban félrevezető lenne, a kortárs történeti események írásos megörökítése sokkal inkább a korabeli udvari egyházi értelmiség igényének, igyekezetének és törekvéseinek az eredménye. Igaz, hogy Nagy Alfréd az *Angolszász krónikát* lemásoltatta és terjesztette országában, de az nem latinul, hanem népnyelven íródott.²⁶

A *Fuldai évkönyv* a német évkönyvirodalmon belül is kiemelkedő helyet foglal el, és mint említettük, a korai magyar történelem elsőrendű forrása. Az AF megerősíti Regino híradásait és a 894. évnél rögzíti, hogy a magyarok Szvatopluk idejében a Dunán átkelve hadakoztak. Tud a magyarok 895. évi bolgárok elleni támadásáról, sőt a 896. évi eseményekről sokkal részletesebben számol be, részben talán a bizánci császár követe, Lázár püspök elbeszélése nyomán. Közel pontosan tájékoztat a magyarok 900. évre datált, az itáliai kalandozásokkal kapcsolatba hozott pannóniai foglalásáról. Csak sajnálhatjuk, hogy a honfoglalás leírásakor Regino műve mellé nem került oda a *Fuldai évkönyv* a hazai krónikások kezébe.

Korunkra maradt a *Fuldai évkönyv* bajor szerkesztésének, nevezetesen a niederaltaichi szerkesztés korábban autográfának vélt, de legalábbis időben közel egyidejű másolatának kézírata (Lipcse, Universitätsbibliothek Rep II, 4o 129a). Az írás datálását illetően van némi bizonytalanság, mivel a monostor kéziratosa anyaga a 17. század tűzvészei során jórészt megsemmisült, de a kutatók egyetértenek abban, hogy a 896 és 901 közötti hírek esetében feltételezhető egy legkésőbb 10. század végi másolás, szemben a korábban felvetett 10. század elejével. Különös szerencse, hogy a kézirat éppen a 901. évi információk után szakad meg, s a magyarokra vonatkozó döntő fontosságú hírek még olvashatók ebben a korai kéziratban. Az persze nagy kár, hogy a későbbi évekről oly kevés információ áll a rendelkezésünkre. A magyarokat elsőként 892-nél – ekkor még Arnulf szövetségeseiként – említő Évkönyv beszámol a 900. évi itáliai kalandozásról is. Az évkönyvíró nem részletezi Arnulf szerepét az eseményekben, így a hadjáratot ugyancsak elbeszélő Liutpranddal szemben Arnulf jelentőségének elhallgatása a szerzőt a keleti frank udvar közelségébe helyezi, miközben a 890-es évektől a keleti frank előkelők is egyre hangsúlyosabb szerephez jutnak az Évkönyvben.²⁷

AZ ÉVKÖNYV FORRÁSAIRÓL

Az Évkönyv forrásait a kortárs információk esetében a – mára jórészt elveszett – levelek, köriratok, fontos dokumentumok szétküldött példányai és a párhuzamosan vezetett évkönyvek mellett vélhetően a szóbeli értesülések képezték. Egyes esetekben írott forrásokból is tájékozódhattak az AF szerkesztői, amint azt Kurze nyomán Hartmut Hoffmann is kiemelte a 862-ben említett eskü kapcsán, ahol az AB hatását sejthetjük. Ugyanakkor bizonyos éveknél az AF és az AB között meglepően azonos megfogalmazásokat találunk, miközben a szövegek közötti közvetlen kapcsolatnak semmi jele sincsen. Erre Hoffmann gyűjtéséből csak egy példát idézünk:²⁸

AF (870. év): „(*Hludowicus*) in quodam solarío positus... et ipse pariter corruit... Tamen cum Carolo colloquium habuit et diviso inter se Hlotharii regno, *Aquisgrani reversus est.*”

AB (870. év): „(*Hludowicus*) de quodam solarío... cecidit... ad locum colloquii convenerunt et hoc modo regnum Hlotharii inter se diviserunt”.

Ennél sokkal többet mondhatunk az írott források használatáról. Meglepő módon a klasszikus és kései antik szövegek (Vergilius, Tacitus, Sallustius, Prudentius) ismerete ellenére az Évkönyv mondat szerkezete, szóhasználata sok helyen homályos. Egyes szerencsés esetekben a forrás azonosítása

²⁶ Nelson, J. L.: The Annals of St. Bertin, 23., 39–40. Minderre Smaragdus sorait is idézhetjük: „Perantiquam siquidem fore consuetudinem actenus regibus usitatam, quaeque geruntur acciduntve annalibus tradi posteris cognoscenda, nemo, ut reor, ambigit doctus.” MGH SS 15/1. 201.

²⁷ Bácsatyai Dániel joggal utalt arra, hogy Arnulf és a magyarok kapcsolata még további vizsgálatot igényel. Szerinte szó sem lehet szabályos szerződés megkötéséről a két fél között. Bácsatyai D.: *Kalandozó hadjáratok*, 43–44.

²⁸ Hoffmann, H.: Untersuchungen, 72. (862.), 73. (870.)

azonban segítheti a fordítást. Erre példa a következő hely Formosus (891–896) pápa hírhedt haláláról és temetéséről.

A történet a középkor és napjaink egyik legnépszerűbb elbeszélése. A pápa 896-ban császárrá koronázta Karintiai Arnulfot, de aztán rövidesen mindketten meghaltak. Rómában Spoletói Wido hívei, a szintén Formosus által társcsászárrá koronázott Lambert vezette ellenpárt vette át az uralmat. Az ő pártjukon álló új pápa, VI. István komoly elégtételt vett elődjén, vagy – Michael Moore új értelmezése szerint – éppen kibékíteni akarta saját uralmát a spoletói ház fejével, Lamberttel.²⁹ 897 januárjában exhumálta a közel egy éve eltemetett holttestet, és az ún. tetemre hívó zsinaton (*cadaver synodus*) kirakatpert rendezett, amelyen döntően itáliai főpapok vettek részt. A halott Formosust elítélték és letették a pápai trónról, három áldásosztó és esküvésre használt ujját levágták, s először egy távoli, az idegenek számára kialakított temetőbe temették, majd a Tiberisbe dobták a pápai öltözéttől megfosztott tetemet.³⁰

Az AF a 896. évnél a következő szöveget hozza: „...*apostolicus nomine Stephanus, vir fama infamandus, qui antecessorem suum, Formosum videlicet, inaudito more de sepulchro eiectum et per advocatum suae responsionis depositum, foras extra solitum sepulturae apostolicus locum sepeliri precepit*”.³¹

Reuter angol fordítása a problémát elkeni: „*who in unheard-of fashion turned out his predecessor from his grave, had him deposed by proxy and buried outside the usual place where popes are buried*”. A német fordítás hasonlóképpen: „*und durch ein ihm verantwortliches Gericht für Abgesetz erklären*”.

A történet ismeretében inkább a következő fordítás lenne a helyes: „*who in unheard-of fashion put his predecessor, Formosus, out of his grave, had him deposed using an advocate to make his response*”. Ez a változat más évkönyvek szövegével, például

az *Annales Laubacenses* (Lobbes-i évkönyv) megfogalmazásával is összhangban áll. Utóbbi így fogalmaz: „*Et Stephanus papa Formosum de sepulchro eiecit eumque super locavit, atque diaconum pro eo constituit, ut responsum dedisset, et eo devicto, fecit papam per basilicam trahere atque in flumen proicere; et ex ore eius cruor per pavimenta fluebat.*”³² A korrigált fordítás ennek ismeretében a következő: „*egy István nevű pápa... egy rossz hírű férfit, aki elődjét, ti. Formosust hallatlan módon a sírjából kidobatta, és miután [Formosus] ügyvédje szavainak eredményeként letették a pápai trónról, a pápai temetkezések megszokott helyétől távol temettette el*”.

A szövegnek nyilván kétféle olvasata volt: a Lobbes-i évkönyv ismeretében a *suae* egyértelműen a meghalt pápára vonatkozik: a halott egyházfőt „Formosus válasza szószólója fellépésére” (*per advocatum suae responsionis*) tették le méltóságából. A csúsztatás így is megmarad, hiszen valójában a főpapok zsinata tette le az elhunyt pápát, és nem a kirendelt védőügyvéd/szószóló, aki nyilván csak szánszólóként tudott a halott nevében védekezni.

Azok, akik az eredeti szövegezést már nem ismerték, a *suae* – a nyelvtani szabályoknak egyébként megfelelően – már a mondat alanyával egyeztetették, és a szerkezetet a „pápa hatalma alatt álló ügyvéd”-ként értelmezték (vö. angol: *responsible*). Valójában tehát egyik fordítás sem hibás, de a megfelelő történeti ismeretek birtokában csak az egyik lehet helytálló.

A következő példánk azt szemlélteti, hogy az Évkönyv egyetlen szavának értelmezése milyen jelentőséggel bír a jog- és hadtörténet számára. A 891. évnél a következő olvasható: „[Arnulf király] *Szemével, gondolataival, elméjével hasztalan kereste a megoldást, lázasan tépelődve tanácsra volt szüksége, mivel a frankok számára a lépésenként [gyalogosan] folytatott harc szokatlan volt.*” Ez a latinban így szerepel: „*oculis, cogitatione, consilio huc illuc pervagabatur, quid consilii opus sit, quia Francis perdetemptim certare inusitatum est, anxie meditans*”.

²⁹ Moore, M. E.: Body. Moore szerint a pápák nem is hívták Arnulfot Itáliába, ez csupán a regensburgi krónikás propagandája. Mások arra hívják fel a figyelmet, hogy Formosus intézkedéseinek visszamenőleges megsemmisítésével VI. István saját korábbi püspöki kinevezését is annulálta. Sansterre, J.-M.: Formoso. Az események későbbi visszhangjára ld. Liudprand *Antapodosis*, 23–24.

³⁰ Moore, M. E.: Body; Uő: Attack; Jégou, L.: Compétition.

³¹ AF Reuter, 135. (896.)

³² *Annales Laubacenses*, 53. (896.)

A 891-ben említett *pedemptim* (*lépésben* vagy *gyalogosan*) kifejezésnek egyetemes hadtörténelmi jelentősége van.³³ A kérdés abból a szempontból érdekes, hogy a Karoling-kori harcászatban a lovasság vagy a gyalogság szerepét tekintjük-e elsődlegesnek. Hagyományosan *gyalogosan* értelemben fordították, amint azt Heinrich Brunner és Lynn White is tették. Újabban egy tudatos hadtörténelmi revízió jegyében Bernard S. Bachrach – egyébként Hans Delbrück nyomán³⁴ – elvetette a *gyalogosan* értelmezést, s szerinte a *pedemptim* jelentése itt csakis *lépésről lépésre* lehet.³⁵ Ebből következően a frankok nem a gyalogos harcról, hanem a „lépésről lépésre (*step by step*) való nyomulástól, támadástól” szoktak el. A revíziót valló történészek elsősorban Bachrach munkásságára támaszkodnak, aki az ostromharcászat elődlegességét vallva a gyalogságot tekintette a Karoling-kor meghatározó fegyvernemének, s mindebből az általánosan elfogadottnál lényegesen magasabb sereglétszámokra következtetett.³⁶

Noha Bachrach *lassan, fokozatosan* fordítása nyelvtani szempontból kétségtelenül helyes, amint azt Nithard egy helye (II. 1.) is bizonyítja,³⁷ a nyílt mezei ütközet jelentőségét azonban továbbra sem lehet teljesen kétségbe vonni, sőt a lovasság fontosságát maguk a források hangsúlyozzák.³⁸ Elég, ha az ARF egy adatára hivatkozunk,³⁹ vagy a 782. és 784. évekre, amikor kifejezetten lovas ütközetekről hallunk, vagy legalábbis lovon közelítették meg az ellenséget.

Tágabb értelemben a lovas vagy gyalogos harcászat a germán hadi szervezet megítélését, a vélelmezett hadkötelezettség meglétét vagy cáfolatát is befolyásolja. A hagyományos jogtörténelmi iskola

szerint a fegyverviselés a szabad germánok joga volt, s ebből következett hadkötelezettségük is – amint azt a szövegkiadásairól is ismert történész, Georg Waitz német alkotmánytörténete (1865) máig hatóan megfogalmazta. Míg egyesek a jogi értelemben vett szabadsággal, addig mások, így Waitz, elsődlegesen a birtok meglétével magyarázta a hadkötelezettséget. Azt is tudnunk kell azonban, hogy a 19. századi német közéletben a hadkötelezettség rendkívül aktuális téma volt, bevezetésére már 1848-ban komoly kezdeményezések történtek, ám ezek csak a birodalom megalapításakor, 1871-ben váltak valóra. Nem véletlen, hogy a modern hadtörténetírás egyik 20. század eleji megteremtője, Hans Delbrück a jogtörténészek megdönthetetlennek tűnő felfogását követte, de éppen ugyanő ismerte fel úttörőnek számító kritikai szemléletével, hogy a középkornak ezekben az évszázadaiban a nagy létszámú hadseregek képtelenek voltak mozogni.

A szabadok hadkötelezettségét meghatározó tényezőnek tartják a hadtörténetírás időben következő klasszikusai is (Lots 1946, Contamine 1980). Bernard S. Bachrach, majd tanítványa, Leif Petersen – ismét a német jogtörténelmi iskola hatására – a nagy létszámú tömeghadseregek elméletéhez nyúlt vissza, egyúttal vélelmezve a késő antik harcászat és ostromtechnika folyamatosságát, valamint a falanx harcot használó és nem szabad jogállásúakat is tömegesen magában foglaló gyalogság meghatározó szerepét.⁴⁰ Az olvasó megnyugtatóására: a *pedemptim* megfelelő fordítása ezen a helyen valószínűleg *lépésenként/gyalogosan*, amint az a modern fordításokban is olvasható,⁴¹ s mindez összhangban áll Regino 891. évnél tett megfogalmazásával is.⁴²

³³ Haack, Ch.: *Kriegsdienste*. Összefoglalóan ld. saját könyvismertetésemet: *Hadtörténelmi Közlemények* 133 (2020: 3) 655–657.

³⁴ Delbrück, H.: *Art of War*, 292.

³⁵ Bachrach, B. S. – Bachrach, D. S.: *Warfare*, 285.

³⁶ Kritikájára Halsall, G.: *Warfare*, 187., ill. saját könyvismertetésem: *Hadtörténelmi Közlemények* 131 (2018: 1) 139–141.

³⁷ A helyre ld. RI I., nr. 1067b (840.). Már a 4. században is így találjuk: ἡπέμα = *pedemptim* (Dositheus *Ars grammatica* 65. [I. 18.]) de éppenséggel lehet Freisingi Ottó gesztájára is hivatkozni, ahol a *precipitanter* ellentéte a *pedemptim*. Otto *Gesta Friderici*, 52.

³⁸ Rogers, C. J.: *Carolingian Cavalry*

³⁹ 783: „*solito more super eos inruntis*” ARF 64.

⁴⁰ Ennek már a kalandozó magyar seregek jellemzésénél is van jelentősége, amire korábbi írásainkban utaltunk (Torma B. Gy. – Veszprémi L.: *Lech-mezei csata*).

⁴¹ AF Reuter, 122.: *step by step*, jegyzettel; AF Rau, 153: *zu Fuss*, jegyzet nélkül; a spanyol fordítás szerint *paso a paso* (AF Mañas Núñez, 150.).

⁴² „*Rex felle commotus exercitum iubet descendere et pedestri congressione cum adversariis decertari.*” Regino *Chronicon*, 137–138. A modern szakirodalom általában nem ismeri Regino párhuzamos helyét.

AZ UTOLSÓ ÉVTIZEDEK FEJEZETEI

Nem meglepő módon a legtöbb értelmezési gond az utolsó fejezetekkel van, amelyek részben hiányosak, részben nem egyszerre jegyezték le azokat. Erre a problémára legutóbb Bácsatyai Dániel tért ki, az AF-nek rögtön több szöveghelyét is megvizsgálva.

Egyik példájában arra hívta fel a figyelmet, hogy az Itáliából 900-ban hazatérő magyarok útját elbeszélő mondat fordítása sem teljesen egyértelmű. A kérdéses mondat latinul így hangzik: „*ipsi namque eadem via, qua intraverunt, Pannoniam ex maxima parte devastantes, regressi sunt*”. Itt két értelmezés lehetséges: a fordítók többsége szerint a magyarok Pannónia dűlásával (*Pannoniam... devastantes*) TÉRTEK vissza Itáliából, Géczi Lajos azonban – a *Pannoniam* szót helyhatározóként értelmezve – úgy vélte, hogy a honfoglalók a hadjárat után Pannoniába tértek vissza, amely így értelemszerűen már korábban is az ő birtokukban lett volna.⁴³ Alighanem az első megoldás a helyes, mivel ezt az értelmezést követte az AF-t használó Reichenau Hermann 11. századi krónikája is (*Item Pannonias depopulatas occupant*).⁴⁴

Jogosan utal egy későbbi átszerkesztés, szövegromlás lehetőségére Bácsatyai az AF 901. événél: „Ugyanezért küldték Moráviába Richarius püspököt és Ulrich grófot, hogy a duxot magát (ipsum ducem) és minden főemberét a Bajorföldön megerősítéssel azonos tartalmú esküvel kötelezzék (constrinxerunt) a béke megtartására.” Feltételezhető, hogy az eredeti szöveg bővebb volt, és megnevezte a morva duxot, II. Mojmírt, aki utoljára 898-ban nyert említést.⁴⁵ Hasonló érveléssel rövidesen majd Patzoldnál is találkozunk.

Történeti szempontból a 901. évi bejegyzés is érdekes: „*Ungari australem partem regni illorum Caruntanum devastando invaserunt*.”⁴⁶ Az AF szövegét olvasva teljesen egyértelmű, hogy a *Ca-*

runtanum csak földrajzi hely lehet, „Karantánia” értelemben, s az *illorum* nem vonatkozhat rá. Ezt a fordítók közül többen, így Boba Imre, Géczi Lajos, ifj. Horváth János, Darvas Mátyás mégis így gondolták, pedig nyelvtanilag az *illorum* csakis az előző mondatban említett morvakkal egyezhetne. Bácsatyai ismét Reichenau Hermann krónikájára utal, aki nemcsak tudósít az eseményről, hanem a békét kérő felek között II. Mojmír morva fejedelem és Isanrich nevét is megemlíti, akik feltételezése szerint az AF elenyészett, bővebb szövegében is szerepelhettek. Gombos Albin forrásgyűjteményében – teljesen félrevezető módon – ők már hiányoznak a Hermann krónikájából közölt részből: „*Ungarii Carentanum petentes, commissa pugna, victi caesique fugerunt*.”⁴⁷

A korábbi fordítások kivétel nélkül *átsiklanak* az Ennsburg erősítéséről szóló 900. évi híradáson: „*pro tuitione illorum regni validissam urbem in littore Anesi fluminis muro obposuerunt*”. Egyfelől érdekes, hogy miért nevezik igen erősnek azt a várat (*urbem validissimam*), amelyet éppen akkor erősítenek meg. Az *igen erős* (*fortissimus/firmissimus*) jelző már egy korábbi erősítés leírásakor, az AF 871. événél is problémát jelentett az évkönyv egyik másolója számára, aki a jelzőt, amely eredetileg a várfalra vonatkozott (*vallo firmissimo/fortissimo*) magával a településsel egyeztetette (*quendam locum... fortissimum*). Lehetséges, hogy a 900. évi híradás esetében is hasonló hiba történt, hiszen a mondat logikailag azt feltételezi, hogy a fal építésével tették erőssé, bevehetetlenné a helyet, s nem fordítva. Ebből a szempontból különösen fontos, hogy IV. (Gyermek) Lajos 901. január 19-én Richarius passau püspök részére kibocsátott oklevele hasonló szavakkal írja le Ennsburg megerősítését. A megfogalmazás arra utal, hogy a nemrégiben kiépített

⁴³ „Azok pedig ugyanazon az úton, amelyen benyomultak, nagy területen pusztítva visszatértek Pannoniába.” AF Géczi 192. „Azok pedig ugyanazon az úton tértek vissza, amelyen jöttek, elpusztítván Pannónia nagy részét.” AF Horváth 203–204.

⁴⁴ Hermann *Chronicon*, 111. Ld. még Corradini, R.: Ungarn, 120.; Pauler Gy.: Magyar nemzet Szent Istvánig, 158.

⁴⁵ Bácsatyai D.: *Kalandozó hadjáratok*, 45.

⁴⁶ Vö. „A magyarok megtámadták a karantanok országának déli részét.” AF Géczi, 193. „A magyarok helyel-közzel pusztítva megrohantak a karantan bajorok országának déli részét.” AF Horváth, 204. „Inzwischen waren die Ungarn in den südlichen Theil des Reiches eingedrungen und verwüsteten Caruntanum [Kärnten].” AF Rhedantz¹, 139.; „In the meantime, however, the Hungarians laid waste Carinthia and invaded the southern part of their [the Moravians] kingdom.” AF Reuter, 142.

⁴⁷ CFH 2. 1142.

Ennsburg korábban nem volt megerősített hely: „*azt a várat, amelyet királyságunk hívei a kereszténység ama üldözőinek csalárdsága ellen egyhangúan, a haza védelmére újonnan építettek az Enns folyó partján*”. (Bácsatyai Dániel fordítása).⁴⁸ Az AF 900. évi híradása tehát alighanem a következőképp fordítandó: „*ugyanakkor nagy gyorsasággal országuk védelmére az Enns folyó partján egy várost⁴⁹ igen erős fallal (validissimo... muro) erősítették meg*”.

A korábbi fordítások nem sok figyelmet fordítanak a nehezen azonosítható keleti helységnevekre (Omuntesberg, Dowina). Az Évkönyvben szereplő helységneveknek azonban súlya van a korabeli események rekonstruálásában. Különösen a Morva Fejedelemség lokalizálása körüli vitákban vált hangsúlyossá, hogy az Évkönyvben előforduló égtájakat,⁵⁰ csapatmozgásokat miként interpretáljuk, sőt a revíziót vallók legfőbb forrása éppen a *Fuldai évkönyv*. Meglepő módon a modern fordítók és jegyzetkészítők nem vesznek tudomást a könyvtárnyi szakirodalomról és a szakmai vitákról. Ennek egyik klasszikus példája az Arnulf és Svatopluk közötti tárgyalás és békekötés helyszínének magyarázata a 890. évnél: „*Amikor a nagybőjt időszakára feléhez [március 22.] ért, a király Pannoniába utazván általános gyűlést tartott Svatopluk duxszal azon a helyen, amelyet köznyelven Omuntesbergnek mondanak.*”⁵¹ Az *Annales Maximiniani* és a vele rokon, 1921-ben kiadott *Nagyobb Salzburgi évkönyv* tanúsága szerint 791-ben „*Károly [...] elment Pannóniába Omunthethorfon túlra...*”⁵² A határ menti elhelyezkedés és a két földrajzi név hasonlósága a *-berg* és *-dorf* eltérések ellenére is amellet szól, hogy azonosnak tekintsük a két nevet, még ha emléke egyik névvariánsnak sem maradt fenn a későbbi névanyagban. Azon persze vitatkoznak, hogy a bajor és avar határ hol húzódnak. Deér József szerint

a határ az Enns és a Bécsi-erdő, ill. a Bécsi-erdőtől keletre fekvő terület között lehetett.⁵³ Könnyen szóba jöhetnek a Bécsi-erdőhöz közeli dunai átkelőhelyek (Klosterneuburg, Nußdorf, Bécs, Németóvár), Herwig Wolfram kifejezetten Klosterneuburgra gondol.⁵⁴ Deérrel egyetértve Cs. Tóth Ágnes is egy újonnan létesült bajor-avar határpontnak tekinti Omunthethorfot,⁵⁵ amely valószínűleg azonos a *Fuldai évkönyv*ben 890-nél említett Omuntesperchel. Felmerült a Pannonhalma melletti Amand hegygyel való azonosítás lehetősége is, amit azonban a nevesebb kutatók közül csak a Moravia-kérdésben aktív Martin Eggers fogadott el.⁵⁶ Mások az *Amandusszal* szemben egy német *Otmund* névvel próbálják kapcsolatba hozni a helynevet.⁵⁷

A Dowina név azonosítása még ennél is bizonytalanabb. A helységről annyi derül ki, hogy 864-ben Lajos király a Dunán túlra⁵⁸ indult ennek elfoglalására, és erős vár (*civitas*) volt. Az AF-ben és Reichenau Hermann krónikájában közel azonos megfogalmazásban azt olvassuk, hogy „*Lajos király augusztusban erős sereggel kelt át a Dunán, és Raszisztzlávot abban a várban vette ostrom alá, amelyet annak a népnek a nyelvén Dowinának mondanak.*” („*Hludowicus rex mense Augusto ultra Danubium cum manu valida profectus Rasitzen in quadam civitate, quae lingua gentis illius Dowina dicitur, obsedit.*”)

A helyet már František Palacky is Dévénynel azonosította. A régészeti leletek mindezt nem támasztják alá meggyőzően, talán ezért sem felejtődött el a Berthold Bretholz által javasolt Maidburg an der Thaya (Děvičky, Dívčí hrady) lehetősége. Érdekes, de inkább az AF középkori olvasóitól származó azonosítási kísérletnek tekinthető az egyik kéziratban olvasható sorközi glossza (*id est puella*), amiben a szláv nyelvismerettel rendelkező másoló jó érzék-

⁴⁸ „*ut civitatem illam, quam fideles nostri regni pro tuitione patrię... noviter in ripa Anesi fluminis... construxerunt*”. (MGH DD LK 110., nr. 9.) Bácsatyai D.: *Kalandozó hadjáratok*, 192.

⁴⁹ Ennsburg, az antik Lauriacumnak akkor még álló romjai lehettek.

⁵⁰ Erre Raszisztzlávról szólva a 863. évnél: „*cum auxilio Bulgarorum ab oriente venientium*”. Eggers, M.: *Neuinterpretation*, 138.

⁵¹ A kérdésre ld. Szádeczky-Kardoss S.: *Avar történelem*, 281.

⁵² Szöke B. M.: Nagy Károly hadjárata, 506.

⁵³ Deér, J.: *Untergang*, 742–744.

⁵⁴ Wolfram, H.: *Grenzen*, 269.

⁵⁵ Cs. Sós, Á.: *Bevölkerung*, 4–5.

⁵⁶ Kiss L.: Pannónia, 196.; Eggers, M.: *Neuinterpretation*, 257–258.

⁵⁷ Klebel, E.: *Ostgrenze*, 348–350.

⁵⁸ A „Dunán túl” fordításására ld. Bácsatyai D.: *Kalandozó hadjáratok*, 41.

kel, de nem biztos, hogy helyesen ismerte fel a szláv *deva* (fiatalasszony) szót. A Maidburg *Maid* előtagjának jelentése is erre az etimológiára utalna. Erre az AF megfogalmazása is bátoríthatta az olvasót („*quae lingua gentis illius Dowina dicitur*”), amely

a szláv nyelvi értelmezés lehetőségét veti fel. Újabbban Eggers éppen Morávia elhelyezkedése revíziójának jegyében veti el a mai szlovák területet, s keresi Dowinát a Duna–Tisza közén, esetleg távolabb, pl. – a hasonló hangzás alapján – a mai Déván.⁵⁹

AZ UTOLSÓ ÉVEK HÍRADÁSAINAK RÉTEGEI

A 902-es események értelmezésének a Morva Birodalom sorsa szempontjából is szerepe lehet, hiszen nem mindegy, hogy ebben az évben a magyarok győztek vagy vesztek. A reichenai krónikás-hagyomány szerint 902-ben a morvák legyőzték a rájuk támadó magyarokat. Talán valóban jól gondolja Bácsatyai Dániel,⁶⁰ hogy amennyiben a *Sváb évkönyv* (*Annales Alemannici*) 902-es hírei (közük egy morvák ellen aratott magyar győzelem) a III. Vak Lajos megvakítására vonatkozó híradással együtt 905-ben történtek, akkor a *Fuldai évkönyv* eredeti formában elveszett, ám Reichenai Hermann által kivonatosan fenntartott 902. évi híradásban ugyancsak a magyarok morváktól elszenvedett veresége volt olvasható.

Hogy a morvák végleges bukását ne 902-re tegyük, azt éppen a raffelstetteni vámszabás 903 körüli, morvákra vonatkozó említése támogatja. Igaz, ebben a keleti nevek, mint például Tulln már nem szerepelnek, ami esetleg arra utal, hogy ezek a helységek már áldozatul estek a magyar pusztításnak. Mint láthattuk, a morvák bukása időpontjának meghatározásában kulcsfontosságú az AF-t kijegyzetelő Reichenai Hermann krónikájának megítélése. A hazai történetírásban Györffy György tekintélye nyomán kanonizálódott a 902. év. Ám Györffy is csak úgy jutott erre a következtetésre, hogy feltételeznie kellett: Hermann félreértette az általa olvasott évkönyvet, és tévedésből írt a magyarok vereségéről.⁶¹ A pozsonyi csatával végződő 907. évi bajor hadjárat hátterében többen a térség hatalmi *status quo*jának felrúgását, azaz a morva állam legyőzését sejtik.⁶² A 906. évi szászok elleni magyar hadjárat során az egykori morva területek felvonulási területként szolgálhattak.

Nem véletlen, hogy az Évkönyv az utolsó része, a 890-es évekre vonatkozó bejegyzések keltik fel leginkább a térséggel foglalkozó kutatók figyelmét. Steffen Patzold érdekes megjegyzéseket tett az utolsó évek lehetséges szerzőire vonatkozóan. Elsőként azt vizsgálta, hogy kinek a révén kerülhetett az Évkönyv Mainzból Regensburgba. Ő Veldeni Asperra gondol, aki Kövér Károly udvari káplánja volt, majd Arnulf uralkodása alatt kancellár, Embricho halála után pedig 891-től 893-ig maga is regensburgi püspök lett.⁶³ Patzold szerint neki tulajdoníthatók a Liutbertről és Salamon püspökről írottak, amit a feltételezett szerző korábbi udvari kapcsolatai magyarázhatnak. Talán nem véletlen, hogy a 891. évnél éppen a regensburgi vonatkozású híradások részletesek (Embricho püspök dicsérete, tűzvész). A korábbi években Regensburg pusztán az uralkodó egyik tartózkodási helyeként jelent meg az Évkönyvben. A szerző jól értesült a 892–897 közötti követségekről, különösen a 892. évi bolgár követjárást örökíti meg részletesen.

Jelentős váltást érzékel Patzold 897–901 között, amikor az évkönyvíró figyelmét az királyi itinerárium elkerüli, és az Uota királynét illető vádat és pert is csak a szóbeszédre (899) hivatkozva említi meg.⁶⁴ A 892–897 között a királyi udvarba érkező követekről részletes információkkal rendelkezik, 897-ben azonban híradásai megszakadnak.

Nem csak a feltételezett szerző, hanem maga a másoló kéz is megváltozik a 897. évi bejegyzésben. Patzold figyelt fel arra, hogy Szvatopluk és a morvák névalakja 898-tól ugyancsak módosul (korábban *Marahenses*, 899-től *Marahabiti*; előbb *Zentobolchus*, majd 895-ben *Zwentibaldus*,

⁵⁹ Eggers, M.: *Neuinterpretation*, 257–258.

⁶⁰ Bácsatyai D.: *Kalandozó hadjáratok*, 54.

⁶¹ Györffy Gy.: Honfoglalás, 134–135. Nyomában Tóth S. L.: *Magyar törzsszövetség*, 385–386.

⁶² *Elfelejtett diadal*

⁶³ Patzold, S.: *Episcopus*, 555.

⁶⁴ Reuter, T.: Uota-Prozess

897-ben *Zuentibaldus*), nyelvileg pedig az *ablatus absolutus* használata megritkul. Patzold ebben már passauai hatást lát, amit Richarius püspökségéhez kapcsol. Patzold Richarius köréhez kapcsolja a 900. évi magyar támadás és a 901. évi követség részletes leírását is. A lejegyzés helyszínében és a szerző személyében bekövetkezett változásnak tulajdonítja, hogy 898-ban a korábban szokásos datálás is megváltozik (*postea vero anno incarnationis Domini*). Azonban a regensburgi folytatáshoz csatlakozhattak a Wiching nyitrai püspök által biztosított információk, aki a Morva Fejedelemség elhagyása után talán Regensburgba menekült.

Patzold nem alaptalanul veti fel, hogy az Arnulf-ra vonatkozó 884. évi pannóniai híradás (*qui tunc Pannoniam tenuit*) későbbi betoldás, amely valójában a 893 óta Arnulf király kancellárjaként feltűnő Wiching püspöktől származhat. Ugyancsak az ő interpolációja lehet, hogy a 886-ban említett római pápai döntések közül csupán egyetlen egyet, a püspöki áthelyezés engedélyezését részletezi, amelynek Wiching egyházi karrierje szempontjából is volt jelentősége.

Ugyancsak Patzold vette észre, hogy a bajor folytatás 884. évi bejegyzése megemlíti III. (Együgyű) Károly nyugati frank király 898. évi trónra lépését, amiből egyértelműen következik, hogy a szóban forgó mondatot évtizedekkel az események után jegyezték le. („*Ez tehát Lajos király és fiai Karlmann és Lajos halála után történt, akiknek utóda a királyságban legkisebb fivérük volt.*”) Kései interpolációra utal az is, hogy ugyanennél az évnél az évkönyvíró váratlanul többszám első személyben adja elő mondanivalóját. Patzold későbbi reflexiónak tartja a *ceterum vero instanti anno, quo ista computamus* kezdetű mondatot is: az idézett kifejezést nem az egykorúságra utaló „folyó év”-ként fordítja, hanem az utólagos betoldás jeleként értelmezi. Kétségtelenül retrospektív jellegű az Arnulfra vonatkozó ugyanott olvasható megjegyzés (*qui tunc Pannoniam tenuit*). Valóban, a 884. évhez tartozó, ám több évet átfogó, személyes és szenvedélyes hangnemű áttekintés kilóg az Évkönyv 882–887 közötti szerkezetéből. Végezetül interpolációt sejtethetünk az 894. évet bevezető meteorológiai híradás mögött is, amely megtöri az elbeszélés ívét.

AZ IRODALMI FORRÁSOKRÓL

Az AF szerzői és szerkesztői szemlátomást otthonosan mozogtak a Karoling reneszánsz irodalmi világában, ami látszólagos ellentmondásban van az Évkönyv sokszor nehezen értelmezhető mondat szerkesztésével. Talán ez magyarázza, hogy a korábbi kiadások és fordítások készítői némileg lebecsülték a szöveget, s nem fordítottak túl nagy figyelmet az irodalmi források azonosítására.

Pedig a klasszikusok azonosítását maguk az Évkönyv szerzői könnyítették meg, hiszen nevén nevezik Catilinát (869. év), Jugurtát (875. év) vagy éppen Tacitust (852. év). Igaz, nem említik név szerint a népszerű Vergiliust, Sulpicius Severust és Prudentiust sem, noha az utóbbit az AF sokatmondó egyszerűséggel „a költő” néven emlegeti, ami az utókorral ellentétben a kortársak számára egyértelmű lehetett. Prudentius *Psychomachia* című művének azonosítása azonban meglepő módon nehezebb feladványnak bizonyult,⁶⁵ hiszen ez az Évkönyv modern olvasói

közül elsőként a spanyol fordítónak, majd utána Darvas Mátyásnak sikerült (882. év). Ők sem vették azonban észre a kölcsönzések és utalások egy részét.

Prudentius művének az 5. századtól kezdve 300 kézírata maradt fenn – a legkorábbi a 6. századi párizsi (BNF lat. 8084.) –, köztük húsz kódex illusztrált, 30–80 képpel. Az *Aeneis* stílusában írott műben az erények győzik le a bűnöket: *Fides – Veterum Cultura Deorum, Pudicitia – Sodomita Libido, Patientia – Ira, Mens Humilis et Spes – Superbia et Fraus, Sobrietas – Luxuria, Ratio et Operatio – Avaritia, Concordia et Fides – Discordia cognomento Haeresis*. A mű a Karoling világ legfontosabb apát-ságaiban szinte mindenütt bizonyíthatóan megvolt, legyen az Saint-Denis, Saint-Amand, a liège-i Saint-Laurent, Sankt Gallen, vagy éppen Saint-Remi. Ezt részben az magyarázza, hogy a művet a grammatika segédkönyveként használták, így a kéziratokban többször grammatikai értekezések mellé

⁶⁵ Kurze még tréfálkozik is azon, hogy nem találja a forrást, ő Statiusra vagy Lucanusra gondol: „*Wer Lust hat, suche!*” Kurze, F.: *Entgegnung*, 381.

másolták. A morális neveléshez ugyancsak alapvetőnek tartották az olvasását.⁶⁶

A 875. évnél az AF Kopasz Károlyról így ír: „Amint ezt Károly, Gallia zsarnoka megtudta, azonnal bevonult Itáliába és mohó mancsával minden kincset egybegyűjtött, amit csak meg tudott találni.” („Karolus... omnes thesauros, quos invenire potuit, unca manu collegit”.) Prudentius *Psychomachia* című művében a kapzsiság (*avaritia*) harácsolja egybe horgas (maga felé hajló, kinyújtott) kezével a kincseket (455–460. sorok). Maga a szóösszetétel egyébként Vergiliusra mehet vissza.⁶⁷ Mivel a kapzsiság hangsúlyozása összhangban áll a kontextussal, valószínű, hogy ebben az esetben Prudentius műve volt a forrás, noha Franz Staab felvetette Ovidius hatását is (*Metamorphoses* II. 479.).⁶⁸

Az AF egy másik helyen is idéz Prudentius művéből. A Pannóniát ért 884. évi pusztítás versbe szedett leírásában a békétlenség okait nyomozza a szerző:

„Mondá Jézus: egyik királyság sem szilárd, / amely megosztott és a viszály közepette nincs biztonság; / ebből ered az ármány és félelem, legszépesebb föld, / innen ered a nyomorúságod, egykor boldog Pannónia.” (Polgár Attila fordítása)

„Omne dicit Iesus fieri non stabile regnum / In se dividuum et nil dissociabile firmum / Hinc dolus, anxietas tibi, formosissima tellus, / Hinc labor exoritur quondam Pannonia felix.”

A korábbi fordítások és kiadások ezeket a sorokat sem azonosították, pedig azok forrása ismét Prudentius művében (765) található meg, nem véletlenül éppen a *Concordia – Discordia* részben:

„Ahol széthúzás, ott nincs erő, és úgy, ahogy Jézus közvetít ember és Isten között, egyesíti a halandót és az Atyát, hogy a földi test ne mondjon le az örökkévaló Lélekről, mindkettőnek egy legyen az Istene, úgy bármit is teszünk gondolattal vagy cselekedettel, egy szándék irányítsa a tagjainkat.”

„nil dissociabile firmum est, utque homini atque Deo medius intervenit lesus, qui sociat mortale Patri, ne carnea distent, Spiritui aeterno sitque ut Deus unus utrumque, sic, quidquid gerimus mentisque et corporis actu, spiritus unimodis textat conpagibus unus.”

Ugyancsak bizonytalan Tacitus műveinek azonosítása, akit az AF *scriptor rerum in ea gente gestarum*ként emleget. Témánk szempontjából a római történetíró legjelentősebb műve a *De Germania*, s ez magyarázza, hogy a Weser folyó *Visurgis* neve kapcsán miért éppen erre a műre hivatkoznak egyes fordítók, köztük Reuter is.⁶⁹ Ebben az esetben azonban a forrás Tacitus *Annales* című műve, amint azt Mañas Núñez és Darvas Mátyás helyesen felismerték.⁷⁰ Friedrich Kurze megkísérelte, hogy további helyeket is Tacitus *Annales*ére vezessen vissza, azonosításai azonban nem mindig meggyőzőek: egyszer még egy bibliai helyet is ide sorolt.⁷¹ Az *Annales* szöveghagyománya egyébként időben és térben is kapcsolódik Fuldához. A munka első hat könyvét megőrző 9. századi fuldai eredetű kéziratot 1508 körül vitték Corveyből Rómába (*Codex Medicus* I).⁷² Tacitus kisebb terjedelmű műveinek Karoling-kori szöveghagyománya már bonyolultabb. A *De Germania* és az *Agricola* című műveket az úgynevezett *Codex Hersfeldensis* őrizte meg, amely a 15. században szintén Itáliába került, ahol többször is lemásolták. A kéziratot azonban művek szerint feldarabolták, majd mára csak ezek humanista másolatai maradtak fenn. A *Codex Hersfeldensis*, ideértve a *Codex Aesinas*ban fennmaradt töredékét is, bizonyosan nem Fuldából származik, de az ottani könyvtár állományába tartozhatott. Elképzelhető, hogy az *Annales* második részét tartalmazó beneventán írássajátosságokat mutató 11. századi kézirat, a Monte Cassino-ban másolt, majd 1370-ben Boccaccio tulajdonába került *Codex Medicus* II

⁶⁶ Összefoglalóan: O’Sullivan, S.: *Glosses*.

⁶⁷ „uncis carpendae manibus frondes” Vergilius: *Georgica* II. 365.; „prensantemque uncis manibus capita aspera montis” Vergilius: *Aeneis* VI. 360.

⁶⁸ Staab, F.: *Klassische Bildung*, 665. („curvarique manus et aduncos crescere in unguis coeperunt”)

⁶⁹ Rendkívül ritkán említik a *Visurgis* nevet, vö. Sidonius Apollonaris (MGH AA 8. 255.), Theodulf (MGH Poetae Lat 1. 496.).

⁷⁰ Stok, F.: *Germania*

⁷¹ Kurze, F.: *Entgegnung*, 363–364. (854. és 858. évek)

⁷² A kéziratokra ld. Mertens, D.: *Instrumentalisierung*, 40–43., Rudolfr: 45–47.

is fuldai mintapéldányra vezethető vissza.⁷³ A fuldai kapcsolatok akkor is meghatározóak maradnak, amennyiben magának az Évkönyvnek a keletkezését nem Fuldához, hanem a Fuldával szoros kapcsolatban lévő Mainzhoz kapcsoljuk.

Az azonban egészen bizonyos, hogy Fuldai Rudolf, aki Hrabanus Maurust mainzi érseki székhelyére is elkísérte (847), kétszer is idéz a *De Germaniából* (IV, IX. 1–11. 1.) a 850/851-ben íródott *Translatio Alexandri*ban. Dieter Mertens joggal jegyzi meg, hogy Rudolfot – és a *Translatió*t folytató és befejező Meginhartot – nem zavarta, hogy a forrásműben az általa tárgyalt százokról nem esik szó. Maguk az idézetek is a már Meginhart által 865 körül befejezett kéziratban maradtak ránk (Hannover, Niedersächsische Landesbibliothek, Ms. I. 186.).⁷⁴ Tacitus nevét azonban sem Rudolf, sem pedig Meginhart nem említi, miként az idézetek későbbi felhasználói, Brémai Ádám vagy Michelsbergi Frutolf sem.⁷⁵

Mertens arra is joggal hívja fel a figyelmet, hogy a hagyományosan Rudolfnak tulajdonított 852. évi bejegyzésben olvasható *Visurgis* folyónév csakis az *Annalesből* (II. 5–28.), s nem a *De Germaniából* származhat, ahol a folyó neve többször is említést nyer. (Ezekben a fejezetekben várja be Germanicust Arminius.)⁷⁶ A tévedés még a modern kézikönyvekben is tovább él.⁷⁷ Franz Staab vette észre, hogy az Elba folyó klasszikus *Albis* megnevezése az Évkönyvben (789, 797, 806, 808, 809, 810) szintén Tacitus *Annalesára* és *De Germaniájára* vezethető vissza, noha az *Albis* név Einhard *Vita Karoli Magnijában* is feltűnik (c. 7.).⁷⁸

Az Évkönyv hivatkozásának forrása minden bizonnyal egy fuldai kézirat lehet, az említett *Codex Mediceus* I. Ezt támasztaná alá Bernhard Bischoff következtetése is, aki Lehmannal szem-

ben a kézirat keletkezési helyéül Corvey helyett Fuldát jelölte meg.

A 875. év szövege ismét bővelkedik klasszikus reminiscenciákban. Szóhasználata, mint láttuk, kiterjed Prudentiusra, és Sallustius művére utalva név szerint említi Jugurtát.⁷⁹ Kérdéses azonban, hogy vajon mi a forrása a következő soroknak? „*Hogy ezt a királyságot aztán az övéivel miként kormányozta* [ti. Kopasz Károly], és tért vissza [korábbi] királyságába a megszerzett kincsekkel, útközben hány gyilkosságot és gyűjtogatást követett el, nem akartam leírni, mert nem volt biztos hírforrásom – helyesebb hallgatni, semmint hamisan szólni.”

A német fordítás az utolsó mondatot megjegyzés nélkül hagyja, az angol pedig éppenséggel félrevezeti az olvasót. Reuter ugyanis a forrás megjelölése nélkül ezt is Sallustiusnak tulajdonítja, mellesleg utal még Szent Benedek regulájára is (I. 12). Nem jár el teljesen alaptalanul, hiszen a *Jugurta háborúja* 19. fejezetében és a bencés regulában is valami hasonlót olvashatunk:

„*Karthagóról azt hiszem, jobb, ha hallgatok, mintha csak keveset mondanék: sürget az idő, hogy más tárgyra térjek.*” (Kurcz Ágnes fordítása) („*Nam de Carthagine silere melius puto quam parum dicere, quoniam alio properare tempus monet.*” *Jugurta*, c. 19.)

A szöveg azonban nem innen, hanem Sulpicius Severus híres Szent Márton életrajzából kölcsönöz, annak is a bevezetőjéből (I. 9.).⁸⁰ „*Higgyetek a szavaimnak, s ne gondoljátok, hogy én bármit is leírtam, ami nem ismert és nem hiteles, mert inkább hallgatni akartam, mint bármi valótlan elmondani.*” (Havas László fordítása) („*neque me quicquam nisi conpertum et probatum scripsisse arbitrentur; alioquin tacere quam falsa dicere maluissem*”).⁸¹

⁷³ Itt a német apátokra lehet gondolni: Niederaltaichi Richerre (1038–1055) és Lotaringiai Frigyesre (1057). Persze *pro* és *contra* érvek is vannak. A *Mediceus* II tévesztései más jellegűek, mint a *Mediceus* I-éi, ami akár az eltérő eredetre is bizonyíték lehetne; mindenesetre a fuldai eredet mellett érveltek többen, vö. Hanslik, R.: Tacitus. Összefoglalóan ld. Mertens, D.: Instrumentalisierung, 43.

⁷⁴ Lehmann, P.: Fuldaer Handschrift; a faksimilére ld. *Translatio S. Alexandri*.

⁷⁵ Adam *Gesta*, 7–9.; Frutolf *Chronicon*, 178.

⁷⁶ Müllendorf, K.: *Germania*, 57.

⁷⁷ Ugyancsak a *De Germaniából* származtatja a „*Visurgis*” alakot: *Rezeption der antiken Literatur*, 966.

⁷⁸ Tacitus: *Annales* I. 59., II. 14., 19., 22., 41., IV. 14.; *De Germania* 41., vö. Staab, F.: *Klassische Bildung*, 658.

⁷⁹ További Sallustiusra jellemző fordulatokra ld. még Kurze, F.: *Entgegnung*, 363–364. (880.)

⁸⁰ A bevezetőre ld. Adamik T.: Sulpicius; *Vita S. Martini, Praefatio*, 111., 22–25. sorok.

⁸¹ Összefoglalóan ld. Busch, J. W.: *Certi et veri cupidus*, 29.

Hasonló megfogalmazások már a Bibliában vagy éppen Cicerónál is előfordultak, de ilyenek a kortárs művekben is olvashatók: így például a *Gesta pontificum Cameracensium* előszavában („*Alioquin melius est tacere quam falsa proferre, ...de his consultius reticere censuimus quam fabulosum quid conficere*” MGH SS 7. 402. és 403.). A szó szerinti egyezés alapján a forrás ez esetben csak Severus lehet.⁸² A forráshely azonosítása azért is érdekes, mert a Bibliából és a Prudentiustól származó kölcsönzések

mellett ez az egyetlen összefüggő szó szerinti idézet az *Évkönyv*ben.

Az évkönyvirodalmat a kutatás joggal tekintette olyan műfajnak, ahol a klasszikus műveltség felvilágosítására kevés lehetőség nyílik.⁸³ Az ARF-ben is talán csak egy helyen sikerült Suetonius hatását kimutatni. Éppen ezért figyelemre méltó, hogy az AF-ben viszonylag nagyobb számban sikerült kimutatni az ókori, késő ókori és keresztény klasszikusok ismeretét igazoló, vagy legalább is valószínűsítő nyomokat.

A FORDÍTÁSRÓL

A *Fuldai évkönyv* latin szövegének modern fordítása komoly problémákat vet fel, amint azt a különböző modern nyelveken született fordítások előszavai is bizonyítják.

A tartománynevek (pl. Bajorország) esetében kerültük az „ország” szó használatát. A sváb tartomány esetében pedig megtartottuk a források Alemannia nevét.

Alemannia: Svábföld a germán szvéb (*Suevi*) törzsről kapta a nevét, de a hercegség fennállása alatt ugyanezen terület nevét gyakran felváltva használják az Alemannia névvel a késő középkorig. A Fekete-erdőben, a Rajna és a Duna felső folyása menti szállásterületen több germán törzs egyesült. Őket hívták alemannoknak, és innen ered a 10–13. századi váltakozó névhasználat. Később inkább a Svábia elnevezést használják.

Bajorföld: *Bavaria* – Bajorföld, Bajor tartomány/hercegség.

Frankföld: Frank tartomány/hercegség. A *Francia* elnevezés sokáig a Frank Birodalom egészére vonatkozott, annak változó területi kiterjedésű utódállamaival együtt. II. Kopasz Károly, majd II. Hebegő Lajos kancelláriája kezdte egyre tudatosabban alkalmazni a terminust a nyugati frankok államára.

Germánia: általában a Német Lajos uralma alatti területet jelenti.

Szászföld: *Saxonia*, Szászország, Szász tartomány/hercegség

Ennél problémásabb a *regnum* fordítása, amely országot és királyságot egyaránt jelenthet, legyen az bármilyen uralkodó irányítása alatt, ahol egy *rex* vagy *dux* kormányoz (*regere*). Ráadásul az *imperium*tól, azaz a császárságtól sem különböztették meg világosan. „Királyság”-nak csak megkoronázott/vagy bitorló királyok esetében fordítottuk, egyébként az „ország” szót használtunk. A *dux* egyaránt lehet herceg, vezér, fejedelem, így meghagytuk a latin alakot, azokat az eseteket kivéve, ha a kifejezés egyértelműen egy hercegre vonatkozik.

A *honor* fordítása is gondot okoz, ami egyaránt lehet méltóság, hűbér és birtok. A szöveg különbséget tesz *honor publicus* és *honor privatus* között. Előbbi az adományként kapott, illetve méltósághoz tartozó szolgálati birtokot, utóbbi az (örökölt vagy vásárolt) magánbirtokot jelentheti. Az AF a *beneficium* (adománybirtok) terminust is használja. Rendkívül ritka a *vasallus* használata, szemben a gyakran használt *homo* szóval, aminek közel azonos a jelentése. Ezzel csak részben lehet azonos a *satelles*, amit inkább a vezér környezetével, szűkebb kíséretével, esetleg testőrségével lehetne azonosítani.

A *pagus* szóból származik francia „pays”, amit azonos jelentésűnek tekintenek az angol „shire”, és a német „Gau” terminusokkal. Általában „kerület”-ként fordítják, mivel a *comitatus*szal össze lehetne téveszteni, noha annál egy nagyobb igazgatási egységet fejez ki, hiszen egy *pagus*ban több gróf is felbukkan. Visszatérő probléma, hogy hogyan fordítsuk a *villa*

⁸² Összefoglalóan, további példákkal Schulz, M.: *Lehre*; Goetz, H.-W.: *Geschichtsschreibung*, 148. skk.

⁸³ Az ARF 811. éve és Suetonius, Caligula c. 46. közötti kapcsolatra ld. Innes, M.: *Classical Tradition*, 276., a Fuldával való kapcsolatra: 271–272.

szót, ha királyi birtok, udvarház vagy falu jelentésben áll. A német a „Hof”-ként fordítja, az angol fordítás megtartja a latin eredetét, mi udvarházként adjuk vissza, Darvas Mátyás „birtok”-ot használ. Legegyszerűbben „Pfalz”-ként lehetne fordítani, ami azonban maga is a *palatium* szóból származik, amelyet a szöveg ettől független jelentésben is használ.

További kifejezések:

apostolicus, pontifex: a fordításban mindig pápa, akinek hivatalos címe az AF 864. évi bejegyzésében fordul elő: *domnus apostolicus* (apostolútód úr).

augustus: császári cím, megtartottuk a latint

civitas: város, vár és kerülete

colloquium, placitum: tanácskozás, gyűlés

generalis conventus: a német fordítás Reichstagot használ, magyarul általános gyűlést használtunk (a spanyol és Darvas Mátyás magyar fordításához hasonlóan).

optimates, primores, principes, primates: főemberek, előkelők. A kifejezések közötti lehetséges árnyalatnyi különbség a szöveg kontextusából nem derül ki.

satelles: kíséret, testőrség

A fordításban igyekeztünk szó szerinti fordítást adni, de a jó hangzás kedvéért néhány esetben elkerülhetetlen volt a rövidítés, egyes szavak elhagyása.

A helyneveket lehetőség szerint mai, modern alakjukban közöltük, ha problémás az azonosításuk, akkor arra a jegyzetben utaltunk. A személyneveknél sem könnyű a különféle középkori írásmódok közül egyet kiválasztani. Ebben a mai közmegegyezést

próbáltuk követni, a jegyzetben utalva az eltérő variánsokra. Tudatosan két esetben tértünk el a következetes használatától: az azonos nevű két Zwentibald esetében a morva vezér neve Szvatopluk lett, míg Arnulf fia megmaradt Zwentibaldnak. (Az utóbbinak egyébként az előbbi volt a keresztapja.) A másik eset Karlmann, amelyet II. Német Lajos fiaként Karlmannként, Hebegő Lajos király fiaként pedig (II.) Carlomanként használtunk, csökkentve az azonos keresztnévűek közötti eltévedés veszélyét.

A jegyzetekben alapvetően Timothy Reuter és Janet Nelson hivatkozott munkáira támaszkodtunk, azokat sok ponton kiegészítve, de csak a leglényesebb helyeken utalva a kölcsönzés tényére. Az uralkodói itineráriumok forrását jelentő oklevelekre is Reuter hivatkozik a lábjegyzeteiben; ezekben az esetekben a pontos lelőhelyre itt nem hivatkozunk, miként a *Regesta Imperii* világhálón elérhető adatbázisára sem, amely kronologikus rendben tartalmazza a korszak okleveles és elbeszélő forrásait.

Nem kevésbé problémás a nem történész olvasónak az azonos nevű Lajosok és Károlyok között eligazodni. Ehhez Reuterhez hasonlóan jelen fordítás is a jegyzeteléssel és genealógiai táblával próbált segítséget nyújtani, míg Nelson az uralkodók mellékneveinek a fordításba való beszúrásával igyekezett a problémát megoldani.

Végül köszönetet mondunk a szöveg stiláris ellenőrzésért Szegzárdy-Csengery Klárának, a versfordításokért Polgár Attilának, a genealógiai tábla megrajzolásáért Domokos Györgynek, a térképek megrajzolásáért Nagy Bélának, valamint a szakmai tanácsokért Langó Péternek.

KRONOLÓGIA

800. december 25. Nagy Károly koronázása Rómában

814–840 I. Jámbor Lajos uralkodása

833. október Jámbor Lajos letétele

834–835 Jámbor Lajos visszahelyezése a trónra

838 A birodalom felosztása I. Lothár és II. Kopsasz Károly között, II. Német Lajos Bajorföldet kapja

840 Fontenoy-i ütközet

842 Strasbourg eskü, Lajos és Károly felosztják a birodalmat az Alpoktól északra

843–876 II. Német Lajos uralkodása

843. augusztus Verduni szerződés, a birodalom felosztása a három fiú között

844 Thionville-i királytalálkozó

855 I. Lothár halála, három fia (II. Itáliai Lajos, II. Lothár, Provence-i Károly) osztozkodik birodalmán

858–859 Német Lajos megtámadja a Nyugati Frank Királyságot, amelyet azonban Károly sikeresen megtart

860 Koblenzi királytalálkozó

862 Karlmann lázadása apja, II. Német Lajos ellen

866 III. Ifjabb Lajos lázadása apja, II. Német Lajos ellen

869 II. Lothár halála, II. Kopasz Károly igényt formál Lotaringiára

870 Meerseni szerződés (II. Lothár öröksége, azaz Lotaringia felosztása Károly és Lajos között)

870 Raszisztzláv után Szvatopluk a morvák *dux*a

875 II. Itáliai Lajos meghal, utóda Kopasz Károly

876 III. Ifjabb Lajos legyőzi Kopasz Károlyt Andernachnál

880 Ribémonti szerződés (Lotaringia a Keleti Frank Királysághoz kerül, de nyugati része III. Ifjabb Lajosé lesz)

881–887 III. Kövér Károly uralkodása

881 A vikingek megtelepsznek Asseltnél

882 Kövér Károly keleti frank király

884 Kövér Károly nyugati frank király

887 Kövér Károlyt elhagyják támogatói, hatalmát veszti

887–899 Karintiai Arnulf uralkodása

891 Nagy győzelem a vikingek felett a Dyle folyónál

894–895 Arnulf első és második itáliai hadjárata

896. február Arnulf császár koronázása

898 Odo halála után Együgyű Károly a Nyugati Frank Királyság királya

900–911 IV. Gyermek Lajos uralkodása

ANNALES FULDENSES
(A. 828–901)

FULDAI ÉVKÖNYV
(828–901)

828. DCCCXXVIII. Reliquiae sancti Marcellini martyris post pascha ad Aquis palatium delatae et per eas ibi multa signa facta sunt. Hlotharius cum exercitu ad marcam Hispanicam missus est, similiter et Hludowicus iuuenis contra Bulgaros. Foedus cum Nordmannis factum per neglegentiam ruptum et castra nostrorum a Nordmannis direpta sunt.

829. DCCCXXVIII. Ante pascha in sabbato sancto terrae motus noctu Aquisgrani factus. Imperator generalem conventum mense Augusto Wormaciae habuit. Bulgari navibus per Dravum fluvium venientes quasdam villas nostrorum flumini vicinas incenderunt. Bernhardus comes Barcinonensis in palatio camerarius constitutus, et Hlotharius in Italiam profectus est.

830. DCCCXXX. Commotio contra imperatorem a primoribus Francorum in Compendio exorta propter Bernhardum, quem in palatio esse noluerunt. Quo inde depulso atque fugato in gratiam cum eo redierunt, sed ad breve temporis spatium.

828. Szent Marcellinus⁸⁴ ereklyéit a húsvét után az aacheni palotába vitték át, ahol ezeknek köszönhetően sok csodajel történt. Lothárt⁸⁵ egy sereggel a hispán örgrófságba küldték, miként a fiatal Lajost⁸⁶ a bolgárok ellen.⁸⁷ A normannokkal kötött egyességet gondatlanságból megsértették és táborainkat a normannok kirabolták.

829. Húsvét előtt, nagyszombat éjjelén (március 27.) Aachent földrengés rázta meg. Augusztus hónapban Wormsban a császár általános gyűlést⁸⁸ tartott.⁸⁹ A bolgárok a Dráva folyón hajókon érkezve a folyó mentén néhány falunkat felgyújtották.⁹⁰ Bernát barcelonai grófot⁹¹ a palotában kamarássá tették, és Lothár Itáliába utazott.

830. A frankok főemberei Compiègne-ben⁹² elégedetlenséget szítottak a császárral szemben Bernát miatt,⁹³ mivel őt a palotában nemkívánatosnak tekintették. Miután őt onnan elűzték, ő pedig elmenekült, visszanyerte a császár kegyét, de csak egy rövid időszakra.

⁸⁴ Római vértanú, 304 körül szenvedett mártírhalált Péterrel együtt, Diocletianus üldöztetése következtében. Vö. Einhard *Translatio*. A római mártírok ereklyéjét 828-ban viszik át az Einhard alapította Seligenstadtba, amely korábban az Obermühlheim nevet viselte. Ld. még az AF 827. évét.

⁸⁵ II. Német Lajos, keleti frank király testvére, I. Lothár, császár 817–855 között, társuralkodó 840-ig, itáliai király 818–855 között, a Középső Frank Királyság királya 840–855 között.

⁸⁶ II. Német Lajos (†876) 806 körül született, 817-től Bajorföld királya, 843-tól keleti frank király. A hadjárata fuldai apátként Hrabanus Maurus is elkísérhette, Gottschalkkal együtt, vö. Staab, F.: *Klassische Bildung*, 649.

⁸⁷ Fennmaradt a fuldai monostor ígérete arról, hogy a hadjárat sikeréért, Lajosért, apjáért és a frank seregért a nagyböjtben ezer misét tartanak és ugyanannyi zsoltárt imádkoznak el, MGH Epp. 5. 518. (Nr. 4.): „*Monachi Fuldenses pro rege Francorum, qui in Bulgariam susceperat expeditionem, et patre et exercitu eius in quadragesima mille missas et totidem psalteria se murmurasse iactitant*”, vö. Schieffer, R.: Fulda, 47.

⁸⁸ A latinban *generalis conventus*, Darvas fordításával egyezően jelen fordításban „*általános gyűlés*”, Rehdantz–Rau német fordításában *Reichstag*.

⁸⁹ A korszak természeti katasztrófáira ld. Wozniak, Th.: *Naturereignisse*.

⁹⁰ A híradás az előző esztendő frank–bolgár kapcsolataiba illeszkedik, aminek keretében többször megfordultak követségek Omurtág nagykán (814–831) és I. Jámbor Lajos udvara között.

⁹¹ I. Bernát (Bernhardus, gróf 826–832, 835–844), Nagy Károly rokonának (unokatestvérének?), az 1066-ban kanonizált Guillaume de Gellone (Guillaume d’Orange) fia, Jámbor Lajos közeli tanácsadója. Felesége Dhuoda, a *Liber manualis* szerzője, amely a Karoling-korból az egyetlen női szerzőtől fennmaradt irodalmi mű. Ld. még a 844. évet.

⁹² Már a Merovingok idejében fontos királyi udvarház. Kopasz Károly építi ki, Jámbor Lajos ide temetkezik, 888-ban itt koronázzák meg Odót.

⁹³ Megvádolták Bernátot azzal is, hogy viszonyt folytat Bajor Judit császárnéval, ld. Theganus *Gesta Hludowici*, 36. c. Ezzel Kopasz Károly legitimitását is kétségbe lehetett vonni.

831. DCCCXXXI. Conventu apud Noviomagum habito imperator omnes, qui sibi contrarii fuerunt, velut iuste exauctoravit; quosdam publicis, quosdam privatis rebus expolians, quosdam in exilium mittens multum contra se et Iudith uxorem suam non solum populi, sed etiam filiorum suorum animos concitavit.

832. DCCCXXXII. Imperator mense Maio contra Hludowicum filium ad Augustam Vindelicam cum exercitu venit. Inde reversus in Aquitaniam Pippinum filium regno privavit; sed inde, postquam uxorem abdicavit, cum magna difficultate ad Aquense palatium regressus est. Sol defecit II. Non. Mai. et luna XIII. Kal. Iunii.

833. DCCCXXXIII. Imperator initio quadragesimae Wormaciam venit et ibi uxore revocata atque exercitu congregato contra filios suos ad se venire volentes in Alisatiam profectus atque ibi a suis desertus ac proditus et in filiorum potestatem redactus est. Erat ibi cum filiis Gregorius papa Romanus.

834. DCCCXXXIII. Post haec iudicio episcoporum arma deposuit et ad agendam poenitentiam inclusus est, uxor in Italiam ducta. Proximaque aestate ipse relaxatus arma resumpsit, uxorem recepit, Hlotharium ad Italiam cum his, qui eum sequi volebant, redire coegit. Pugnatum est eodem

831. Miután Nijmegenben gyűlést tartottak,⁹⁴ a császár mindenkit, aki vele szembeszállt, mintegy törvényesen megfosztott hatalmától, egyeseket köz [hivatalaikhoz kötődő] vagyonuktól,⁹⁵ másokat magánvagyonuktól fosztott meg, többeket száműzetésbe küldött,⁹⁶ amivel maga és felesége, Judit⁹⁷ ellen fordította nemcsak a nép, hanem saját fiainak a hangulatát is.

832. Május hónapban a császár Lajos fia ellen sereggel Augsburgba indult. Innen Aquitániába térvén vissza, Pipin fiát⁹⁸ megfosztotta a királyságtól, onnan azonban – miután feleségét elbocsátotta⁹⁹ – csak nagy nehézségek árán tudott visszatérni az aacheni palotába.¹⁰⁰ A napfogyatkozás május 3-án, a Holdé pedig május 19-én volt.¹⁰¹

833. A császár a nagybőjt kezdetén Wormsba jött, és itt – miután visszafogadta hitvesét – sereget hívott egybe azzal a szándékkal, hogy az ellene készülődő fiai¹⁰² ellen vonuljon. Elzászba utazott, és ott az övéitől magára hagyva és elárulva fiai hatalmába esett.¹⁰³ A fiúkkal együtt ott volt Gergely római pápa is.¹⁰⁴

834. Ezután a püspökök ítéletének megfelelően a császár letette a fegyvert és vezekelni zárták el, hitvesét pedig Itáliába kísérték.¹⁰⁵ A következő nyáron a császár szabadon engedték,¹⁰⁶ mire ő fegyvert ragadott, és visszanyerte hitvesét. Lothárt arra kényszerítette, hogy azokkal, akik követni akarják,

⁹⁴ A források szerint 830 októberében volt. Nijmegen német neve Nimwegen (Nymwegen), a fordításokban így is említik. Ld. még Astronomus: *Vita Hludowici*, c. 45.

⁹⁵ A *publicis rebus*, a méltóság és a hozzá tartozó birtokok együtt értendők, amit itt a *res* szó csak megerősít. A fordítások a *honori* is 'birtok'-ként, 'javadalom'-ként fordítják. Rehdantz–Rau német fordítása ugyanabban a mondatban először hivatalt, másodsorra birtokot ír.

⁹⁶ A leszámolásra 831. februárban, Aachenben került sor.

⁹⁷ I. Jámor Lajos második felesége, Bajor Judit (†843), II. Kopasz Károly anyja. A fiúk első lázadása idején, 830-ban a lázadók Juditot a poitiers-i Szent Radegunda-apátságba zárják.

⁹⁸ I. Pipin, Jámor Lajos fia, Aquitánia királya (817–838). Pipin elterjedt írásmódja Pippin, amit azonban a fordításban kerültünk.

⁹⁹ Bajor Juditot a kortársak közül többen támadták házasságtöréssel és boszorkánysággal, így Lyoni Agobard, Paschasius Radbertus. 830-ban kolostorba zárják, de 831-ben tisztázza magát a vádak alól.

¹⁰⁰ Lajos császár ekkor érinthette Fuldát, amikor Harbanus Maurus átnyújthatta neki a Királyok könyveihez írt kommentárját, MGH Epp 5. 423. Meglepő módon a Karoling-korban az uralkodói látogatások ritkák voltak Fuldában, Nagy Károly után (782) majd Német Lajos ejti útba (874), vö. Hussong, U.: *Studien* 2. 290–291.

¹⁰¹ Erről egy hónappal korábbi dátummal az AB is tud.

¹⁰² Idősebb fiai születésük sorrendjében: I. Lothár (795), I. Pipin (797) és II. Német Lajos (810).

¹⁰³ Colmar mellett 833 júniusában marad alul fiaival szemben. A csatahelyet az árulásra emlékezve nevezték *campus mentitusnak* vagy *campus mendaciinak*, Rotfeldnek, németül *Lügenfeldnek*. A kortársak által részletesen tárgyalt, az Astronomus (c. 49.) által *pene inaudita tragediáként* emlegetett eseményt az AF igen szűkszavúan összegzi.

¹⁰⁴ IV. Gergely pápa (827–844) I. Lothár hívására érkezett északra, de békítési kísérletei sikertelenek maradtak.

¹⁰⁵ A nyilvános bűnbánatot és elítélését 833 novemberében rendezték meg Soissons-ban, ahol a Szent Medárd-monostorban tartották fogva. Feleségét Genováától északra, Tortonába, 10 éves fiát, Lajost pedig Prümbe vitték, vö. Booker, C. M.: *Past Convictions*.

¹⁰⁶ 834. március elején Jámor Lajos ismét szabad, a trónra 835 februárjában Metzben helyezik vissza ünnepélyesen. A monostorba zárás és a tonzúra felvétele után vissza lehetett térni a világi életbe, feltéve, ha az illető nem tett szerzetesi fogadalmat, Jámor Lajos pedig nem tett, vö. Jong, M.: *Monastic Prisoners*, 322. Ld. még az AB 834. évét; Theganus *Gesta Hludowici*, c. 48–51. c.; Astronomus: *Vita Hludowici Imperatoris* 52.

anno cum Mahtfrido et Lantberto; in quo proelio perierunt Uodo comes Aurelianensis et Theodo abbas sancti Martini Turonensis et alii multi.

835. DCCCXXXV. Imperator cum filiis Pippino et Hludowico conventum generalem habuit apud Lugdunum dispositisque ibi illarum partium causis ad Aquense palatium reversus est. Nordmanni Dorestadum vastaverunt.

836. DCCCXXXVI. Imperator in palatio Thiodenhove conventum habuit, ad quem Hlotharius venire non potuit, quia graviter et usque ad desperationem aegrotavit. Quo peracto imperator Franconofurd venit, inde ad sanctos Marcellinum et Petrum et inde ad Ingilenheim et inde ad Aquense palatium rediit. Nordmanni Andwerpam civitatem incendunt, similiter et Witlam emporium iuxta ostium Mosae fluminis, et a Frisionibus tributum acceperunt.

837. DCCCXXXVII. Ticinum in Italia III. Kal. Ian. noctu octies tremuisse perhibetur. Plures ex primoribus Italiae defuncti sunt, inter quos praecipui fuerunt Lantbertus et Hugus. Stella cometes in signo Librae apparuit III. Id. April. et per tres noctes visa est. Nordmanni tributum exactantes in Walchram insulam venerunt ibique Eggihardum eiusdem loci comitem et Hemmingum Halpdani filium cum aliis multis XV. Kal. Iulii occiderunt et Dorestadum vastaverunt; acceptoque a Frisionibus tributo reversi sunt. Imperator omisso itinere Italico Aquisgrani hiemavit.

Itáliába menjen. Ugyanabban az évben harcra került sor Matfriddal és Lamberttel. Ebben az ütközetben életét vesztette Odo, Orléans grófja, Theodo, a tours-i Szent Márton apátja és sokan mások.¹⁰⁷

835. A császár fiaival, Pipinnel és Lajossal¹⁰⁸ általános gyűlést tartott Lyonban, és miután ezen elrendezte e vidékek ügyeit, visszatért az aacheni palotába. A normannok elpusztították Dorestadot.¹⁰⁹

836. A császár a diedenhofeni¹¹⁰ palotában gyűlést tartott, amelyre Lothár nem tudott eljönni, mivel súlyosan, már-már életveszélyesen megbetegedett. Miután a császár a gyűlést bevégezte, Frankfurtba jött, innen Szent Marcellinushoz és Péterhez¹¹¹ ment, majd Ingelheimba,¹¹² onnan pedig az aacheni palotába tért vissza. A normannok felgyűjtják Antwerpen városát, és hasonlóképpen Witla kereskedőtelepét a Maas folyó torkolatában, és a frízektől adót szedtek be.

837. Az itáliai Páviát, amint mondják, december 30-án éjjel nyolc földrengés rázta meg. Az itáliai főemberek közül számosan meghaltak, közülük a legelőkelőbbek Lambert és Hugó¹¹³ voltak. Egy üstökös csillag tűnt fel április 11-én a Mérleg jegyében és három éjjelen át látható volt.¹¹⁴ A normannok adót követelve Walcheren szigetére¹¹⁵ érkeztek, ahol június 17-én Eggihardot, e hely grófját és Hemminget, Halfdan fiát¹¹⁶ sokakkal együtt megölték, Dorestadot pedig feldúlták, majd miután megkapták a frízektől az adót, hazatértek. A császár lemondván itáliai útjáról Aachenben töltötte a telet.

¹⁰⁷ I. Odo, Matfrid kegyvesztését követően orléans-i gróf (†834), szemben állt Lothár híveivel, Matfriddal (†836/837) és Lamberttel, Nantes grófjával és breton örgróffal (†836). Jeles személyiségek: Orléans-i Jónás Matfridnek ajánlja királytükret (*De institutione laicali*), Lambert második felesége Nagy Károly unokája, Theodo pedig császári kancellár volt. Matfridot egy, a spanyol örgrófságban elszenvedett kudarc és a kegyvesztés állítja szembe Jámbor Lajossal. 834-ben Matfrid Bretagne határánál lepi meg ellenfeleit és arat véres győzelmet. Matfridra még ld. az AF 863. év függelékét.

¹⁰⁸ A 833. évnél említett fiúk.

¹⁰⁹ Dorestad, Duurstede. Fontos fríziai kikötő és kereskedőtelep a Rajna torkolatának vidékén. Viking támadások 834-től sújtották, a település maradványait a mai hollandiai Wijk bij Duurstede mellett tárták fel. Ld. még az AF-ben a 837, 847. éveket.

¹¹⁰ Diedenhofen ma Thionville, Franciaországban a Mosel partján, királyi pfalz.

¹¹¹ Seligenstadt am Main, ahol Einhard volt az apát, vö. az AF 828. évével.

¹¹² Nagy Károly kezdte el a Rajna menti pfalz építését, impozáns maradványai ma is láthatók. Jámbor Lajos tiszszert tartózkodott itt, öt birodalmi gyűlésnek adott helyet, a kortárs Ermoldus Nigellus írja le a falait díszítő freskókat. A német pfalzokra ld. *Königspfalzen* és *Repertorium Königspfalzen*.

¹¹³ Lambert, Nantes grófja; Hugó, Tours és Sens grófja, leánya Irmengard (Ermengard), I. Lothár felesége, 837-ben az itáliai járványos betegség viszi el őket.

¹¹⁴ A keleti forrásokban is leírt Halley üstököséről van szó, vö. Ashley, S.: New Interpretation. Astronomus szerint Jámbor Lajossal együtt figyelték a jelenséget, ld. Astronomus *Vita Hludowici*, 520–522.

¹¹⁵ A mai hollandiai Zeeland tartományban, a Schelde folyó két ága között, már a római időkben lakott. Mára azonban feltöltötték és nem sziget.

¹¹⁶ Talán annak a dán Halfdannek a fia, aki Nagy Károly udvarában 807-ben tűnik fel. Walcheren adománybirtoka lehetett.

838. DCCCXXXVIII. XV. Kal. Febr. vespere terrae motus apud sanctum Nazarium et in Wormacense ac Spirense et Lobadunense factus est. Naves contra Nordmannos aedificantur. Optima pars regni Francorum Carlo iuveni data est. Hlotharius et Hludowicus in valle Tredentina colloquium habuerunt ante mediam quadragesimam. [In festo sanctorum Mauricii et sociorum eius magna nix ubique cecidit et duravit usque ad pascha in tota regione per XXVIII hebdomadas.]

Imperator vero mense Iunio Noviomagi conventu generali habito consiliis quorundam ex primoribus Francorum adquiescens pacti conscriptione Hludowico filio suo regnum orientalium Francorum, quod prius cum favore eius tenuit, interdixit. Ille autem intellegens ex invidia consiliantium talem prodisse sententiam edicto posthabito III. Kal. Dec. ad Franconofurt cum suis venit. Contra quem imperator quasi sibi adversantem cum exercitu veniens Mogontiaci natale Domini celebravit.

Pippinus quoque filius eius, rex Aquitaniorum, mense Novembrio eiusdem anni defunctus est.

839. DCCCXXXVIII. Imperator vero post peractam festivitatem natalis Domini et theophaniae VII. Idibus Ianuariis cum exercitu navigio Rhenum transiit, obvios habens Saxones partim minis partim suasionibus Adalberhti comitis adductos. Quo cognito Hludowicus nefas esse sciens filium patri repugnare cedendumque tempori iudicans in Baioariam se recepit. Imperator autem in Franconofurt veniens ibique manens ieiunium

838. Január 18-án este Szent Nazariusnál,¹¹⁷ valamint Worms és Speyer, továbbá Ladenburg kerületében¹¹⁸ megmozdult a föld. A normannok ellen hajókat építettek.¹¹⁹ A frankok királyságának javát a fiatal Károlynak adták, Lothár és Lajos a trentói völgyben¹²⁰ tartott tárgyalást a nagybőjt közepe (március 24.) előtt.¹²¹

A császár pedig június hónapban – miután általános gyűlést tartott Nijmegenben és a frankok bizonyos főembereinek¹²² tanácsára hallgatva – Lajos fiát írásos ítélettel megfosztotta a keleti frankok királyságától,¹²³ amelyet korábban az ő jóindulatából birtokolt. Az pedig megtudván, hogy a tanácsadók irigységéből született az ítélet, a határozatról nem vevén tudomást, november 29-én Frankfurtba érkezett az övéivel. A császár sereggel indult Lajos ellen, mintha lázadó lenne, és Mainzban ünnepelte az Úr születését.

Ugyanezen év november havában elhalálozott fia, Pipin is, Aquitánia királya.¹²⁴

839. Az Úr születése és a vízkereszt ünnepének elmúltával január 7-én a császár seregével hajón átkelt a Rajnán, ahol – részben Adalbert gróf¹²⁵ fenyegetései, részben rábeszélése hatására – egybegyűlt szászokkal találta szemben magát.¹²⁶ Amikor ezt Lajos megtudta – tisztában lévén azzal, hogy istentelen dolog a fiúnak atyja ellen lázadni –, úgy döntött, hogy elérkezett a meghátrálás ideje, és Bajorföldre vonult vissza.¹²⁷ A császár pedig Frankfurtba érkezett, és ott

¹¹⁷ Nazarius római mártír, a diocletianusi üldözés áldozata, ereklyéje 765-ben érkezett meg Lorschba, vö. az AF 766. és 774. éveit.

¹¹⁸ Wormsgau, Speyergau és Ladengau.

¹¹⁹ Az AB 837. és 838. évi bejegyzései alapján inkább 837-hez tartozó bejegyzés.

¹²⁰ Trento (németül Trident, Trient), az Adige (Etsch) völgyében fekszik.

¹²¹ Ms 1. itt jegyzi meg: „*Huc usque scripsit Einhardus*”, „*eddig írta Einhard*”. A *Fuldai évkönyv* önálló szerkesztése is innen veszi kezdetét. Az itt leírt első események még inkább 837-hez tartoznak. Ms 1. beszúr egy további mondatot: „*Szent Móric és társainak ünnepén (szeptember 22.) mindenfelé nagy hó esett, és az egész vidéken megmaradt 29 héten át, egészen húsvétig (április 6.).*”

¹²² Adalbert metzi gróf, Otgar mainzi érsek, valamint a 839. évnél említett Poppo, Gebhard és Hatto grófok. A nevek alapján nem egy általános Reichstag lehetett, bár a helyszín kiválasztását indokolta a viking front közelsége, vö. Depreux, Ph.: *Plaids gé-néraux*.

¹²³ Szászöld, Thüringia, Alemannia, amelyeket Jámbor Lajos 833. évi letétele óta birtokolt. Latin szövegben ez az első előfordulása a „keleti frank” terminusnak.

¹²⁴ Pontosán 838. december 13.

¹²⁵ Adalbert, Metz grófja.

¹²⁶ I. Jámbor Lajos uralkodásának harmadik polgárháborúja (839–840).

¹²⁷ A királytűkrök is a rokoni szeretet fontosságára intettek, ld. pl. Jonas: *De institutione regia*. Ehhez ld. Scharff, Th.: *Streitschlichtung*, 249. Ld. még MGH Capit 2. 166: „*filii, qui ita fideliter nobis subditi et obedientes fuerint, sicut filii patribus et suis senioribus esse debent, ut unusquisque nostrum alterius filios sicut propios in vera dilectione habeat*”; és Hrabanus Maurus

quadragesimale inchoavit. Inde pergens in Alamanniam iuxta lacum Briganticum pascha celebravit. Post pascha vero mense Maio Wormatiam veniens Hluthario filio suo de Italia in fidem eius venienti reconciliatur regnumque Francorum inter eum et Karlum filium suum minimum dividit, Hluthario quidem, qui maior natu erat, nominis sui dignitatem et sedem regni tribuens, Hludowico vero filio suo minori pro eo, quod eum offenderat, Baioariorum provincia tantum concessa. Post Kalendas autem Iulii Hluthario ad Italiam redeunte imperator adsumpto secum Karlo ad disponendas Aquitaniorum res occidentem proficiscitur.

Eodem quoque anno stella cometes in signo Arietis apparuit et prodigia alia in caelo visa sunt. Nam et caelum noctu serenum rubuit et per aliquot noctes igniculi plurimi instar stellarum per aerem discurrere videbantur.

840. DCCCXL. Hludowicus filius imperatoris partem regni trans Rhenum quasi iure sibi debitam affectans per Alamanniam facto itinere venit ad Franconofurt, multorum ad se orientalium Francorum animis prudenti consilio conversis. Quo conperto imperator de Aquitania infecto negotio redire compulsus Druogonem archicapellanum et Adalbertum comitem cum aliis multis praemisit ad tuendum litus occidentale Rheni fluminis; ipse vero secutus in Aquisgrani pascha celebravit.

Hisdem temporibus per aliquot noctes rubor aeris nimius apparuit, ita ut unus trames ardens ab euro, alter a circio exorientes in conum coirent et quasi coagulati sanguinis speciem in summitate caeli monstrarent.

Post pascha antem imperator collecto exercitu filium per Thuringiam usque ad terminos barbarorum persequitur exclusumque a finibus regni per Sclavorum terram cum magno labore Baioariam

maradva kezdte meg a nagybőjtöt (február 19.). Innen Alemanniába indult, és a Boden-tó mellett¹²⁸ ünnepelte a húsvétot (április 6.). Húsvét után, május havában Wormsba érkezvén kibékült Lothár fiával, aki Itáliából érkezett, hogy [atyja] hűségére térjen.¹²⁹ [A császár] a frankok királyságát maga és legkisebb fia, Károly között osztotta meg. Lothárnak pedig, aki születésére nézve a legidősebb volt, saját méltóságát és a királyság székhelyét¹³⁰ adta. Fiatalabb fiának, Lajosnak azonban csak a bajorok tartományát juttatta, mivel az megsértette őt. Július elseje után, amikor Lothár visszatért Itáliába, a császár maga mellé véve Károlyt nyugatra indult, hogy elrendezze az aquitánok ügyeit.¹³¹

Ugyanebben az évben üstökös csillag jelent meg a Kos jegyében, és több más csodás jel is feltűnt az égen. A tiszta éjszakai égbolt vörösbe fordult, és néhány éjszakán keresztül számtalan ide-oda mozgó lángocska tűnt fel a levegőben, mintha csak csillagok lennének.

840. Lajos, a császár fia – mint jog szerint neki járó – magának követelte atyja királyságának a Rajnán túli területét. Alemannián át véve útját Frankfurtba érkezett, miután bölcs döntéssel a keleti frankok közül sokakat támogatóul a maga oldalára állított. Miután ezt megtudta a császár, Aquitaniából dolgavégezetlenül kényszerült visszatérni. Drogo főkaplánját¹³² és Adalbert gróftot többedmagukkal előre küldte, hogy megvédjék a Rajna folyó nyugati partját; ő maga pedig, követve őket, Aachenben ünnepelte a húsvétot.

Ebben az időben néhány éjszakán át feltűnően vörösölt az ég, úgy, hogy egy tűzfolyam délkeletről, egy másik északnyugatról tűnt fel, és egyetlen golyóvá egyesülve az égbolton megalvadt vérfolyamnak látszódtak.

Húsvét után pedig a császár, seregét egybegyűjtve, Tübingián keresztül egészen a barbár végekgig üldözte a fiát, és kiűzve a királyság határain túlra arra kényszerítette, hogy a szlávok földjén át nagy

834-ben Jámbor Lajoshoz írt levelét: „*quod non licet filiis parentes suos de hereditate et possessione propria expellere*”. MGH Epp 5. 408.

¹²⁸ A bodmani palotában („*ad villam regiam, quae Bodman dicitur*”), ma Bodman-Ludwigshafen, a Boden-tónak nevet adó település, a királyi pfalz maradványaival, vö. az AB 839. évével.

¹²⁹ Vö. az AB 839. évével.

¹³⁰ Azaz Aachent.

¹³¹ II. Pipin, I. Pipin fia magát tekintette Aquitánia királyának, s ellene indult Lajos, vö. az AB 839. évével.

¹³² Drogo (801–855) nevének variánsai Dreux / Drogon, Nagy Károly törvénytelen fia, Metz püspöke (823–855), Jámbor Lajos testvére, hű támasza, gyóntatója, a művészetek pártfogója. Nevét a gazdagon illuminált *Drogo sacramentarium* őrizte meg (ma Párizsban, BNF I. 9428). 855-ben horgászás közben vízbe esik és életét veszti.

redire compellit. Ipse vero rebus in partibus illis ordinatis ad Salz villam regiam reversus dies letaniarum et ascensionis Domini sollempnia celebravit. In ipsa autem vigilia ascensionis Domini, hoc est in IIII. Id. Mai., eclipsis solis circa septimam et octavam horam diei facta est tam valida, ut etiam stellae propter obscuritatem solis visae sint rebusque color in terris mutaretur. Imperator vero illis diebus morbo correptus aegrotare coepit et per Moenum fluvium navigio ad Franconofurt, inde post dies paucos in insulam quandam Rheni fluminis prope Ingilenheim delatus morbo invalescente XII. Kal. Iul. diem ultimum clausit; corpusque eius Mettis civitatem perlatus in basilica sancti Arnulfi confessoris honorifice sepultum est.

Hlutharium vero de Italia sero venientem Franci loco patris eius super se regnaturum accipiunt. Hunc enim ferunt imperatorem morientem designasse, ut post se regni gubernacula susciperet, missis ei insigniis regalibus, hoc est sceptro imperii et corona. Quod fratres eius non consentientes contra eum insurgere parant. Ac primum ei in suburbanis Mogontiacis cum exercitu venienti frater suus Hludowicus cum manu valida orientalium Francorum partem regni ab oriente Rheni defensurus occurrit; initoque pacto et dilato in aliud tempus placito Hlutharius contra Karlum occidentem proficiscitur; Hludowicus vero orientales Francos, Alamannos, Saxones et Thuringios sibi fidelitatis iure confirmat.

841. DCCCXLI. Interea, dum circa contigua Rheni loca praesidia poneret et litus Orientale contra occidentalium inruptionem defendere pararet,

nehézség árán térjen vissza Bajorföldre.¹³³ Miután ő maga az ügyeket elintézte ezeken a részeken, visszatérően Salz királyi udvarházában¹³⁴ megünnepelte a keresztjáró napokat¹³⁵ és az Úr mennybemenetelének ünnepét. Éppen az Úr mennybemenetelének vigíliáján, azaz május 12-én¹³⁶ a hetedik és nyolcadik óra¹³⁷ között olyan erős napfogyatkozás történt, hogy a nap elsötétülése miatt láthatóvá váltak a csillagok, és a földön a dolgok színei megváltoztak.¹³⁸ A császárt pedig ezekben a napokban betegség támadta meg és döntötte le a lábáról. Miután hajón a Majna folyón Frankfurtig, majd onnan néhány nap múlva Ingelheim mellett a Rajna egyik szigetére vitték, betegsége elhatalmasodott, és június 20-án bevégezte éltét. Tetemét Metz városába vitték, és Szent Arnulf hitvalló¹³⁹ bazilikájában ünnepélyesen eltemették.¹⁴⁰

A frankok az Itáliából megkésve¹⁴¹ érkező Lothárt atyja helyett elfogadták uralkodójuknak. Úgy tudják, a haldokló császár őt jelölte ki, hogy átvegye utána a királyság kormányzását, miközben elküldte neki a királyi felségjelvényeket, azaz a birodalmi jogart és koronát.¹⁴² A testvérek¹⁴³ azonban ebbe nem egyeztek bele és lázadást készítettek elő. A Mainz falai alá sejjel érkező Lothárral elsőként Lajos testvére szállt szembe a keleti frankok erős csapatával, aki a királyság Rajnától keletre eső részét készült megvédeni. Miután megegyeztek és a döntést más időpontra halasztották,¹⁴⁴ Lothár Károly ellen nyugatra vonult, Lajos pedig a keleti frankokat, alemannokat, szászokat és türingeket kötötte hűségesküvel magához.

841. Mialatt Lajos táborokat állított fel a Rajna mentén és azon volt, hogy megvédje a keleti partot a nyugati támadással szemben, Lothár a hírvivők

¹³³ Az AB 840. éve szerint Német Lajos a pogányok szövetségét kereste.

¹³⁴ Salz királyi pfalz, palota, Einhard szerint Nagy Károly alapította, kedveltségét remek földrajzi fekvésének köszönhetette: egyaránt közel esett Bajorországhoz, a Majna-vidékhez, valamint Szászországhoz és Tübingiához. A fordításban a *villa* szót udvarházként ültettük át, ahol általában egy komolyabb épület, palota is állt. Darvas fordításában 'királyi birtok'.

¹³⁵ A húsvét utáni ötödik héten, az áldozó csütörtök (Mennybemenetel ünnepe) előtti három nap, *Rogationes*, „keresztjáró napok”.

¹³⁶ Valójában május 5-én.

¹³⁷ A középkori hórak számításának, s nem a mai időbeosztásnak megfelelő idő.

¹³⁸ A császár közelgő halálát jelző természeti jelenségek. Halálára ld. Astronomus *Vita Hludowici*, c. 64., vö. Geary, P. J.: *Death*, 6–7.

¹³⁹ Arnulf Metz püspöke volt (614–619), a Karolingok egyik ősenek tekintették.

¹⁴⁰ Metz kiválasztásában nyilván szerepe volt Drogónak, aki dinasztikus temetkezési helyé szerette volna megenni a várost. A francia forradalom idején elpusztult római eredetű szarkofágjának csak töredékei maradtak meg. A szarkofág ikonográfiájának, a Vörös-tengeren való átkelés motívumának kiválasztásában is szerepe lehetett Drogónak, vö. Noga-Banai, G.: *Sarcophagus*.

¹⁴¹ Nithard II. 1. szerint „óvatosan” haladt.

¹⁴² Lothárt az előkelők 840 augusztusában Ingelheimben fogadták el atyja utódként.

¹⁴³ II. Kopasz Károly és II. Német Lajos, mivel Pipin már 838-ban meghalt. Az AB 840. éve szerint Lothár támadta meg Károlyt és Lajost.

¹⁴⁴ Jogi terminológiából vett, többször előforduló kifejezés, vö. AF Reuter, 18.

Hlutharius nuntiorum rumore permotus omnia Karli insecutione reversus inchoante mense Aprilio iuxta Wormatiam cum exercitu clam transiit Rhenum et Hludowicum a quibusdam suis proditum ac pene circumventum Baioariam redire coegit. Positisque custodibus partium illarum, quos sibi fideles esse arbitratus est, denuo ad resistendum Karlo, qui iam tunc ultra Masam castra ponere moliebatur, studia convertit et vires.

Igitur dum haec agerentur, Hludowico per nuntios Karli ad auxilium vocato et per Alamanniam iter facienti comites, quos Hlutharius tutores partium suarum dimiserat, in Retiense occurrunt cum exercitu; ortoque proelio Adalbertus comes et inceptor discordiarum occiditur et cum eo innumerabilis multitudo hominum prosternitur III. Idus Mai. Itaque Hludowicus hac congressione victor Rhenum transiens Karlo fratri suo auxilium laturus in Gallias pergat. Ubi cum convenissent tres fratres in regione Alcedronense iuxta villam Fontinatam et de partitione regni concordare non possent renuente Hluthario, qui sibi monarchiam vindicabat, ferro decernendum et Dei iudicio causam examinandam decreverunt. Factumque est inter eos VII. Kal. Iulii proelium ingens et tanta caedes ex utraque parte, ut numquam aetas praesens tantam stragem in gente Francorum factam antea meminerit. Et Hlutharius quidem ipsa die ad Aquense palatium coepit reverti, Hludowicus vero et Karlus castris potiti collectis ac sepultis eorum cadaveribus, qui ex sua parte ceciderant, ab invicem discedunt.

Et Karlo in occidentalibus remanente Hludowicus quasi mediante mense Augusto venit ad villam regiam, quae vocatur Salz. Hlutharius vero iterum suis undique collectis Mogontiacum veniens Saxones cum Hluthario filio suo parvulo obviam sibi Nemeti venire praecepit; ipse autem Rhenum transiens quasi

szavaitól meggyőzve felhagyott Károly üldözésével, és április hónap elején visszafordulva seregével Wormsnál titkon átkelt a Rajnán. Lajost, akit néhány híve elárult és kis híján bekerített, arra kényszerítette, hogy visszatérjen Bajorországba. Miután Lothár erre a vidékre őrszemeket állított, akikről úgy gondolta, hogy hűségükben megbízhat, figyelmét és erejét ismét a Károllyal szembeni ellenállásra fordította, aki már a Maason¹⁴⁵ túli táborverést fontolgatta.

Mindeközben Károly követei segítségül hívták az éppen Alemannián áthaladó Lajost, akivel Ries [vidékén]¹⁴⁶ szálltak szembe seregükkel azok a grófok, akiket Lothár e vidék védelmére rendelt. Május 13-án ütközet támadt, a viszály szítóját, Adalbert gróft megölik és vele együtt aznap még megszámlálhatatlanul sokan veszítik életüket. Így az összecsapás győzteseként Lajos átkelt a Rajnán, és Gallia felé vette útját, hogy testvérének, Károlynak segítséget vigyen. Ott miután a három testvér Auxerre vidékén, a fontenoy-i udvarházban¹⁴⁷ nem tudott megállapodni a királyság felosztásáról, – [mivel] Lothár tiltakozott és a királyságot magának követelte –, úgy határoztak, hogy döntsön a kard, és Isten ítéletére bízzák az ügy kimenetelét.¹⁴⁸ Június 25-én hatalmas csatára került sor közöttük, és mindkét oldalon akkora mészárlás folyt, hogy a frank nép emberemlékezet óta nem szenvedett el ekkora vérvesztéséget.¹⁴⁹ És Lothár ezen a napon az aacheni palotába készült visszatérni, Lajos és Károly pedig birtokba vették táborát, és miután összegyűjtötték és eltemették az ő oldalukon elesettek tetemeit, elváltak útjaik.

És miközben Károly a nyugati részekben maradt, Lajos augusztus közepe táján a Salz nevű királyi udvarházba érkezett. Lothár pedig ismét mindenfelől egybegyűjtve az övéit Mainzba jött, és megparancsolta a szászoknak, hogy kisfiával, Lothárral¹⁵⁰ Speyerbe jöjjenek elébe. Majd ő maga átkelt a Raj-

¹⁴⁵ Maas, francia neve Meuse.

¹⁴⁶ A Dunától nyugatra, Nördlingen és Oettingen vidékén.

¹⁴⁷ Fontenoy-en-Puisaye, királyi pfalz.

¹⁴⁸ Ld. Pietzcker, F.: Fontenoy.

¹⁴⁹ A fontenoy-i csata jelentőségének kortárs megítélésre ld. Regino 841. évét, és Nithard II. 9–10., III. 1., elhallgatva Lajos és Károly meglepetésszerű hajnali támadását. Az utókor a 19. században emlékművet állított a csatamezőn, mivel a német–francia önállósodás és szétválás szimbolikus eseményének tekintették az ütközetet. Az emlékmű felirata szerint „*Kopasz Károly győzelme leválasztotta Franciaországot a nyugati birodalomtól, és megalapozta a francia nemzet függetlenségét*”.

¹⁵⁰ II. Lothár 835-ben született I. Lothár második fiaként, Lotaringia királya 855 és 869 között. Felesége Theotberga. A hatéves gyermek színrelépése mutatja, hogy a vér szerinti leszármazottakra hamar komoly politikai teher hárult. Lothár házasságát és válási próbálkozásait az AF is részletesen tárgyalja, ld. alább.

Hludowicum fratrem suum usque ad exterarum nationum fugaturus infectoque negotio redit Wormatiam. Ibi celebratis filiae suae nuptiis rursus contra Karlum in Gallias pergit; ubi toto hiberni tempore inani labore consumpto Aquasgrani revertitur.

Cometes stella VIII. Kalendas Ian. sub signo aquarii apparuit.

842. DCCCXLII. Hludowicus vero videns Hlutharium in pristina pertinacia perdurantem nec adhuc velle desistere victum collecta orientalium non modica manu Rhenum transiit, civitates in occidentali Rheni litore positas, quae partibus Hlutharii favebant, in deditionem accepit; occurritque ei Karlus apud urbem Argentoratum, quae nunc Strazburgus vocatur. Unde pari intentione pergentes Hlutharium in villa Sentiaca morantem et a suis desertum, in quibus non parum confidebat, fugere compellunt XIII. Kal. Aprilis. Putantes autem eum, ut fama vulgabat, rebus desperatis Italiam petere, partem regni, quam eatenus habuit, inter se disperciunt. Hlutharius vero collecto fido satis exercitu apud Madasconam Galliae urbem consedit; quem consecuti fratres sui, cum iam vidissent proniorem ad faciendam cum eis pacem, foedus inire maluerunt, quam contentione diutius deservire; ea tamen conditione, ut e partibus singulorum XL ex primoribus electi in unum convenientes regnum aequaliter describerent, quo facilius postmodum inter eos pari sorte divideretur.

Quibus gestis Hludowicus inde reversus mense Augusto in villa, quae dicitur Salz, habito generali conventu in Saxoniam pergens validissimam conspirationem libertorum legitimos dominos opprimere conantium auctoribus factionis capitali sententia damnatis fortiter conpescuit; circa autumnum vero apud Wormatiam Karlo fratri occurrit, Hluthario in villa Theodonis morante. Cum missi eorum in Confluente castello convenientes

nán, mintha csak testvérét, Lajost akarná a világ végéig űzni, de dolgát félbehagyva visszatért Wormsba. Itt miután megünnepelte leányának esküvőjét,¹⁵¹ ismét Károly ellen vonult Galliába, majd miután ott a tél folyamán semmit sem ért el, visszatért Aachenbe.

Üstökös csillag tűnt fel december 25-én a Vízöntő jegyében.

842. Lajos pedig látva, hogy Lothár korábbi makacsságában kitartva legyőzöttként sem akar elállni szándékától, a keletiek nem kis seregét egybegyűjtve átkelt a Rajnán, és a Rajna nyugati partján fekvő, Lothárt támogató városokat¹⁵² hatalma alá vetette. Károly a most Strassburgnak mondott *Argentoratum* városához ment elébe, ahonnan közös szándékkal¹⁵³ továbbindulva március 19-én menekülésre kényszerítették a Sinzig udvarházában¹⁵⁴ időző Lothárt, akit az övéi elhagytak, bár igencsak bízott bennük. Annak tudatában, hogy Lothár terveit feladva Itáliába tart, a testvérek a híreknek megfelelően egymás között felosztották a királyságnak azt a részét, amit addig fivérük birtokolt. Lothár azonban megállt a galliai Mâcon városánál, miután igen megbízható sereget gyűjtött egybe. Az őt üldöző testvérek látván, hogy hajlik a velük való békekötésre, inkább a megegyezést pártolták, semmint hogy tovább vetélkedjenek. Azzal a feltétellel azonban, hogy a főemberek közül mindkét oldalon kiválasztanak negyvenet, akik a királyságot együttesen igazságosan felméri, hogy azután könnyebb legyen azt egyenlő mértékben felosztani.

Miután ezt megtették, Lajos augusztus hónapban visszatért a Salz nevű udvarházába. Miután általános gyűlést tartott, Szászföldre ment, ahol a szabadosok jog szerinti uraik ellen készülő veszélyes összeesküvés határozottan megfékezte, táboruk főkolompósaikat halálbüntetéssel sújtotta.¹⁵⁵ Az ősz táján Wormsban testvérel, Károllyal találkozott, miközben Lothár Diedenhofen udvarházá-

¹⁵¹ Az eseményt és a pár nevét nem ismerjük.

¹⁵² Mainz, Worms, Speyer, amelyeket Lajos a 843. évi verduni szerződéssel meg is szerzett. Meghatározó jelentőségük volt Austrasia keleti részének a birtoklásában, Mainz pedig a legfontosabb egyházi központ volt Lajos területén, vö. Reuter, T.: *Germany*, 64.

¹⁵³ Utalás a kétnyelvű, német (*lingua Teudisca*) és francia (*lingua Romana*) nyelvű strassburgi esküre, amelyet Károly és Lajos 842. február 14-én tett le, vö. az AB 842. évével. Az eskü szövege fontos nyelvmemlék, máig fennmaradt Nagy Károly császár unokája, Nithard krónikájában (III. 5.), amelybe a fontenoy-i csatában személyesen harcoló Nithard szerzőként jócskán belenyúlhatott, vö. McKitterick, R.: *Latin and Romance*.

¹⁵⁴ Királyi pfalz, palotával, a Frankfurt–Aachen hadiúton feküdt, még I. Barbarossa Frigyes is gyakran megállt itt.

¹⁵⁵ Ez a Stellinga néven ismert felkelés 841 és 845 között, amely részben a szász nemesek kiváltságai és részben a kereszténység ellen irányult.

de partitione regni concordare non possent, dilato in aliud tempus placito singuli ad sua revertuntur. Eodem anno eclipsis lunae facta est III. Kal. April., quinta feria ante pascha, decima hora noctis.

843. DCCCXLIII. Descripto regno a primoribus et in tres partes diviso apud Viridunum Galliae civitatem tres reges mense Augusto convenientes regnum inter se dispertiunt: et Hludowicus quidem orientalem partem accepit, Karlus vero occidentalem tenuit, Hlutharius, qui maior natu erat, mediam inter eos sortitus est portionem. Factaque inter se pace et iuramento firmata singuli ad disponendas tuendasque regni sui partes revertuntur. Karlus Aquitaniam quasi ad partem regni sui iure pertinentem affectans Pippino nepoti suo molestus efficitur eumque crebris incursionibus infestans, grande detrimentum proprii saepe pertulit exercitus. Gregorius papa obiit, in cuius locum subrogatus est Sergius. Et Mauri Beneventum occupaverunt.

844. DCCCXLIIII. Karlus Bernhartum Barcenonensem ducem incautum et nihil ab eo mali suspicantem occidit. Pippini duces Karli exercitum superant VII. Idus Iunii; in quo proelio ceciderunt Hugo abbas, patruus Karli, et Rihboto abbas, Hraban quoque signifer cum aliis multis ex nobilibus. Hludowicus Obodritos defectionem molientes bello perdomuit occiso rege eorum Goztomuizli terramque illorum et populum sibi divinitus subiugatum per duces ordinavit.

ban időzött. Amikor a Koblenz váránál egybegyűlt küldötteik nem tudtak megegyezni a királyság felosztásáról, a döntést más időpontra halasztották, és ki-ki hazatért. Ugyanebben az évben holdfogyatkozás volt március 30-án, a húsvét előtti csütörtökön, az éjszaka tizedik órájában.

843. Miután az előkelők felmérték a királyságot és három részre osztották, a három király a galliai Verdun városában gyűlt össze, és a királyságot megosztották egymás között.¹⁵⁶ Lajos a keleti részt kapta, Károly pedig a nyugati szerezte meg. Lothárnak, aki a legidősebb volt, a közöttük lévő középső rész jutott. Miután békét kötöttek és azt esküvel erősítették meg, ki-ki hazatért, hogy birtokba vegye és megvédelmezze a királyság [neki jutott] részét. Károly azonban igényt tartott Aquitániára, mint jog szerint a saját királyságát megillető részhez tartozó [területre], és megnehezítette, unokatestvére,¹⁵⁷ Pipin dolgát, számos betöréssel zaklatva őt, nem egyszer saját seregének is komoly veszteséget okozva. Meghalt Gergely pápa, akinek helyére Szergiuszt választották meg.¹⁵⁸ A mórok elfoglalták Beneventót.¹⁵⁹

844. Károly megölte Bernát barcelonai *duxot*,¹⁶⁰ aki gyanútlanul semmi rosszra nem számított tőle.¹⁶¹ Június 7-én¹⁶² Pipin *duxai* legyőzik Károly seregét. Ebben az ütközetben elesett Hugó apát, Károly nagybátyja,¹⁶³ valamint Rihboto apát, a zászlóvivő Hrabanus és sok más nemes. Lajos az elpártolni készülő obodritákat háborúban verte le, megölve királyukat, Goztomuizlit,¹⁶⁴ és az isteni segítséggel alávetett földet és népet *duxok* igazgatására bízta.

¹⁵⁶ A híres verduni szerződés, vö. az AB 843. évével.

¹⁵⁷ II. Pipin, I. Pipin fia, Aquitánia királya 838–851/852. Életét fogságban fejezi be Soissons-ban és Senlis-ben 860 után. A vikingekkel való együttműködése különösen sokat ártott hírnevének.

¹⁵⁸ IV. Gergely pápa (827–844) 844. január 25-én hunyt el. Utóda II. Szergiusz (pápa 844–847).

¹⁵⁹ Vö. az AB 843. éve és Nithard IV. 6.

¹⁶⁰ A gróf Toulouse ostroma során esik fogságba, majd Kopasz Károly végezteti ki.

¹⁶¹ Vö. az AB 844. évével.

¹⁶² Más hagyomány június 14-ét említi, amikor csapdába csalták a Pipin ellen küldött sereget.

¹⁶³ Hugó Nagy Károly egyik ágyasától született gyermeke, (802–844), édes testvére Drogo, metzi püspök. Hugó számos monostor apátja volt: Saint-Quentin (822/23), Lobbes (836), Saint-Bertin (836). A testvérharcban Kopasz Károlyt támogatta. Haláláról korabeli vers is megemlékezik (*Rhythmus de obitu Hugonis abbatis, sive Planctus Ugoni abbatis*). Társai azonban ismeretlenek, noha az Angoulême területén vívott ütközetben meghaltak között lehetett Nithard, St. Riquier laikus apátja. Az elfogottak közül név szerint ismerjük Ebroin poitiers-i püspök, Ragenard amiens-i püspök és a híres apát, Ferrières-i Lupus nevét. Más vélemény szerint Nithard 845. május 15-én a normannok ellen vesztette életét.

¹⁶⁴ Az obodritákra vonatkozó ismereteink töredékesek, más forrás – AB 844., AX 844. évek – több királyukról is tud.

Hrabanus quoque, sophista et sui temporis poetarum nulli secundus, librum, quem de laude sanctae crucis Christi, figurarum varietate distinctum difficili et mirando poemate composuit, per Ascrichum et Hruodbertum monachos monasterii Fuldensis Sergio papae sancto Petro offerendum transmisit.

845. DCCCXLV. Nordmanni regnum Karli vastantes per Sequanam usque Parisios navigio venerunt et tam ab ipso quam incolis terrae accepta pecunia copiosa cum pace discesserunt. In Frisia quoque tribus proeliis conflixerunt: in primo quidem victi, in secundis vero duobus superiores effecti magnam hominum multitudinem prostraverunt. Castellum etiam in Saxonia, quod vocatur Hammaburg, populati nec inulti reversi sunt.

Karlus cum Brittonibus confligit et cum grandi damno exercitus sui ipse cum paucis vix evasit.

Hludowicus XIII ex ducibus Boemanorum cum hominibus suis christianam religionem desiderantes suscepit et in octavis theophaniae baptizari iussit; tempore vero autumnii in Saxonia apud Padrabrunnon generale placitum habuit, ubi fratrum suorum et Nordmannorum, Sclavorum quoque et Bulgarorum legationes suscepit, audivit et absolvit.

Hlutharius Folcratum ducem Arelatensem et reliquos comites illarum partium rebellare molientes

Hrabanus,¹⁶⁵ a tudós és a maga idejében¹⁶⁶ mindenkit felülmúló költő a fuldai monostor szerzeteseivel, Asztrikkal és Ruotberttel elküldte Szeergiusz pápának Krisztus Szent keresztjének dicséretéről változatos rajzokkal díszített, csodálatos és mívés versbe szedett könyvét,¹⁶⁷ hogy az Szent Péternek ajánlja fel.

845. A normannok Károly királyságát pusztítva, a Szajján hajózva Párizsig jutottak fel, és miután mind tőle, mind a föld lakóitól nagy összeget kaptak, békében távoztak. Frízföldön három ütközetbe bocsátkoztak: az elsőben legyőzték őket, a következőkben azonban felülkerekedtek és az emberek nagy sokaságát gyilkolták le.¹⁶⁸ Szászországban egy Hamburg nevű várat is felprédáltak, de nem tértek haza büntetlenül.¹⁶⁹

Károly összecsapott a bretonokkal, és miután serege nagy veszteséget szenvedett, alig tudott néhány magával elmenekülni.¹⁷⁰

Lajos a csehek *duxai* közül tizennégyet fogadott, akik embereikkel együtt a keresztény hitre vágytak, és a vízkereszt nyolcadán (január 13.) parancsára megkeresztelkedtek.¹⁷¹ Ősszel pedig Paderbornban általános gyűlést tartott, ahol miután fogadta testvérei, a normannok, a szlávok¹⁷² és bolgárok küldöttségét, meghallgatta és elengedte őket.

Lothár hódoltatta Folcratot, Arles *duxát*,¹⁷³ a tartomány további grófjaival együtt, akik lázadásra

¹⁶⁵ Ld. a 847. évet.

¹⁶⁶ A *sui temporis* kifejezés az AF szerzőségére vonatkozó Kurze és Hellmann közötti vitában az egyik sokat emlegetett érv, hiszen egy későbbi átszerkesztésre utalhat.

¹⁶⁷ A *De laudibus sanctae crucis* egy gazdagon illuminált képvers gyűjtemény, prózában és versben. A középkorban rendkívül népszerű volt, 80 kézirat maradt ránk. Ld. Adamik T.: *Latin irodalom*, részleges fordítással. Eredetileg IV. Gergelynek ajánlotta, amint azt a dedikációs kép is mutatja, de annak halála miatt Szeergiuszhoz jutott. A mű kiadása: PL 107. 133–294. Egyik 11. századi kézirat online elérhető: Bern, Burgerbibliothek, Cod. 9 (<http://www.e-codices.ch/de/description/bbb/0009/>). A *figura* szó értelmére ld. Rudolphus: *Vita Rabani*, c. 50. „*cum figuris mysticis*” (PL 107. 65.) és Hrabanus levelét: „*Quapropter obsecro te, frater, ut si cui commissum tibi opus ad rescribendum tradideris, illum admoneas, ut figuras in eo factas et conscriptionis ordinem servare non negligat, ne forte, si formas figurarum variaverit, et scripturae ordinem commutaverit, operis precium perdat...*” MGH Epp. 5. 381–382. Darvas Mátyás fordításában „*költői alakzatok rendkívüli változatosságával*”.

¹⁶⁸ Ragnar vezetésével több mint száz hajón támadtak a vikingek. Egy győztes ütközet után hűsvét vasárnap fosztják ki Párizst. A járványtól meggyengült támadók Kopasz Károlytól hatalmas összeget, két és félezer kilogrammnyi ezüstöt és aranyat kapnak.

¹⁶⁹ Reuter szerint bizonytalan, hogy Hamburgról vagy Schwerinről lehet-e szó, a szakirodalom jó része a 834 óta érsekségként működő Hamburgra gondol, vö. Janson, H.: Ansgar, 271. Vö. az AB 845. évével, ahol *civitas Sclavorum*ként említik.

¹⁷⁰ Utalás a balloni csatára az év november 22-én Kopasz Károly és Nominoë breton herceg között egy mocsaras területen, vö. az AB 845. évével.

¹⁷¹ A szám igen közel áll ahhoz, ami a Bajor Geográfus szövegében olvasható (15), vö. Veszprémy L.: Nyugati források. Az eseményre valószínűleg Regensburgban került sor, mivel a cseh területek egyházi igazgatás tekintetében kezdetben a regensburgi püspökség alá tartoztak, a prágai püspökséget csak 973-ban állították fel. A kereszteléssel hozzák kapcsolatba a Kolínnál talált, Karoling eredetű aranyozott ezüst misekelyhet, vö. *Karolingische Schätze*, 170–172.

¹⁷² A szlávok az obodriták lehettek.

¹⁷³ Valójában csak Arles egyik grófja, címe a többi gróft megelőző helyzetére utalhat. Arles grófja ebben az időben Werinus/Guarnarius volt.

in deditionem accepit et, prout voluit, Provinciam ordinavit.

846. DCCCXLVI. Gisalbertus vassallus Karli filiam Hlutharii imperatoris rapuit et in Aquitaniam profectus in coniugem accepit. Hludowicus occidentem profectus mense Martio cum Karlo placitum habuit; in quo uterque eorum publice contestatus est suae non fuisse voluntatis, quod Gisalbertus filiae Hlutharii iungeretur, ut his auditis Hlutharius facilius placari potuisset. Inde reversus iuxta lacum Briganticum II. Non. April, pascha celebravit. Postea cum Hluthario locutus, volens eum cum Karlo pacificare, cum res non haberet effectum, circa medium mensem Augustum cum exercitu ad Sclavos Margenses defectionem molientes profectus est. Ubi ordinatis et iuxta libitum suum compositis rebus ducem eis constituit Rastizen nepotem Moimari; inde per Boemanos cum magna difficultate et grandi damno exercitus sui reversus est.

His temporibus Mauri Romam cum exercitu venientes, cum non possent urbem inrumpere, ecclesiam sancti Petri vastaverunt.

847. DCCCXLVII. Hic annus a bellis quievit, quem Hlutharius et Hludowicus mutua familiaritate transegerunt; nam uterque eorum ad domum alterius invitatus convivii et muneribus regiis honoratus est. Hludowicus tamen Hlutharium et Karlum, ita ut voluit, pacificare non potuit, renuente Hluthario propter iniuriam sibi a Gisalberto vasallo Karli in raptu filiae suae factam.

Nordmanni Dorestadum incendentes vastaverunt. Otgarius Mogontiacensis episcopus XI. Kal. Mai. obiit, in cuius locum Hrabanus ordinatus est VI. Kal. Iul.; qui in eodem anno iubente Hludowico

készültek, és szándékának megfelelően elrendezte Provence [ügyeit].

846. Gislebert,¹⁷⁴ Károly vazallusa elrabolta Lothár leányát, és Aquitániába¹⁷⁵ utazva feleségül vette. Lajos nyugatra ment, és március hónapban Károlylyal gyűlést tartott, ahol mindketten nyilvánosan tanúsították, hogy Gislebert az ő akaratuk ellenére vette el Lothár császár leányát. Mindezt azért, hogy Lothár erről értesülve könnyebben béküljön meg. Lajos innen visszafordult, és április 4-én a húsvétot a Boden-tónál ünnepelte. Ezután Lothárral beszélt azzal a szándékkal, hogy Károlylyal kibékítse, de miután nem járt eredménnyel, augusztus hónap közepe táján seregével a morva szlávok ellen vonult, akik lázadásra készültek. Miután ott ezt elrendezte, és szándéka szerint bevégezte a dolgokat, ezek *duxának* megtette Rasztiszlávot, Mojmir unoka[fivéré].¹⁷⁶ Onnan a csehek területén át nagy nehézségek és serege komoly vesztesége árán tért haza.

Ebben az időben a mórok seregei Rómáig jutottak és miután nem tudtak a városba betörni, Szent Péter egyházát dúlták fel.¹⁷⁷

847. Ezt az évet, amely Lothár és Lajos kölcsönös barátkozásával telt, megkímélték a háborúk.¹⁷⁸ egyik a másikat meghívta saját otthonába és vendégséggel, királyi ajándékokkal tisztelte meg. Lajos azonban akarata ellenére sem tudta Lothárt és Károlyt megbékíteni, mivel Lothár nem bocsátotta meg a Károly vazallusától, Gisleberttől elszenvedett sérelmét, hogy az elrabolta leányát.

A normannok Dorestadot felgyújtva kifosztották [a várost].¹⁷⁹ Otgar mainzi püspök¹⁸⁰ április 21-én elhalálozott, helyére június 26-án Hrabanust¹⁸¹ szentelték fel, aki ugyanebben az évben október elseje

¹⁷⁴ Gislebert, Maasgau grófja, tétével talán elkobzott birtokait szerette volna visszanyerni korábbi urától, I. Lothár császártól. A hercegnőket a Karolingok monostorban őrizték, a meggondolatlan házasságok komoly utódlási bonyodalmakat idézhettek volna elő.

¹⁷⁵ Azaz II. Pipin fennhatósága alá tartozó területre.

¹⁷⁶ I. Mojmir (830–846 k.), Rasztiszláv (846–870) morva fejedelmek. A morvákat nyugaton először az ARF említi a 822. évnél.

¹⁷⁷ Vö. az AB 846. évével, az elrabolts kincsek felsorolásával. Szicília elfoglalásával közel egy időben, az év augusztusában jelentek meg Róma falainál az észak-afrikai arabok, miután Nápoly környéki bázisukról elfoglalták Ostiát és Portót. A IV. Gergely pápa által megerősített, Aurelianus által épített falak ostromával nem próbálkoztak, de a falakon kívüli Szent Péter és Szent Pál templomait kifosztották. Az Alpoktól délre sosem hívták az arabokat móroknak. A IV. Leó pápa (847–855) által épített új falak már Szent Péter egyházát is védték.

¹⁷⁸ Vö. Józs 11, 23. (*quievit terra a praeliis*), a mondat megfogalmazására ld. Annales Sithienses és az AF 870. év; Kurze, F.: Entgegnung, 359.

¹⁷⁹ Vö. az AF 837. évével.

¹⁸⁰ Otgar/Odgar (érsek 826–847), Lothár fontos támogatója.

¹⁸¹ Hrabanus Maurus, érsek 847–856, előtte fuldai apát 823–842, vö. az AF 822. évével. Jámbor Lajos és Lothár támogatója, Lothár fontenyoy-i veresége után II. Német Lajossal 847-ben békül ki. A Karoling reneszánsz kiemelkedő alakja, vö. az AF 844. évével. Mainz és Fulda között szoros kapcsolat állt fenn, apátjai többször lettek mainzi érsekek.

rege apud Mogontiacum synodum habuit circa Kalendas Octobr.

Per idem tempus mulier quaedam de Alamanniae partibus nomine Thiota pseudoprophetissa Mogontiacum venit, quae Salomonis episcopi parroechiam suis vaticiniis non minime turbaverat. Nam certum consummationis seculi diem aliaque perplura Dei solius notitiae cognita quasi divinitus sibi revelata scire se fatebatur et eodem anno ultimum diem mundo imminere praedicabat. Unde multi plebeium utriusque sexus timore percussi ad eam venientes munera illi offerebant seque orationibus illius commendabant; et, quod gravius est, sacri ordinis viri doctrinas ecclesiasticas postponentes illam quasi magistram caelitus destinam sequebantur. Haec in praesentiam episcoporum apud sanctum Albanum deducta et diligenter de suis assertionibus requisita presbyterum quendam sibi ea suggestisse et se talia questus causa narrasse professa est. Quapropter synodali iudicio publicis caesa flagellis ministerium praedicationis, quod inrationabiliter arripuit et sibi contra morem ecclesiasticum vindicare praesumpsit, cum dedecore amisit suisque vaticiniis tandem confusa finem inposuit.

848. DCCCXLVIII. Hlutharius et Hludowicus mense Februario conloquium habuerunt in Confluenta castello; ubi pars Hlutharii illud quidem, sicut fama vulgabat, maxime moliebatur, ut Hludowicus posthabita Karli amicitia sibi germanitatis iure sociaretur. Hludowicus vero memor pacti, quod cum Karlo dudum cum adtestatione divini nominis inierat, suasoria machinamenta ingeniose declinans finito conloquio ad suos reversus quasi mediante mense Augusto Boemanos eruptionem molientes per Hludowicum filium suum missa adversus eos expeditione contrivit legatosque pacis gratia mittere et obsides dare coegit.

Circa Kalendas autem Octobris generale placitum habuit apud Mogontiacum, in quo legatos

körül Lajos király parancsára Mainzban zsinatot tartott.¹⁸²

Ugyanebben az időben az alemann részéről való Thiota nevű asszony, egy álpróféta érkezett Mainzba, aki Salamon püspök¹⁸³ tartományát jóslataival nem kevésbé felzaklatta.¹⁸⁴ Ugyanis – mintegy isteni kinyilatkoztatásként – azt mondta, hogy a világ végének pontos napját és más egyebeket is ismer, amikről kizárólag csak Istennek van tudomása, és megjósolta, hogy ugyanebben az évben bekövetkezik a világ utolsó napja. Ezért mindkét nembeli egyszerű emberek közül sokan hozzá mentek félelemtől megrettenve, és ajándékokat adtak neki, magukat pedig könyörgéseibe ajánlották. És ami még súlyosabb, a szent rendből való férfiak is az Ég által rendelt tanítójukként követték őt, semmibe véve az egyház tanításait. Az asszonyt a püspökök színe elé vezették Szent Albanusnál,¹⁸⁵ és miután alaposan kikérdezték az állításairól, bevallotta, hogy a papok egyikének sugallatára ezeket a haszon reményében mesélte. Ezért zsinati döntéssel nyilvános korbácsolással sújtották, és [így] megszegyenítve eltiltották a szent beszédek tartásának esztelenül bitorolt szolgálatától, amit az egyház szokásai ellenére magának kisajátítani merészelt, [ő pedig] megszegyenülve végül jóslatainak véget vetett.

848. Lothár és Lajos február hónapban tanácskozást tartottak Koblenz várában, ahol a hírek szerint Lothár pártja azon igyekezett, hogy Lajos, felhagyva Károlyhoz fűződő barátságával, a testvéri rokonság jogán Lothárral szövetkezzen.¹⁸⁶ Lajos azonban emlékezve a Károllyal régebben¹⁸⁷ kötött egyezségére, amelyre Isten nevét hívták tanúként, taktikusan elhárította a csábító hangokat, és a tanácskozás végén visszatért az övéihez. Valamikor augusztus közepén fia, Lajos¹⁸⁸ vezetésével csapatokat küldött a lázadásra készülő csehek ellen.¹⁸⁹ Leverte és arra kényszerítette őket, hogy békét kérő küldötteket menesszenek és túszoikat adjanak.

Október 1-je körül általános gyűlést tartott Mainzban, ahol fogadta testvérei, a normannok és

¹⁸² A zsinati végzésekre MGH Conc 3. 150–177.

¹⁸³ I. Salamon (konstanzi püspök 838/839–871).

¹⁸⁴ A történet hiányzik Ms 2-ből.

¹⁸⁵ A vandálok által 406-ban megölt Szent Albanus mainzi monostorát Nagy Károly építtette.

¹⁸⁶ Lothár és Lajos Jámber Lajos első házasságából származtak.

¹⁸⁷ Öt éve, Strassburgban, vö. az AF 842. évével.

¹⁸⁸ III. Ifjabb Lajos, keleti frank király, 876–882.

¹⁸⁹ Más forrás szerint a csehek ténylegesen támadtak is, vö. az AB 848. évével.

fratrum suorum et Nordmannorum Sclavorumque suscepit, audivit et absolvit, homines etiam Hrabani episcopi adversus dominum suum conspirantes publice convictos cum eo pacificavit, legatos suos ad fratrem suum Hlutharium in Theodonis villa placitum habentem pro Gisalberhto, qui eodem anno ad fidem eius venerat, reconciliationis gratia direxit.

Gotescalcus quoque quidam presbyter, de praedestinatione Dei prave sentiens et tam bonos ad vitam quam malos ad mortem perpetuam inevitabiliter a Deo praedestinos esse adfirmans in conventu episcoporum rationabiliter, ut plurimis visum est, convictus et ad proprium episcopum Ingmarum Remis transmissus est; prius tamen iuramento confirmans, ne in regnum Hludowici ultra rediret.

849. DCCCXLVIII. Boemani more solito fidem mentientes contra Francos rebellare moluntur. Ad quorum perfidos motus comprimendos Ernestus, dux partium illarum et inter amicos regis primus, comitesque non pauci atque abbates cum exercitu copioso mittuntur. Barbari vero pro pace et securitate sua obsides se daturus et imperata facturos per legatos ad Thaculfum directos promittunt, cui prae ceteris credebant quasi scienti leges et consuetudines Sclavicae gentis; erat quippe dux Sorabici limitis, sed in illa expeditione iam tunc graviter vulneratus. Nam pridie, cum exercitus vallum hostium vi magna inrumperet et resistentibus adversariis ex utraque

a szlávok követeit, meghallgatta és elengedte őket, valamint megbékítette Hrabanus püspök¹⁹⁰ embereit is, akik saját uruk ellen esküdtek össze – miután ezt nyilvánosan rájuk bizonyították. Elküldte követeit Diedenhofen udvarházában gyűlést tartó testvérehez, Lothárhoz a Gisleberttel való kibékülés céljából, aki a múlt évben hűségére tért.

Egy bizonyos papot, Gottschalkot,¹⁹¹ aki az isteni eleve elrendelésről tévesen vélekedett, – ugyanis állítása szerint a jók az életre, a gonoszok az örök halálra predesztináltak –, a püspökök gyűlésében, a jelenlévők többsége szemében jogosnak tűnő ítélettel saját püspökéhez, Hinmarhoz¹⁹² küldték Reimsbe, miután az esküvel erősítette meg, hogy soha többet nem tér vissza Lajos királyságába.¹⁹³

849. A csehek – a szokott módon megszegve hűségüket – a frankok ellen készültek fellázadni. A hűtlenek lázadásának letörésére Ernestet, ennek a vidéknek a *duxát*,¹⁹⁴ a király legjobb barátját küldték, nem kevés gróffal és apáttal, nagy sereg élén. A barbárok azonban Thaculfoz¹⁹⁵ küldött követeik útján azt ígérték, hogy a békéért és épségükért cserébe tiszokat fognak küldeni és teljesíteni fogják az utasításokat. Thaculfról úgy gondolták, hogy a többieknél jobban ismeri a szláv nép törvényeit és szokásait, ugyanis a szorb végek *dux*a volt, még ha ebben a hadjáratban ekkorra már súlyosan meg is sebesült. Bal térdét nyílvessző sebesítette meg, mivel az előző nap,

¹⁹⁰ 847-től érsek.

¹⁹¹ Gottschalk (†868/870) kora nevezetes egyházi gondolkodója, Fuldában tanult, megfordult szerzetesként Corbie-ban és Orbaisban, majd pappá szentelteti magát. Utóbbi helyen ismerkedik meg Szent Ágostonnak a predesztinációról szóló nézeteivel. Gottschalknak komoly támogatói voltak, mint pl. Ferrières-i Lupus, Troyes-i Prudentius, Walahfrid Strabo. Tanait többször is elítélik Hinmar vezetésével, így az első (849) és a második quierzy-i (853), a valence-i (855), valamint a langres-savonnières-i (859) zsinaton. Gottschalknak egy műve, versei, valamint töredékei maradtak ránk. Az eseményekben, köztük Thiota elítélésében, főszerep jut Hrabanusnak, aki 847-re visszaszerezte Lajos bizalmát. 849-ben Gottschalkot a quierzy-i zsinat, ahol maga Kopasz Károly elnökölt, a kettős predesztinációról terjesztett nézetei miatt korbácsolásra, művei elégetésére és monostori fogságra, valamint örök hallgatásra (*perpetuum silentium ori tuo virtute aeterni verbi imponimus*) ítélte, ld. Gillis, M. B.: *Heresy*; Renswoude, I. – Steinová E.: Gottschalk, 249–278. Műveiből részletek magyar fordításban: Adamik T.: *Latin irodalom*, 315–336.

¹⁹² Hinmar, érsek 845–882, korábban Compiègne és Saint-Germer-de-Fly apátja. Saint-Denisben iskolázott termékeny és nagyhatású egyházzervező, teológus és irodalmár. A predesztinációról szóló vita során könyvet írt Gottschalk ellen (*De praedestinatione Dei et libero arbitrio*), Lothár király és Theotberga válása kapcsán a pápai álláspontot védelmezte (*De divortio Lotharii regis et Theutbergae reginae*), Reims előjogai védelmében írta meg Szent Remigius életét. Az AB feltételezett szerzőjeként neki köszönhetjük a magyarok első említését 862-ből, ill. az elsők között hivatkozott a Pseudo-Izidorusi hamisítványokra.

¹⁹³ Ms 1. variánsa: „*Gotescalcus, qui dicebatur hereticus, Mogontiaci a Hrabano archiepiscopo multisque aliis episcopis rationabiliter, ut plurimis visum fuit, convictus est, licet ille postmodum in sua perduravit sententia.*” Magyarul: „Az eretneknek mondott Gottschalkot Mainzban Hrabanus érsek és sok más püspök – a legtöbbször véleménye szerint is – jogosan ítélte el, bár az később is kitartott a nézetei mellett.” vö. AB 841., 861., AX 848. évekkkel.

¹⁹⁴ Ernestre még vö. az AF 861. évét. I. Ernest a bajorföldi Nordgau grófja (829–861), meghalt 865-ben. Fia, II. Ernest (meghalt 889-ben), akinek feltehetően fiai voltak I. Aribo és Liutpold, bajor örgóf (meghalt 907-ben).

¹⁹⁵ A szorb *Mark* (határtartomány) első ismert örgrófja (†873), így a türing örgrófság fejének is tekinthető (849–873).

parte multi sine discretione sauciarentur, ipse in sinistro genu sagitta percussus est; cum legatis vero, qui ad eum missi fuerant, quo minus ab eis debilitas eius deprehenderetur, equo sedens simulata sanitate locutus est. Cumque quibusdam ex primatibus per missos suos legatorum verba nuntiasset, indignati sunt aliqui eorum adversus eum, quasi ceteris praeferrere cupiens summam rerum gerendarum in se vellet inclinare; et citato impetu inconsultis ceteris bellum hostibus paci studentibus intulerunt statimque experti sunt, quid sine timore Dei propria discordium possit virtus et audacia. Hostes enim superiores effecti caedendo persecuti sunt eos usque in castra occisorumque spolia in conspectu eorum secure detrahentes tantis eos terroribus affecerunt, ut evadendi spe penitus privarentur. Unde coacti obsides dabant eis, a quibus suscipere dedignati sunt, ut in laesi ab hostibus et via tantum publica pergentes in patriam reverti potuissent. Et ut maior confusio superbientibus et de sua virtute praesumentibus fieret, contigit eodem anno post non multi temporis spatium in villa Hohstedi, quae est in territorio Mogontiaco, spiritum nequam per os cuiusdam arreptitii protestari, bello se Boemanico praefuisse sociosque suos spiritum superbiae atque discordiae fuisse, quorum dolosis machinationibus Franci Boenianis terga vertissent.

850. DCCCL. Roric natione Nordmannus, qui temporibus Hludowici imperatoris cum fratre Herialdo vicum Dorestadum iure beneficii tenuit, post obitum imperatoris defuncto fratre apud Hlutharium, qui patri successit in regno, prodicionis crimine falso, ut fama est, insimulatus tentus et in custodiam missus est. Unde fuga lapsus in fidem Hludowici regis Orientalium Francorum veniens, cum per annos aliquot ibi moraretur et inter Saxones, qui confines Nordmannis sunt, mansitaret, collecta Danigenarum non modica manu coepit piraticam exercere et loca regni Hlutharii septentrionalis

miközben seregünk nagy erővel rohamozta az ellenfél sáncait, az ellenség ellenállt és mindkét fél részéről egyaránt sokan sebesültek meg. A hozzá küldött követekkel azonban lovon ülve beszélt, egészségesnek mutatva magát, nehogy azok észrevegyék a sérülését. Amikor Thaculf hírnököket menesztett néhány főemberhez, hogy tudomásukra hozza a [cseh] követek szavait, azok közül néhányan méltatlankodtak, hogy a többiek fölé akarja helyezni magát és a vezérségre tör.¹⁹⁶ Ezek a többiek megkérdése nélkül gyors támadást indítottak a békére vágyó¹⁹⁷ ellenség ellen, és azonnal megtapasztalták, hogy mit ér a békétlenek ereje és merészsége istenfélelem nélkül. Az ellenfél ugyanis felülkerekedett, és egészen a táborukig gyilkolva üldözte őket. És amikor az elesettek fegyvereit a szemük láttára gátlástalanul elragadták, úgy megrémültek, hogy még a menekvés reményét is feladták. Így arra kényszerültek, hogy azoknak, akiktől a túszedés is méltatlan dolog lett volna, túszoikat adjanak, hogy az ellenféltől megkímélve kizárólag a főtut [használva] hazájukba visszatérhessenek. És hogy a gögösök és erejükkel hetvenkedők szégyene még nagyobb legyen, ugyanabban az évben esett meg, hogy nem sokkal később a Mainz területén fekvő Höchst faluban,¹⁹⁸ egy megszállott ember száján keresztül a gonosz lélek hírül adta, hogy a csehek elleni háborúban ő kerekedett felül társaival, a gög és viszály szellemeivel, akiknek a csalárd mesterkedései folytán menekültek el a frankok a csehek elől.

850. A nemzetiségére nézve normann Rorikot, aki Lajos császár idején testvérével, Haraldal Durestad telepet¹⁹⁹ adománybirtokként bírta,²⁰⁰ a császár halála után – miközben testvére is elhalálozott – Lothárnál, aki az atyját követte a királyságban, az árulás – miként a szóbeszéd tartja – hamis vádjával vádolták be, elfogták és őrizetbe vették. Onnan az megszökve a keleti frankok királya, Lajos hűségére tért, majd miután néhány évet ott töltött, a normannokkal szomszédos szászoknál időzött. A dánok nagy csapatát gyűjtötte egybe, és kalózkodni kezdve Lothár királyságának az Északi-tengernél fekvő településeit fosztogatta. A Rajna

¹⁹⁶ Lajos ugyanis beteg volt és nem vezethette személyesen a seregét, vö. az AB 849. évével. A frank seregen belüli rivalizálásra ld. az AB 846. évét.

¹⁹⁷ Értsd: békeajánlatot tevő ellenségre törtek, amit a korabeli gondolkodók helytelenítettek, mint például Sedulius Scottus: *Liber de rectoribus Christianis*, c. 17., vö. Kershaw, P. J. E.: *Rex pacificus*, 59.

¹⁹⁸ Höchst am Main, ma Frankfurt városrésze.

¹⁹⁹ Telep: *vicus*, kereskedő telep, település

²⁰⁰ Rorik, dán viking (Roricus, Rorichus), Frízföldön kapott birtokot.

oceanis litoribus contigua vastare. Venitque per ostia Rheni fluminis Dorestadum et occupavit eam atque possedit; et cum a Hluthario principe sine periculo suorum non posset expelli, cum consilio senatus legatis mediantibus in fidem receptus est ea condicione, ut tributis ceterisque negotiis ad regis aerarium pertinentibus fideliter inserviret et piraticis Danorum incursionibus obviando resisteret.

Nordmanni Godafrido duce per Sequanam ascendentes regnum Karli praedantur. Ad quorum expulsionem Hlutharius in auxilium vocatus cum sibi pugnandum esse cum hoste putaret, Karlus clam mutato consilio Godafridum cum suis in societatem regni suscepit et terram eis ad inhabitandum delegavit. Hlutharius vero adventum suum illo supervacuum videns ad propria reversus est.

Eodem anno gravissima fames Germaniae populos oppressit, maxime circa Rhenum habitantes; nam unus modius de frumento Mogontiaci vendebatur decem siclis argenti. Morabatur autem eo tempore Hrabanus archiepiscopus in quadam villa parrochiae suae, cui vocabulum est Winkela, et pauperes de diversis locis venientes suscipiens cotidie plus quam trecentos alimento sustentabat, exceptis his, qui in praesentia illius assidue vescebantur. Venit autem et mulier quaedam inedia pene consumpta cum puerulo parvulo inter ceteros refocillari desiderans, quae, priusquam limen portae transcenderet, prae nimia inbecillitate corruens spiritum exalavit; puer vero mamillam matris mortuae quasi viventis de sinu protrahens et sugere temptans multos intuentes gemere ac flere coegit. Quidam etiam in illis diebus de Grabfeldon cum uxore sua et filio tenero in Thuringiam proficiscens, ut malum inopiae temperare potuisset, uxorem in itinere in quadam silva positus affatus est: „Nonne”, inquit, „melius est, ut puerum istum occidamus et manducemus carnes eius, quam omnes inedia consumamur?” Illa vero contradicente, ne tantum scelus committeret, tandem urgente fame filium per vim de brachiis rapuit maternis et voluntatem

torkolatán át Dorestadba érkezett, amelyet elfoglalt és birtokba vett. Miután Lothár, a *princeps* nem tudta az övéi veszélyeztetése nélkül elűzni, a szenátus tanácsára²⁰¹ követek közvetítésével visszafogadták a [császár] hűségére azzal a feltétellel, hogy a királyi kincstárnak járó adókat és egyéb kötelezettségeket híven teljesíti, és szembeszáll a kalóz dánok betöréseivel.

A normannok Godfrid²⁰² vezetésével a Szajmán felhajózva Károly királyságát fosztogatták. Kiűzésükre Lothárt hívták segítségül, aki készen is mutatkozott az ellenséggel való összecsapásra, ám Károly titokban megváltoztatta tervét. Károly Godfridot az övéivel királysága közösségébe fogadta és megtelepedésükhöz földet biztosított nekik. Lothár pedig érkezését feleslegesnek ítélve hazatért.

Ugyanebben az évben²⁰³ Germánia népeit iszonyatos éhínség sújtotta, különösen a Rajna mentén lakókat, ugyanis egy *modius* gabona Mainzban tíz ezüst *sékel* volt.²⁰⁴ Abban az időben pedig Hrabanus érsek tartományának egy Winkel nevű udvarházában²⁰⁵ lakott, és befogadva a hozzá különféle helyekről érkező szegényeket, naponta több mint háromszázat táplált, azokon felül, akik folyamatosan vele étkeztek. Érkezett pedig másokkal együtt egy éhező, már majdnem a halálán lévő asszony egy kiseddel, annak reményében, hogy megerősödhet. Mielőtt az asszony átléphetne volna az ajtó küszöbét, a végelgyengüléstől összeesett és kilehelte lelkét, a gyermek azonban előkapta halott anyjának az emlőjét, mintha az csak élne, és szopni próbált, sokakat, akik látták, sóhajtozásra és sírásra készítette. Volt aztán valaki ezekben a napokban, aki Grabfeldből²⁰⁶ a feleségével és kisfiával Turingiába ment, hogy a nélkülözés szörnyűségét csillapíthassák. Az út során egy erdőbe érve így szólt a feleségéhez: „Nem lenne-e jobb, hogy fiunkat megöljük és húsát megegyük, mintsem mindnyájunkkal az éhség végezzен?” Az azonban ellenkezett, nehogy oly nagy bűnt kövessenek el. Végül [a férfi] gyöttrő éhségében kiragadta a fiút anyja karjai közül, és tervét bevégezte volna, ha ettől az Úr irgalmával meg nem mentette volna. Ugyanis, miként később Turingiába érve többeknek

²⁰¹ A szenátus kifejezés 'előkelők' értelemben fordul elő, vö. Paschasius Radbertus, *Epitaphium Arsenii*, II. 1.

²⁰² Godfrid (Gudfrid, Guthfrith Ivarsson, †885), az ún. Kemenerlandot nyeri el, Frisia *dux*a lett.

²⁰³ A történet hiányzik Ms 2-ből.

²⁰⁴ A bibliai *sékel* a *denarius* helyett állhat, egy *modius* (6,5–7 kg) gabona 6–8 *solidus*ba került.

²⁰⁵ Az érsek ebben az udvarházában is halt meg 856-ban, a Rajna bal partján Mainz és Bingen között. Az érsek mai is álló szobrát 1906-ban állították fel Winkelben.

²⁰⁶ Fuldától délkeletre fekvő terület.

opere complisset, nisi Deus illum sua miseratione praevenisset. Nam, sicut idem postea in Thuringia positus plurimis retulit, cum evaginasset gladium, ut mactaret filium, et in ancipiti positus necem distulisset, vidit eminus duos lupos super una cerva stantes et lacerantes carnes eius, statimque parcens filio ad cadaver cervae cucurrit et lupos inde abigens tulit de carnibus praegustatis et cum incolomi filio ad uxorem reversus est. Prius enim, quando filium tulerat de manibus matris, paululum ab ea declinaverat, ne illa morientem puerum videret vel audiret. At illa veniente marito videns recentes carnes et cruore perfusas putabat filium occisum et cecidit retrorsum pene exanimis. Ille autem accedens consolatus est eam et erigens illam ostendit ei puerum viventem. Tunc illa resumpto spiritu Deo gratias egit, quia filium sanum recipere meruit; nec minus ille, quod eum Deus a liberi interfectione innocuum dignatus est conservare. Ambo tamen de carnibus lege prohibitis necessitate coacti se recrearunt.

851. DCCCLI. Sorabi Francorum fines crebris incursionibus atque incendiis infestant. Unde rex commotus cum exercitu per Thuringiam iter faciens terram eorum ingressus gravi eos obsidione fatigavit; perditisque frugibus et omni spe victus adempta magis eos fame quam ferro perdomuit.

Pippinus rex Aquitaniae comprehensus a suis Karlo regi cum regno traditur et clericus effectus monastico indutus habitu Suessionis in monasterio sancti Medardi retruditur. Similiter et Karlus frater eius iunior, cum de regno Hlutharii profectus fratrem invisere disposuisset, tentus est a comitibus Karli regis et illo iubente tonsus in Corbeise monasterio missus est in custodiam.

elmondta, miközben előrántotta volna a kardját, hogy leölje a fiút, kétségek között halogatva a gyilkosságot, meglátott a távolban két farkast, amint azok egy szarvason állva annak húsát marcangolták. Azonnal megkegyelmezett a fiának és a szarvas teteméhez szaladt, onnan a farkasokat elűzve vett magához vett a [szarvas] széttépett húsából, és sértetlen fiával visszatért a feleségéhez. Korábban ugyanis, amikor a fiút az anyja kezéből kiragadta, jócskán eltávolodott tőle, hogy az ne lássa vagy hallja meg, miként haldoklik a fiú. Ő azonban, amikor látta közeledő férjét a friss hússal és vértől ázóttan, azt gondolta, hogy megölte fiát, és szinte élettelenül rogyott össze. Ő pedig hozzálépve megvigasztalta, felsegítette és megmutatta neki az élő gyermeket. Akkor az, visszanyerve eszméletét, hálát adott az Istennek, mert arra méltatta, hogy épségben kapja vissza fiát; a férj is azért, hogy Isten kegyelme megőrizte őt fia meggyilkolásának [vétkétől]. Pedig a szükségtől kényszerítve mindketten a törvény által tiltott hússal erősítették meg magukat.²⁰⁷

851. A szorbok gyakori támadásaikkal és gyűjtogatásaikkal zaklatták a frankok végeit. Ezen felháborodva a király seregével átvonult Tübingián, behatolt a földjükre, és kemény megszállással²⁰⁸ törte meg őket. Elpusztítván termésüket és megfosztván őket a táplálék reményétől, inkább éhezéssel, semmint fegyverrel győzte le őket.²⁰⁹

Miután Pipint,²¹⁰ Aquitánia királyát az övéi elfogták és királyságával együtt átadták Károly királynak, őt klerikussá téve és szerzetesi ruhába öltöztetve a soissons-i Szent Medárd-monostorba²¹¹ zárták. Hasonlóképpen öccsét, Károlyt,²¹² aki Lothár királyságából azzal a szándékkal indult útnak, hogy testvérét meglátogassa, Károly király grófjai fogságba ejtették, és parancsára tonzúrásan Corbie monostorába²¹³ küldték, hogy ott őrizték.²¹⁴

²⁰⁷ A döglött állat húsa elfogyasztásának ótestamentumi tilalma, vö. 2Móz 22,31 és 5Móz 14,21.

²⁰⁸ A latin *obsidio* szó utalhat a határmenti szorb erősségek ostromára, ami a morvák elleni harcokra is alkalmazható megfigyelés lehet, ld. Goldberg, E. J.: Ludwig der Deutsche, 70. A védőfalakra ld. még az AF 855. évet.

²⁰⁹ Ld. az AB 851. évet.

²¹⁰ II. Pipin.

²¹¹ A 852. évre vonatkozik, vö. az AB 852. évével. A monostort 557-ben I. Chlotar Meroving király alapította. 833-ban I. Jámbor Lajost is ide zárták be vezekelni.

²¹² Károly 825/830 körül született öccse 848-ig Lothár udvarában élt. Onnan megszökvé sikertelenül próbálta megszerezni Aquitániát, mire II. Kopasz Károly kolostorba záratta (851–854). 854-ben ismét sikertelenül avatkozik be a testvérháborúba, de II. Német Lajos udvarába menekülve mainzi érsek és főkancellár lesz haláláig, 863-ig, vö. az AF 856. és 863. éveivel.

²¹³ A Somme folyó menti Corbie, 657–661 között a Merovingok alapították. Az eseményre 849 júniusában kerülhetett sor, ld. az AB 849. évet.

²¹⁴ 849 júniusában, vö. az AB 849. évével.

852. DCCCLII. Herialdus Nordmannus, qui superioribus annis iram domini sui Horic Danorum regis fugiens ad regem Hludowicum se contulit et ab eo benigne susceptus baptizatus ac fidei sacramentis imbutus est, cum per plures annos honorifice inter Francos haberetur, tandem principibus borealium partium et custodibus Danici limitis quasi lubricae fidei et molimine prodicionis coepit esse suspectus, unde et ab eis occisus est.

Habita est autem et synodus ex voluntate atque praecepto eiusdem serenissimi principis in civitate Mogontia, metropoli Germaniae, praesidente Hrabano venerabili eiusdem urbis archiepiscopo cum omnibus episcopis atque abbatibus orientalis Franciae, Baioariae et Saxoniae. Et illi quidem de absolvendis quaestionibus ecclesiasticis tractatum habebant, rex vero cum principibus et praefectis provinciarum publicis causis litibusque componendis insistens, postquam synodalia eorum decreta suo iudicio comprobavit et legationes Bulgarorum Sclavorumque audivit et absolvit, Baioariam reversus est; ubi ordinatis et dispositis, quae videbantur esse necessaria, sine mora rediens per alveum Rheni fluminis navigio venit Coloniam. Ubi cum quibusdam ex Hlutharii fratris sui principibus habita locutione profectus est in Saxoniam ob eorum vel maxime causas iudicandas, qui a pravis et subdolis iudicibus neglecti et multimodis, ut dicunt, legis suae dilationibus decepti graves atque diuturnas patiebantur iniurias. Suberant etiam et aliae causae ad se ipsum specialiter aspicientes, possessiones videlicet ab avita vel paterna proprietate iure hereditario sibi derelictae, quas oportuit ab iniquis pervasoribus iusta repetitione legitimo domino restitui. Igitur in loco, qui appellatur Mimida, super amnem, quem Cornelius Tacitus scriptor rerum a Romanis in ea

852. A normann Heriald, aki az elmúlt években Horik dán király haragja elől menekült, Lajos királyhoz vette útját, aki kegyesen fogadta, megkeresztelte, és bevezette a hit szentségeibe. Számos éven át megbecsülésben élt a frankok között, míg végül gyanússá nem kezdett válni az északi részek előkelőinek²¹⁵ és a dán határ őreinek, mint aki ingadozó hűségével árulásra készül, és megölték.

Ugyanezen fenséges fejedelem akaratából és parancsára zsinatot tartottak Mainz városában, Germánia érseki székhelyén²¹⁶ a város érseke, a tiszteletreméltó Hrabanus vezetésével, a keleti Frankföld, Bajorföld és Szászföld összes püspökével és apátjával.²¹⁷ Ők az egyházi ügyek megoldásáról tárgyaltak, a király pedig az előkelőkkel és a tartományok előjáróival a közügyek és a peres ügyek elsimításán igyekezett. Miután ítéletével jóváhagyta a zsinati döntéseket, meghallgatta a bolgárok és szlávok követeit és elbocsátotta őket, visszatért Bajororfüldre.²¹⁸ Miután ott mindenről rendelkezett és mindent elintézt, ami szükségesnek tűnt, haladéktalanul visszaindult hajón a Rajna folyón és Kölnbe érkezett. Miután itt tanácskozást tartott Lothár testvérenek néhány főemberével, Szászfüldre indult, hogy leginkább azoknak az ügyében hozzon ítéletet, akiket súlyos és tartós jogtalanság ért a gonosz és álnok bírák részéről, akik mellőzték őket és ahogy mondják, jogügyleteik, mindenféle módon való halogatásával rászedték őket. Vártak rá olyan további ügyek, amelyekben különösképpen ő volt hivatva dönteni: a nagyatyai vagy atyai vagyonból²¹⁹ jog szerint megöröklött birtokokat kellett az azokat jogtalanul bitorlóktól jog szerinti követeléssel a jogos tulajdonosának visszajuttatni. Így hát általános gyűlést tartott egy Mindennek nevezett helyen, annak a folyónak a partján, amelyet Cornelius Tacitus, a rómaiaknak az itteni néppel való viselt dolgainak szerzője *Visurgis*nak,²²⁰ a maiak

²¹⁵ Az évkönyvíró ebben az esetben a *princeps* szót használja az előkelők megjelölésére.

²¹⁶ A klasszikus irodalomból öröklött Germánia elnevezés elsőként az egyházi terminológiában szilárdult meg. Használatára Bonifác levelei is hatással voltak, vö. Staab, F.: *Klassische Bildung*, 656. A megnevezésben megnyilvánult Mainz vitatott igénye a német érsekségek közötti elsősége, amit a 10. századtól a *primas Germaniae* cím emlegetése is alátámasztott. 900 körül Regino is így szólítja meg Hatto érseket könyve ajánlásában (*Libri duo de synodalibus causis*).

²¹⁷ II. Német Lajos hatalma konszolidációját jelezte, hogy bejárta birodalmát és egy olyan zsinatot hívott egybe, amelyen minden birodalomrész képviseltette magát, vö. Goldberg, E. J.: *Struggle*, 163–164.

²¹⁸ Az AB 853. éve arról is tud, hogy aztán Kopasz Károly biztatására a szlávokkal együtt Német Lajosra támadtak, de vereséget szenvedtek.

²¹⁹ Darvas fordításában: „*nagyanyai vagy atyai tulajdonból*”.

²²⁰ Tacitus: *Annales* II. 12., míg Reuter tévesen a szerző *De Germania* c. munkájára gondol a jegyzetekben.

gente gestarum Visurgim, moderni vero Wisuraha vocant, habito generali conventu tam causas populi ad se perlatas iusto absolvit examine quam ad se pertinentes possessiones iuridicorum gentis decreto recepit. Inde transiens per Angros, Harudos, Suabos et Hohsingos et per mansiones singulas, prout se praebeuit oportunitas, causas populi diiudicans Thuringiam ingreditur. Ubi apud Erpfesfurt habito conventu decrevit inter alia, ut nullus praefectus in sua praefectura aut quaestionarius infra quaesturam suam alicuius causam advocati nomine susciperet agendam, in alienis vero praefecturis vel quaesturis singuli pro sua voluntate aliorum causis agendis haberent facultatem. Inde profectus diem natalis Domini in Reganesburg celebravit.

853. DCCCLIII. Nordmanni per Ligurum fluvium venientes Turonum Galliae civitatem praedantur et inter alias aedes ecclesiam quoque sancti Martini confessoris nemine resistente succendunt.

Aquitanorum legati Hludowicum regem crebris supplicationibus sollicitant, ut aut ipse super eos regnum susciperet aut filium suum mitteret, qui eos a Karli regis tyrannide liberaret, ne forte ab extraneis et inimicis fidei cum periculo christianitatis quaerere cogerentur auxilia, quae ab orthodoxis et legitimis dominis invenire nequirent.

Hemmo Halbarensis episcopus VI. Kal. Aprilis defunctus est; in cuius locum Hildigrim episcopus est ordinatus. Reginheri corepiscopus VI. Kal. Septembris de hoc mundo transiens Folchardum successorem reliquit. Hadawart quoque Mimidensis episcopus XVI. Kal. Octobris diem clausit ultimum cathedramque suam Theotrico dimisit.

pedig Wesernek (*Wisuraha*) mondanak. Itt egyfelől jog szerinti vizsgálattal elrendezte a nép által elébe hozott ügyeket, másfelől tulajdonába vette a nép törvénytudóinak döntése által neki járó birtokokat. Innen az engernbeliek, a harudik²²¹ és a svábok földjén átutazva, valamint a Hochseegauban²²² minden egyes helyen, ahol csak lehetősége nyílt, bíraskodott a nép ügyeiben, míg Turingiába nem érkezett. Ott Erfurtban gyűlést tartva – többek között – úgy rendelkezett, hogy egyetlen előljáró sem vállalhatja el saját igazgatási területén, egyetlen vizsgálóbíró²²³ sem saját területén ügyvédként bárkinek az ügyét, másnak az igazgatási területén vagy joghatóságában azonban ki-ki saját elhatározásából felvállalhatja mások ügyét. Innen továbbindulva az Úr születésnapját Regensburgban ünnepelte.

853. A normannok a Loire folyón érkezve Tours-t, Gallia városát prédálták fel, semmi ellenállást sem tapasztalva; egyéb épületek mellett Szent Márton hitvalló templomát gyűjtötták fel.²²⁴

Az aquitánok követei Lajos királyt gyakorta megkeresték [az iránti] kérésükkel, hogy vagy ő maga vegye át a királyságukat, vagy a fiát küldje el, hogy megszabadítsa őket Károly király zsarnokságától.²²⁵ Mindezt azért, nehogy arra kényszerüljenek, hogy a kereszténység veszedelmére idegenekhez és a hit ellenségeihez folyamodjanak azért a segítségért, amit hithű és jog szerinti uraiktól nem tudnak megszerezni.

Haymo halberstadti püspök március 27-én elhalálozott, helyére Hildegrim püspököt szentelték fel.²²⁶ Reginheri segédpüspök²²⁷ augusztus 27-én távozott el ebből a világból, és Folchardot hagyta hátra utódául.²²⁸ Szeptember 16-án Hardward mindeni püspök is bevégzte éltét, és püspöki székét Theoderichre hagyta.²²⁹

²²¹ Hardegau lakosait jelenti.

²²² Engern a Harz területén, Hasegau (Hochseegau, Hochsigau) az Unstrut és a Saale között található.

²²³ Reuter szerint az előljáró (*praefectus*) a grófoknak, a *questionarius* pedig helyetteseiknek (*vicarius, centenarius*) felelhet meg.

²²⁴ 853. november 8., vö. az AB 853. és Regino 853. évével. Az említett templomot a városfalakon kívül még Szent Márton alapította, a hagyomány szerint 372-ben.

²²⁵ II. Német Lajosról és fiáról, III. Ifjabb Lajosról van szó, zsarnokként II. Kopasz Károlyt emlegeti a szöveg. Ezzel a kifejezéssel a legitimitást nélkülöző trónbitorlókat jelölték, vö. MacLean, S.: *Kingship*, 133. Mi megtartottuk a 'zsarnok' kifejezést, Darvas fordításában a 'bitorlás' szót használja. A *tyrannus* kifejezés értelmezésére ld. még Staab, F.: *Klassische Bildung*, 664, ahol Seneca *De clementia* (II., 5., 3.) munkájára és lehetséges hatására utal. Az AF későbbi *tyrannus* említései: 880., 885., 890., 899. évek.

²²⁶ Haymo (Haimo) püspök (843–853), Hrabanus Maurus iskolatársa, aki neki ajánlotta a *De rerum natura* c. művét. II. Hildegrim püspök (853–886).

²²⁷ *Chorepiscopus*: székhellyel nem rendelkező, a területileg illetékes püspököt segítő főpap, sokszor térítő feladattal, előtagjában a görög *khóra* (hely, vidék) szó.

²²⁸ Reuter szerint az erfurti területen lehetett joghatóságuk.

²²⁹ Hardward (Hadewart), mindeni püspök (813–853), szentéletüként tisztelték. Theoderich (Theotric, más néven Dietrich, mindeni püspök, 853–880), 880-ban sokadmagával a normannok ellen esett el, vö. az AF 880. évével.

In Kalendis autem Septembribus basilicam sancti Bonifacii martyris noctu fures ingressi partem de thesauro aeclesiae abstulerunt et ita hactenus res latet, ut neque auctores facti investigari neque pecuniae aliquod possit indicium reperiri.

854. DCCCLIII. Hludowicus filius Hludowici regis ad Aquitaniam pergit, volens experiri, si vera essent ea, quae patri suo per legatos gentis promittebantur. Cum ergo venisset et non esset susceptus nisi ab ea tantum sola cognatione, quam Karlus maxime offendit propter interfectionem Gozberti eorum propinqui, quem iussit occidi, ceteris omnibus a susceptione eius dissimulantibus adventum suum illo supervacuum fuisse ratus cum suis se circa tempus autumnus in Franciam recepit.

Nordmanni, qui continuis XX annis regni Francorum fines per loca navibus accessibilia caedibus et incendiis atque rapinis crudeliter vastabant, congregati de regionibus, per quas praedandi cupiditate dispersi fuerant, in patriam suam reversi sunt. Ibique inter Horik regem Danorum et Gudurm filium fratris eius, qui eatenus ab eo regno pulsus piratico more vixit, orta contentione ita se mutua caede mactaverunt, ut vulgus quidem promiscuum innumerabile caderet, de stirpe vero regia nisi unus puer nullus remaneret, Domino sanctorum suorum iniurias ulciscere et adversariis digna factis retribuente.

855. DCCCLV. Apud Mogontiacum terra vicies tremuisse perhibetur. Aeris insolita commotio turbinibus ac tempestatibus plagisque grandinum multis damnum intulit. Fulminum ictibus aedes plurimae crematae sunt, inter quas basilica sancti Kiliiani martyris Nonis Iuniis clero laudes vespertinas celebrante repentino ictu percussa atque succensa est; et mirum in modum sub laquearibus domus ignis pendulus inlaesa materia tamdiu oberrabat, donec ossa sancti martyris et totus aeclesiae

Szeptember 1-jén Szent Bonifác mártír bazilikájába²³⁰ rablók törtek be, és az egyházi kincstár egy részét elvitték; és sem a tett elkövetőinek, sem a kincseknek nem sikerült mind a mai napig nyomára bukkanni.

854. Lajos, Lajos király fia Aquitániába ment, meg akarván tudni, hogy teljesült-e mindaz, amit a nép követői útján atyjának megígért. Miután azonban megérkezett és csak egyetlen egy nemzetség²³¹ várta – az, amelyet Károly rokonuk, Gauzbert kivégeztetésével a leginkább megsértett²³² –, mindenki más azonban távol tartotta magát a fogadásától, látogatását feleslegesnek ítélte, és az övéivel őszidő tájt visszatért Frankföldre.

Miután a normannok mindenfelől egybegyűltek, ahova csak zsákmányra éhesen szétszéledtek, hogy a hajókkal megközelíthető helyeken húsz esztendőn át folytonosan gyilkolják, gyűjtogatva és rabolva kegyetlenül pusztítsák a frankok királyságának határait, visszatértek a hazájukba. Vetélkedés tört ki Horik, a dánok királya és testvére fia, Guttorm²³³ között, akit korábban elűztek a királyságból és tengeri rabló módjára élt. Kölcsönösen gyilkolva egymást akkora vérengzést vittek végbe, hogy a *köznép számolatlanul*²³⁴ esett el, és a királyi nemzetségből is csak egyetlen fiúgyermek maradt életben. Az Úr megbosszulta a szentjeit ért sérelmeket és ellenségei elnyerték tetteik méltó jutalmát.

855. Úgy mondják, hogy Mainznál hússzor مزدult meg a föld. A forgószelekkel, viharokkal és jégesőkkel kísért szokatlan légmozgás sokakat megkárosított. A villámcsapások számos épületet felgyújtottak, köztük Szent Kilián mártír bazilikáját²³⁵ június 5-én. A klérus a vesperás *laudest* mondta, amikor a bazilikába váratlanul villám csapott és az kigyulladt. Csodálatos módon az épület fedélszékében terjedő lángnyelv egészen addig nem okozott további kárt, amíg a szent mártír csontjait és az egyház egész kincs-

²³⁰ A fuldai monostort Szent Bonifác tanítványa alapította 744-ben, ahol 754. évi mártírhalála után őt magát is eltemették. Bonifácra ld. az AF 719., 744. éveit.

²³¹ Darvas fordításában: „*rokon*”.

²³² 853-ban fejeztette le, vö. Regino krónikájának 853. évével, amely szerint 860-ban történt.

²³³ I. Horik/Hårik (†854) dán király 813–854-ig, ellenfele rokona, Guttorm volt. A túlélő herceget II. Horikkal azonosítják, innen beceneve Horik, a Gyermek, névváriánsa Erik Barn (†864 után).

²³⁴ Exod 12,38: „*vulgus promiscuum innumerabile*”, hasonló szóhasználatat Tacitus: *Annales* XII. 7. 2.

²³⁵ Würzburg, a püspökséget 742-ben alapították, Kilián (†689) maradványait 752-ben emelték fel, és lett a katedrális patrónusa. Ünnepe július 8. ld. még az AF 746. évét. A jelenség egy gömbvillám lehetett, ld. Haas, J.: *Unterweltshund*, 109. Hasonló jelenségre ld. az AF 857. évét.

thesaurus efferretur inlaesus. Clericorum quoque nonnulli fulmine tacti inlaesis vestibus per diversa membrorum loca graves combusturas habuisse reperti sunt. Fertur etiam quendam in illis regionibus hominem ita caelesti igne combustum, ut consumpto corpore vestis ab igne remaneret inlaesa. Sequentis vero mensis die octava, instante sollempnitate natalis eiusdem sancti martyris, muros aeclesiae, quos prius caelestis non consumpsit ignis, subito terribilis exorta tempestas funditus evertit; quam ruinam mors episcopi Gozaldi subsecuta est, qui tercio dehinc mense, id est XII. Kal. Octobris, praesentem vitam finiens Arnum discipulum suum sibi successorem reliquit.

Rex quoque Hludowicus in Slavos Margenses contra Rastizen ducem eorum sibi rebellantem parum prospere ducto exercitu sine victoria rediit, malens adversarium firmissimo, ut fertur, vallo munitum ad tempus dimittere quam militum suorum periculose pugnando damna sustinere. Magnam tamen provinciae partem praedis et incendiis vastavit exercitus non parvamque multitudinem hostium castra regis invadere cupientium usque ad internitionem delevit, sed non impune; quia post reditum regis Rastizes cum suis insecutus plurima trans Danuvium finitimorum loca praedando vastavit.

Mense vero Octobrio XVI. Kal. Novembr. per totam noctem igniculi instar spiculorum occidentem versus per aerem densissime ferebantur.

Hlutharius imperator renuntians omnibus, quae habuit, Prumiense monasterium ingressus effectusque ibi monachus III. Kal. Octobr. mortalem hominem exiit et ad vitam perrexit aeternam. Principes autem et optimates regni filium eius Hlutharium super se regnare cupientes ad Hludowicnm regem orientalium Francorum, patrum eius, in Franconofurt eum adducetes cum consensu et favore illius sibi regnare consentiunt.

tárát sértetlenül ki nem vitték. A klerikusok közül többeket is villám sújtott, testükön mindenfelé súlyosan megégtek, miközben öltözetük sértetlen maradt. Azt is mondják, hogy azon a vidéken valakit úgy égetett meg az égi tűz, hogy teste elégett, öltözete azonban sértetlen maradt. A következő hónap nyolcadik napján, amikor ugyanezen szent mártír születésnapjának ünneplése vette kezdetét, a templom falait, amelyeket a korábbi égi tűz nem pusztított el, egy hirtelen lecsapó, hatalmas vihar földig döntötte le. Ezt a csapást követte Gozbold püspök²³⁶ halála három hónappal később, aki földi életét szeptember 20-án bevégezve utódául tanítványát, Arnt hagyta hátra.

Lajos király a morva szlávok és az ellene lázadó *dux*uk, Rasztiszláv²³⁷ ellen egy kevésbé sikeres hadjáratot vezetett, és győzelem nélkül tért vissza. Miként beszélnek, inkább úgy döntött, hogy egy időre inkább felhagy erős fallal oltalmazott²³⁸ ellenfelének [megtámadásával], semmint hogy katonáit veszélyes rohamoknak kitéve veszteség érje. Serege azonban a tartomány nagy részét zsákmányolással és gyűjtogatással elpusztította, s a király táborának elfoglalását megkísérlő ellenség nem jelentéktelen erőit az utolsó szálig megölte – de nem büntetlenül, mivel a király távozása után Rasztiszláv az övével a nyomában maradván a Duna túloldalán fekvő határ menti helyeket prédálva dúlta.

Október hónap 17. napján egész éjjel nyíl[zápor] módjára sűrű lángnyelvek követték egymást a levegőben nyugat felé.

Lothár császár, miután lemondott mindenről, amit csak birtokolt, a prümi monostorba vonult és itt szerzetes lett;²³⁹ szeptember 29-én levetette halandó emberi voltát és az örök élet útjára lépett. A királyság főemberei és előkelői maguk felett fiát, Lothárt akarván királynak, Frankfurtba vitték nagybátyjához, a keleti frankok királyához, Lajoshoz. Lajos beleegyezésével és támogatásával megegyeztek abban, hogy ő legyen az uralkodó.²⁴⁰

²³⁶ Gozbold, würzburgi püspök (842–855), II. Német Lajos főkancellárja (830–833), korábban niederaltaichi apát. Arn, würzburgi püspök (855–892), a leégett templom újjáépítője.

²³⁷ Rasztiszláv (Rasztiz, Rosztiszlav), a morvák második fejedelme (846–870). A keresztény térítés, Konstantin és Metód missziója miatt az ortodoxok szentként tisztelik, Eperjesen 1994-ben formálisan is kanonizálták.

²³⁸ Az erősségek falaira tett megjegyzés, vö. a 852. év *obsidio* kifejezésével.

²³⁹ Hrabanus epítáfiuma, MGH Poetae Lat 2. 241., nr. 91. („*Omnia sed sprevit, pauper et hinc abiit*”). Szeptember 19-én adományt tett Prümnek, a szerzetesekhez szeptember 23-án csatlakozott, vö. Boshof, E.: Kaiser Lothar I., 51–52.

²⁴⁰ Bejegyzés Ms 1-ben: „*Sámuel, Worms püspöke meghalt.*” 837-től lorschii apát is, püspöksége 840 körül kezdődhetett, Lorschban temetik el.

856. DCCCVI. Mense Februario, IIII. die mensis eiusdem, defunctus est Hrabanus archiepiscopus Mogontiacensis aeccliesiae; cui successit Karlus, magis ex voluntate regis et consiliariorum eius, quam ex consensu et electione cleri et populi. Decessit autem et Hatto abbas Fuldensis coenobii II. Idus Aprilis; in cuius locum per electionem fratrum et auctoritatem regiam ordinatus est Thio, unus ex ipsis monachis.

Mense vero Augusto Hludowicus rex collecto exercitu per Sorabos iter faciens ducibusque eorum sibi coniunctis Dalmatas proelio superat acceptisque obsidibus tributarios fecit; inde per Boemanos transiens nonnullos ex eorum ducibus in deditionem accepit. In qua expeditione perierunt comites Bardo et Erpf cum aliis quam pluribus.

857. DCCCLVII. Rex Hludowicus mense Februario colloquium habuit in Confluente castello cum Hluthario nepote suo; tempore vero quadragesimae placitum habuit apud Wangionum civitatem.

Roric Nordmannus, qui praeerat Dorestado, cum consensu domini sui Hlutharii regis classem duxit in fines Danorum et consentiente Horico Danorum rege partem regni, quae est inter mare et Egidoram, cum sociis suis possedit.

Otgarius episcopus et Hruodoltus comes palatii et Ernestus filius Ernusti ducis cum hominibus suis in Boemanos missi civitatem Wiztrachi ducis ab annis multis rebellem occupaverunt, expulso ab ea

856. Februárban, a hónap 4. napján elhunyt Hrabanus mainzi érsek,²⁴¹ püspökségében kilenc évet, egy hónapot és négy napot eltöltve.²⁴² Őt Károly²⁴³ követte, inkább a király és tanácsadói akaratából, semmint a klérus és a nép beleegyezéséből és választásából.²⁴⁴ Hatto fuldai apát²⁴⁵ pedig április 12-én halálozott el, helyére a testvérek választása és a királyi akarat által az egyik szerzetest, Thiotót²⁴⁶ iktatták be.

Augusztus hónapban pedig Lajos király egybegyűjtve seregét átvonult a szorbok területén, akiknek *duxai* csatlakoztak hozzá. A dalamancokat²⁴⁷ csatában legyőzte, túszoikat vett tőlük és adófizetővé tette őket. Innen a csehek területén vonult át, ahol számos *dux*ukat hódoltatta. Ebben a hadjáratban halt meg Bardo gróf és Erpf gróf,²⁴⁸ és sokan mások.

857. Lajos király február hónapban tanácskozást tartott unokaöccsével, Lothárral²⁴⁹ Koblenz városában. A nagybőjt ideje alatt Worms városában tartott gyűlést.²⁵⁰

A normann Rorik, Dorestad ura, Lothár király beleegyezésével hajóhadat indított a dán határok felé, [miközben] Horik dán király²⁵¹ beleegyezésével társaival együtt birtokba vette a királyság egy részét, amely a tenger és az Eider²⁵² között található.

Otgar püspököt, Ruodolt palotagrófot, és Ernestet, Ernest *dux* fiát²⁵³ emberekkel a csehek ellen küldték, akik elfoglalták a sok éve pártütő Wiztrach *dux* városát,²⁵⁴ kiűzték onnan Slavitagot, Wiztrach fiát,²⁵⁵

²⁴¹ Hrabanust 847. június 26-án szentelték fel, vö. az AF 847. évével. Ms 1. szövege megemlíti a más forrásból nem ismert Alberich apát halálát is.

²⁴² Számadatokat Ms 2. és Ms 3. hoz.

²⁴³ Károly, érsek 856–863 között. I. Pipin, Aquitánia királyának a fia.

²⁴⁴ A mondat az Ms 1. és Ms 2. hagyományában a következőképp hangzik: „*Cui Karolus Pippini regis filius, qui de custodia Corbiensis monasterii lapsus ad Hludowicum regem patrum suum defecerat, in episcopatu successit IIII. Idus Martii, non solum voluntate regis, verum etiam ex consensu et electione cleri et populi.*” Magyarul: „*Őt március 12-én, miután megszökött Corbie monostorának őrzetéből és nagybátyjához, Lajos királyhoz pártolt, Károly, Pipin király fia követte a püspökségben, nemcsak a király akaratából, hanem a klérus és nép beleegyezéséből és választásából is.*”

²⁴⁵ Hatto, apát 842–856 között, Hrabanus utóda az apáti méltóságban.

²⁴⁶ Thio (Theoto), apát 856–869 között.

²⁴⁷ A Közép-Elba környékén élő szláv népcsoport.

²⁴⁸ Azonosításuk bizonytalan.

²⁴⁹ Azaz II. Lothár lotaringiai királlyal.

²⁵⁰ Vö. az AX 858. évével.

²⁵¹ II. Horik (Erik Barn) dán király, vö. a 850. évvel.

²⁵² A dánok és a Karoling Birodalom közötti határfolyó.

²⁵³ Otgar, eichstätti püspök (847?–880?), Ruodolt (Hruodolt), sváb gróf Affagauból. Ernestre ld. az AF 849. évet.

²⁵⁴ Azonosítása bizonytalan, felmerült a csehországi Zabuřany. A várost jelentő *civitas* szó itt is, mint szláv környezetben a legtöbb helyen, „vár, erődítés, erődített település” értelemben állhat, vö. Slama, J.: *Civitas*; Ebner, H.: *Burg*, 963.

²⁵⁵ A cseh és morva elit közötti kapcsolatok első írott emléke. Štefan, I.: *Great Moravia, 156–157. A Wiztrach név variánsai: Slavitah, Vistrach.*

Scclavitago filio Wiztrachi, qui tyrannidem tunc in ea exercebat. Quo per fugam lapsus et ad Rastizen se conferente frater eius, qui ab eo patria pulsus apud Zistiboron Sorabum exulabat, ad regem fideliter veniens loco fratris dux constituitur.

Habita est autem et synodus apud Mogontiacum circa Kalendas Octobris praesidente Karlo archiepiscopo; ubi inter alia, quae ventilata sunt de iure ecclesiastico, praesentata est epistola Guntharii Colonensis episcopi, ad Altfridum episcopum directa, in qua legebatur contigisse Coloniae XVII. Kal. Octobr. terribilem valde tempestatem, populo cuncto prae nimio horrore in basilicam sancti Petri confugiente et signis aecclesiae concrepantibus unanimiter Dei misericordiam implorante, subito fulmen inorme ignei draconis instar basilicam scidisse ac penetrasse atque ex omni illa multitudine tres homines diversis quidem locis, sed uno ictu in mortem deiecit, presbyterum scilicet iuxta altare sancti Petri, diaconum vero ad altare sancti Dionisii, laicum autem ad altare sanctae Mariae; alios etiam numero sex eodem impetu ita prostravisse ut elati semivivi vix convalescerent. Feruntur et alia prodigia his temporibus Treveri contigisse, quae ideo scribere distuli, quia de eis certum nuntium non habui.

858. DCCCLVIII. Kalendis Ianuariis terrae motus magnus factus est per civitates et regiones diversas, maximus tamen apud Mogontiacum, ubi maceriae antiquae scissae sunt et aecclesia sancti Albani martyris ita concussa est, ut murus de fastigio cadens orationum sancti Michaelis ad occidentem basilicae bicameratum cum tecto et laquearibus ruina sua confringens terrae coaequaret.

Mense autem Februario rex cum quibusdam consiliariis suis in Forahheim colloquium habuit; inde conducto placito et designatis ad hoc specialiter comitibus in villa Alamanniae, quae vocatur Ulma, Notingum episcopum et Eburhardum comitem, missos nepotis sui Hludowici, suscepit et audivit; post mediam vero quadragesimam venit in

aki akkoriban ott zsarnoki módon uralkodott.²⁵⁶ Miközben az onnan elmenekülve Rasztiszlávhoz ment, testvére, akit ő korábban hazájából elűzött és aki a szorb Zistobornál élt menekültként, eljött a királyhoz, és annak híveként fivére helyébe *dux*sá tették.

Tartottak pedig Mainzban egy zsinatot október elseje körül Károly érsek vezetésével, ahol többek között az egyházzogról tárgyaltak. Bemutatták Gunthar kölni érseknek Altfridhez²⁵⁷ küldött levelét, amelyben olvasható volt, hogy Kölni rettenetes vihar érte el szeptember 15-én. A nagy félelem miatt az egész nép Szent Péter bazilikájába²⁵⁸ menekült, miközben az egyház harangjait kongatva egy lélekkel fohászokdta Isten irgalmáért. Hirtelen egy hatalmas villám tűz[okádó] sárkányként csapott le és hatolt be a bazilikába. A tömegből három, különböző helyen tartózkodó embert egy csapással halálra sújtott, egy papot Szent Péter oltára mellett, Szent Dénes oltáránál pedig egy diakónust, Boldogságos Mária oltáránál egy laikust; másokat, szám szerint hatot ugyanez a csapás úgy a földhöz vágott, hogy félholtan vitték el őket, és épp hogy csak túléltek. Mondják, hogy ebben az időben Trierben további csodás dolgok történtek, melyek lejegyzéséről azért mondtam le, mivel ezekről nincsen biztos híradásom.²⁵⁹

858. Január elsején különböző városokban és vidékeken nagy földrengés volt, de a legerősebb Mainzban, ahol az ősi falak megrepedtek és Szent Albanus egyháza úgy megremegett, hogy a magasból leomló fal a bazilika nyugati oldalán fekvő kéthajós Szent Mihály-oratóriumot tetőzetével és mennyezetével együtt a földdel tette egyenlővé.

Február hónapban a király néhány tanácsosával Forchheimben²⁶⁰ tartott tanácskozást, majd gyűlést hirdetve – és erre az alkalomra külön grófokat rendelve ki – egy Ulm nevű alemann udvarházhoz,²⁶¹ fogadta és meghallgatta Noting püspököt és Eberhard grófot,²⁶² unokaöccsének, Lajosnak a követeit. A nagybőjt közepe (március 13.) után Frankfurtba ment, és itt ünnepelte a húsvétot. Közben megérkeztek a követek, akiket

²⁵⁶ Az író szemszögéből jogtalanul bitorolta a hatalmat.

²⁵⁷ Gunthar (Günther), érsek 850–863 között. Altfrid, hildesheimi püspök (851–875), szentéletüként tisztelték, az esseni apáca-kolostor alapítója.

²⁵⁸ A Péter apostolnak szentelt régi dómot 870-ben szentelték fel korábbi Meroving kori előzmények után.

²⁵⁹ A baljóslatú jelek a kölni és trieri érsek 863. évi elmozdítását is előrejelezhettk, vö. az AB 857. és 863. éveivel.

²⁶⁰ Forchheim uralkodói pfalz, elő említése 805-ben.

²⁶¹ Ulm, királyi pfalz, első említése 854-ben.

²⁶² Noting, 830-tól Vercelli, Verona, majd Brescia püspöke. Eberhard, Friuli örgrófja kb. 828-tól haláláig, 866-ig.

Franconofurt et ibi pascha celebravit. Interea missi, quos ad Hlutharium nepotem suum directos habuit, veniunt eumque iuxta conductum in Confluente castello regi occurrurum esse nuntiant. Rege autem promissionibus eius credente et ante dies letaniarum ad conductum diem et locum veniente Hlutharius promissa mentitus neque ipse venit neque de suis aliquem mittere voluit; foedus enim cum Karlo contra regem iniit, quod uterque eorum iuramento firmavit. Qui, cum se vidisset inlusum esse, reversus in Franconofurt, cum multa de utilitate regni cum suis tractaret atque disponderet, tum etiam decrevit tres exercitus in diversos regni sui terminos esse mittendos: unum quidem per Karlmannum filium suum seniore in Sclavos Margenses contra Rastizen, alterum vero per Hludowicum filium suum minorem in Obodritos et Linones, tertium autem per Thachulfum in Sorabos dicto oboedire nolentes, ut sedatis extrinsecus adversariorum tumultibus facilius intrinsecus regni gubernacula disponderet.

Mense autem Iulio collectis et ordinatis exercitibus ireque profectis repente die media subiit regem curarum maxima moles. Legati enim ab occidente venerunt Adalhartus abbas et Oto comes postulantes eum, ut populo periclitanti et in angustia posito praesentia sua subveniret; quod nisi celeriter fieret et ex parte eius spe liberationis privarentur, a paganis cum periculo christianitatis quaerere deberent defensionem, quam a legitimis et orthodoxis dominis invenire non possent. Tyrannidem enim Karli se diutius ferre non posse testati sunt, quia, quod ex eis pagani extrinsecus nemine resistente aut scutum opponente praedando, captivando, occidendo atque vendendo reliquissent, ille intrinsecus subdole saeviendo disperderet; nec quemquam esse in omni populo, qui iam promissionibus aut iuramentis eius fidem adhibere praesumeret, cunctis de bonitate illius in desperationem cadentibus. Quibus auditis

unokaöccséhez, Lothárhoz menesztett, és hírül adták, hogy egyezségük szerint Lothár Koblenzben a királyhoz fog jönni. A király pedig hitelt adott az ígéreteinek, és a keresztjáró napok előtt (május 9–11.)²⁶³ megérkezett a meghatározott időpontra és helyre, Lothár azonban ígéretét megszegve sem ő maga nem jött el, sem az övéi közül nem akart senkit sem küldeni. Ugyanis a király ellenében Károllyal lépett szövetségre, amit mindketten esküvel erősítettek meg.²⁶⁴ Amikor Lajos rádöbbsent, hogy kijátszották, Frankfurtba visszatérve királysága javára az övéivel sok mindent megbeszéltek és döntéseket hozott. Akkor arról is döntött, hogy három sereget küld királysága különböző határaihoz: az egyiket idősebbik fiával, Karlmann-nal a szláv morvák felé Rasztiszláv ellen, a másikat ifjabb fiával, Lajossal²⁶⁵ az obodriták és linonok ellen, a harmadikat Thaculffal a szorbok ellen, akinek azok megtagadták az engedelmességet. [Mindezt] azért, hogy letörve külső ellenfeleinek lázongását könnyebben megbirkózzon saját királysága kormányzásával.

Július hónap közepén,²⁶⁶ miután az egybegyűjtött és felállított seregek menetkészek voltak, a királyra a gondok szörnyű terhe szakadt. Nyugatról ugyanis követek érkeztek hozzá, Adalhard apát és Odo gróf,²⁶⁷ arra kérve őt, hogy személyes jelenlétével segítse meg veszélybe került és nélkülözésbe taszított népet. Ha erre gyorsan nem kerül sor, és fel kell adniuk a reményt, hogy a király megszabadítja őket, arra kényszerülnek, hogy a kereszténység veszedelmére a pogányoknál keressék a védelmet, amelyet törvényes és hithű uraiknál nem tudtak megtalálni.²⁶⁸ Állították, hogy nem tudják tovább elviselni Károly zsarnokságát,²⁶⁹ hiszen amit a kívülről [érkező] zsákmányoló, foglyokat ejtő, gyilkoló és [javaikat] elkótyavetyélő pogányok meghagytak nekik, azt belülről ő maga alávaló kegyetlenséggel pusztítja el, anélkül, hogy bárki szembe szállna a pogányokkal vagy kinyújtaná pajzsát föléjük. A nép között már senki sem akad, aki hitelt

²⁶³ Ld. az AF 840. évet.

²⁶⁴ Ez a 857. évi szövetség megerősítése lehetett.

²⁶⁵ Azaz III. Ifjabb Lajossal.

²⁶⁶ A *die media* kifejezés nehezen illeszthető a mondatba, a kéziratokban is zavar van, Reuter és Manas Nuñez kihagyja, Raunald „délidőben” értelmezés szerepel, miként az ARF 772. évében is. Darvas a hónap középső napjaként, azaz július 16-ként fordítja, amit mi is követünk. Így gondolta már Kurze is, ld. Kurze, F.: *Entgegnung*, 354. Hellmann egy hexametert is azonosít a mondatban, vö. Hellmann, S.: *Entstehung* I. 717.

²⁶⁷ Adalhard, St. Bertin apátja (†864), I. Odo, Troyes grófja (852–859, †871).

²⁶⁸ Hasonló megfogalmazásra ld. az AF 853. évet. A pogányok alatt a vikingek értendők.

²⁶⁹ Azaz II. Kopasz Károly.

rex graviter conturbatus est; duplici enim premebatur angustia, quoniam, si populi votis adquiesceret, contra fratrem, quod impium esset, agere deberet; si autem fratri parceret, a periclitantis populi liberatione, quod aequè impium esset, cessare deberet. Ad hoc accessit etiam non modicus angustiarum cumulus, vulgi videlicet aestimatio suspicantis totum, quod actum fuerit in huiusmodi negotio, non voto fieri populo consulentis, sed sola intentione regnum dilatare cupientis; quod longe aliter esse, quam se vulgi fert opinio, cuncti consiliorum regis conscii veraci sermone testantur. In tali igitur curarum molestia positus tandem consilio sapientium adquiescens, simul et conscientiae suae puritate praeditus, maluit multorum utilitatibus consulere quam unius hominis pertinaciae consentire; precibusque legatorum favens votis populi praesentiam eius desiderantis cum Dei adiutorio se adfuturum fore promisit.

Mediante autem mense Augusto Wangioni collecto comitatu per Alisatiam profectus venit in Galliam ad villam regiam in regno Karli, quae vocatur Ponticona; ubi occurrerunt ei fere omnes primates partium illarum, exceptis eis, quos tunc Karlus secum in praesidio habuit, pugnans contra Nordmannos super Ligurem fluvium. Qui, ut audivit Hludowicum esse infra terminos regni sui, dimissa obsidione cum exercitu occurrit ei in loco, qui vocatur Briacus; visaque multitudine orientalium simul et eorum, qui ex suis contra tyrannidem eius coniuraverant, cum se virtute cerneret impari nec posse sine grandi periculo suorum cum fratris copiis in acie congregari, disposito tamen et quasi ad pugnandum milite ordinato ipse quidem cum paucis latenter abscessit, exercitus vero in loco certaminis derelictus cognito ducis abscessu ad Hludowicum transivit. Ille vero sedato impetu populi Karlum persequi cupientis ad disponenda regni negotia quasi libera utens potestate diligentiam curamque convertit. Et primum quidem nimis incauta ductus securitate omne robur totius exercitus, quem ab oriente secum adduxerat, remisit in patriam, frustra in desertores et proprii domini proditores

merne adni Károly ígéretéseinek és esküjének, s a király jóhiszeműségét illetően mindnyájuknak komoly kétségei támadtak. Ezek hallatán [Lajos] király igen nagy zavarba jött, mivel kétszeres gond nyomasztotta. Ha ugyanis a nép kívánságának tesz eleget, a testvérel szemben kell fellépnie, az szentségtelen lenne,²⁷⁰ ha azonban testvérét kíméli meg, a veszélybe sodort nép megmentéséről kell lemondania, az úgyszintén szentségtelen lenne. Ezt tetézte még egy nem kevésbé nyomasztó gond: a nép mindazt gyanakvással ítélné meg, ami ebben az ügyben történne; abban nem a nép kívánságának támogatását, hanem csakis a királyi hatalom kiterjesztésének szándékát látnák. Mindez mesze nem úgy van, miként a köznép gondolja; a király terveit ismerők egyként tanúsíthatják ezt hitelt érdemlő szavukkal. Ilyen kínzó gondok között őrlődve végül a bölcsek tanácsára hajlott, s egyúttal saját lelkiismeretének tisztaságát is megőrizve inkább kívánt sokak hasznára dönteni, semmint egy ember önfejlőséget pártolni. A követek kéréseit pártolva megígérte, hogy Isten segítségével eleget fog tenni az ő megjelenését kívánó nép kérésének.

Augusztus hónap közepén Wormsban egybegyűlt kíséretével Elzászra át Galliába ment, egy Ponthion nevű királyi udvarházhoz²⁷¹ Károly királyságában. Ott a vidék szinte valamennyi főembere elébe jött, kivéve azokat, akik ekkor Károly táborában harcoltak a normannok ellen a Loire folyónál. Amint Károly meghallotta, hogy Lajos országa határain belül tartózkodik, felhagyott az ostrommal,²⁷² és seregével ellene vonult egy Brienne nevű helyhez. Megpillantva a keletiek és az övéi közül a zsarnoksága ellen összeesküvők sokaságát, belátta, hogy erőviszonyaik nem egyenlők, és az övéi komoly veszélyeztetése nélkül nem tudna csatába szállni. Miután mintha csak csatához állította volna fel katonaságát, ő maga néhányukkal titokban távozott.²⁷³ A harcmezőn hátrahagyott serege azonban, miután tudomást szerzett vezérük távozásáról, átállt Lajoshoz. Lajos pedig lecsendítette a Károly üldözésére igyekvő tömeget, s mintha csak szabad kezet nyert volna, a királyság ügyeinek az intézésére fordította figyelmét és gond-

²⁷⁰ Ettől a 842. évi strasbourgi eskü is eltiltotta, ld. még a 839. év jegyzetét.

²⁷¹ Ponthion udvarháza nevezetes történelmi események helyszínül szolgált. Az eseményre szeptember 1-jén került sor, vö. az AB 858. évével.

²⁷² Károly a Loire folyó Oissel nevű szigetét birtokló vikingek ellen vonult, és ekkor már régóta ostromolta.

²⁷³ Vö. az AB 858. évével.

spei suae fiduciam ponens. Quorum etiam consilio ibi decrevit hiemare, ignarus per omnia imminenti sibi periculi, quod ei parabatur ex parte Karli, cuius animum ad ultionem iniuriarum suarum erexerant filii Cuonrati comitis, Hludowicum securum et paucos esse, qui cum eo ex suis remanserint, indicantes; quos ille quidem quasi sibi fideles ad explorandos sibi que renuntiandos actus Karli transmiserat; illi vero fidem mentiti et Karlo coniuncti, quomodo Hludowicus ex inproviso cum multitudine exercitus obrueretur, tota intentione moliebantur. Interea nuntiatum est ei in oriente rempublicam Sorabici limitis esse turbatam, eo quod Sorabi duce eius Zistiboro nomine sibi fidelissimo insidiosae peremptio defectionem meditarentur. Ac per hoc ille quidem ad comprimendam seditionem exortam in regnum suum, quanta potuit celeritate, regressus est. Karlus vero post discessum eius sedem regni sui nullo adversante sine difficultate recepit.

Villa quaedam haud procul ab urbe Pinguia sita est, Caput-montium vocata, eo quod ibi montes per alveum Rheni fluminis tendentes initium habeant, quam vulgus corrupte Capmunti nominare solet; ubi malignus spiritus evidens nequitiae suae ostendit indicium. Nam primum quidem lapides iaciendo et parietes domorum quasi malleo pulsando hominibus loci illius infestus efficitur; deinde vero manifeste loqui et furtim sublata quibusdam prodere, post haec discordias inter habitatores eiusdem loci seminare; denique omnium animos contra unum hominem concitavit, quasi peccatis illius exigentibus cetera talia paterentur: et ut maius odium adversus eum excitaret, in quamcumque domum idem homo intravit, statim malignus spiritus illum exussit. Igitur ex necessitate coactus cum uxore et filiis foris mansit in agris, omnibus propinquis suis sub tectum suum illum suscipere timentibus. Sed nec ibi tutus fuisse permissus est; nam cum universas fruges suas congregasset et in acervos collegisset, spiritus nequam ex inproviso veniens

ját. Először is, hadseregének a keletről hozott teljes derékhadát visszaküldte hazájába – nagy óvatlanul magát biztonságban érezve –, s reményének bizodal-mát hiábavalóan a dezertálókba és saját urukat elárulókba vetette. Az ő tanácsukra elhatározta, hogy itt tölti a telet, megfeledezve minden veszélyről, amelyek Károly részéről fenyegették. Károly lelkét Konrád fiai²⁷⁴ bujtogatták sérelmeik megbosszulására: jelezték neki, hogy Lajos biztonságban érzi magát és az övéi közül csak kevesen maradtak vele. Lajos [ugyanis] őket, [Konrád fiait] küldte, hogy Károly lépéseit felderítsék és neki hírt hozzanak, ők azonban hűségüket megszegték, szövetkeztek Károllyal és teljes erejükkel azon munkálkodtak, hogy miképpen lehetne Lajost egy nagy sereggel váratlanul megsemmisíteni. Közben jelentették Lajosnak, hogy keleten a szorb határon a közrend²⁷⁵ felbomlott, és a szorbok az elpártolást latolgatják, mivel Zistibor nevű, Lajoshoz igen hűséges *dux*ukat alattomban meggyilkolták. Lajos a lázadás elfojtására amilyen gyorsan csak tudott, visszatért királyságába. Károly pedig Lajos távozása után királysága székhelyét²⁷⁶ minden ellenállás és nehézség nélkül visszavette.

Van egy bizonyos Hegyfőnek (*Caput montium*) mondott falu nem messze Bingen városától,²⁷⁷ amit a nép romlott alakban *Capmuntinak* szokott hívni, mivel a Rajna folyó völgye menti hegységek innen kezdődnek. Ott mutatta ki romlottságának jól felismerhető jeleit egy gonosz lélek. Ugyanis először köveket dobált és a házak falát kalapácsszerű ütésekkel verte, az ott lakókat nyugtalanítva. Végül pedig nyíltan beszélt és felfedte egyeseknek, amit titokban elloptak, majd vizályt szított a helybeli lakosok között, végül mindenkit egyetlen ember ellen hangolt, mint ha az ő bünei következtében szenvednének a többiek. És hogy még nagyobb gyűlöletet szítson iránta, bármelyik házba is lépjen be az, a gonosz lélek azonnal felgyújtotta. Így a kényszernek engedve feleségével és fiaival kint lakott a mezőn, mivel összes rokonuk óvakodott attól, hogy befogadja őket. De még itt sem adatott meg neki, hogy biztonságban legyen, ugyanis

²⁷⁴ Konrád a Bodeni-tó körüli grófságok feje. Fiai: az ifjabb Konrád, Auxerre grófja, és Hugó, akinek testvére II. Kopasz Károly anyja. Kezdetben Lajost támogatták, majd átpártoltak Károlyhoz.

²⁷⁵ A *res publica* korabeli jelentésére ld. Fried, J.: Herrschaftsverband, 11–12. Darvas Mátyás fordításában: „*zavar támadt az ország szorb határán*”.

²⁷⁶ Párizs lehet.

²⁷⁷ Kempten am Rhein, ma Bingen am Rhein városrésze, a hegy mai neve Rochusberg. A bekezdés hiányzik Ms 2-ből.

cunctas incendit. Ut autem animos vicinorum illum interficere cupientium placare potuisset, idem ipse ferro fervente de omnibus, quae ei obiciebantur, criminibus se ostendit immunem. Missi sunt itaque ab urbe Mogontiaca presbyteri atque diacones cum reliquiis et crucibus, qui malignum spiritum ab eo loco expellerent. Sed illis in quadam domo, ubi maxime saeviebat, letanias agentibus et aquam benedictam spargentibus antiquus hostis nonnullos ex eadem villa illuc convenientes iactando lapides cruentavit; tamen modicum temporis a sua infestatione quievit. Postquam vero inde discesserunt, qui missi fuerant, idem hostis multis audientibus lugubres edidit sermones; nam presbyterum quendam nominatim exprimens se sub cappa illius stetisse professus est ea hora, quando aqua benedicta aspergebatur in domo. Quibus se prae timore signantibus idem hostis de eodem presbytero: „Meus”, inquit, „proprius est servus; a quo enim quis superatur, huius et servus est; quia nuper me suadente cum filia procuratoris istius villae concubuit”. Quod factum nullus mortalium antea sciebat exceptis his, qui hoc crimen perpetraverant. Patet ergo, quia iuxta veritatis sententiam *nihil opertum est, quod non reveletur*. His et huiusmodi malis apostata spiritus in loco supra dicto per tria annorum curricula infestus non ante cessavit, donec universa pene aedificia ibidem succendendo consumeret.

859. DCCCLVIII. Hludowicus rex quasi inchoante verni tempore de Galliis rediens WORMATIAM venit. Cum frequentibus legatorum suorum discursibus fratris ac nepotis sui sibi animos reconciliare studeret eorumque responsa per internuntios reciproca relatione susciperet, tandem conducto tempore singuli cum aequo numero principum suorum ex ad versa parte nominatim expressorum, iuxta Anternacum castellum in quadam insula Rheni fluminis navigio vecti convenerunt, reliquo singulorum comitatu super litus ex utraque parte fluminis consistente. Ubi cum diu varia et anceps actarum simul et agendarum rerum agitata esset disputatio, conducto placito

miután végzett a termény betakarításával és kévékbe gyűjtötte össze, a haszontalan lélek hirtelen az össze-set felgyűjtotta. Végül hogy az őt megölni készülő szomszédok szándékát lecsillapítsa, tüzes vassal²⁷⁸ ártatlanként tisztázta magát az összes vád alól, amivel csak illették. Így Mainz városából papokat és diakónusokat küldtek ereklyékkel és keresztekkel, hogy kiűzzék erről a helyről a gonosz lelket. Ám amikor ezek egy bizonyos házban, ahol leginkább dühöngött, könyörgéseket tartottak és szentelt vizet hintettek, az ősi ellenség a faluból oda igyekvők közül többeket kődobálással megsebesített, ám kis időre felhagyott a zaklatásukkal. Miután azonban elmentek, akiket oda küldtek, ez az ellenség sokak füle hallatára gyászos beszédet tartott. Azt állította, hogy abban az órában, amikor a házban a szentelt vizet hintették, ő az egyik, név szerint megnevezett pap kámzsája alatt állt. És miközben félelmükben keresztet vetettek, az Ellenség ugyanerről a papról így szólt: „Ő az én szolgám, ugyanis ha bárki valaki fölé kerekedik, annak az a szolgálója lesz. Ezért később az én sugallatomra a falu prokurátorának leányával hált”. Ez a bűn a halandók közül korábban senkinek sem jutott a tudomására, az elkövetők kivételével. Nyilvánvaló, hiszen az Igazság szava szerint „*nincs olyan rejtett dolog, amely le ne lepleződnék*”.²⁷⁹ Ilyen és efféle gonoszságokkal a hitehagyott lélek három éven át nem tágított az említett hely zaklatásától, míg nem szinte az össze épületet tűzzel nem emésztette el.

859. A tavasz eleje táján Lajos király visszatért Galliából és Wormsba érkezett. Amint követek útján választ kapott – [mivel] követek gyakori indításával törekedett testvére és unokaöccse kiengesztelésére – egy kijelölt időpontban az andernachi vár mellett a Rajna folyó egy szigetén találkozott Károllyal, mindegyikük a másik fél által azonos számban név szerint kijelölt főembereivel együtt.²⁸⁰ Hajóval jutottak el oda, maradék kíséretük pedig a folyó két oldalán a parton várakozott. Miután ott hosszas és eredménytelen tárgyalást folytattak a megtörtént és várható eseményekről, közösen egy megjelölt őszi időpontban Bázelnál tartandó tanácskozásról egyeztek meg, és ki-ki az övével hazament. Lajosnak

²⁷⁸ Az eljárásban tüzes vasat tartva és meggyógyultan.

²⁷⁹ Mt 10,26, de szóserint Lk 12,2 („*nihil autem opertum est, quod non reveletur*”), és ld. az AF 873. évet.

²⁸⁰ A szigeten való tanácskozás a középkori diplomácia bevett gyakorlatához tartozott, vö. Voss, I.: Herrschertreffen, 39–40. Ld. még a magyar Képes krónikában: SRH I. 377–378.

autumni tempore iuxta Basalam communiter habendo singuli cum suis ad propria reversi sunt. Hludowicus tamen eis, qui superiore anno a Karlo deficientes sui effecti sunt, honores, quos prius habuerant, impetrare non potuit; dilata enim res est in futuro placito finienda.

Interea vero cum suis habita locutione Thionem Fuldensis coenobii abbatem ad Hludowicum imperatorem Italiae, nepotem suum, et ad Nicolaum apostolicum apologetica intentione Romam misit, responsa eorum, si esset possibile, ad conductum regale placitum perlaturum. A quibus honorifice susceptus, cum de gestis praeteriti anni regem per omnia rationabiliter excusaret infamiae, apostolica fultus epistola rediens iuxta lacum Briganticum ad regem venit de loco praedicti placiti iam tunc reversum, quia ad conductum diem vel locum placiti neuter sibi regum occurrerat. Qui cum de legatione sua regi per omnia satisfecisset, accepta licentia ad proprium rediit monasterium.

Urbs Mogontia cum locis sibi contiguis per totum anni circulum inmani terrae motu vexatur. Probus presbyter religiosus, cuius casta conversatio et doctrinae sanctae studium Mogontinam illustravit aecclesiam, VII. Kal. Iulii diem obiit; sed quoniam per omnia longum est texere, qualiter in supradicta aecclesia sine fastidio die noctuque fructuoso labore desudaverit vel quomodo *omnibus omnia factus* fuerit, ut cunctos *lucrifaceret* Christo, saltem aliqua virtutum illius duobus versiculis non pigeat memoriae commendare, ut ex his caetera illi divinitus collata facilius valeant intellegi:

Quam prudens, humilis, patiens castusque fuisset, / Littera vel lingua nulla referre potest.

860. DCCCLX. Hibernum tempus asperum nimis et solito prolixius erat frugibusque et arborum proventibus pernoxium; nix quoque sanguinolenta in plerisque locis cecidisse reperta est. Mare etiam Ionium glaciali rigore ita constrictum est, ut

azonban nem sikerült elérnie, hogy visszakapják honorjaikat (*honores*) azok, akik az elmúlt esztendőben Károlytól elpártoltak és az ő híveivé váltak. Az ügy megoldását a következő találkozóra halasztották.

Közben Lajos az övével tanácskozást tartva a fuldai konvent apátját, Thiotót menesztette Lajoshoz, Itália császárához,²⁸¹ unokaöccséhez, és Rómába, Miklós pápához helyzetének tisztázására,²⁸² s hogy amennyire lehetséges, a válaszukat hozza el a megbeszélte királyi találkozóra. Azok Thietót tiszteességgel fogadták, és miután az a királyt az előző esztendő eseményei miatti becstelenség vádja alól meggyőzően tisztázta, a pápa levelét kézhez véve a Bodeni-tó partján érte el a királyt. Az a megbeszélte találkozóról már visszatérőben volt, mivel a gyűlés kijelölt idejében és helyén egyik király sem jelent meg.²⁸³ Miután Thieto követségével a király mindenben elégedett volt, az elnyerve az engedélyt visszatért a saját monostorába.

Mainz városát²⁸⁴ és a közeli településeket egész éven át nagy földmozgások sújtották. Probus, egy jámbor pap június 25-én halálozott el.²⁸⁵ Tiszta életvitele és az isteni tanítás iránti buzgalma híressé tette a mainzi egyházat, de mivel hosszú lenne mindent elmesélni, hogy miként szorgoskodott zokszó nélkül éjjel-nappal az említett egyházban gyümölcsöző munkáján, vagy miképpen lett „*mindenkinek mindenné*”,²⁸⁶ hogy mindnyájukat megnyerje Krisztusnak, legyen elég erényei közül néhányat ebben a két verssorban emlékeztetőül megörökíteni, hogy ezekből könnyedén megismerhessük további erényeit, amelyeknek égi ajándékként részesesévé vált.

Ó, milyen bölcs, alázatos, béketűrő és makulátlan, / Mind betűvel, mind szóval elmondhatatlan.²⁸⁷

860. A tél különösen kemény volt és a szokottnál is hosszabb, a veteményeknek és gyümölcsöknek különösen ártalmas, még lehullott vérvörös havat is láttak sokfelé. A Jón tengert²⁸⁸ olyannyira befedte a jégréteg, hogy a kereskedők, akik korábban kizáró-

²⁸¹ II. Itáliai Lajos, I. Lothár fia, itáliai király, majd I. Lothárral társceszárrá és császárrá (844–875).

²⁸² Károly ugyanis már korábban I. Miklós pápához fordult, hogy ítélje el Lajos támadását.

²⁸³ A találkozót október 25-re tervezték Bázisban, vö. az AB 859. évével.

²⁸⁴ A bekezdés és a vers hiányzik Ms 2-ből.

²⁸⁵ Probus Scottus, akit Ferrières-i Lupus is elismerően említ Alkuinnak írott levelében.

²⁸⁶ 1 Kor 9,19–22 („*ut plures lucrifacerem, omnibus omnia factus sum*”).

²⁸⁷ Ld. MGH Poetae Lat 2. 394.

²⁸⁸ Itt értelemszerűen az Adriai-tenger.

mercatores, qui numquam antea nisi vecti navigio, tunc in equis quoque et carpentis mercimonia ferentes Venetiam frequentarent.

Hludowicus rex et Karlus frater eius neposque eorum Hlutharius cum primatibus suis in Confluente castello convenientes pacem inter se et fidelitatem mutuam singuli iuramento firmaverunt, cuius sacramenti series huiusmodi fuit: „A modo et quamdiu vixero, istum fratrem meum Karlum et nepotes meos Hludowicum et Hlutharium atque Karlum ad Dei voluntatem et sanctae aeclesiae statum et honorem atque defensionem et ad nostram communem salutem et honorem et ad populi christiani nobis commissi salvamentum et pacem et ad legis ac iusticiae atque rectae rationis conservationem, quantum mihi Deus scire et posse donaverit et ipsi me obaudierint et a me ipsi quaesierint, vero consilio et secundum quod mihi rationabiliter et salubriter possibile fuerit, sincero auxilio adiutor ero ad regnum illorum continendum et nec in vita nec in membris neque in regno illorum eos forconsiliabo, in hoc, ut ipsi erga me similem promissionem faciant et conservent”.

861. DCCCLXI. Hludowicus rex conventum habuit in Reganesburg tercia septimana post sanctum pascha, in quo Ernestum, summam inter omnes optimates suos, quasi infidelitatis reum publicis privavit honoribus. Utonem quoque et Berengarium fratrem eius atque Sigihartum comites Waldonemque abbatem cum aliis nonnullis quasi complices infidelitatis eius similiter exactoravit; e quibus Uto et Berengarius cum Waldone fratre suo in Gallias ad Karlum regem secesserunt, caeteris infra patriam in proprietate sua remanentibus.

Karlmannus quoque filiorum regis maximus res novas molitus est; expulit enim duces, quibus

lag hajóval, most lovakra és kocsikra rakott áruval látogatták Velencét.²⁸⁹

Lajos király és testvére, Károly, valamint unokaöccsük Lothár és előkelők Koblenz várában találkoztak, a békét kötötték és a kölcsönös hűséget ki-ki esküvel erősítette meg.²⁹⁰ Az eskü szövege a következő volt: „Mostantól ameddig csak élek, Isten szándékára és a Szent Egyház becsületére és szilárdságára, valamint védelmére és a mi közös üdvösségünkre és becsületünkre, a reánk bízott keresztény nép üdvösségére és békéjére, a törvény és igazságosság, valamint a józan döntések²⁹¹ megtartására, amennyire Isten juttat nekem tudást és képességet – és amennyire ők maguk rám hallgatnak és tőlem is kérnek –, ami csak tőlem ésszerűen és üdvösen telik, igaz tanáccsal testvérem, Károly és unokaöccsém, Lajos és Lothár, valamint Károly segítségére leszek az ő királyságuk megőrzésében, és sem életük, sem rokonságuk, sem királyságuk ellen nem szítok összeesküvést, feltéve, hogy nekem ők is is hasonló ígéretet tesznek és meg is tartják.”²⁹²

861. Lajos király gyűlést tartott Regensburgban a szent húsvét utáni harmadik héten (április 20–27.), ahol Ernestet,²⁹³ főemberei között a legrangosabbat, mint hűtlenségben vétkest megfosztotta minden közhivatalától. Hasonlóképpen letette Uto grófot és testvérét, Berengár grófot, valamint Sigihard grófot és Waldo apátot²⁹⁴ sok mással együtt, mintegy cinkosként [Ernest] hűtlenségében. Közülük Uto és Berengár testvérükkel, Waldóval²⁹⁵ Károly királyhoz vonult el Galliába, a többiek az országban, a saját birtokukon maradtak.²⁹⁶

Karlmann, a király legidősebb fia is a rend felforgatására vállalkozott, elűzte ugyanis azokat

²⁸⁹ Ugyanezt János diakónus és további források is megerősítik, vö. McCormick, M. – Dutton, P. E – Mayewski, P. A.: *Volcanoes*.

²⁹⁰ A Szt. Castor monostorban készítette elő a megegyezést 46 világi és egyházi előkelő, Hincmar vezetésével. Emlékezhetek arra, hogy ugyanebben a monostorban tárgyaltak a küldöttek 842-ben a birodalom megosztásáról (Nithard IV. 4–5.), vö. Geary, P. J.: *Oathtaking*, itt 248.

²⁹¹ A *ratio* értelmezésére ld. Pezé, W.: *Débat doctrinal* és az AF 848. évét. Darvas fordításában a „*helyes mérték megőrzésére*”.

²⁹² A találkozó dokumentumait több kézirat is megőrizte. MGH Capit 2. 152–189, de vö. Geary, P. J.: *Oathtaking*, 243–244., és ld. még az AB 860. évét. Az AF a mainzi hagyományt megőrző párizsi és vatikáni kézirattal egyezik, vö. Geary, P. J.: *Oathtaking*, 243–244.

²⁹³ Ld. az AF 849. évnél. A király, Német Lajos és Karlmann között 858 óta elmélyülő válság jeleként számolt le fiának híveivel. Wolfram, H.: *Geburt Mitteleuropas*, 284–285.

²⁹⁴ Sigihard Kraichgau grófja lehet. Ms 2-ben az *eius* szó után Sigihard és Gerolt neve áll.

²⁹⁵ Uto, Berengár és Waldo Gebhard, Lohngau grófjának fiai voltak, így Ernest unokatestvérei.

²⁹⁶ A saját birtoktól, az allodiumtól nehezebb volt a kegyvesztetteket megfosztani.

custodia commissa erat Pannonici limitis et Carantani, atque per suos marcam ordinavit. Quod regis animum rebellionem suspicantis non parum commovit.

862. DCCCLXII. Karlmannus per sacramenta pacis et securitatis suae Reganesburgum venit et reddita ratione convicit adversarios patrique suo reconciliatur, iuramento firmans, ne contra eius iustam potestatem quicquam deinceps mente malitiosa machinaretur. Et Karlmannus quidem ad sua cum pace revertitur; rex vero Mogontiam profectus occurrentem sibi ad conloquium nepotem suum suscepit Hlutharium regem.

Eodem quoque anno rex ducto in Obodritos exercitu ducem eorum Tabomuizlem rebellantem dicto oboedire et filium suum cum aliis obsidibus dare coegit.

863. Karlmannus filius regis, qui praelatus erat Carantanis, tam multis criminibus et tam magnis apud patrem absens accusatus est, ut merito reus maiestatis haberi debuisset, si ea, quae in eum dicta sunt, ab accusatoribus probari potuissent. Quod regis animum adeo commovit, ut per se ipsum coram frequentia populi sui protestatus sit, Karlmannum filium suum ab eo tempore et deinceps, donec ipse viveret et regnaret, sua voluntate publicis honoribus numquam esse potiturum. Quo audito Karlmannus ab itinere, quo ad palatium ire coeperat, perterritus in Carinthiam se recepit, ibi tutari apud suos, quos sibi fideles arbitratus est, volens, donec patris ira quiesceret et ipse per internuntios veraces sibi fallaciter obiecta purgaret.

Interea rex collecto exercitu specie quidem quasi Rastizen Margensium Sclavorum ducem cum auxilio Bulgarorum ab oriente venientium, ut fama fuit, domaturus, re autem vera ad Carantanos filium expugnaturus accessit. Qui revera se ad id

a *dux*okat, akikre a pannon és karantán határ védelmét bízták, a határtartományt pedig saját embereinek adta át. Ez a király lázadástól tartó természetét nem kevésbé aggasztotta.²⁹⁷

862. Karlmann békéjét és biztonságát esküvel [biztosítva] Regensburgba jött, magyarázatot adva meggyőzte ellenfeleit, és kibékült apjával. Esküvel erősítette meg, hogy annak jogos hatalma ellen gonosz szándékkal semmit sem fog ármánykodni. Karlmann tehát békében tért haza, a király pedig Mainzba utazott, ahol fogadta tanácskozássra érkező unokaöccsét, Lothár királyt.²⁹⁸

Ugyanebben az évben a király az obodriták ellen vezetett hadjáratot, fellázadt *dux*ukat, Tabomuizlit²⁹⁹ meghódította és arra kényszerítette, hogy fiát másokkal együtt túsul adja.

863. A király fiát, Karlmann, aki a karantánok élére került, távollétében az apjánál oly sok és oly súlyos bűnnel vádolták meg, hogy joggal tarthaták volna felségsértésben vétkesnek,³⁰⁰ ha vádlói bizonyítani is tudták volna mindazt, amit ellene felhoztak. Ez a királyt annyira felháborította, hogy ő maga hirdette ki nagy néptömeg előtt, hogy fia, Karlmann sem akkor, sem a későbbiekben, amíg csak ő életben marad és király lesz, az ő akaratából nem fog közhivatalt (*honor*) elnyerni.³⁰¹ Miután ezt Karlmann meghallotta, visszarettenve attól, hogy folytassa útját a palotához, Karintiába vette be magát azzal a szándékkal, hogy magához hűnek vélt övéi itt védelmezzék, amíg atyja haragja meg nem enyhül, és ő maga pedig szavahihető követek útján tisztázni nem tudja magát a hamis vádak alól.

Közben a király összegyűjtötte hadseregét, mint-ha csak Rasztiszlávot, a morva szlávok *dux*át akarná leverni a – szóbeszéd szerint – kelet felől érkező bolgárok segítségével,³⁰² valójában azonban a karantánok ellen indult, hogy fiát legyőzze. Karlmann

²⁹⁷ Karlmann függetlenedési törekvéseire lehetett a válasz, hogy a pannóniai birtokokat a salzburgi egyháznak adományozta. Mindentől talán nem függetlenül jelennek meg a 862. évnél az AB-ban a magyarok. Megerősíti ezt Heinz Dopsch, aki éppen az AB kapcsán utal arra, hogy Karlmann 861-ben a morva Rasztiszlávval szövetkezett apja, Német Lajos ellen, vö. Dopsch, H.: Arnulf, 175.

²⁹⁸ Lajos az obodriták ellen várta Lothár segítségét, vö. az AB 862. évével.

²⁹⁹ A 844-ben megölt Gostomuizli rokona lehetett.

³⁰⁰ A vád a Rasztiszlávval kötött szövetsége lehetett.

³⁰¹ A király szavai egykorú, esetleg szóbeli forrásra mehetnek vissza.

³⁰² A megjegyzés Német Lajos és a bolgárok közötti szövetségre utal, amely már az előző években létre jöhetett, vö. Ziemann, D.: Entstehung, 353.

temporis defenderet, nisi prodicione Gundachari comitis sui deciperetur incantus; qui totum pene robur exercitus secum habens quasi vada fluminis Swarzahae nostibus prohibiturus cum omnibus copiis transivit ad regem et praelatus est Carantanis, sicut ei prius occulte promissum est, si dominum suum fraude decepisset. Et hic quidem praefecturae dignitatem hoc modo promeruit. Karlmannus vero per iuramenta principum venit ad patrem, de obiectis sibi criminibus securus, quia innocens erat; et testimonio conscientiae fretus laetum se per omnia exhibebat atque iocundum.

Ea tempestate Karlus archiepiscopus Mogontiacensis aecclesiae II. Non. Iunii defunctus est, et per totum deinceps annum vacavit episcopatus.

In regno quoque Hlutharii pro eo, quod dimissa uxore legitima alteram duxit, synodus in Mettis collecta est omnium episcoporum eius praeter Hungarum Traiectensem, quem aegritudo detinuit; aderant et missi Nicolai

valójában ekkor³⁰³ meg tudta volna védeni magát, ha csak Gundakar gróf³⁰⁴ árulásával nem szedi rá a gyanútlan Karlmann. Vele volt ugyanis szinte az egész derékhad, mintha csak a Schwarza³⁰⁵ folyó átkelőjétől akarná távol tartani az ellenséget. Ő azonban egész csapatával átállt a királyhoz – és a karantánok élére került, miként azt neki korábban titkon megígérték, ha urát csalással megtéveszti, és ily módon ki is érdemelte a prefektusi méltóságot. Karlmann pedig a főemberek esküjét [bírvá] eljött az apjához, magabiztosan az ellene felhozott vádatat illetően, mert ártatlan volt, és lelkiismerete tisztaságában bízva minden dolgában vidámnak és derűsnek mutatta magát.³⁰⁶

Ebben az időben a mainzi egyház érseke, Károly június 4-én elhalálozott, és ezután egy éven át üresedésben volt a szék.³⁰⁷

Mivel Lothár hites feleségét elbocsátotta és egy másikat vett magához,³⁰⁸ királyságában zsinatot tartottak Metzben az összes püspök [részvételével],³⁰⁹ Hunger utrechti püspök³¹⁰ kivételével, akit betegség-

³⁰³ Az *ad id tempus* más fordításban: „*akár a mai napig*”. Az AF szerzősége körüli vitában Kurze és Hellmann között ez az egyik sokat emlegetett érv.

³⁰⁴ Vö. az AF 861. és 866. éveivel.

³⁰⁵ Csak Ms 1. és Ms 2. adja meg a folyó nevét, a harmadik kézirati csoportban *n* áll. Az eseményre talán Neunkirchennél került sor. A Schwarza említése arra utal, hogy a Semmering-hágót akarták védelmezni.

³⁰⁶ Az AB 863. és 864. évei szerint tisztos fogságban tartották 863 tavaszától 864 őszéig Regensburgban, amíg a következő évben meg nem szökött. Wolfram, H.: *Geburt Mitteleuropas*, 285.

³⁰⁷ Ms 1. is hasonló szöveggel: „*Ugvanazon széke Liutbertet november 30-án iktatták be*”.

³⁰⁸ A király Theotbergát bocsátotta el, és Waldradát vette magához. Erre ld. AF 865., AB 857., 862. és Regino 864., 865. és 866. éveit. Lothár 858-tól 869-ig elhúzódozó válási próbálkozása a középkori keresztény egyházi gyakorlat és egyházjog megszilárdulása szempontjából is korszakhatár, Gratianus is többször idéz az erre vonatkozó forrásokból (C.2.q.5.c.22.; C.2.q.1.c.21 stb.). Theotberga (Teutberga) 855-ben lett II. Lothár felesége. A meddő feleséget 857-ben hamis váddal bebörtönzik és megpróbálják eltávolítani. Az érsek és a pápa ellentéte már régebbi keletű, mivel Gunther kölni érsek I. Miklós pápával (858–867) szemben sokáig akadályozta, hogy a brémai püspökség a hamburgi érsekség alá kerüljön. Ennek megfelelően az érsek mindenben támogatta II. Lothár törvényes feleségétől való válási szándékát. Gunther tekintélyével és befolyásával biztosította az egyházi támogatást és jóváhagyást, sőt ő adta össze a királyt ágyasával, Waldradával. Waldrada egyébként előkelő származású volt (*puella nobilitate carnis insignita*), még ha az érsekekkel, Guntherrel nem is állt rokonságban, amint azt Regino egy helyére alapozva tévesen gondolták. Az asszonyt azzal is megrágalmazták, hogy testvérével, Huberttel testi kapcsolatra lépett házassága előtt. A további vádak szerint a törvényes feleséget a házasság előtt az asszony testvére megerőszkolta és teherbe ejtette volna, majd azzal érveltek, hogy az asszony csak fizikailag volt szűz, hiszen anélkül történt az aktus, amitől teherbe is esett volna. Hincmar azonban tagadta, hogy ily módon eshetett teherbe a királyné, s az érsek egy külön írást szentelt az ügynek (*De divortio Lotharii regis et Theutbergae reginae*). 863-ban Metzben azzal érvelnek, hogy a király már korábban – nem egyházi – házasságra lépett Waldradával (*Friedeche*) – ami egyébként a kutatók szerint igen valószínű –, így az első kapcsolata az érvényes. 861-ben királynévá koronázzák Waldradát, de ennek ellenére II. Lothárnak 865-ben átmenetileg vissza kellett vennie hites feleségét. Theotberga diadalmaszkodott egy istenítéleten 858-ban Aachenben, de egy következő zsinaton elismerte vétkeit, talán kényszer hatása alatt. 866-ban Theotberga maga kéri, hogy kolostorba vonulhasson, végül mindkét asszony kolostorban fejezi be életét, Theotberga egy Metz melletti monostorban lett apátnő. Dietgold trieri érsek 867-ben feloldozást nyert, Gunther azonban nem. Összefoglalóan ld. Heidecker, K.: *Divorce*. Az események alakulásában szerepet játszott, hogy II. Lothár ellenfelei, így Kopasz Károly meg akarták akadályozni, hogy Waldradától származó fiát az anyjával kötött kapcsolat elismerése legitimé tegye. Ez sikerült is ellenfeleinek, amivel komoly utódlási válságot idéztek elő II. Lothár halála után. A bekezdés az Ms 3. csoport kéziratának egy részében a fejezet végén megismétlődik. Ernestre ld. AF 849. és 861. éveit. A 864. és 865. évek tagolása eltérő a kéziratokban.

³⁰⁹ Június közepén, vö. az AB 863. évével.

³¹⁰ Hunger, püspök (854–866), szentként tisztelik, a vitában ő is a házasság felbonthatatlansága mellett érvelt.

pontificis Romani ob eandem causam diligenter investigandam directi. In qua negotio ventilato rex factum suum, propter quod arguebatur, consilio et auctoritate episcoporum suorum se fecisse testatus est. Quod illi non inficientes quasdam assertiones rationum verisimilium, quibus gestae rei qualitatem munire nisi sunt, opposuerunt easque litteris comprehensas, ut legati apostolici suggererunt, per Guntharium Agrippinae Coloniae et Theotgaudum Treverensem Galliae Belgicae archiepiscopos Nicolao apostolicae sedis pontifici probandas transmiserunt. Qui convocato Romanae urbis episcoporum concilio et Mettensem anathematizavit synodum et ad se missos episcopos deposuit et communione privavit: iuste quidem et canonice, ut scriptis suis ipse testatur; iniuste vero, sicut illi rescriptis et assertionibus firmare conantur. Propterea partis utriusque scriptorum seriem his annalibus inserendam esse iudicavi, discernendam rei veritatem lectoris arbitrio derelinquens. Et haec quidem sunt apostolicae sedis decreta sinodalia:

Nicolaus servus servorum Dei reverentissimis et sanctissimis fratribus nostris, archiepiscopis in regno Hliuduwici regis Germani constitutis. Scelus, quod Hlutharius rex, si tamen rex veraciter dici possit, qui nullo salubri regimine corporis appetitus refrenat, sed lubrica enervacione magis ipsius illicitis motibus cedit, in duabus feminis, Theutperga scilicet et Waltdruda, commisit, omnibus manifestum est. Sed et dudum episcopos Theutgaudum et Gundharium in tali facto eum habuisse tutores atque fautores pene totus nobis orbis undique ad limina seu sedem confluentem apostolicam referebat, absentibus quoque id ipsum nostro scribentibus apostolatui. Quod nos tanto credere rennuimus, quanto de episcopis tale quid audire nullatenus sperabamus; donec ipsi Romam

ge akadályozott; itt voltak Miklós római pápa követei is,³¹¹ akiket az ügy alapos kivizsgálásra küldtek. Amint a zsinaton az ügyet megvizsgálták, a király azt állította, hogy tettét, amivel most vádolják, a püspökök tanácsára és felhatalmazása alapján tette. Ezek ezt nem tagadták, és hihetőnek tűnő érveléssel megpróbálták mentegezni a megtörtént ügy tényállását. Ezeket összefoglalva írásba fektették, ahogyan a pápai legátusok javasolták. Belgica Gallia³¹² érsekeivel, Gunthar kölni és Dietgold trieri érsekkel küldték jóváhagyásra a pápai szék főpapjához, Miklóshoz. Aki miután egybehívta a római püspökök zsinatát, anathéma alá vette a metzi zsinatot, a hozzá küldött püspököket letette és kiközösítette. Jogosan és kánonjog szerint, miként azt ő maga írásaiban bizonyította; jogtalanul azonban, amint azok azt vitáiratokkal és állásfoglalásokkal bizonyítani próbálták.³¹³ Ezért úgy gondoltam, hogy mindkét fél iratainak sorát ebbe az évkönyvbe beillesztem, az olvasóra bízva annak eldöntését, hogy az ügyben kinek van igaza. És ezek pedig az Apostoli szék zsinati döntései.³¹⁴

Miklós, Isten szolgáinak szolgája, Német Lajos király királyságában hivatalban lévő legtisztéletreméltóbb és legszentebb érsek testvéreinknek. Mindnyájunk számára nyilvánvalóvá vált az a bűn, amelyet Lothár király két asszony, ti. Theotberga és Waldrada ellen elkövetett, már ha valójában egyáltalán királynak lehet nevezni, aki nem fékezi meg üdvös mértéklettel testi vágyait, hanem gyengeségével könnyelműen utat enged tilalmas vágyainak. Ám már régóta tudomásunkra jutott azok révén, akik szerte a világból az apostolok küszöbénél és apostoli székünknel összesereglenek, a távol maradók pedig írásban [tudatták] apostoli személyünkkel, hogy Lothárnak ebben a tettében püspökök, Dietgold és Gunthar voltak a védelmezői és pártfogói. Ezt mi legalább annyira nem akartuk elhinni, amennyire illet a püspökökről sem gondoltunk volna hal-

³¹¹ Radoald de Porto, Johannes de Cervio.

³¹² Gallia Belgica provincia (tartomány) volt a Római Birodalomban, amely a mai Hollandia déli részét, Belgiumot, Luxemburgot, Franciaország északi részét, és Németország nyugati részét fedte. Ld. még az AF 888. évet. A megnevezés az egyházi szóhasználatban élt tovább.

³¹³ Ms 1. itt szúrta be: „*Huc usque Rudolfus*” („*Eddig írta Rudolf*”), az utolsó mondat helyett pedig: „*Scripturam autem utriusque partis quisquis curiosus scire voluerit, in nonnullis Germaniae locis poterit invenire.*” („*Aki kíváncsi lenne megismerni mindkét fél iratait, Germániában számos helyen megtalálhatja.*”)

³¹⁴ Az iratok korabeli másolására és szétküldésére bizonyíték, erre ld. még a 876. évi eskü példányaira tett megjegyzést. A dokumentumok Ms 1. szövegével egyezően előfordulnak az AB-ben is, így annak angol fordítása is ott található. Ennek megfelelően Rehdantz–Rau és Reuter fordítása nem tartalmazza a függelékét. Értelemszerűen az utolsó mondat Ms 1-ben és Ms 2-ben olvasható.

tempore concilii venientes coram nobis et sancta sinodo tales inventi sunt, quales fuerant a multis sepissime praedicati; ita ut scriptura, quam suis stipulaverant manibus quamque volebant, ut nostro roborarem cyrographo, caperentur et, dum muscipulam innocentibus opponere satagerent, insidiis suis illaqueati sunt ipsi.

Sicque completum est Deo auctore, quod in Proverbiis legitur: *Frustra iactatur ante oculos rete pennatorum*. Siquidem ipsi obligati sunt et ceciderunt; nos vero, qui in hoc flagicium falso cecidisse dicebamus, favente Domino cum iusticiae propugnatoribus resurreximus et erecti sumus. Igitur decernente nobiscum sancta sinodo in praesentia depositi et ab officio sacerdotali excommunicati atque a regimine episcopatus alienati indubitanter existunt. Unde vestra fraternitas canonum normam custodiens et decretorum sanctiones observans caveat, ne hos, quos nos abiecimus, recipere in sacerdotum catalogo praesumat. Depositionis autem sententia, quam in praedictos Theutgaudum et Guntharium protulimus, cum ceteris capitulis, quae sancto concilio nobiscum sanciente promulgavimus, inferius annexa monstrabitur.

DE SINODO IN METTENSIVM URBE
A THEUTGAUDO ET GUNTHARIO ARCHIEPISCOPIS
CONGREGATA PENITENS ABOLENDA. CAP. I.

Sinodum, quae nuper, id est sub piissimo imperatore Hludowico per indictionem undecimam mense Iunio, in Mettensium urbe ab episcopis, qui nostrum praevenerant iudicium, collecta est, quique apostolicae sedis instituta temere violarunt, ex tunc et nunc et in aeternum iudicamus esse cassatam et cum Epheseno latrocinio reputatam apostolica auctoritate in perpetuum esse sancimus damnandam nec vocari sinodum, sed tamquam adulteris faventem prostibulum appellari decernimus.

lani, amíg ők maguk a zsinat idején Rómába érkezve előttünk és a szent zsinat színe előtt olyannak nem találtattak, amilyenek sokan és sokszor elmondták őket. Olyannyira, hogy az az írás ejtette őket fogságba, amelyet a saját kezükkel tákoltak össze és amelyet általunk akartak megerősíttetni, és miközben azon mesterkedtek, hogy az ártatlanoknak csapdát állítsanak, a saját ármányukba gabalyodtak bele.³¹⁵

Így Isten segítségével beteljesedett az, ami a Példabeszédekben olvasható: „*De hiába feszítik ki a hálót a sok szárnyassal szemben*”.³¹⁶ Így aztán rájuk tekeredett a hurok, és [ők] buktak el, mi pedig, akiről hamisan állították, hogy ebbe a bűnbe estünk, Isten segítségével az igazság bajnokaival felülkerekedtünk és felemelttünk. Így ők a mi döntésünk és a szent zsinat döntése értelmében kétséget kizáróan letétek, papi szolgálatukból kiközösítettek és püspökségük irányításától eltiltattak. Ezért a kánoni előírásokat követő és a dekrétumok határozatait betartó testvériségek tartózkodják attól, hogy őket, akiket eltaszítottunk, a papok sorába visszavenni merészelje. A letételükről hozott ítéletet, amelyet az említett Dietgolddal és Guntharral szemben hoztunk, további, a mi [határozatunkkal] és a szent zsinat által megerősített határozatokkal együtt kihirdettük, s alább mellékelten bemutatjuk.

1. FEJEZET. A METZ VÁROSÁBAN DIETGOLD ÉS GUNTHAR ÉRSEKEK ÁLTAL ÖSSZEHÍVOTT ZSINATOT TELJESEN ÉRVÉNYTELENNEK KELL TEKINTENI³¹⁷

Azt a zsinatot, amelyet a minap, azaz a kegyes Lajos császár alatt Metz városában azok a püspökök hívtak össze a 11. indikcióban június hónapban, akik ítéletünk elébe vágva szemérmetlenül megsértették az apostoli szék utasításait, most és mindörökké érvénytelennek nyilvánítjuk, apostoli tekintélyünkkel az efezusi rabló zsinathoz³¹⁸ hasonlóként örökre elítéljük, és mivel az a házasságtörőknek kedvezett, nem zsinatnak hívjuk, hanem döntésünk szerint bordélynak³¹⁹ kell nevezni.

³¹⁵ Miklós pápa leveleire ld. MGH Epp 6. 284–287.

³¹⁶ Péld 1,17.

³¹⁷ MGH Conc 4. 152–158.

³¹⁸ 449. aug. 8–22. között Efezusban II. Theodosius bizánci császár kezdeményezésére összehívott egyetemes zsinat, amely onnan nyerte ragadványnevét, hogy döntéseit a pápa, I. Nagy Szent Leó nem fogadta el, s a zsinatot *latrocinium*nak nevezte. A viták középpontjában krisztológiai kérdések, Krisztus természete állt, amiről a katolikus álláspontot a 451-ben összehívott negyedik egyetemes zsinat fogalmazta meg. A 861-es konstantinápolyi zsinatot is így nevezte I. Miklós pápa.

³¹⁹ A 863. évi metzi zsinatra is használt kifejezés.

DEPOSITIO THEUTGAUDI ET GUNTARI
ARCHIEPISCOPORUM. CAP. II.

Theutgaudum Treverensem, primatem Belgicae provinciae, et Guntharium Agripinae Coloniae episcopus nunc coram nobis et sancta sinodo sub gestorum insinuatione, qualiter causam Hlotharii regis et duarum mulierum eius, Theutpergae scilicet et Waltdrudae, recognoverint et iudicaverint, scriptum super hoc propriis roboratum manibus offerentes nihilque se plus vel minus aut aliter egisse ore proprio multis coram positis affirmantes et sententiam, quam a sede apostolica in Ingildrudem uxorem Bosonis sanctissimus frater noster Mediolanensis archiepiscopus Tado et ceteri coepiscopi nostri petierant emittendam et nos divino succensi zelo sub anathematis obstestatione canonice protuleramus, publice viva voce se violasse confitentes, in quibus omnibus invenimus eos apostolicas atque canonicas sanctiones in pluribus excessisse et aequitatis normam nequiter temerasse, omni iudicamus sacerdotii officio permanere penitus alienos, Spiritus sancti iudicio et beati Petri per nos auctoritate omni episcopatus exutos regimine consistere diffinientes. Quod si iuxta praecedentem consuetudinem tamquam episcopi *ausi fuerint aliquid de sacro ministerio contingere, nullo modo liceat eis nec in alia sinodo restitutionis spem aut locum habere satisfactionis; sed et communicantes eis omnes abici de ecclesia, et maxime si, postea quam didicerint adversus memoratos prolatam fuisse sententiam, eisdem communicare temptaverint.*

DE CETERIS EPISCOPIIS. CAP. III.

Ceteri autem episcopi, qui complices horum, Theutgaudi scilicet et Gundharii, vel sectatores esse feruntur, si cum his coniuncti seditionem, coniurationes vel conspirationes fecerint, vel si a capite, id est a sede beati Petri, illis haerendo dissenserint, pari cum eis damnatione teneantur astricti. Quod si cum sede apostolica, unde eos principium episcopatus sumpsisse manifestum est, sapere de cetero per semet ipsos vel missis ad nos legatis cum scriptis suis professi extiterint, noverint

2. FEJEZET. DIETGOLD ÉS GUNTAR ÉR-
SEKEK LETÉTELE

A trieri Dietgold, a belga tartomány primása és Gunther, Köln püspöke³²⁰ most előttünk és a szent zsinat színe előtt tetteik előadásával, vagyis hogy miként vizsgálták meg és ítélték meg Lothár király és két aszonya, vagyis Theotberga és Waldrada ügyét, amiről saját kezük által megerősített írást adtak át, és számtalan megjelent előtt megerősítették, hogy ahhoz képest sem többet, sem kevesebbet vagy attól eltérően nem cselekedtek. Nemkülönben élőszóban nyilvánosan bevallották, hogy megsértették azt az ítéletet, amelynek kiadására Boso³²¹ felesége, Engeltrud ellenében szenteséges testvérünk, Tado milánói érsek, és további püspöktársai kérték az Apostoli széket, s amelyet mi isteni hevülettől lelkesítve az anatómia kilátásba helyezésével kánonilag kiadtunk. Úgy találjuk, hogy ők mindezekben az apostoli és kánoni rendelkezéseket többszörösen áthágták és az igazságosság zsinórmértékét megátalkodottan megsértették, így őket ítéletünkkel minden papi szolgálattól teljesen eltiltjuk, a Szentlélek ítéleténél és Szent Péter tekintélyénél fogva a püspökségek kormányzásától megfosztottnak nyilvánítjuk őket. Ha a korábbi gyakorlatnak megfelelően a püspökök *szent szolgálatukat mégis folytatni merészelnék, veszítsék el reményüket egy következő zsinaton [történő] visszahelyezésükre vagy elégtétel lehetőségére, sőt mindazokat, akik közösködnek velük, az egyházból ki kell taszítani, különösen akkor, ha tudomásukra jutott az említettekkel szemben hozott ítélet, és mégis megkíséreltek érintkezni velük.*³²²

3. FEJEZET. A TÖBBI PÜSPÖKRŐL

A többi püspököt³²³ pedig, akiket ezek, vagyis Dietgold és Gunthar büntársainak vagy követőinek mondanak, amennyiben ezekkel szövetkezve lázadást, összeesküvést vagy pártütést követnének el vagy ha az ő nyomukban a fejüktől, vagyis Szent Péter székétől – amely nyilvánvalóan püspöki méltóságuk forrása – eltérő véleményen lennének, ezekkel azonos büntetés sújtsa. Ha azonban személyesen vagy hozánk menesztett küldötteik útján írásban tanúsítanak, hogy az Apostoli székekkel egyetértenek, tudják meg,

³²⁰ Dietgold (Thiotgaud), érsek (850–867), 868-ban Rómában halt meg. Gunther, kölni érsek (850–863, †873).

³²¹ Theotberga testvére.

³²² MGH Conc 4. 153.

³²³ Azaz a 863. évi metzi zsinat résztvevői.

sibi a nobis veniam non negandam nec amissionem honorum suorum pro retroactis praesumptionibus aut subscriptionibus, quas in profanis fecerunt gestis, per nos ullo modo formidandam.

DE ENGLILDEUDE. CAP. IIII.

Ingildrudem filiam quondam Mactifredi comitis, quae Bosone proprio viro relicto ecce iam per septem circiter annos hac atque illac vagabunda discurrit, nuper cum fautoribus suis regulariter anathematizavimus, sed propter contumaces eam iterato anathematis duximus vinculis innodandam. Sit igitur a Patre et Filio et Spiritu sancto, uno et vero Deo, et ab omnibus sanctis patribus et ab universa sancta Dei catholica et apostolica ecclesia et a nobis penitus anathema cum omnibus complicibus, communicatoribus atque auxiliatoribus suis: ita ut, sicut iam decrevimus, si quis ei communicare vel favere in aliquo praesumpserit, si quidem clericus fuerit, in eodem vinculo constrictus officium clericatus amittat, monachi vero et laici, si inobedientes decreto praesenti fuerint, similiter anathematizentur. Sane si eadem mulier ad virum suum reversa fuerit vel apostolicam beati Petri sedem Romam properans accesserit, veniam ei post dignam satisfactionem procul dubio non negabimus. Verumtamen sub priori vinculo anathematis, quo illam prius et nunc obligavimus, interim constricta permaneat. Si quis autem eidem Ingildrudae apostolicam beati Petri sedem Romam spetialiter properanti vel occurrenti nescius communicaverit aut sciens opem in veniendo praestiterit, nullo pro hoc vinculo teneatur innexus.

DE SENTENCIIS ATQUE INTERDICTIS SEDIS APOSTOLICAE. CAP. V.

Si quis dogmata, mandata, interdicta, sanctiones vel decreta pro catholica fide, pro ecclesiastica disciplina, pro correctione fidelium, pro emendatione sceleratorum vel interdictione imminentium vel futurorum malorum a sedis apostolicae praesule salubriter promulgata contempserit, anathema sit.

hogy nem fogjuk megtagadni tőlük a bocsánatot, és tőlünk egyáltalán nem kell tartaniuk, hogy a méltóságukat elveszítenék korábbi véleményük vagy aláírásuk miatt, amelyeket e világi ügyekben tettek.

4. FEJEZET. ENGELTRUDRÓL

Engeltrud,³²⁴ a néhai Matfrid gróf leánya, tulajdon férjét elhagyva hozzátetűleg hét esztendőn át csavargóként bolyongott hol erre, hol arra. Engeltrudot a minap törvényesen kiközösítettük pártfogóival együtt, de makacssága miatt ismételten a kiközösítés bilincsel való megbéklyózása mellett döntöttünk. Így tehát legyen teljes mértékben kiközösítve az Atyától és Fiútól és a Szentlélektől, az egy és igaz Istentől és az összes szent atyától, Isten egyetemes katolikus szent egyházától és az apostoli egyháztól, valamint tőlünk is összes bűntársával, a vele közösségben lévőkkel és pártfogóival, miként erről már rendelkezünk. Mostani döntésünknek megfelelően, ha valaki vele kapcsolatot tartani vagy neki kedvezni merészelne, ha klerikus lenne, sújtsa ugyanaz a büntetés, és veszítse el klerikusi hivatalát, ha pedig szerzetesként és laikusként jelen dekrétumunknak nem engedelmeskedne, hasonlóképpen közösítsék ki. Ha azonban ez az asszony visszatérne férjéhez vagy sietősen Rómába jönne Boldog Péter apostoli székéhez, bizonyosan nem tagadnánk meg tőle a bocsánatot az illő elégtétel vétele után. Addig is azonban maradjon a korábban kiszabott kiközösítés büntetésében, amellyel őt már korábban és most is megbéklyóztuk. Ha azonban valaki a Boldog Péter apostoli székéhez ebből a célból Rómába igyekvő vagy siető Engeltruddal óvatlanul kapcsolatba lépne vagy tudatosan az ide érkezéséhez segítségét nyújtana, maradjon mentes e büntetés béklyójától.

5. FEJEZET AZ APOSTOLI SZÉK ÍTÉLETEITIRŐL ÉS TILALMAIRÓL

Ha valaki elvetné az Apostoli szék főpapja által a keresztény hit, az egyházi fegyelem, a hívők helyreigazítása, a bűnösök jó útra térítése vagy az éppen most vagy a jövőben fenyegető bűnök meggátolása érdekében üdvösen kiadott hitelveket, utasításokat, tilalmakat, rendelkezéseket vagy dekrétumokat, legyen kiközösítve.

³²⁴ Engeltrud (825/30–878 előtt), az idősebb Boso (800–855 k.) Arles, Torino és Valais grófja azonos nevű fiának (820/5–874/8) a felesége 850 körül. Leánya Theutberga, II. Lothár felesége. Engeltrud Matfrid I, Orléans grófjának leánya, aki férjének egy Wangran nevű vazallusával élt együtt.

Episcopi vero supradicti, postquam damnati sunt, haec rescripserunt:

CAP. I. Nicolao pontifici Gundharius atque Theotgaudus. Patres episcopi et fratres coepiscopi nostri ad te nos direxerunt et nos sponte ivimus, consulere videlicet expleta generali legatione tuum magisterium super his specialiter, quae pariter, prout nobis visum fuit et adicientibus notum esse potuit, iudicavimus, auctoritates rationesque, quas secuti fuimus, scriptis ostendentes, ut tua sapientia perscrutatis omnibus, quid inde sentiret et quid velles, nobis paterno demonstrares affectu nosque fraterna caritate procurares; et si melius illud tua sanctitas inveniret, ut nos instrueres et doceres, subpliciter obsecravimus, parati, quicquid rectius et probabiliter insinuares, libenter amplecti.

CAP. II. Sed nos per tres epdomadas tuum expectantes responsum, nil certitudinis nihilque doctrinae nobis expressisti; tantum quodam die in publico dixisti nos excusabiles apparere et innocentes iuxta nostri assertiones libelli.

CAP. III. Ad ultimum autem nos evocati ad tuam praesentiam deducti sumus nihil adversitatis suspicantes; ibique obseratis ostiis facta more latrocinali conspiratione ex clericis et laicis turba collecta et permixta, nos violenter inter tantos obprimere studuisti, longa scilicet intercapedine a nostris et clericis et laicis separatos; atque sine sinodo et canonico examine, nullo accusante, nullo testificante nullaque disputacionis discrecione dirimente vel auctoritatum probatione convincente, absque nostri oris confessione, absentibus aliis metropolitanis et diocesaneis coepiscopis et confratribus nostris, extra omnium omnino consensum tuo solius arbitrio et tyrannico furore nosmet damnare voluisti, subito quadam tibi cartula et improvisae porrecta, lectoris officium assumens, assistente lateri tuo Anastasio, olim presbytero ambitus damnato et deposito et anathematizato, cuius scelerato magisterio tuus praecipitatur furor.

Az említett püspökök elítélésük után ezt választák:

1. FEJEZET. Gunthar és Dietgold Miklós pápának. A püspök atyák és püspök testvéreink hozzád irányítottak minket, és mi minden kényszer nélkül jöttünk, hogy befejezve általános gyűlésünket a Tanítóhivatalodhoz forduljunk kifejezetten abban az ügyben, amelyben már belátásunk és a tudomásunkra jutottak szerint döntést hoztunk. Írásban közzé tettük az általunk követett [egyházi] tekintélyeket és elveket, hogy miután bölcsességed mindezt megvizsgálta, atyai jóindulattal tedd nyilvánvalóvá számunkra, hogyan vélekedsz erről és mit szeretnél; valamint testvéri szeretettel vegyél gondjaidba minket. És ha Szentséged inkább azt találná jónak, hogy tanítson és kioktasson³²⁵ minket, kérve kérjük, és készek vagyunk arra, hogy ha bármi helyesebbet és meggyőzőbbet javasolsz, azt készségesen a magunkévá tegyük.

2. FEJEZET. Míg azonban mi három héten át válaszodra vártunk, Te semmi bizonyosat, semmit a döntésedről nem közöltél velünk, míg egy napon nyilvánosan ki nem mondtad, hogy [kiérdemelhetjük] a megbocsátást és a beadványainkban fogalt érveink alapján ártatlanok vagyunk.

3. FEJEZET. Végül beidéztek és színed elé vezettek bennünket, ahol semmi ellenséges lépésre sem számítottunk. Itt azonban az ajtókat ránk zárva, latrok módjára szervezett összeesküvésben klerikusok és laikusok vegyes tömegét hívtad egybe, és ezekkel próbáltál minket megtörni, a hosszas halogatással elválasztva minket klerikusainktól és laikus [híveinktől], zsinati és kánoni vizsgálat, vádló és tanúk megszólaltatása nélkül, megfosztva a tárgyalások figyelemmel kísérésétől, az [egyházi] tekintélyek meggyőző tanúságul hívása és a magunk [élőszóiban] tett vallomása nélkül, a többi érsek és saját egyházmegyes püspökeink és testvéreink távollétében, anélkül, hogy bárkinek bármiféle jóváhagyását megszerezted volna, a magad kizárólagos döntésével és zsarnoki dühöddel akartál minket elítélni. Ekkor hirtelen, meglepő módon, egy cédulát nyújtottak át neked, te pedig, vállalva a felolvasói feladatot, oldaladon Anasztáz³²⁶ közreműködésével, akit még egy-

³²⁵ Jób 6,24 („docete me... instruite me”).

³²⁶ Anastasius Biliothecarius vö. (810 k.–878 k.), Arsenius de Orte (vö. az AF 865. évével) unokatestvére. Már 847 körül kardinális lesz, de IV. Leó és III. Benedek alatt hamarosan elítélik és kiközösítik (850–854). Éppen 863. évi szereplése az első biztos nyom arra, hogy visszakerül a pápa bizalmába és fontos megbízást kap az itt említett eljárás során, 867-től *bibliothecarius Romanae*

CAP. III. Ergo tuam pravam sententiam a zelo rectitudinis alienam, iniustam et inrationabilem, canonicis legibus contrariam nequaquam recipimus, immo cum omni cetu fraterno quasi nefas atque maledictum frustra prolatum contemnimus atque abicimus; tibi que anathematizatorum et religionis sacrae abiectorum et contemptorum fautori et communicatori revera communicare nolumus, contenti totius ecclesiae communione et fraterna societate, quam tu arroganter te superexaltans despicias teque ab ea elationis tumore indignum faciens segregas.

CAP. V. Igitur ex tuae levitatis temeritate propria tibi sententia anathematis plagam inflixisti exclamans: „Qui apostolica praecepta non servat, anathema sit”; quae tu multipliciter violare et violasse dinosceris divinas leges simul et sacros canones calcans et, quantum in te est, evacuans, praedecessorum tuorum pontificum Romanorum vestigia sequi nolens.

CAP. VI. Nunc ergo, quia fraudulentiam et calliditatem tuam experti sumus, indignationem quoque tumidumque potentatum agnoscimus, nihil tibi tuaeque superbiae cedimus, qua nos ad vota nostrorum, quibus faves, inimicorum obruere festinabas; sciesque nos non tuos esse, ut te iactas et extollis, clericos, quos ut fratres et coepiscopos regnoscere, si elatio permetteret, debueras. Et haec tibi nostri ordinis non inscii, nimirum tua improbitate compulsi respondemus, non quasi ad illatam nobis contumeliam provocati, sed contra tuam iniquitatem ecclesiastico zelo accensi, nec nostrae vilitatis personam attendentes, sed omnem nostri ordinis universitatem, cui vim inferre conaris, prae oculis habentes.

Huc usque Ruodolfus.

koron, presbiter korában vesztegetésért elítéltek és letettek, valamint kiközösítettek, és akinek átkozott mesterkedése nyomán csapott le ránk dühöd.

4. FEJEZET. Ezért a helytelen, az igazságérzettől idegen, jogtalan és nem indokolható, a kánoni törvényekkel ellentétes, elhibázottan megszületett ítéletedet semmiképpen sem fogadjuk el, sőt az egész testvéri gyülekezettel együtt azt mint istentelen gyalázatot megvetjük és elvetjük. Veled, a kiközösítettek és a szent hittől elfordulók és azt megvetők pártfogójával és velük kapcsolatot tartóval közösködni nem akarunk, megelégszünk az egész egyház közösségével és annak testvéri társaságával. Azzal az Egyházzal, amelyet te elbizakodottan és magadat felmagasztalva megvetsz és amelyből túláradó önteltségeddel tenmagadat méltatlanná téve kizárod.

5. FEJEZET. Így meg gondolatlan merészségeddel tenmagad sújtottad a kiközösítés büntetésével, amikor fennhangon mondtad: „Aki nem tartja meg az apostoli utasításokat, legyen kiközösítve!”, amelyeket te köztudottan számtalanszor megsértesz és megsértetted, lábbal taposod az isteni törvényeket és a szent kánonokat, és tőled telhetően kiüresíted azokat, nem akarván követni római pápa elődeidet.

6. FEJEZET. Most tehát, azok után, hogy megtapasztaltuk álnokságodat és csalfaságodat, megismerjük méltatlanságodat és felfuvalkodott hatalmadat, semmiben sem engedünk neked és kevélységednek, amellyel az általad pártfogolt ellenségeink kívánsága szerint igyekszel megsemmisíteni bennünket. Vedd tudomásul, hogy nem a te tulajdon klerikusaid vagyunk – miként azzal hetvenkedsz és kérkedsz –, hanem olyanok, akiket testvéreidnek és püspöktársaidnak kellene elismerned. Ezt saját rendi [állásunk] tudatában éppen a te becstelenségedtől kényszerítve válaszolják azok, akiket erre nem annyira az ellenük elkövetett méltánytalanság ösztönzött, hanem az igazságtalanságod elleni egyházi buzgalom lelkesített fel. Nem személyük semmiségére gondoltak, hanem rendi [állásunk] egyetemességét tartották szem előtt, ami ellen erőszakkal törekszel fellépni.

Eddig Rudolf.

ecclesiae. Fontos megbízásokat (bizánci követjárás, 869) teljesít I. Miklós, II. Adorján, VIII. János pápasága alatt, híres volt görög tudásáról. Azonosítása az azonos nevű ellenpápával (855. szeptember 21–25.) mára elfogadottnak tekinthető, vö. Arnaldi, G.: Anastasio Bibliotecario.

864. DCCCLXIII. Guntharius Coloniae civitatis episcopus poenitentia ductus, quod ministerium sacerdotale ab apostolico sibi interdictum contingere praesumpserat, Romam profectus est, sed restitutionis vel satisfactionis locum minime invenit. Ernest obiit.

Hludowicus rex mense Augusto ultra Danubium cum manu valida profectus Rastizen in quadam civitate, quae lingua gentis illius Dowina dicitur, obsedit. At ille, cum regis exercitibus congregari non auderet atque loca sibi effugiendi denegata cerneret, obsides, quales et quantos rex praecepit, necessitate coactus dedit; insuper cum universis optimatibus suis fidem se cunctis diebus regi servaturum esse iuramento firmavit, licet illud minime servaverit.

Hludowicus et Karolus reges et fratres apud Dusiacam villam mense Septembrio convenientes foedus ineunt et, quicquid inter eos levitate humana vel suggestionem militum perperam gestum fuerat, sibi mutuo dimittunt, cuncta retro oblivioni tradenda censentes. Huius autem foederis pactum inviolabiliter omni tempore conservandum testes et admonitores idonei ex utraque parte statuuntur. Nam Hludowicus ex parte Karoli Hincmarum Remensem episcopum et Engilrammum comitem, Karolus vero ex parte Hludowici Liutbertum archiepiscopum et Altfridum antistitem elegit, ut, si forte ab aliquo eiusdem pacti iura laederentur, his admonentibus et gesta priora ad memoriam revocantibus facilius in pristinum statum reformari possent.

864. Gunthar kölni püspök vezeklésként Rómába utazott, mivel a papi szolgálatát a pápai tiltás ellenére is folytatni merészelt, de nem helyezték vissza [tiszttségébe], s semmiféle elégtételben sem részesült. Ernest elhalálozott.³²⁷

Lajos király augusztusban erős sereggel kelt át a Dunán, és Raszisztzlávot abban a várban³²⁸ vette ostrom alá, amelyet annak a népnek a nyelvén Dowinának³²⁹ mondanak. Az pedig, mivel a király csapataival nem mert összecsapni, és látván, hogy semerre sem tudna elmenekülni, a kényszernek engedve túszoikat adott, olyan rangúakat és annyit, amennyit a király parancsolt. Ráadásul a nép összes előkelőjével együtt esküvel erősítette meg, hogy örökké híven fogja a királyt szolgálni, amit a legkevésbé sem tartott be.

Lajos és Károly, királyok és testvérek Tusey udvarházánál³³⁰ találkoztak szeptember hónapban, és szövetséget kötöttek. Megegyeztek abban, hogy mindazt, ami közöttük emberi meggondolatlan-ságból vagy katonáik biztatására vétkeesen megtörtént, kölcsönösen megbocsátják, és mindazt, ami korábban történt, a feledésnek adják át. Hogy ezt a szövetségi szerződést minden időben sértetlenül megtartsák, mindkét fél részéről alkalmas tanúkat és arra [emlékező és] figyelmeztető személyeket³³¹ állítottak. Lajos ugyanis Károly részéről Hincmar reimsi érseket és Engelram grófot; Károly viszont Lajos részéről Liutbert érseket és Altfrid főpapot választotta,³³² hogy ha mégis bármelyikük megsértené az egyezés pontjait, az ő intésükre a felek, miután emlékeztetükbe idézték a korábban történeteket, a megelőző jogállapotot könnyebben helyre tudják állítani.

³²⁷ A bekezdés az Ms 3. csoport kéziratának egy részében a fejezet végén megismétlődik. Ernestre ld. az AF 849. és 861. éveit. A 864. és 865. évek tagolása eltérő a kéziratokban. Ms 3. szövegvariánsa: „*Guntharius Coloniae civitatis episcopus poenitentia ductus, quod contra domnum apostolicum iniustae rationis contentionem inchoaverat, reconciliationis suae et emendationis gratia Romam profectus in praesentiam apostolici viri Nicolai venit, sed veniam minime consecutus est.*” „*Gunthar Köln városának püspöke vezeklésként Rómába utazott és Miklós pápa színe elé járult a kiengesztelődés vagy elégtétel reményében, de semmiféle bocsánatban sem részesült.*”

³²⁸ A *civitas* (város) itt is „vár” jelentésben áll.

³²⁹ A szlovákiai kutatók általában a mai szlovákiai Dévényvel azonosítják. Az egyik kézirat középkori olvasója a kérdéses helyhez az „*id est puella*” kiegészítést fűzte, azaz egyértelműen Dévényvel azonosította a helyet, ami azonban könnyen népetimológia lehet. Mások a Thaya folyó menti Maidburgra is gondolnak, a *Maid* jelentése alapján, vagy éppen Oberleiserbergre Ernstbrunn-nál. Összefoglalóan ld. Kiliánová, G.: Dévény; Štefanovičová, T.: Dévény.

³³⁰ Toul mellett, a Meuse partján, az AB szerint 865 februárjában. A megegyezés dátuma február 19. Vö. MGH Capit 2. 165–167, és Nelson, J. L.: *Charles the Bald*, 216.

³³¹ A Karoling-korban a történetekre „emlékeztető személyek” (*admonitores*) emlegetése nem példátlan, vö. Nithard III. 3.

³³² A tanúkra: Hincmar, reimsi érsek vö. az AF 849. évével. Engelram gróf (853-tól), 871 után Kopasz Károly kamarása. Liutbert mainzi érsek, főkaplán és főkancellár II. Német Lajos és III. Ifjabb Lajos alatt, akit Kövér Károly alatt ellensége, Liutward, Vercelli püspöke kiszorít az udvarból. Ezután ellenséges viszonya Kövér Károlyal, akivel csak Liutward bukása után békül ki. Altfrid főpapra ld. az AF 857. évet.

865. DCCCLXV. Werinharius comes, unus ex primoribus Francorum, apud Hludowicum regem accusatus, quasi Rastizen suis hortationibus adversus eum incitasset, publicis privatus est honoribus.

Arsenius episcopus, Nicolai pontificis Romani legatus, ob pacem et concordiam inter Hludowicum regem et nepotes eius, Hludowicum videlicet Italiae imperatorem et Hlotharium fratrem eius, (renovandam) missus est in Franciam. Qui mense Iunio veniens apud Franconofurt a Hludowico rege honorifice susceptus est; a quo absolutus in Galliam perrexit et Theotpergam reginam a Hlothario dudum dimissam, sicut ei ab apostolico iniunctum fuerat, eidem regi restituens Waldratam concubinam illius in Italiam duci praecepit et, ut Hlotharius Theotpergam quemadmodum rex legitime sibi coniunctam deinceps tractaret reginam, duodecim ex optimatibus (Hlotharii) [eiusdem regis] iuramento firmare coegit. Deinde in regnum Karoli profectus multisque ibi, quorum gratia illuc venerat, bene dispositis Romam reversus est.

866. DCCCLXVI. Hludowicus Hludowici regis filius graviter ferens, quod rex quaedam beneficia illi subtrahens Carlmanno fratri suo reddidit, patri molestus efficitur. Nam nuntiis per universam Thuringiam et Saxoniam missis, quoscumque potuit, ad se traxit et contra regem rebellare disposuit; Werinharium quoque, Utonem et Berengarium comites a patre suo depositos suis adhibens consiliis

865. Werinhar grófot,³³³ a frankok főembereinek egyikét közhivatalaitól (*honor*) megfosztották, miután bevádolták Lajos királynál, mint azt, aki Rasztiszlávot biztatta és ellene fellázította volna.

Arsenius püspököt,³³⁴ Miklós római pápa legátusát Frankföldre küldték, hogy helyreállítsa a békét és egyetértést Lajos király és unokatestvérei, azaz Lajos itáliai császár és testvére, Lothár között. Június hónapban megérkezvén Lajos király tisztelettel fogadta őt Frankfurtban, s miután elengedte, a püspök Galliába utazott, ahol a Lothár királytól régóta eltaszított Theotberga királynét³³⁵ visszahelyezte a király mellé, amint azt a pápa meghagyta neki, ágyasát, Waldratát pedig parancsára Itáliába vezették. Azért, hogy Lothár király Theotbergát ezután jog szerint vele összeadott királynőnek tekintse, [döntését] a pápa parancsára a királyság 12 előkelője esküjével erősítette meg.³³⁶ Ezután Károly királyságába utazott, ahol számos elintézendő ügyet, amiért érkezett, jól elrendezett, és visszatért Rómába.³³⁷

866. Lajos, Lajos király fia – komolyan nehezményezve, hogy a király a tőle elvett néhány adománybirtokot testvéreinek, Karlmannak juttatta –, szembeszállt atyjával. Ugyanis szétküldte hírvivőit egész Tübingiába és Szászföldre, és magához rendelve akit csak tudott, a király elleni lázadás mellett döntött. Terveibe bevonta a grófokat, Werinhart, Utót, és Berengárt,³³⁸ akiket atyja tett le és megígérte nekik, hogy visszahelyezi őket

³³³ Az Enns folyó és a Bécsi-erdő közötti terület őgrófja.

³³⁴ Orte püspöke (855–868), majd II. Lothár és Waldrada házassági perében legátus.

³³⁵ Az átmeneti kibéküléssel hozzák kapcsolatba a British Museumban őrzött ún. Lothár-kristályt, amely a Zsuzsanna és a vének történetét jeleníti meg, vö. Flint, V. I. J.: Crystal Lothar. Minderről részletesen ld. az AF 864. évet.

³³⁶ Az eskü szövegére ld. az AB 865. évet.

³³⁷ Ms 3. kéziratában: „*Rudolfus Fuldensis coenobii presbyter et monachus, qui apud totius pene Germaniae partes doctor egregius et insignis floruit historiographus et poeta atque omnium artium nobilissimus auctor habebatur, VIII. Id. Mart. diem ultimum feliciter clausit. Decessit autem eodem anno Ernestus comes. Et Arsenius episcopus, Nicolai papae Romanae urbis legatus, ob pacem et concordiam inter Hludowicum et Karolum fratrem eius necnon Hludharium nepotem eorum renovandam atque constituendam missus est in Franciam. Qui apud villam regiam Franconofurt a Hludowico rege honorifice susceptus et muneribus magnificis honoratus conductoque inter eos placito de supradicta conventionione apud Agrippinam Coloniam habendo ad Karolum regem in Galliam pergat. Illic quoque mirifice a rege susceptus regalibusque donis sublimatus propter conductum placitum Agrippinam, ut diximus, Coloniam venit ibique obviam ei duo fratres, Hludowicus videlicet atque Karolus, absente Hludhario nepote eorum ad conductum placitum convenerunt: multisque ibidem causis bene dispositis cum pace revertitur Romam.*” „*Rudolf a fuldai konvent papja és szerzetese március 8-án szerencsésen bevégezte éltét, aki Germániának szinte az összes vidékén kiváló és fényes tanítóként működött; történetíróként, költőként és az összes artes legkiválóbb szerzőjeként tartották számon. Ugyanebben az évben halálozott el Ernest gróf és Arsenius püspök. Miklós, Róma város pápájának legátusát Franciába küldték, hogy helyreállítsa a békét és egyetértést Lajos és testvére, Károly, valamint unokatestvérük Lothár között. Őt Frankfurt királyi udvarházában Lajos király tisztelettel fogadta nagyszerű ajándékokkal tisztelte meg. Miután megállapodtak a mondott béke megkötésére egy Kölnben tartandó találkozóról, Károly királyhoz ment Galliába. Itt is csodás módon fogadta a király és királyi ajándékokkal halmozták el, majd a megegyezés szerinti találkozóra ment Kölnbe. Itt találkozott a megbeszélte időpontra érkező két testvérrel, ti. Lajossal és Károssal, miközben unokatestvérük, Lothár távol maradt. Itt az ügyeket jól elintézve békében tért vissza Rómába.*”

³³⁸ Werinharra ld. az AF 865. évet.

pristinam eis dignitatem se restitutum esse promisit. Sed et Heimricum principem militiae suae ad Rastizen destinavit, obnixe postulans, ut eiusdem conspirationis fautor fore non recusaret. Quo comperto rex Carlmannum ad tuitionem Baiouariae [de]relinquens concitus venit in Franciam et a suis undique confluentibus apud Franconofurt honorifice susceptus est et conspirationem exortam facile restinxit. Tanta etenim multitudo fidelium suorum cum eo tunc aderat, ut pars adversa, nisi timor filii [eius] adfuisset, ligari procul dubio potuisset. Interea Guntboldus quidam de satellitibus Carlmanni contra dominum suum dimicare volens amisso exercitu vix vivus evasit. Hludowicus vero mediante Liutberto archiepiscopo aliisque pacis amatoribus mense Novembrio apud Wormatiam patri suo reconciliatur.

Ea tempestate apud Mogontiacum quidam de hominibus Liutberti archiepiscopi orta seditione interfecti sunt; quorum mors graviter in auctores seditionis vindicata est. Quidam enim in ligno suspensi, alii manuum et pedum summitatibus amputatis etiam lumine oculorum privantur; nonnulli omnia sua relinquentes et mortem evadere cupientes exules effecti sunt.

Legati Vulgarum Radesbonam ad regem venerunt, dicentes regem illorum cum populo non modico ad Christum esse conversum simulque petentes, ut rex idoneos praedicatores christianae religionis ad eos mittere non differret.

867. DCCCLXVII. Rex Hludowicus Vulgarum petitionibus annuens Ermenrichum episcopum cum presbyteris ac diaconibus ad propagandam fidem catholicam praefatae genti destinavit. Sed cum illuc pervenissent, episcopi a pontifice Romano missi totam illam terram praedicando et baptizando iam tunc repleverunt; quapropter isti accepta a rege licentia redierunt in sua.

korábbi méltóságukba. Henriket, seregének vezérét pedig Raszisztzlávhoz küldte,³³⁹ akit kitartóan kérlett, hogy ne utasítsa vissza támogatását az összeesküvést illetően. Miután ez a király tudomására jutott, Karlmannt hátrahagyva Bajorföld védelmére Frankföldre sietett. A mindenfelől hozzá sereglő övéi Frankfurtban tisztelettel fogadták, és a kirobanni készülő összeesküvést könnyűszerrel letörte. Híveinek akkora tömege volt vele, hogy elleneinek táborát kétségkívül fogságba ejthette volna, ha nem tartott volna fiától.³⁴⁰ Közben Gunthold,³⁴¹ Karlmann egyik vazallusa ura ellen támadni készülve seregét elveszítette, és életét is alig tudta megmenteni. Lajos pedig Liutbert érsek és más békepártiak közvetítésével november hónapban Wormsban megbékélt apjával.³⁴²

Ebben az időben, egy Mainzban kirobant lázadás során Liutbert érsek emberei közül néhányat megöltek, akiknek haláláért a lázadás kirobantóin súlyos elégtételt vettek, egyeseket akasztófára lógattak, másoknak kéz- és lábujjait vágták le, sőt egyeseket a szemük világától is megfosztottak, mások [pedig] mindenüket hátrahagyva száműzetésbe mentek, halálukat elkerülendő.

A bolgárok³⁴³ követei Regensburgba jöttek a királyhoz, elmondván, hogy népük nem kis része megtért Krisztushoz, és egyúttal kérték, hogy a keresztény hit alkalmas igehirdetőit ne késlekedjék hozzájuk elküldeni.

867. Lajos király beleegyezett a bolgárok kérésébe, és Ermenrich püspököt³⁴⁴ küldte papokkal és diakónusokkal az említett néphez a katolikus hit terjesztésére. Ám amikor odaértek, a római főpap által küldött igehirdető és keresztelést végző püspökök³⁴⁵ az országban már mindenütt ott voltak, amiért is [Ermenrich és kísérei] a királytól³⁴⁶ engedélyt kapva hazatértek.

³³⁹ Vö. az AB 866. évével. Henrik (†886), II. Poppo, türingiai herceg testvére, III. Ifjabb Lajos és III. Kővér Károly kedvelt hadvezére, a vikingek ellen nyolc hadjáratot vezetett. A Liudolfingekkel való rokonságát igazolja a Henrik név ottani továbbélése. A Raszisztzlávval való szövetségről tud az AB 866. éve.

³⁴⁰ A *timor filii*nek kétféle fordítása lehetséges. Reuter a „*fiáért való félelme*” értelemben fordítja, Darvas a miénkkel megegyezően.

³⁴¹ Nem azonosítható személy.

³⁴² Az év novemberében, vö. az AB 866. évével.

³⁴³ A bekezdés hiányzik Ms 2-ben. I. Borisz bolgár kán (852–889), megtérésére ld. az AB 864. és 866. éveit. Lajos és Borisz 864-ben, esetleg egy évvel korábban már találkoztak Tullnban, vö. Wolfram, H.: *Geburt Mitteleuropas*, 286.

³⁴⁴ Ermenrich ellwangeri szerzetes, passauai püspök 866–874 között, Fuldában Hrabanus Maurus és Rudolf von Fulda, Reichenauban Walahfrid Strabo tanítványa. A 868. májusi wormsi zsinaton számol be bolgár térítésének tapasztalatairól.

³⁴⁵ A pápa küldöttei Formosus de Porto, a későbbi pápa (891–896), és Paulus de Populonia, 866 novemberében indultak el, Ermenrich nyilván csak később indult. A késlekedés oka az AB 866. éve szerint a liturgikus eszközökben, felszerelésben való szűkösség volt, ami miatt Német Lajos Kopasz Károlyhoz fordult segítségért.

³⁴⁶ Azaz a bolgár kántól, I. Borisztól.

Hlotharius rex promissionem suam, quam super Theotperga regina legato pollicitus est apostolico, irritam ducens atque iuramentum optimum suorum flocci pendens iterum Waldratae ab Italia revocatae se clanculo sociavit. Unde Nicolaus apostolicus divino zelo commotus per diversas christianae religionis (partes) [provincias], Italiae videlicet, Germaniae, Neustriae atque Galliae, regibus et episcopis destinavit epistolas, in quibus eam cum universis complicibus et communicatoribus fautoribusque suis a consortio sanctae aecclesiae usque ad poenitentiae satisfactionem sequestravit. Misit praeterea epistolam filii Hludowici regis de honore parentum servando.

Ruotbertus Karoli regis comes apud Ligurim fluvium contra Nordmannos fortiter dimicans occiditur, alter quodammodo nostris temporibus Machabeus; cuius proelia, quae cum Brittonibus et Nordmannis gessit, si per omnia scripta fuissent, Machabei gestis aequiperari potuissent.

Terrae motus per plurima loca factus est VII. Id. Octobris.

868. DCCCLXVIII. Nicolaus pontifex Romanus episcopis Germaniae duas destinavit epistolas, unam quidem de factionibus Grecorum, alteram vero de Theotgaudi et Guntharii episcoporum depositione, in qua refert eos septem capitalia crimina commisisse, et ob hoc pristinae dignitatis restitutionem nequaquam eos in sempiternum recipere posse commemorat.

Synodus apud WORMATIAM mense Maio habita est praesente Hludowico rege, ubi episcopi nonnulla capitula de utilitate aecclesiastica conscribentes Grecorum ineptiis congrua ediderunt responsa.

Hlotharius rex Romam profectus summo studio nisus est Waldratam cum consensu et favore Nicolai pontificis matrimonio sibi coniungere; sed eum iam

Lothár király a pápai legátusnak tett, Theotbergára vonatkozó ígéretét érvénytelennek tekintette, az előkelői esküjét semmibe vette, és az Itáliából visszahívott Waldradával titkon ismét egybe kelt. Emiatt Miklós pápa szent buzgalomtól égve a kereszténység több tartományába, Itáliába tudniillik, Germániába, Neustriába és Galliába leveleket³⁴⁷ küldött a királyoknak és püspököknek, amelyekben Waldradát összes cinkosával és a vele közösségben lévőkkel, valamint pártfogóival együtt a Szentegyház közösségéből kitzasztotta, egészen addig, amíg bűnbánatával nem ad elégtételt. Ezenkívül küldött egy levelet Lajos király fiának a szülők iránti tisztelet megőrzéséről.

Róbertet, Károly király grófját, aki a Loire folyónál a normannok ellen bátran harcolt, megölték,³⁴⁸ mintegy napjaink második Makkabeusát,³⁴⁹ akinek ha a bretonokkal és normannokkal vívott csatáit mind feljegyezték volna, azokat a Makkabeusok tetteihez lehetne hasonlítani.

Földrengés volt többfelé október 9-én.³⁵⁰

868. Miklós, a római pápa Germánia püspökeinek két levelet küldött,³⁵¹ egyet a görögök pártoskodásáról, a másikat pedig Dietgold és Gunther püspök letételéről. Utóbbiban elmondja, hogy azok a hét főbűnt követték el,³⁵² és emlékeztetett arra, hogy emiatt korábbi méltóságukba sohasem lehet őket visszahelyezni.

Zsinatot tartottak május hónapban Wormsban Lajos király jelenlétében, ahol a püspökök számos döntést hoztak az egyház javára, és megfelelő választ adtak a görögök balgaságaira.³⁵³

Lothár király Rómába utazva³⁵⁴ a legnagyobb igyekezettel azon volt, hogy Waldradát Miklós pápa beleegyezésével és támogatásával feleségül vehes-

³⁴⁷ MGH Epist 6. 315–316. A pápa 866. február 2-án közölte ki Waldradát.

³⁴⁸ 866-ban, vö. az AB 866. évével. Robert le Fort, a Capet dinasztia őse, mindkét fia (Odo és I. Róbert) frank király lett. A brissarthe-i harcokban (Neustria) július 2-án vesztette életét a vikingek ellen, akiket Salamon bretagne-i király és a dán Hasting vezetett.

³⁴⁹ A Makkabeusokra, mint középkori hősök mintaképeire ld. Morton, N.: *Defence*.

³⁵⁰ Az utolsó két bekezdés hiányzik Ms 2-ből.

³⁵¹ A Hincmarnak szóló pápai levél: 867. október 30. MGH Epp. 6. 600–609. A II. Kopasz Károlynak szóló levélre: MGH Epp. 6. 609–610. Az érsekek letételéről szóló levél: MGH Epp. 6. 338–339., 340–351.

³⁵² Evagrinus Ponticusra, Johannes Cassianusra, Nagy Szent Gergelyre visszamenő csoportosításuk jól ismert volt a korban, vö. Ps. Egbert of York: *Canones de remediis peccatorum*. PL 89. 447–448.

³⁵³ Vö. MGH Conc 4. 261. A zsinat egyháztörténeti jelentőségét az adja, hogy kortárs pápák dekrétumait elsőként iktatták be a zsinati határozatok közé. A *Responsio contra Graecorum haeresim a filioque* vitára és a phótioszi szakadás kérdéseire reagál. Gemeinhardt, P.: *Filioque*. Ld. még *Responsio episcoporum Germaniae WORMATIAE adunatorum de fide S. Trinitatis contra Graecorum haeresim* (PL 119. 1201–1212.).

³⁵⁴ 869 júniusában, azaz itt a szerző összevont eseményeket, vö. az AB 869. évével.

defunctum reperiens in Beneventum ad fratrem suum Hludowicum perrexit et huius copulae fautorem illum fore postulavit apud Adrianum, qui Nicolao in pontificatu successit; sed petitionis effectum minime consecutus est.

Eodem anno stella cometes per aliquot noctes apparuit; fontes quoque et flumina propter nimiam imbrium inundationem crescendo intumuerunt et per diversa loca in frugibus et aedificiis damnum fecere non modicum. Hanc plagam fames etiam magna cum ingenti pernicie humani generis per totam Germaniam et Galliam secuta est.

869. DCCCLXVIII. Sclavi, qui vocantur Behemi, terminos Baioariorum crebris incursionibus infestant et quasdam villas incendio tradentes mulieres inde duxere captivas. Contra quos Hludowicus rex tutores partium illarum interim misit, donec ipse oportuno tempore suorum vindicaturus iniurias in desertores arma corripere. Carlmannus exercitibus Rastizi bis numero congressus victor extitit, praedam inde capiens non modicam, sicut ipse litteris ad patrem suum destinatis retulit. Sorabi et Siusli iunctis sibi Behemis et ceteris circumcirca vicinis antiquos terminos Thuringiorum transgredientes plurima loca devastant et quosdam sibi incaute congregientes interficiunt. Gundacar vassallus Carlmanni, qui multis periuriis et dolosis machinationibus Hludowico regi eiusque filiis saepenumero extitit infidelis et proprium dominum [de]relinquens ad Rastizen defecerat, contra patriam [more Catilino] dimicare volens occisus est. Hic Carlmanni ducibus ad locum certaminis propinquantibus dixisse fertur ad eos, quibus a Rastizo erat praelatus: „Pugnate fortiter vestram patriam tuentes; ego enim in hoc certamine vobis proficuus non ero, quoniam sanctus Emmerammus ceterique sancti, in quorum reliquiis Hludowico regi filiisque illius fidem me servaturum [esse] iuravi, [meum clipeum et hastam tenentes] mea brachia iusum (premunt) [deprimunt] et me undique constrictum quasi loris ligatum retinent, ita ut nec

se, de őt már nem találta az élők sorában. Beneventóba testvéréhez, Lajoshoz ment és kérte, hogy támogassa ezt a kapcsolatot Adorján pápánál, aki Miklóst³⁵⁵ követte a pápaságban, de kérése teljesen eredménytelen maradt.

Ugyanebben az évben néhány éjszakán át egy üstökös volt látható. A források és folyók az özönvízszerű esőzések miatt megduzzadtak, és többfelé a terményekben és épületekben nem kis kárt okoztak. Ezt a csapást az emberi nem nagy pusztulásával [kísért] súlyos éhínség követte egész Germániában és Galliában.³⁵⁶

869. A szlávok, akiket cseheknek mondanak, a bajorok határait gyakori betörésekkel zaklatták és néhány falut felégették, az asszonyokat fogolyként elhurcolták. Ellenük e tartományba Lajos király előzetesen őrséget küldött, amíg majd ő maga is alkalmas időben az övéit ért sérelmeket megbosszulandó fegyvert ragad a lázadók ellen. Carlmann seregeivel kétszer győztesen csapott össze Rasztiszláv seregével, nem csekély zsákmányt ejtve, miként arról atyjához küldött levelében beszámolt.³⁵⁷ A csehek és a környező szomszédos népek, valamint a velük szövetekezett szorbok és siuslik³⁵⁸ átlépve Türingia ősi határát számos helyet elpusztítottak, és megölték azokat, akik óvatlanul szembe szálltak velük.

Gundakart, Carlmann vazallusát, aki Catilina módjára³⁵⁹ a hazája ellen akart harcolni, megölték. Azt, aki oly sok esküszegéssel és alattomos mesterkedéssel számtalanszor hűtlenné lett Lajos királyhoz és fiaihoz, és saját urát elhagyva Rasztiszlávhoz pártolt. Ő, miközben Carlmann vezérei a csatahelyhez közeledtek, állítólag így szólt azokhoz, akik élére Rasztiszláv állította: „Küzdjete bátran megvédelmezve a hazátokat, rám azonban ebben a harcban ne számítsatok, mivel Szent Emmerám³⁶⁰ és más szentek, akiknek az ereklyéire megesküdtem, hogy hűségemet megőrzöm Lajos királyhoz és fiaihoz, lenyomják pajzsomat és lándzsát tartó kezemet, és mintha csak körbe lennék szíjazva, olyannyira

³⁵⁵ I. Miklós 867. november 13-án halt meg, II. Adorján pápa 867–872 között ült Szent Péter trónján.

³⁵⁶ A bekezdés hiányzik Ms 2-ből.

³⁵⁷ Vö. AB 869. évének kevésbé pozitív híreivel. A levélre ld. CDES 1. 12.

³⁵⁸ Valószínűleg egy szorb törzs.

³⁵⁹ A műben további Sallustiusra való utalás olvasható a 875. évnél. Gundakarra ld. az AF 863. évet. A Catilina-utalás Ms 1-ből még hiányzik. A *more Catilino* fordulatban tacitusi hatást (*Historiae* V. 5. 3.) lát Staab, F.: *Klassische Bildung*, 663.

³⁶⁰ A regensburgi püspökség alapítója és patrónusa. Emmerám emlegetése a város jelentőségének növekedésére utal II. Német Lajos uralkodása alatt.

manum quidem ad os mittere praevaleam.” Dum haec infelix loqueretur, nostris supervenientibus occubuit, Domino illi infidelitatis suae condignam mercedem retribuente. Quod cum regi relatum fuisset, omnes in commune Deum laudare signis etiam cunctarum in Reganesburg aecclesiarum concrepantibus pro interitu hostis extincti praecepit.

Hlotharius rex infecto negotio, propter quod Romam venerat, in regnum suum redire volens apud Plasentiam Italiae urbem mense Iulio diem obiit, plurimique de optimatibus illius in eodem itinere consumpti sunt.

Mense vero Augusto rex Hludowicus collectis copiis in tres partes divisit exercitum: nam aequivocum suum cum Thuringiis et Saxonibus ad comprimendam Sorabum audaciam destinavit, Baioarios vero Carlmanno in adiutorium fore praecepit contra Zuentibaldum nepotem Rastizi dimicare volenti, ipse autem Francos et Alamannos secum retinuit adversum Rastizen pugnaturus. Cumque iam proficiscendum esset, aegrotare coepit; unde necessitate compulsus Karolum filiorum suorum ultimum eidem exercitui praefecit Domino exitum rei commendans. Qui cum exercitu sibi commisso in illam ineffabilem Rastizi munitionem et omnibus antiquissimis dissimilem venisset, Dei auxilio fretus omnia moenia regionis illius cremavit incendio et abscondita quaeque in silvis vel defossa in agris reperiens cum suis diripuit omnesque sibi congregantes fugere compulit vel interfecit. Nec minus Carlmannus regnum Zuentibaldi nepotis Rastizi igne et gladio depopula(ba)tur; vastataque omni regione Karolus et Carlmannus fratres convenerunt, de victoria sibi caelitus data gratulantes. Interea Hludowicus frater illorum cum Sorabis manum conserens primo quidem quibusdam occisis hostes terga vertere coegit; deinde vero non modica ex eis multitudine prostrata et Behemis, qui a Sorabis mercede conducti fuerant, partim occisis partim turpiter ad sua redeuntibus ceteros in deditionem accepit.

megbénítva tartanak, hogy a számig sem tudom fel-emelni a kezemet.” Miközben a szerencsétlen így beszélt, a mieink odaértek, és ő elesett, elnyerve az Úrtól hűtlenségének méltó jutalmát. Miután ezt a királynak hírül adták, az megparancsolta, hogy Regensburgban harangzúgás közepette mindnyájan dicsérjék az Istent az ellenség elpusztításáért.³⁶¹

Lothár király anélkül, hogy elintézte volna, amiért Rómába jött, vissza akarván térni királyságába július hónapban az itáliai Piacenza városában bevégezte életét, és előkelői közül is számosan meghaltak az út során.³⁶²

Augusztus hónapban miután Lajos király összegyűjtve csapatait három részre osztotta seregét: az azonos nevű [Ifjabb] Lajost a turingekkel és a szászokkal a szorbok vakmerőségének letörésére küldte, parancsára a bajorok Karlmannnt segítették, aki Rasztiszláv unokaöccse, Szvatopluk (Zwentibold)³⁶³ ellen készült harcolni, ő maga pedig a frankokat és alemannokat maga mellé véve a Rasztiszláv elleni harcra készült. Amikor már indulni kellett volna, Lajos megbetegedett, így szükségből a sereg élére legfiatalabb fiát,³⁶⁴ Károlyt állította, a dolog kimenetelét az Úrra bízva. Miután Károly a rábízott sereggel megérkezett Rasztiszláv kimondhatatlan nevű erődítményéhez, ami semmiben sem hasonlított a régebbiekhez,³⁶⁵ Isten segítségével bízva a vidék összes építményét láng martalékává tette. Az övéivel mindazt felkutatta és zsákmányul ejtette, amit erdőben elrejtettek vagy a mezőn elástak; a vele szembeszállókat mind megfutamította vagy megölte. Nem kevésbé tüzzel-vassal dúlta fel Carlmann Rasztiszláv unokaöccsének, Szvatopluknak (Zwentiboldnak) az országát. Miután az egész vidéket feldúlták, a testvérek, Károly és Carlmann találkoztak és gratuláltak egymásnak az ég által jutott győzelemhez. Eközben Lajos testvérük a szorbokkal csapott össze, és néhányukat megölve megfutamította őket. Ezután nem keveset közülük legyőzött: a szorbok által pénzen felbérelt cseheket részben megölték, részben gyalázatukra hazaengedték, a többieket pedig hatalma alá vetette.³⁶⁶

³⁶¹ A keleti frank *triumphus* hagyományára ld. Goldberg, E. J.: Ludwig der Deutsche, 88–89.

³⁶² II. Adorján pápa (867–872) késznek mutatkozott, hogy az ügyét egy újabb római zsinaton vitassák meg, de a király augusztus 8-i halála pontot tett az ügy végére, vö. az AB 869. évével.

³⁶³ I. Szvatopluk, morva fejedelem (870–894), neve a latin forrásokban Zwentibold (Zwentibold), a pápai levelekben Zuentopolcus, a fordításban következetesen Szvatoplukot használunk.

³⁶⁴ Ekkor már ő is harmincéves.

³⁶⁵ Reuter szerint talán szójáték Staré Mesto (régí város) nevével.

³⁶⁶ Az AB 869. éve alapján mindkét fél súlyos veszteséget szenvedett.

Dum haec in diversis locis gerebantur, Hludowicus rex apud Radesbonam Baioariae civitatem gravi detinebatur infirmitate, ita ut medici illum sanitatem recuperare posse desperarent. Quapropter omne aurum et argentum, quod in thesauris illius inveniri potuit, per diversa monasteriorum loca distribuit et pauperibus erogavit; unde et a caelesti medico, cui se suaque omnia commendavit, curari promeruit. Karolus vero rex comperta Hludowici fratris sui infirmitate regnum Hlotnarii invasit et secundum libitum suum disposuit atque ad se de eodem regno venire nolentes publicis privatisque rebus privavit; qui etiam pravorum usus consilio in urbe Mettensi diadema capiti suo ab illius civitatis episcopo imponi et se imperatorem et augustum quasi duo regna possessurus appellare praecepit.

Omnes autem Hludowici regis filii in diversis locis rebus prospere gestis sine damno militum suorum cum triumpho regressi sunt. Behemi dextras sibi a Carlmanno dari petunt et accipiunt.

870. DCCCLXX. Hludowicus rex de infirmitate sua convalescens mense Februario in purificatione sanctae Mariae ad Franconofurt villam regni sui pervenit ibique plurimos de optimatibus Hlotharii diu illum opperientes in suum suscepit dominium et beneficium illis a Karolo sublatum restituit. Nonnulli etiam, qui prius cum Karolo fuerant, eum deserentes ad Hludowicum venerunt.

Liutbertus Mogontinae sedis archiepiscopus cum quibusdam suffraganeis suis Coloniam profectus Willibertum presbyterum iussu Hludowici regis et totius cleri et populi electione etiam Karolo nolente in locum Guntharii ordinavit episcopum.

Zuentibald nepos Rastizi propriis utilitatibus consulens se Carlmanno una cum regno, quod tenebat, tradidit. Unde Rastiz vehementer iratus

Miközben mindenféle ezek megestek, Lajos királyt Regensburgban, Bajorföld városában marasztalta súlyos betegsége, olyannyira, hogy az orvosok lemondtak arról, hogy valaha is visszanyerheti egészségét. Ezért a király a kincstárában található összes aranyat és ezüstöt különféle monostorok között osztotta szét és a szegényeknek juttatta. Így érdemelte ki, hogy az égi doktor gyógyítsa meg, akinek magát és mindenét felajánlotta. Károly király pedig, miután tudomást szerzett testvére, Lajos betegségről, behatolt Lothár királyságába és saját belátása szerint járt el, megfosztotta köz- és magánbirtokaiktól mindazokat, akik a királyságból nem akartak hozzá eljönni. Gonoszok tanácsát megfogadva, parancsára Metz városában a város püspöke koronát helyezett a fejére, és Károly magát császárnak és *augustus*nak nevezte, minthogy két királyságot fog birtokolni.³⁶⁷

Lajos király fiai mindenféle sikerrel járva katonáik vesztesége nélkül, győzedelmesen tértek vissza. A csehek Karlmannat kérelték, hogy [nyújtsa] jobbát felénk, amit el is nyertek.³⁶⁸

870. Lajos király betegségéből felépülve február hónapban Boldogságos Mária megtisztulásának ünnepén (Gyertyaszentelő Boldogasszony, február 2.) királyságának frankfurti udvarházához érkezett, ahol Lothárnak már régóta reá várakozó előkelői közül sokakat hatalma alá fogadott, és visszaadta a Karlmann által elvett hűbértokaikat. Sokan azok közül is, akik korábban Károllyal voltak, őt elhagyva Lajoshoz jöttek.

Liutbert, Mainz érseke néhány megyéspüspökével Kölnbe utazva, Lajos király parancsára és az egész klérus és nép választása alapján Willibert papt³⁶⁹ Gunther helyére püspökké szentelték fel, Károly ellenkezésének dacára.

Szvatopluk (Zwentibold), Rasztiszláv unokaöccse saját érdekére hallgatva átadta magát az általa

³⁶⁷ II. Lothár sikertelen válása eredményeként legitim utód nélkül hunyt el, királyságát Kopasz Károly szerezte meg. A koronázásra, amelyet Hincmar aktív közreműködése mellett II. Lothár híve, a város püspöke, Adventius (855–875) celebrált, szeptember 9-én került sor, ugyabban a templomban, ahol korábban Jámbor Lajost visszahelyezték hatalmába, vö. az AB 869. évével. A császári cím hivatalos felvételéről szó sem volt, de élhetett olyan felfogás, hogy az a király, aki több országot bír, már császári címet használhat. Először ugyanis Orléans-ban kenték fel és koronázták meg Aquitánia királyává 848-ban, vö. Schlesinger, W.: Zur Erhebung Karls. Hincmar beszédére ld. az AB 869. évét.

³⁶⁸ A felek közötti megegyezés szimbolikus megerősítése, lezárása a középkorban (*dextram dare*), vö. Sevillai Isidor: *Etymologiarum sive originum libri*, XI. 1. 67: „*Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur*”, valamint ld. Schreiner, K.: Friedensstiftung, 82.

³⁶⁹ Willibert, kölni érsek (870–889), január 7-én szentelték fel. II. Kopasz Károly a helyébe Hilduint szerette volna érseknek megtenni, de sikertelenül. Guntherre ld. az AF 868. évét.

nepoti occulte ponit insidias et eum in convivio nihil mali suspicantem iugulare disponit; sed gratia Dei a periculo mortis liberatus est. Nam antequam illi, qui eum necaturi erant, domum intrarent, surrexit de loco convivii annuente sibi quodam eiusdem fraudis conscio et quasi cum falconibus lud[um exerc]ens praeparatas devitavit insidias. Rastiz autem videns nudatum consilium suum nepotem cum militibus quasi comprehensus, insequitur; sed iusto iudicio Dei captus est laqueo, quem tetendit: nam ab eodem nepote suo comprehenditur, ligatur et Karlmanno praesentatur; a quo sub militibus illum, ne laberetur, observantibus in Baioariam missus usque ad praesentiam regis servandus in ergastulum retruditur. Karlmannus vero regnum illius nullo resistente ingressus cunctas civitates et castella in deditionem accepit; et ordinato regno atque per suos disposito ditatusque gaza regia revertitur.

Rex autem Hludowicus dies letaniarum et pentecostes in villa Bisestat prope Wormatiam celebravit. Inde a Karolo ad colloquium invitatus mense Iunio ad occidentem profectus est; sed in itinere in quodam solario positus ruente aedificio et ipse pariter corruit gravem patiens membrorum collisionem. Tamen simulata sanitate cum Karolo colloquium habuit et diviso inter se Hlotharii regno, Aquisgrani reversus est; ibique per plures dies iacuit aegrotus.

Apud Mogontiacum per aliquot noctes aer totus rubore quasi sanguine perfusus enituit; alia etiam prodigia (hisdem diebus) visa sunt in caelo. Nam nubes quaedam ab aquilone quadam nocte ascendit, altera ab oriente et meridie e contra venit. Spicula ignea invicem sine intermissione mittentes; tandemque in summitate caeli coeuntes et se quasi exercitus in proelio confundentes non modicum timorem simul et admirationem cernentibus

birtokolt országgal együtt Karlmann-nak. Ezért Raszisztzláv felette mérges lett, és titkon csapdát állítva mit sem sejtő unokaöcsét lakomára hívta, hogy ott parancsára leszúrják, de az Isten kegyelméből megmenekült a halálos veszedelemtől. Ugyanis még mielőtt az őt meggyilkolni készülők a házba beléptek volna, a bűntény egyik részeseinek intésére – mintha csak solymászkodni támadt volna kedve – felkelt a lakomától, és [így] elkerülte az előre kitervelt csapdát. Raszisztzláv látván, hogy terve kitűdött, katonákkal a nyomában maradt, hogy öccsét elfogja, de Isten igaz ítélete alapján abba a csapdába esett, amit ő maga tervelt ki. Ugyanis unokaöccse fogta el, megkötözték és átadták Karlmann-nak, akitől katonai őrizettel, nehogy megszökjön, Bajorföldre küldték, bebörtönözték, hogy őrizetben maradjon, amíg a király elé nem kerül. Karlmann pedig minden ellenállás nélkül bevonult országába, városait és várait hatalma alá vette, elrendezve az ország ügyét, és irányításával az övéit bízva meg királyi kincsekkel meggazdagodva tért haza.

Lajos király pedig a keresztjáró napokat (május 1–3.) és a pünkösdsöt (május 14.) a Worms melletti Bürstadt udvarházában³⁷⁰ ünnepelte. Júniusban indult el onnan nyugatra, miután Károly tanácskozásra hívta. Útközben azonban egy [épület] galériáján helyezték el, s amikor az épület összeomlott, ő maga is lezuhant és végtagjai súlyosan zúzódtak.³⁷¹ Lajos megtartotta Károllyal a tanácskozást, színlelve, hogy egészséges, majd miután megosztották egymás között Lothár királyságát,³⁷² visszatért Aachenbe, ahol még több napon át betegen feküdt.³⁷³

Mainzban néhány éjjelen át az ég vörösen ragyogott, mintha csak vér áztatta volna. Más csodás jelek is láthatók voltak az égen,³⁷⁴ ugyanis az egyik éjjelen észak felől egy felhő jelent meg, ezzel szemben egy-egy másik keletről és délről. Szünet nélkül tűz-

³⁷⁰ Bürstadt királyi pfalz, a helységet 767-ban említik először. Kiépítettségében elmaradt a nevezetesebb pfalzoktól, ám a környező mezők tágas teret biztosítottak a nagy látogatottságú gyűlésekhez. Airlie, S.: Talking Heads.

³⁷¹ Vö. Regino 870. évével, aki a fagerendák korhadt állapotával, s a király nagyszámú kíséretével magyarázza a balesetet. Az eseményre a Bonn közeli Flamerheim udvarházban (pfalzban) került sor. A korabeli galériák építészeti és szimbolikus szerepére ld. Jong, M.: Charlemagne's Balcony.

³⁷² A meersseni (meerseni) szerződés augusztus 8-án született meg, vö. az AB 870. évével. Annak ellenére, hogy erről már 868-ban egyeztettek, Károly volt az, aki megpróbálta az egész területet magának megszerezni.

³⁷³ Regino szerint két hónapon át, vö. Regino 870. évével.

³⁷⁴ Ms 1. némileg eltérő szövegezést hoz az első mondatra. „*Nam nubes varii coloris per tres continuas noctes ab aquilone ascendebant, aliae ab oriente et meridie econtra veniebant.*” „*Három egymást követő éjszakán nyugatról különböző színű felhők jelentek meg, velük szembe mások keletről és délről.*”

ingerebant; omnes tamen rogabant in bonum monstra converti. Ipsa quoque civitas terrae motu bis numero concussa est; nonnulli etiam in pago Wormacense messem colligentes, propter solis calorem solito graviorem extincti referuntur; plurimi quoque in Rheno flumine suffocati perierunt. Sed et mulier quaedam in festivitate sancti Laurentii ceteris ad aecclesiam properantibus panes coxit venales; quae a vicinis suis admonita, ut tantae diei honorem tribueret [et aecclesiam peteret], noluit omittere, quin opus coeptum quaestus causa expleret. Sed cum reverentiae sanctorum praeposuisset lucrum terrenum et ex eadem massa farinae, de qua prius nitidos fecerat panes, postea formatos misisset in fornacem, subito eosdem atramento repperit nigriores. Igitur confusa foras cucurrit et peccatum, quod commisit in transgressione tantae sollemnitatis, et damnum, quod de interitu panum perpessa est, palam omnibus, qui aderant, indicavit. Boum quoque pestilentia in nonnullis Franciae locis inmanissime grassando multis inreperabile intulit damnum.

Habita est autem et synodus in civitate Colonia iussu Hludowici regis VI. die Kalendarum Octobrium, praesidentibus metropolitanis episcopis provinciarum Liutberto Mogontiensium, Bertulfo Trevirorum, Williberto Agrippinensium cum ceteris Saxoniae episcopis. Ubi cum plurima ad (aecclesiasticam) utilitatem [ecclesiasticam] pertinentia ventilassent, etiam domum sancti Petri eatenus minime consecratam dedicaverunt. Feruntur etiam in eadem nocte, quando basilica inane erat consecranda, voces malignorum spirituum audiri inter se loquentium et valde dolentium, se ab obsessis diutissime sedibus expelli debere.

Morante autem Hludowico rege in Aquense palatio venerunt ad eum legati Hludowici imperatoris de Italia simulque Adriani papae, quos ille suscipiens absolvit. Et post paululum inde

csóvákat lövelltek, a látóhatár tetőpontján találkoztak egymással, mintha csak ütközetbe vonuló seregek lennének. Azokban, akik látták, nem kis félelmet, de egyúttal csodálatot is keltettek, mindnyájan azért fohászokdtek, hogy a csodajelek jót jelentsenek. Magát a várost két földmozgás rázta meg; néhányan, akik a wormszi kerületben³⁷⁵ a betakarítást végezték, meghaltak a napnak a szokásosnál nagyobb melege miatt; sokan a Rajna folyóba fulladva vesztették életüket. Egy bizonyos asszony pedig Szent Lőrinc ünnepén (augusztus 10.), miközben a többiek a templomba siettek, eladnivaló kenyeret sütött. A szomszédok figyelmeztették, hogy adja meg a tiszteletet egy ekkorra ünnepnapnak és menjen a templomba, de ő nem hagyott fel ezzel, sőt a haszon reményében a megkezdett munkát be akarta fejezni. Mivel azonban a szentek tiszteleténél előbbre helyezte a földi hasznot, ugyanabból a lisztmennyiségből, amelyből korábban finom kenyeret készített, miután azokat meggyúrva a kemencébe tolta, azok hirtelen a tintánál is feketébbekké váltak. Ettől megzavarodva kiszaladt, és minden jelenlevőnek őszintén beszámolt arról, hogy az ünnepnap hanyagolásával bünt követett el és hogy a kenyerek tönkremenésével mekkora kár érte. A Frankföld egyes részen kegyetlenül pusztító marhavész sokaknak soha meg nem térülő kárt okozott.

Köln városában Lajos király parancsára szeptember 27-én zsinatot tartottak az egyháztartományok érsekeinek, Liutbert mainzi, Bertulf trieri,³⁷⁶ Willibert kölni érsek elnökletével, valamint további száz püspökökkel. Ott sok az egyház javát szolgáló ügyet megtárgyalva felszentelték az addig még felszentetlen Szent Péter templomát.³⁷⁷ Mondják, hogy azon az éjszakán, mielőtt reggel a bazilikát felszentelték volna, hallani lehetett, amint a gonosz lelkek egymás között beszélnek: mennyire bánják, hogy az általuk oly hosszan birtokolt otthonaikból kiűzik őket.³⁷⁸

Amikor Lajos király az aacheni palotában időzött,³⁷⁹ odajöttek hozzá Itáliából Lajos császár kö-

³⁷⁵ Azaz Wormsgauban.

³⁷⁶ Bertulf, érsek (869–883), 882-ben kitünteti magát a normannok elleni harcokban.

³⁷⁷ A templom pusztulására vö. az AF 857. évével. Ekkor az úgynevezett Hildebold-templom égett le, ami Hildebold 818. évi halálát követően épülhetett meg. Meglehet, az újrászenteléshez az érsek kiközösítése is alkalmat szolgáltatott, amennyiben a liturgikus tevékenységével nem hagyott fel.

³⁷⁸ Ms 2-ből a mondat hiányzik.

³⁷⁹ Október 17-én még ott tartózkodott, november 1-jén már Frankfurtban volt.

transiens circa Kalendas Novembris in Baioariam profectus est; ibique cum suis colloquium habens Rastizen gravi catena ligatum sibi praesentari iussit eumque Francorum iudicio et Baioariorum necnon Sclavorum, qui de diversis provinciis regi munera deferentes aderant, morte damnatum luminibus tantum oculorum privari praecepit.

871. DOCCLXXI. Hludowicus et Karolus Hludowici regis filii dure accipientes, quod quendam partem regni Francorum, quam rex illis sub testamento post obitum suum habendum delegaverat, ab eis auferri et Karlmanno fratri illorum tradi fama volitante audierunt, congregata multitudine non modica Spirensis pagum occupant contra regem rebellare disponentes. Quod cum rex comperisset, de Baioaria profectus venit ad Franconofurt in Kalendis Februarii missisque nuntiis animos filiorum suorum sibi reconciliari nititur. Sed cum reciproci nuntii diu laborantes rem ad effectum perducere non potuissent, tandem conducto placito (et ad mensam Maium usque dilato) atque pace ex utraque parte iuramento firmata rex quidem in Baioariam se recepit, filii vero illius in loca sibi delegata profecti sunt.

Zuentibald nepos Rastizi apud Karlmannum infidelitatis crimine insimulatus in custodiam missus est. Sclavi autem Marahenses ducem suum perisse putantes quendam presbyterum eius(dem) ducis propinquum nomine Sclagamarum sibi in principem constituunt, ei minantes interitum, ni ducatum super eos susciperet. Qui eisdem necessitate coactus assensum praebens contra Engilscalcum et Willihelmum duces Karlmanni proelia movere et eos ex obsessis civitatibus expellere nititur. Illi vero adversus hostem pari intentione dimicantes et nonnullos de exercitu eius prosternentes eum fugere compulerunt.

Rex Hludowicus mense Maio iuxta conductum placitum venit ad villam Tribure; ibique filiorum suorum animos propter (excaecationem) [obcaecationem] cuiusdam Saxonis ad iracundiam provocavit, ita ut ad eius colloquium nolent venire; erat enim is, qui excaecatus fuerat, Heimrichi comitis vassallus. Rex autem filios inde transeuntes in villa

vetei, Adorján pápáéval együtt,³⁸⁰ akiket fogadott és elbocsátott. Rövidesen innen elindulván november eleje körül Bajorföldre utazott. Itt tanácskozást tartott az övéivel, Rasztiszlávot súlyos láncra verve vezettette maga elé, akit a frankok, bajorok valamint a szlávok ítélete alapján halálra ítélték, de [Lajos] parancsára csak a szeme világától fosztottak meg.

871. Lajos és Károly, Lajos király fiai nagyon nehezményezték, hogy – amint szóbeszéd útján meghallották – a frankok királyságának egy részét, amely a király végrendelete szerint halála után az ő tulajdonuk lett volna, a király tőlük elveszi és a testvérüknek, Karlmann-nak adja át. Miután nem kis sereget egybegyűjtve elfoglalták a speyeri kerületet³⁸¹, a király elleni lázadást mérlegelték.³⁸² Amint a király ezt megtudta, útnak indult Bajorföldről, és február elsején Frankfurtba érkezve arra törekedett, hogy fiait követek küldésével megbékítse. Bár a kölcsönösen küldött követek hosszasan fáradoztak, eredményt nem tudtak elérni. Végül megállapodva egy gyűlés [időpontjában],³⁸³ a békét mindkét részről esküvel megerősítve a király Bajorföldre vonult vissza, fiai pedig a nekik kijelölt helységekbe mentek.

Szvatoplukot (Zwentiboldot), Rasztiszláv unokaöccsét Karlmann-nál hűtlenség vétkével vádolták meg és fogságba vetették. A morva szlávok, mivel úgy vélték, hogy *duxuk* meghalt, a *dux* egy rokonát, név szerint egy Sclagamar nevű papot választották *dux*-szá, halállal fenyegetve meg, ha nem vállalja el. Az a kényszernek engedve beelegetett, és Karlmann *duxai*, Engilschalk és Willihalm ellen harcot kezdett, és igyekezett kiűzni őket az általuk elfoglalt városokból. Ezek pedig az ellenséggel szemben hasonló elszántsággal vették fel a harcot, seregéből sokakat megöltek, őt magát menekülésre kényszerítették.

Lajos király május hónapban eljött a triburi udvarházba a megállapodás szerinti találkozóra, itt azonban egy szász megvakításával fiait úgy megharagította, hogy azok a tanácskozásra nem akartak eljönni. A megvakított ugyanis Henrik gróf egy vazallusa volt. A király követte távozó fiait Gernsheim udvar-

³⁸⁰ Lotaringia ügyében II. Lajost támogatta a pápa, valamint jóváhagyta Willibert érseki felszentelését. MGH Epp. 6. 730–732., vö. az AB 870. évével. Adorján pápát Aachenben további római papokkal együtt Wibod (Guibod) páрмаi püspök képviselte.

³⁸¹ Azaz Speyergaut.

³⁸² Reuter ebben Emma királyné szerepét valószínűsíti, vö. az AB 871. évével.

³⁸³ Ms I. hozzászólás: „elhalasztották május hónap elsejéig”.

Gerinesheim prosecutus vix ad suum invitavit colloquium et blandis sermonibus et beneficiorum pollicitationibus aliquo modo mitigavit, deinde mense Iunio ad occidentem profectus loca ad se pertinentia peragravit.

Interea Zuentibald, cum nullus crimina, quae ei obiecta fuerant, probare potuisset, a Karlmanno dimissus et muneribus regiis honoratus in regnum suum rediit, ducens secum Karlmanni exercitum quasi Sclagamarum expugnaturus; sic enim per dolum Karlmanno promiserat, si ei ad patriam reditus concederetur. Sed sicut solet incautos et de se praesumentes sequi ignominia, sic illi contigit exercitui; nam Zuentibald ceteris castrametantibus urbem antiquam Rastizi ingressus est statimque Sclavisco more fidem mentitus et iuramenti sui oblitus non ad expugnandum Sclagamarum, sed ad ulciscendam contumeliam a Karlmanno sibi illatam vires studiumque convertit. Denique Baioarios nihil mali suspicantes et minus se observantes cum magno exercitu in castris aggressus est et multos ex eis vivos comprehendit ceteris pene omnibus occisis, exceptis his, qui se prius prudenter de castris subtraxerant; omnisque Noricorum laetitia de multis retro victoriis conversa est in luctum et lamentationem. Quibus auditis Karlmannus de exercitu sui interitu nimium consternatus est et necessitate compulsus omnes obsides, qui in suo regno erant, iussit colligi et Zuentibaldo reddi; vixque unum virum nomine Ratbodone inde seminecem recepit.

Mense Augusto Hludowicus rex cum Karolo fratre suo colloquium habuit prope Masam fluvium; sed nec ibi filios suos secum pacificare potuit; noluerunt enim ad eius colloquium venire propter dilationem beneficiorum, quae eis promissa fuerant. Cum autem falsus rumor exisset Hludowicum Italiae imperatorem ab Adalgiso duce Beneventano insidiosae peremptum fuisse et rex tristis de Aquense palatio in orientales partes regni sui rediret, ilico filii eius obviam ei venientes et quibusdam beneficiis

házába,³⁸⁴ és épp hogy csak rá tudta bírni őket egy tanácskozásra, miközben részben hízelgő szavakkal, részben birtokok ígéretével valamiképpen mérsékelte [haragjukat]. Végül június hónapban nyugatra utazott az uralma alá tartozó helyek érintésével.³⁸⁵

Közben Szvatoplukot (Zwentiboldot) – mivel a vád tárgyát képező egyetlen büntettet sem sikerült rábizonyítani – Karlmann elbocsátotta, és az királyi ajándékokkal megtisztelve tért vissza országába. Szvatopluk (Zwentibold) Karlmann egyik seregének élén vonult el – mintha csak Sclagamart akarná kiűzi. Ugyanis Karlmann-nak erre tett alattomos ígéretet, ha megengedi neki, hogy hazájába visszatérjen. De amint az lenni szokott, a megalázás a könnyelműeket és az öntelteket éri utol, így járt ez a sereg is. Ugyanis Szvatopluk (Zwentibold), miután a többiek letáboroztak, bement Raszisztzláv régi városába,³⁸⁶ és hűségét szláv módra rögvest megszegve és esküjéről megfélelkezve, minden erejét és igyekezetét nem Sclagamar kiűzésére, hanem Karlmanntól elszenvedett sérelme megbosszulására összpontosította. Végül a gyanútlan és önfelelt bajorokra a saját táborukban támadt nagy sereggel, és sokakat közülük élve ejtettek fogságba, a többiket szinte mind megölték, kivéve azokat, akik előrelátóan időben elhagyták a tábort. A noricumiak³⁸⁷ legutóbbi győzelmeik feletti nagy öröme sírásba és jajveszékélésbe fordult.³⁸⁸ Miután Karlmann értesült a sereg pusztulásáról, az nagyon megrázta, és a szükségnek engedve a királyságában található minden túszt parancsára egybegyűjtöttek és Szvatopluknak (Zwentiboldnak) átadni rendelték, bár csak az egyetlen félholt Radbodot kapták vissza.³⁸⁹

Augusztus hónapban Lajos király testvérével, Károllyal tanácskozást tartott a Maas folyó mellett,³⁹⁰ de a fiait most sem tudta megbékíteni, akik most az adománybirtokok nekik megígért viszsza szolgáltatásának késedelme miatt nem akartak elmenni a tanácskozásra. Amikor azonban hamis szóbeszéd támadt arról, hogy Lajos itáliai császárt

³⁸⁴ Rajna menti királyi pfalz, első említése 852-ből származik. A vazallus megvakítása politikai üzenet lehetett a fiúk számára. Airlie, S.: Talking Heads, 41. A megvakítás politikai szerepére ld. Bühner-Thierry, G.: Punishment of Blinding.

³⁸⁵ A körutazás jelzi, hogy a lázadás következtében hatalma megrendült, amit személyes jelenlétével próbált helyreállítani.

³⁸⁶ Staré Mesto, vö. az AF 869. évével.

³⁸⁷ Az antik terminológiából kölcsönzött megnevezést a bajor területekre értették, vö. Klebel, E.: Noricum.

³⁸⁸ Vö. Tób 2,6 („*Dies festi vestri convertentur in lamentationem et luctum*”).

³⁸⁹ Itt vesztette életét II. Willihalm és I. Engilschalk.

³⁹⁰ A gyűlésre Maastrichtben került sor, vö. az AB 871. évével.

ab eo acceptis sine ulla difficultate (ei) [regi] reconciliantur.

Rex vero mense Octobrio cum suis colloquium habuit in Franconofurt; inde in Baioariam profectus contra Behemos inruptionem in regnum suum molientes tutores partium suarum misit, Arnun videlicet episcopum et Ruodolfum comitem aliosque cum eis. Adversarii autem quendam locum vallo (fortissimo) [firmissimo] circumdederunt, iter angustum in ipso aditu facientes, ad insidias scilicet illorum, qui terminos observabant, ut, si forte aliquis ex illis illuc veniret, in ipso angusto itinere nusquam declinare valens occideretur. Interea Sclavi Marahenses nuptias faciunt, ducentes cuiusdam ducis filiam de Behemis; quod cum supradicti viri, id est Arn et [alii], qui cum eo erant, comperissent, ilico armati adversarios sequebantur. Illi autem fugientes ad vallum memoratum ignari venerunt; ibique propter (angustiam) loci [angustiam] equis et armis derelictis vix nudi evaserunt. Nostrates vero supervenientes DCXLIII equos cum frenis et sellis atque eiusdem numeri scuta, quae fugientes dimiserant, invenerunt; et haec nullo resistente tollentes ad castra laeti reversi sunt.

872. DCCCLXXII. Mense Ianuario circa epiphaniam Basilii Gregorum inperatoris legati cum muneribus et epistolis ad Hludowicum regem Radesbonam venerunt atque ei inter caetera xenia cristallum mirae magnitudinis auro gemmisque praeciosis ornatum, cum parte non modica salutiferae crucis obtulerunt; qui honorifice suscepti et congrua responsione accepta redierunt in sua.

Rex vero mediante quadragesima apud villam Forahheim generali conventu habito filios suos

csalárdul meggyilkolta Adalgis³⁹¹ beneventói herceg, a király szomorúságában³⁹² aacheni palotájából királyságának nyugati részébe ment, ahol a fiai tüstént elébe mentek, és adománybirtokokat nyerve tőle minden nehézség nélkül megbékéltek vele.

A király pedig október hónapban az övéivel tanácskozást tartott Frankfurtban, ahonnan Bajorföldre ment, és felügyelőket – tudniillik Arn püspököt³⁹³ és Rudolf grófot³⁹⁴ – küldte azokra a részekre, ahova a csehek betörni készültek, és velük többeket. Az ellenség azonban egy bizonyos helyet erős sánccal vett körül, és egy keskeny átjárót alakítottak ki, csapdaként azok számára, akik a határokat vigyázták. Ha véletlenül közülük valaki oda menne, ebből a szűk átjáróból nincs menekvés, csak a halál. Közben a morva szlávok esküvőt rendeztek, cseh földről hozva el egy bizonyos *dux* leányát,³⁹⁵ ami az említett férfiúknak tudomására jutott. Arn és a többiek, akik vele voltak, tüstént fegyveresen ellenfeleik nyomába eredtek. Azok pedig anélkül, hogy tudtak volna róla, az említett sáncfal felé menekültek, de a szűk hely miatt csak pusztá életüket tudták megmenteni, lovaikat és fegyvereiket hátra hagyták. Az odaérkező mieink 644 kantáros és felnyergelt lovat és azonos számú pajzsot találtak, amit a menekülők hagytak hátra. Ezeket minden ellenállás nélkül megszerezték, és örvendezve tértek vissza táborukba.

872. Január hónapban vízkereszt tájt a görögök császáranak, Baszileosznak³⁹⁶ követei ajándékokkal és levelekkel Lajos királyhoz Regensburgba értek, s sok más ajándék között egy arannyal és drágakövekkel díszített, hatalmas méretű kristályt, az üdvhozó kereszt nem kis töredékét hozták magukkal.³⁹⁷ Tisztelettel fogadták őket, és illő választ kapva hazatértek.

A király pedig a nagybőjt közepén Forchheim udvarházánál általános gyűlést tartott, a királyság felosztása miatt egymás között viszálykodó fiait

³⁹¹ Adalgis (Adelchis) herceg (854–878). Miután II. Itáliai Lajos császár, I. Lothár fia 866-ban legyőzte a szaracénokat délen, 871-ben Barit is meghódította. A beneventói herceg azonban hatalmát féltve fogságba ejtette a császárt feleségével együtt, amiről a korabeli *Rythmus de captivitate Ludovici imperatoris* is megemlékezik. Az újabb szaracén támadás hírére egy hónap elteltével engedti szabadon, esküjét véve, hogy sosem tér vissza Beneventóba.

³⁹² Az AB szerint ugyanakkor Kövér Károlyt menesztette a Jurán túli területekre, hogy biztosítsa az ottani előkelők hűségét.

³⁹³ Arn püspökre ld. az AF 855. évét.

³⁹⁴ I. Ernest utóda a Nordgau élén 861-től.

³⁹⁵ Hosszú utazás volt (kb. 350 km), amit nem lehetett észrevétlenül megtenni. Felteszik, hogy Szvatopluknak hoztak volna menyasszonyt, ami azonban bizonyíthatatlan. Štefan, I.: Great Moravia, 155–156.

³⁹⁶ I. Baszileosz, bizánci császár (867–886).

³⁹⁷ Az ereklyék küldésének bizánci diplomáciai gyakorlatára ld. Klein, H. A.: Eastern Objects.

de regni partitione inter se dissidentes pacificavit et, quam quisque partem post obitum suum tueri deberet, liquido designavit. Ibi(que) [etiam] Hludowicus et Karolus filii eius in conspectu totius exercitus fidem se illi servaturos esse [omni tempore vitae illorum], iuramento firmaverunt. Inde rex in Baioariam reversus pascha celebravit.

Mense autem Maio misit Thuringios et Saxones contra Sclavos Marahenses, qui, quoniam regem secum non habebant et inter se concordēs esse nolebant, idcirco (terga verterunt) hostibus [terga verterunt] et plurimis suorū amissis turpiter redierunt; ita ut quidam comites in illa expeditione fugientes a mulierculis illius regionis verberati et de equis in terram fustibus deieci referantur. Iterum quidam de Francia mittuntur Karlmanno in auxilium contra Sclavos supradictos; alii destinantur contra Behemos. Qui [Dei adiutorio freti] duces quinque (his nominibus) [quorum ista sunt nomina]: Zuentislan, Witislan, Heriman, Spoitimar, Moyslan, (Goriwei,) cum (magna) [maxima] multitudine sibi rebellare nitentes (Dei auxilio freti) in fugam verterunt et alios quidem occiderunt, alios vero (vulneraverunt. Quidam etiam) in fluvio Fuldaha submerserunt; qui autem evadere potuerunt, in (civitatibus) defecerunt. Deinde parte non modica illius provinciae depopulata incolumes reversi sunt. In hac expeditione Liutbertus archiepiscopus primatum tenuit. Hi vero, qui Karlmanno missi sunt in auxilium, id est Arn episcopus et Sigihartus abbas Fuldensis monasterii, quamvis fortiter hostes premendo pugnassent, plurimis tamen suorū amissis cum magna difficultate regressi sunt. Sed dum Karlmannus caedes et incendia in Marahensibus exercuisset, Zuentibald misso dam exercitu copioso Baioarios, qui ad tuendas naves in litore Histri fluminis relictī fuerant, occupavit et alios occidit,

megbékítette, és világosan kijelölte, hogy halála után kinek melyik részt kell megvédelmeznie. Itt Lajos és Károly az egész hadsereg színe előtt esküvel erősítette meg, hogy egész életük során megőrzik hűségüket a király iránt.³⁹⁸ Innen a király visszatért Bajorföldre, és ott ünnepelte a húsvétot (március 30.).

Május hónapban a morva szlávok ellen tüningeket és szászokat küldött, akik azonban királyuk távollétében nem akartak egymás között megegyezni. Így ellenfelek megfutamították őket, és az övéik közül sokakat elvesztve szégyenletesen vonultak vissza. Azt is mondják, hogy néhány, a hadjárat során menekülő grófnak a vidék asszonykái látták el a baját, lovaikról fűtyköseikkel a földre vetve őket. Továbbá egyeseket Frankföldről Karlmann megsegítésére küldtek az említett szlávok ellen, másokat a csehek ellen irányítottak, akik az isteni segítségben bízva öt lázadni készülő vezérüket nagyszámú híveikkel együtt megfutamították, név szerint Zwentislant, Witzla(n)t,³⁹⁹ Herimant, Spoitimart, Moyslant,⁴⁰⁰ másokat megölték. Voltak, akik a Moldva (Vltava) folyóba merültek el,⁴⁰¹ akiknek azonban sikerült elmenekülni, az erősségeikbe⁴⁰² vonultak vissza. Miután a tartomány nem kis részét elnéptelenítették, épségben tértek vissza. Ebben a hadjáratban Liutbert érseké volt a vezető szerep. Azok, akiket Karlmannnak segítségül küldtek, a következők: Arn püspök, Sigihard, a fuldai monostor apátja.⁴⁰³ [Noha] bátran harcoltak az ellenség visszaszorításában, az övéik közül mégis sokan meghaltak, a többiek [pedig] csak nagy nehézségek árán tértek haza. De miközben Karlmann Moráviában halált osztott és gyűjtogatott, Szvatopluk (Zwentibold) titkon egy népes sereget küldve, a Duna folyó partján⁴⁰⁴ a hajók őrzésére hát[ra]hagyott bajorokat támadta meg; egyeseket legyilkoltak, másokat a folyóba öltek, megint másokat

³⁹⁸ Itt derül ki, hogy a gyűlések a hadra kötelezettek szemléjének funkcióját is betöltötték.

³⁹⁹ Talán azonos Vítészslavval, Libice urával, vö. az AF 895. évével.

⁴⁰⁰ Ms 1. még megemlíti hatodikként egy bizonyos Goriweit, aki talán I. Bořivoj cseh fejedelemmel azonosítható.

⁴⁰¹ Ms 1. némiképpen változtat a szövegezésen: „egyeseket megölték, másokat megsebesítettek; voltak akik a Moldva folyóban merültek el”.

⁴⁰² Több jelentésű szó, a *civitas* közigazgatási egységet, erősséget egyaránt jelenthet.

⁴⁰³ Sigihard, apát (868–891).

⁴⁰⁴ A Duna *Hister* neve Sevillai Izidortól eredhet (*Etymologiarum sive originum libri*, XIII. 21. 28.), vö. Staab, F.: *Klassische Bildung*, 659. és az AF 884. és 889. éveit.

alios necavit in flumine, alios vero (captivos) [duxit captivos]; nullusque inde nisi Embricho Radesbonae civitatis episcopus cum paucis evasit.

Omne tempus aestivum grandinibus variisque tempestatibus pernoxium extitit; nam grando plurima loca frugibus devastavit; (horrida) [horrenda] etiam tonitrua et fulmina pene cotidie mortalibus interitum minabantur, quorum ictibus praevalidis homines et iumenta in diversis locis exanimata et in cinerem redacta narrantur. Domus quoque sancti Petri apud Wormatiam igne caelesti consumpta est et muri penitus eversi. Sed et terrae motus III. Non. Decembris hora prima Mogontiam concussit civitatem. Rex autem disposita Baiouariorum regione ad Franconofurt mense Decembri venit ibique natalem Domini celebravit.

873. DCCCLXXIII. Mense vero Ianuario cum suis undique convenientibus de statu regni sui et utilitate in loco supradicto placitum habere disposuit; ibique Domino faciente eius bonitas magnifice demonstrata est et quorundam malitia illi insidiantium denudata. Nam cum VII. Kal. Februar. curiam introisset, in praesentia illius et optimatum suorum, episcoporum videlicet atque comitum, malignus spiritus Karolum filium eius minimum invasit et graviter vexavit, ita ut a sex viris fortissimis vix teneri potuisset; et quidem satis iuste. Qui enim regem a Deo electum et ordinatum decipere voluit, deceptus est, qui patri suo insidiosae laqueos tendere consiliatus est, ipse in laqueos incidit diaboli, quatenus ex ipsa vexatione diabolica disceret *non esse consilium contra Deum*. Rex autem et omnes, qui cum illo erant, vehementer contristati lacrimas fuderunt. Cumque duceretur ad aecclesiam, ut episcopi pro eius sanitate Domino supplicarent, nunc exili nunc grandi voce clamitans morsum se tenentibus aperto ore minabatur. Conversus itaque rex ad aequivocum suum ait: „Videsne, o fili, cuius dominio vos mancipatis, tu et frater tuus, quando contra me aliquid sinistrum machinari cogitatis? Modo intellegere poteris, si

pedig foglyul ejtettek. Embricho, Regensburg városa püspökének⁴⁰⁵ kivételével senki sem menekült meg.

A jégesők és viharok az egész nyár folyamán súlyos károkat okoztak, ugyanis a jég sok helyen elpusztította a termést, félelmetes égzengések és villámok szinte naponta veszélyeztették az emberi életet, és amint mondják, a nagy erejű villámcsapások az embereket és barmokat sokfelé megölték és hamuvá változtatták. Wormsban Szent Péter dómját is égi tűz hamvasztotta el és egészen az alapfalakig elpusztította.⁴⁰⁶ December 3-án, az első órában Mainz városát is földrengés rázta meg.

A király pedig, miután elrendezte a bajorok tartományának [az ügyeit],⁴⁰⁷ december hónapban Frankfurtba jött, és itt ünnepelte meg az Úr születését.

873. Január hónapban a király elhatározta, hogy mindenfelől érkező övéivel a megnevezett helyen gyűlést tart királysága helyzetéről és boldogulásáról. Itt az Úr közreműködésével a király jósága jelesül nyilvánult meg, az ellene lázadók gonoszsága pedig lelepleződött. Ugyanis, miután január 26-án belépett a *curiába*,⁴⁰⁸ előkelői, vagyis püspökei és grófjai jelenlétében legkisebb fiát, Károlyt megszállta a gonosz lélek, és oly súlyosan meggyötörte, hogy hat nagy erejű ember is alig bírta lefogni. És nagyon is jó okkal, ugyanis az lepleződött le, aki az Istentől kiválasztott és általa rendelt királyt akarta megteveszteni; az, aki apjának ármányos módon csapdát akart állítani, most maga esett az ördög csapdájába. Ebből az ördögi gyötreléből aztán megtanulhatta, hogy *Isten ellen nem lehet tervezni*.⁴⁰⁹ A király és a vele tartózkodók mindnyájan nagyon elszomorodtak és könnyekben törtek ki. Mikor pedig Károlyt átvitték a templomba, hogy gyógyulásáért a püspökök Istenhez fohászkodjanak, hol halkán, hol nagyhangon kiáltozott és azokat, akik lefogták, nyitott szájjal fenyegette, mintha meg akarná harapni őket. Így hát a király odafordult azonos nevű fiához⁴¹⁰ és így szólt: „Most már látod, ó fiam, kinek a hatalmára bíztad magad, amikor te és testvéred az ellenem való gátságon törtétek a fejeteget. Most megértheted,

⁴⁰⁵ Embricho, püspök 864–891 között.

⁴⁰⁶ Nemrégén Sámuel püspök újította meg, vö. az AX 872. évével.

⁴⁰⁷ Erre ld. az AF 871. évet.

⁴⁰⁸ Palota, ülésterem, talán az *aula regiával* (trónterem) azonos jelentésű.

⁴⁰⁹ Péld 21,30 („*non est consilium contra Deum*”).

⁴¹⁰ Ifjabb Lajos.

antea noluisti, quod iuxta veritatis sententiam nihil opertum est, quod non reveletur. Confitere ergo peccata tua et age poenitentiam et Deum humiliter postula, ut tibi relaxentur. Ego etiam, quantum in me est, tibi indulgentiam tribuo”. Idem vero Karolus post sedatam infestationem diaboli viva voce multis audientibus retulit se totiens adversae potestati traditum, quotiens contra regem conspirationem inisset.

Karolus Galliae tyrannus paterna miseratione deposita Karlmannum filium suum in diaconatus officio positum excaecare praecepit.

Exactis autem diebus quadragesimae et ebdomada paschali finita rex de Franconofurt transiens in villa Bisestat prope Wormatiam placitum habuit filiosque suos, Hludowicum videlicet et Karolum, ad audiendum singulorum causas constituit; et quicquid illi per se terminare non possent, patris iudicio reservarent. Unde accidit, ut undique venientium querimoniis legitime terminatis unusquisque cum gaudio rediret in sua. Venerunt quoque illuc Sigifridi Danorum regis legati pacis faciendae gratia in terminis inter illos et Saxones positos et ut negotiatores utriusque regni invicem transeuntes et mercimonia deferentes emerent et venderent pacifice; quae omnia rex ex sua parte rata fore promisit. Quidam etiam (Alamannus) [de Alamannia] nomine Berehtrammus, qui superiore anno in Marahensibus Sclavis fuerat comprehensus, a Zuentibaldo dimissus venit ad regem et legationem sibi ab eodem duce iniunctam retulit, sicut prius iuramento constrictus se facturum esse pollicitus est.

ha korábban nem is akartad, hogy az Igazság szavai szerint *nincs olyan rejtett dolog, amely le ne lepleződnék*.⁴¹¹ Valljad meg tehát bűneidet és vezekeljél, alázattal kérjed, hogy feloldozást nyerjél! Én pedig, amennyire tőlem telik, megbocsátok neked.”⁴¹² Károly pedig, miután az ördög támadása abbamaradt, hangos szóval sokak füle hallatára elmondta, hogy annyiszor került az Ellenség erejének a hatalmába, ahányszor a király ellen összeesküvésbe fogott.

Atyai könyörületét félretéve Gallia zsarnoka, Károly parancsot adott, és megvakíttatta fiát, a diakónussá szentelt Carlomant.⁴¹³

Miután elteltek a nagybőjt napjai és a húsvét hetét (április 25.) is bevégezte a király, Frankfurtból átment a Worms melletti Bürstadt udvarházába, ahol gyűlést tartott, és úgy rendelkezett, hogy fiai, vagyis Lajos és Károly hallgassák meg kinek-kinek a jogügyletét, és amit ők maguk nem tudnának befejezni, tegyék félre az atyai ítékezés számára. Így esett meg, hogy a mindenfelől odaérkezők jog szerint el tudván intézni panaszukat, örömmel térhettek haza. Eljöttek oda a dánok királyának, Sigifrednek⁴¹⁴ a követei, hogy a köztük és a szászok közötti határon békét teremtsenek, és hogy mindkét királyság kereskedői kölcsönösen békésen tudjanak azon átmenni, árujukat magukkal víve árusítani és vásárolni. A király a maga részéről megígérte, hogy mindezt be fogja tartani. Alemanniából egy bizonyos Bertram jött a királyhoz, akit az elmúlt évben a morva szlávok ejtettek fogságba, de Szvatopluk (Zwentibold) elengedte, és most előadta a *dux* által rábízott követséget, miként korábban eskü kötelékével ígérte meg, hogy meg fogja tenni.⁴¹⁵

⁴¹¹ Mt 10,26, de szó szerint Lk 12,2 és vö. az AF 858. évével, ahol ugyannerre a bibliai helyre történik utalás.

⁴¹² Az eseményekről a szakirodalom alapvetően három értelmezést ad. Korábban arra gondoltak, hogy Károly ténylegesen beteg volt, s a Karolingok – egyébként nem bizonyított – örökletes epilepsziája sújtotta. Janet Nelson a keresztény értékek követéséből fakadó lelki válságot tételezett fel Károlynál, míg MacLean alapvetően rendhagyó rituáléként értelmezte. Az AX és az AB 873. évének szövege szerint Károly szándéka szerint nyilvános bünbánatot tartott, amit azonban eltérő módon értelmeztek a források, így az AF szövege is, vö. MacLean, S.: *Ritual*, 100.; Sosnowski, X.: *Prince*. Az AB szövegéből azt is megtudjuk, hogy a gonosz lélek az ördög által adott ostyával jutott be Károly testébe. A színjáték sikeres volt, három hónap múlva Károly már az apjával együttműködve jelenik meg a politikai életben.

⁴¹³ Kopasz Károly legfiatalabb, egyházi pályára szánt fia. 860-ban szentelték diakónussá és rögtön megkapta a soissons-i Saint-Médard apátságot, s később még további apátságokat. Testvérei halálát követően Hebegő Lajos után az öröklésben a második helyre lépett, ami felébresztette politikai ambícióit. A hatalmi harcban alul maradt, 870-ben először Senlis-ben való fogságra ítélik, majd újabb elítélése és megvakítása után menekül Német Lajos udvarába, s ott is hal meg. A Carloman-féle lázadással hozza kapcsolatba Nelson a 873. januári törvényhozást Quierzyben, amely egyszerre irányult az ördög biztatására köztük lévő gonosztevők és a halálbüntetést érdemlő boszorkányok ellen, vö. Nelson, J. L.: *Two Princes*.

⁴¹⁴ Sigifred, a forrásokból alig ismert dán király.

⁴¹⁵ Vö. az AB 873. évével.

Inde rex circa Kalendas Maii Mogontiacum veniens per alveum Rheni fluminis navigio vectus Aquense palatium petiit; ibique cum suis secretum habuit colloquium et Rorichum per obsides ad se venientem in suum suscepit dominium.

Deinde mense Augusto cum apud urbem Mediomatricorum generalem conventum habuisset, Halbdeni frater Sigifridi regis etiam suos ad eum nuntios misit eadem postulans, quae frater suos postulaverat; videlicet ut rex legatos suos ad fluvium nomine (Agadoram) [Egidoram], qui illos et Saxones dirimit, mitteret et illi eisdem occurrentes pacem ex utraque parte omni tempore stabilem confirmarent. Optulerunt quoque idem nuntii gladium regi pro munere aureum habentem capulum, obnixè flagitantes, ut rex dominos suos, supradictos scilicet reges, in loco filiorum habere dignaretur, et illi eum quasi patrem venerari vellent cunctis diebus vitae suae. Iurabant etiam iuxta ritum gentis suae per arma sua, quod nullus deinceps de regno dominorum suorum regnum regis inquietare aut alicui in illo laesionem inferre deberet; quae omnia rex gratanter accepit et postulata se facturum esse spondit. Quibus in patriam reversis rex per Alsatiam transiens Argentoratum venit; ibique Rheno flumine transito in Baioariam profectus est.

Eodem anno facta est fames valida per universam Italiam atque Germaniam, et multi inedia consumpti sunt. Tempore vero novarum frugum novi generis plaga et prima in gente Francorum visa Germanicum populum [peccatis exigentibus] non mediocriter afflixit. Nam vermes quasi locustae quatuor pennis volantes et sex pedes habentes ab oriente venerunt et universam superficiem terrae instar nivis operuerunt cuncta, quae in agris et in pratis erant viridia, devastantes. Erant autem ore lato et extenso intestino duosque habebant dentes lapide duriores, quibus tenacissimas arborum cortices corrodere valebant. Longitudo et (crassitudo) [grossitudo] illarum quasi pollex viri; tantaeque erant multitudinis, ut una hora diei centum iugera

Innen a király május elseje körül Mainzba, majd a Rajna folyó völgyében hajóval utazva az aacheni palotához ment. Itt az övével egy titkos tanácskozást⁴¹⁶ tartott, és a túsok biztosításával érkező Rorikot uralma alá fogadta.⁴¹⁷

Majd augusztus hónapban, amikor Metz városában általános gyűlést tartott, ahova Halfdan, Sigifred király⁴¹⁸ testvére is elküldte követeit. Ugyanazt kérte, amit testvére, hogy ti. a király menesszen követeket az Eider nevű folyóhoz, amely elválasztja őket és a szászokat, valamint hogy az odaérkező [dánokkal] mindkét részről örökös békét kössenek. Ezek a követek felajánlottak a királynak ajándékképpen egy arany markolatú kardot, és kitaróan kérelték, hogy a király uraikra, vagyis a fent említett királyokra fiaiként méltóztassék tekinteni, és ők őt magát mintegy atyjukként akarják tisztelni egész életük során. Megesküdtek népük szokása szerint a fegyvereikre, hogy uraik királyságából a király királyságát senki sem fogja nyugtalanítani vagy bárkinek is ott sérelmet okozni. A király mindezt örömezt elfogadta, és azt válaszolta, hogy a kéréseknek eleget fog tenni. Miután a követek visszatértek hazájukba, a király Elzászon át Strassburgba jött, és itt átkelve a Rajna folyón Bajorföldre indult.

Ugyanabban az évben nagy éhínség támadt egész Itáliában és Germániában, és sokan belehaltak az éhezésbe.⁴¹⁹ Az új termés idején egy, először a frankok népénél feltűnt újfajta súlyos csapás sújtotta Germánia népét⁴²⁰ bűneik következtében. Ugyanis négy szárnyal repülő, hatlábú sáskaszerrű kártevők jöttek keletről, és a föld egész felszínét hólepel módjára borították be, és mindent elpusztítottak, ami csak a földeken és mezőkön zöldellt. Széles szájuk volt, hosszú potrohuk, a kőnél is keményebb két fogukkal a fák legkeményebb kérgét is meg tudták rágni. Hosszúságuk és szélességük egy férőhüvely méretű volt, és akkora tömegben jöttek, hogy a nap egy órája alatt száz ekealjnyi termést felzabáltak Mainz városa mellett. Amikor pedig repültek, az eget egy mérföldnyi területen úgy

⁴¹⁶ Az ún. „titkos” megbeszélések általában nagyobb gyűléseket előztek meg, gyakorlatilag ezek is félhivatalosak voltak, vö. Airlie, S.: Talking Heads, 38.

⁴¹⁷ Rorik adománybirtokot kapott Lotaringiában is, így Lotaringia felosztása után Lajos és Kopasz Károly is az ura lett, vö. az AX 873. és az előzményekre az AF 857. éveivel. Rorik szövetségét kereste korábban a lázadó Carloman is.

⁴¹⁸ Halfdan Ragnarsson, király (876–877).

⁴¹⁹ Az éhínséget számos évkönyv megemlíti, így az AX is, a 873. évnél.

⁴²⁰ „*populus Germanorum*”, azaz Német Lajos alattvalói. Az esemény párhuzamos, de eltérő leírására ld. az AB 873. évet.

frugum prope urbem Mogontiam consumerent. Quando autem volabant, ita totum aerem per unius miliarii spatium velabant, ut splendor solis in terra positus vix appareret; quarum nonnullae in diversis locis occisae spicas integras cum granis et aristis in se habuisse repertae sunt. Quibusdam vero ad occidentem profectis supervenerunt aliae, et per duorum mensium curricula pene cotidie suo volatu horribile cernentibus praebuere spectaculum. In Italia in pago Brixienti tribus diebus et tribus noctibus sanguis de caelo pluisse narratur.

Mense Iunio Hruodolfus quidam Nordmannus de regio genere, qui regnum Karoli praedis et incendiis saepenumero vastaverat, classem duxit in regnum Hludowici regis, in comitatum videlicet Albdagi, missisque nuntiis praecepit habitatores loci illius tributa sibi pendere. Qui cum respondissent se non debere tributa solvere nisi Hludowico regi eiusque filiis et se nequaquam in hoc negotio ei assensum esse praebituros, ille vehementer iratus iuravit prae superbia se cunctis maribus occisis mulieres et parvulos cum omni substantia (eorum) [illorum] in captivitatem esse ducturum, ignarus vindictae, quae eum de caelo erat secutura. Statimque terram illorum ingressus bellum adversus eos instauravit. Illi autem Dominum invocantes, qui eos saepius (liberaverat) ab hostibus liberaverat], hosti infestissimo armati occurrerunt, consertoque proelio ipse Ruodolfus cecidit primus et cum eo octingenti viri; ceteri vero, cum ad naves effugere non potuissent, in quodam aedificio se tutati sunt. Quod Frisiones obsidentes conferebant ad invicem, quid de eis facere debuissent; cumque diversi diversa dixissent, unus Nordmannus, qui christianus effectus longo tempore cum eisdem Frisionibus conversatus est et eiusdem certaminis dux erat, ceteros hoc modo affatus est: „O boni commilitones, sufficit nobis huc usque pugnasse, quia, quod modo nos pauci contra plurimos praevaluimus hostes, non nostris deputandum est viribus, sed Dei gratiae. Scitis etiam, quod oppido lassi sumus et plurimi nostrum graviter vulnerati; isti autem, qui hic intus latitant, in desperatione positi sunt. Si contra eos pugnare coeperimus, non eos sine cruenta obtinebimus victoria; si autem illi

beborították, hogy a Nap fényét alig lehetett látni a földről. Néhányukat különböző helyeken megölték, és bennük egész kalászokat találtak meg szemmel és pelyvával. Miután egy részük továbbment nyugatra, érkeztek mások, és két hónapon át félelmetes látványt nyújtottak a repülésüket szemlélőknek. Úgy mondják, hogy Itáliában a bresciani kerületben⁴²¹ három napon és éjen át vér hullott az égből.

Június hónapban Rudolf, egy királyi nemzetségből való normann, aki gyakran pusztította Károly király királyságát rablással és gyújtogatással, flottát vezényelt Lajos király országa ellen, nevezetesen Albdag grófságába.⁴²² Követeket küldve megparancsolta, hogy a helynek lakosai fizessenek adót neki. Amikor azok azt válaszolták, hogy csak Lajos királynak és fiainak tartoznak adófizetéssel, s ehhez sohasem fogják a beleegyezésüket adni, nagy haragra gerjedve önteltségében megesküdtött arra, hogy minden férfit megöl, az asszonyokat és gyerekeket minden értékükkel fogságba hurcolja – nem tudván a bosszúról, ami majd az égből sújt le rá. Azonmód behatolt a földjükre és harcot indított ellenük. Azok pedig az Úrhoz fohászokdtek, aki őket már oly sokszor megmentette az ellenségeiktől. Fegyvert ragadva szembe szálltak a marcona ellenséggel, és az összecsapásban maga Rudolf esett el elsőként és vele együtt 800 férfiú.⁴²³ A többiek pedig, akik a hajókhoz nem tudtak elmenekülni, egy épületben találtak menedéket. Ezt a frízek ostrom alá vették, és egymás között tanácskozták meg, hogy mit kellene velük kezdeni. Miután mindenki más véleményen volt, az egyik kereszténnyé lett normann, aki már régóta a frízek között élt és ebben a harcban vezérük volt, így szólt a többiekhez: „Ó, jó bajtársak, legyen elég nekünk az eddigi harcunk, mert ha most kevesen lévén a nagyszámú ellenségen felülkerekedünk, azt nem a mi erőnknek, hanem az Isten kegyelmének kellene tulajdonítunk. Tudjátok, hogy rendkívül megfáradtunk, és közülünk sokan súlyosan megsebesültek, azok pedig, akik bent rejtőznek, a végsőkig elszántak, ha ellenük kezdünk harcolni, a győzelmet nem tudjuk vérontás nélkül megszerezni, ha pedig ők lennének az erősebbek – az ütközetnek ugyanis bizonytalan a kimenetele –

⁴²¹ Kerület: *pagus*, ebből jött a francia pays, amit azonos jelentésűnek tekintenek az angol shire, és a német Gau terminusokkal.

⁴²² A friziai Ostergau Dokkum körül. Rudolfr (Rodulfr) ld. az AB 864., 872., 873. és az AX 873. éveit.

⁴²³ Vö. az AB és az AX 873. évével, ahol 500-at említenek.

fortiores extiterint, – varius enim eventus est proelii, – forsitan nobis expugnatis securi discederit iterum nocituri. Consultius ergo mihi videtur, ut obsides ab eis accipiamus et quosdam ex illis inlaesos abire patiamur ad naves et obsides interim retineamus, donec mittant universam pecuniam, quam in navibus retinent, prius tamen praestito (iuramento) [sacramento], ne ultra in regnum Hludowici regis redeant.” Huius itaque consilio ceteri consenserunt et obsidibus acceptis quosdam ad naves ire permiserunt. Illi autem miserunt pecuniam multam valde et obsides, quos dederant, receperunt, prius tamen, ut dixi, praestito sacramento, ne ultra in regnum Hludowici regis redirent. Ac deinde cum magna confusione ac sui detrimento, etiam sine duce a finibus illis discesserunt.

Mense Novembrio Agathon archiepiscopus, Basili Grecorum imperatoris legatus, ad renovandam pristinam amicitiam cum epistolis et muneribus ad Hludowicum regem Radesbonam venit; quem rex honorifice suscepit et absolvit.

Thachulfus comes et dux Sorabici limitis mense Augusto (moritur) [defunctus est].

874. DCCCLXXIII. Hiems aspera nimis et solito prolixior; nix quoque inmensa a Kalendis Novembris usque in aequinoctium vernale sine intermissione cadens magnum hominibus fecit impedimentum silvas petere lignaque colligere. Unde accidit, ut non solum animalia, verum etiam homines plurimi frigore perirent. Sed et Rhenus et Moenus glaciali rigore constricti longo tempore se sub vestigiis incedentium calcabiles praebuerunt.

Sorabi et Siusli eorumque vicini Thachulfo defuncto defecerunt; quorum audaciam Liutbertus archiepiscopus et Ratolfus Thachulfi successor ultra Salam fluvium mense Ianuario profecti praedis et incendiis sine bello compresserunt et eos sub pristinum redegerunt servitium.

Eodem mense Hludowicus iunior apud sanctos Marcellinum et Petrum cum quibusdam patris sui consiliariis secretum habuit colloquium, quod

akkor esetleg minket legyőzve távoznak, hogy később ártani tudjanak nekünk. Bölcsőbbnek tünik nekem, hogy túszoikat vegyünk tőlünk, és engedjük meg, hogy néhányan közülük sértetlenül jussanak el a hajóikhoz. A túszoikat addig tartjuk meg, amíg el nem küldik a sok kincset, amit a hajóikon őriznek. Előbb azonban vegyünk esküt tőlük, hogy soha többé nem térnek vissza Lajos király királyságába.” Tanácsával a többiek egyetértettek, s miután túszoikat vettek tőlük, néhányuknak megengedték, hogy a hajókhoz menjenek. Azok pedig nagyon sok kincset küldtek, és az adott túszaikat visszaadták nekik, előbb azonban, mint mondtam, esküt tettek, hogy soha többé nem térnek vissza Lajos király királyságába. Végül nagy szegényünkben és veszteségükkel, ráadásul vezérük nélkül távoztak erről a vidékről.

November hónapban Agathon érsek,⁴²⁴ a görögök császáranak, Baszileosznak a követe levelekkel és ajándékokkal jött Lajos királyhoz Regensburgba, hogy a régi barátságot megújítsa, akit a király tisztelettel fogadott és elengedte.

Thaculf gróf, a szorb végek *dux*a meghalt augusztusban.⁴²⁵

874. A tél nagyon szigorú volt és a szokottnál tovább tartott.⁴²⁶ Rendkívül sok hó esett, szinte szüntelenül, november elsejétől egészen a tavaszi napéjegyenlőségig, sok kellemetlenséget okozva azoknak, akik az erdőre jártak fát gyűjteni. Így esett meg, hogy nemcsak az állatok, hanem sok ember is a hidegtől lelte halálát. A Rajna és a Majna a dermedtől hosszú időn át fagyott volt, és a jégen lépkedni lehetett.⁴²⁷

A szorbok és a siuslik, valamint szomszédaik Thaculf halálát követően fellázadtak. Vakmerőségüket Liutbert érsek és Ratolf, Thaculf utóda törte le, akik január hónapban a Saale folyón túl jutva zsákmányolással és gyűjtogatással visszahelyezték őket korábbi szolgálásukba.

Ugyanebben hónapban Ifjabb Lajos titokban találkozott atyjának néhány tanácsosával Szent Marcellinusnál és Péternél,⁴²⁸ aminek [híre] a királyt

⁴²⁴ Agathon érsekről keveset tudunk, vö. Dölger, F.: Regesten, 9., nr. 491. A korábbi frank–bizánci kapcsolatokra ld. az AF 872. évt.

⁴²⁵ Ld. az AF 849. és 858. éveit.

⁴²⁶ A mondat megfogalmazására ld. Annales Sithiensis 764. évtét (MGH SS 13. 35.) és az AF 764., 824., 874. és 893. éveit, valamint Kurze, F.: Entgegnung, 359.

⁴²⁷ A hírt megerősíti az AB a 874. évnél.

⁴²⁸ Azaz Seligenstadtban.

regem de Baioaria traxit in Franciam. Venit enim circa Kalendas Februar. ad Franconofurt ibique de concordia et statu regni cum fidelibus suis consiliatus est. Diebus autem quadragesimae, cum negotiis secularium rerum depositis orationi vacaret, vidit quadam nocte in somnis genitorem suum Hludowicum imperatorem in angustiis constitutum, qui eum hoc modo latino affatus est eloquio: „Adiuro te per dominum nostrum Iesum Christum et per trinam maiestatem, ut me eripias ab his tormentis, in quibus detineor, ut tandem aliquando vitam possim habere aeternam”. Hac ergo visione perterritus epistolas per cuncta regni sui monasteria destinavit, obnixè postulans, ut animae in tormentis positae suis apud Dominum precibus intervenirent. Unde datur intellegi, quod, quamvis memoratus imperator multa laudabilia et Deo placita fecisset, plurima tamen legi Dei contraria in regno suo fieri permisit. Si enim, ut cetera omittam, haeresi Nicolaitarum viriliter restitisset et monita Gabrielis archangeli, quae Einhartus [abbas] duodecim capitulis comprehensa ei obtulit legenda et facienda, observare curasset, forsitan talia non pateretur. Sed quia Deus, ut scriptum est, nullum peccatum impunitum dimittit et iuxta apostolum *non solum, qui ea faciunt, sed qui consentiunt facientibus, digni sunt morte*, merito poenas luere iussus est, qui, dum potuit, sibi commissorum errata vel admonitus corrigere noluit.

Rex autem Hludowicus in ebdomada paschali Fuldense monasterium (causa orationis) petiit [causa orationis] et inde reversus generalem habuit conventum in villa Tribure. Inde in Italiam per Alpes Noricas transiens cum Hludowico nepote suo et Iohanne Romano pontifice haud procul ab

Bajororföldről Frankföldre hozta. Ugyanis február elseje körül Frankfurtba jött,⁴²⁹ itt híveivel a királyság egységéről és helyzetéről tárgyalt. A nagyböjt napjaiban azonban felhagyott a világi dolgok intézésével, és az imádságnak szentelte idejét. Egyik éjjel álmában megpillantotta szülőatyját, Lajos császárt,⁴³⁰ amint szorongatott helyzetében latin nyelven szólt hozzá: „Hozzád könyörgök, Urunkra, Jézus Krisztusra és a három személyben egy Méltóságra, szabadíts meg engem ezektől a kínoktól, amelyek közé kerültem, hogy végre eljuthassak az örök életre.” Megrémülve ettől a látomástól, királysága össze monostorába leveleket küldött, hogy könyörgéseikkel járjanak közbe az Úrnál a szenvedő lélekért.⁴³¹ Ebből megérthetjük, hogy az említett császár ugyan sok dicséretes és az Úrnak tetsző dolgot művelt, sok Isten törvényével ellenkező dolgot azonban megengedett királyságában. Ha ugyanis, hogy egyebeket mellőzsek, a *nicolaiták* eretnekségével⁴³² szemben határozottabban fellépni és Gábiel arkangyal figyelmeztetéseit megtartani igyekezett volna – amelyeket Einhard apát 12 fejezetben összefoglalva nyújtott neki át, hogy olvassa és kövesse⁴³³ – talán nem szenvedett volna így. De mivel az Isten, amint írva vagyon, egyetlen bünt sem hagy büntetlenül, és az Apostol szerint *nemcsak azok méltók a halálra, akik azokat megteszik, hanem az elkövetőkkel egyetértők is*,⁴³⁴ joggal ítéltetett arra, hogy büntetést szenvedjen el az, aki nem akarta kijavítani a reá bízottak tévedéseit, amíg megtehetette volna, noha még figyelmeztették is rá.

A húsvét hetében Lajos király a fuldai monostorba ment imádkozni,⁴³⁵ és onnan visszatérve általános gyűlést tartott a triburi udvarházban. Onnan

⁴²⁹ Február 2-án még Augsburgban volt.

⁴³⁰ A túlvilági politikai víziókra (mint például a *Visio cuiusdam pauperulae mulieris*, a *Visio Wettini*, 822, a *Visio Bernoldi*, 857 és a *Visio Caroli Grossi*, 900 körül) ld. Nelsen-Minkenbergh, H.: David, 40–44.

⁴³¹ A tisztítótűzben szenvedőkre utal. A levelek nem maradtak fenn, noha Flodoardus (*Historia Remensis ecclesiae*, III. 20.) tud róluk. A látomásnak és a császár fuldai látogatásának (874 húsvétját tölti itt) nagy hatása volt, lehetséges, hogy ezért folytatják 975-től az *Annales necrologici*t és készítik el az uralkodók és püspökök diptichonját, vö. MGH SS 13. 161–215. Hasonló hatása volt a *Visio Wettini*nek Reichenaura és Remiremont-ra, ld. Raaijmakers, J.: Fulda, 277–283.; Schmid, K.: Bemerkungen.

⁴³² Nevük Jel 2,14–15-ből eredhet. A nikolaiták egy gnosztikus szekta tagjai, akik szinkretista tanokat hirdettek, részt vettek a bálványáldozati szertartásokon és szabadosan éltek.

⁴³³ Einhard a *Translatio Marcellini et Petri* c. művében utal az írásra (MGH SS 15/1. 252–253.), de a szöveg nem maradt fenn. A művet 828-ban nyújtotta át a császárnak, az ereklyék átviteléhez kapcsolódóan. Hincmarnak az imádság ügyében Német Lajosnak írott és Kopasz Károlynak is továbbított leveléről azonban tudunk, ld. RI nr. 1499a.

⁴³⁴ Róm 1,32 („*digni sunt morte, et non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus*”).

⁴³⁵ A jelenések és a király húsvéti fuldai tartózkodása a birodalomban tapasztalt járványokkal is összefügghetett, ld. Kottje, R.: Fastenzeit, 310.

urbe Verona colloquium habuit. Indeque rediens cum Karlmanno et Hludowico filiis suis in villa Forahheim locutus est ibique legatos Zuentibaldi pacem petentes et fidelitatem promittentes suscepit. Cuius legationis princeps erat Iohannes presbyter de Venetiis, qui etiam, ut ei rex omni ambiguitate remota crederet, quicquid verbis dicebat, sacramento firmabat, videlicet ut Zuentibald regi fidelis permaneret cunctis diebus vitae suae et censum a rege constitutum per annos singulos solveret, si ei tantummodo quiete agere et pacifice vivere concederetur. Behemorum quoque nuntia rex audivit et absolvit et post haec in Baioariam se recepit.

Mense autem Iulio de Baioaria venit ad Franconofurt et inde post paululum transiens apud villam Biburg consensis navibus ad Aquisgrani palatium perrexit; exactoque ibi tempore non modico tandem mense Decembre cum fratre suo Karolo habita colloquutione apud sanctum Lantbertum rediit in Franciam venitque Mogontiacum XIII. Kal. Ianuar. et inde ad Franconofurt ibique natalem Domini celebravit.

Hoc anno fame et pestilentia per universam Galliam et Germaniam grassantibus pene tertia pars humani generis consumpta est. Hemma quoque regina morbo paraliisi correpta usum loquendi amisit.

875. DCCCLXXV. Rex Hludowicus hiemavit in Franconofurt et post pascha perrexit in Baioariam invisere reginam. Inde rediens circa Kalendas Iunii venit ad Tribure ibique generale placitum habuit. Tunc inter Francos et Saxones seditio non modica exorta est, et nisi Hludowicus iunior citius cum suis intervenisset, iam districtis gladiis mutua se caede truncassent.

Stella cometes VIII. Id. Iunii in aquilonali parte prima hora noctis apparuit plus solito scintillans comasque spargens, rem stupendam, immo

a Noricum Alpokon⁴³⁶ átkelve Itáliába ment, és Lajossal, unokaöccsével és János római pápával⁴³⁷ tanácskozást tartott nem messze Verona városától. Innen visszatérve Forchheim udvarházában fiaival, Karlmann-nal és Lajossal beszélt, és itt fogadta Szvatopluk követeit, akik békét kértek és hűséget ígértek. A követség vezetője egy velencei pap, János volt, aki amit csak elmondott, esküjével erősítette meg, hogy a király minden kétségét félretéve higgyen neki. Azt ti., hogy Szvatopluk életének minden napján hűséges fog maradni, és a királytól megállapított adót évente meg fogja fizetni, ha cserébe nyugodtan és békésen élhet. [A király] a csehek követeit is meghallgatta és elbocsátotta, és ezután Bajorföldre tért vissza.

Júliusban pedig Bajorföldről Frankfurtba ment, majd innen kis idő múlva elindulva Biebrich udvarházánál⁴³⁸ hajóra szállt, és az aacheni palotához vette útját. Miután nem kevés időt töltött itt, december havában Szent Lambertnél⁴³⁹ testvérével, Károllyal tanácskozást tartva visszatért Frankföldre. December 20-án Mainzba, majd onnan Frankfurtba érkezett, és itt ünnepelte az Úr születését.⁴⁴⁰

Ebben az évben éhség s járvány pusztított egész Galliában és Germániában, mialatt a lakosság majdnem harmada meghalt.⁴⁴¹ Emma királyné⁴⁴² megbetegedett, és elvesztette a beszéd képességét.

875. Lajos király a telet Frankfurtban töltötte, és húsvét után Bajorföldre ment, hogy meglátogassa a királynét.⁴⁴³ Innen június 1-e körül visszatérve Triburba ment, és itt egy általános gyűlést tartott. Ekkor a frankok és szászok között komoly viszály támadt, és ha Ifjabb Lajos az övéivel hamarjában nem avatkozik közbe, kirántott kardjaikkal kölcsönösen nagy mézszárlást végeztek volna.

Június 6-án, az éjszaka első órájában üstökös tűnt fel északon, a csóvját húzva a szokottnál is ragyogóbb volt, előre jelezve egy bámulatos vagy

⁴³⁶ A Brenner-hágóra utalhat.

⁴³⁷ II. Lajos és VIII. János pápa.

⁴³⁸ Rajna menti királyi pfalz, ma Wiesbaden része.

⁴³⁹ Liège-ben (Luttich, Luik). Lambert Maastricht püspökeként Liège-ben szenvedett vértanúhalált 705-ben. A katedrális 1795 és 1827 között teljesen lerombolták. A tanácskozásra az AB 874. éve szerint a Meuse menti Herstalban került sor.

⁴⁴⁰ Az AB 874. éve szerint Aachenben ünnepelte a karácsonyt.

⁴⁴¹ A hírt megerősíti az AB 874. éve.

⁴⁴² Emma (Hemma) királyné (†876. január 31.), 827-től II. Német Lajos felesége. Regensburgban a Szent Emmerám dómban található a síremléke, vö. az AF 875. és 876. éveivel.

⁴⁴³ Tudniillik a beteg királynét, Emmát, vö. az AF 874. és 876. éveivel.

lugendam, quae cito secuta est, sua apparitione praemonstrans, quamvis adhuc peccatis nostris exigentibus graviora significare timeatur. Nam villa quaedam in pago Nitense nomine Asgabrunno a fluminibus et torrentibus longe remota subitanea imbrium inundatione pene deleta est, et octuaginta octo homines utriusque sexus in ea deleti. Dum enim homines eiusdem loci V. Non. Iul. dormitum issent nihil mali suspicantes, tanta pluvia uno momento caelitus lapsa est, ut omnes arbores et vineas, quas tangebatur in eadem villa, radicitus extirparet, aedificia funditus everteret, iumenta et animalia cum omnibus, quae in domibus erant, perditioni traderet. Aecclesia quoque eiusdem villae cum suo altari ita deleta est, ut modo cernentibus nullum suae constructionis praebeat indicium. Erat autem ibi videre misera; nam cum feminae liberis et viri coniugibus manum porrigentes subvenire niterentur, impetu aquarum rapti una cum eis, quibus auxilio esse volebant, extincti sunt. Sed et cadavera longo tempore tumulata vi aquarum de sepulchris soluta cum vasculis, quibus inerant, in terminis alterius villae reperta sunt.

Mense Augusto rex Hludowicus cum filiis et fidelibus suis colloquium habuit in villa Tribure. Interea Hludowicus Italiae imperator., cuius corpus translatum Mediolani in basilica sancti Ambrosii sepultum est. Quod cum Karolus Galliae tyrannus comperisset, ilico regnum Italiae invasit et omnes thesauros, quos invenire potuit, *unca manu* collegit. Unde Hludowicus rex iratus Karlmannum cum exercitu per Baioariam destinavit in Italiam; ipse vero iuncto sibi aequivoco suo cum manu valida regnum Karoli ingressus est, ut eum de Italia exire compelleret. Exercitus autem, qui regem sequebatur, versus ad praedam cuncta, quae invenit, diripuit atque vastavit. Karolus vero audito Karlmanni adventu in Italiam primo clusis Alpium se defendere nititur, sed nihil proficit; Karlmannus enim loca accessu difficilia cum suis praeoccupavit. Ille autem, dum negotium

még inkább szomorú dolgot, ami hamarosan be is következett, hiszen tarthattunk volna attól, hogy korábbi bűneink következményeként valami súlyosabbat jelent. Ugyanis Niddagauban egy folyóktól és patakoktól távoli, bizonyos Eschborn nevű faluban egy özönvízszerű, váratlan esőzés szinte mindent elpusztított, és mindkét nemből 88 ember veszítette életét. Miközben ugyanis e helynek lakói július 3-án gyanútlanul aludni tértek, egy pillanat alatt annyi eső zúdult le az égből, hogy az útjába kerülő fákat és szőlőtöveket gyökerestül kitepte, a házakat a földdel tette egyenlővé, az igásbarmokat és állatokat mindennel, ami csak a házakban volt, elpusztította. A falu templomát annak oltárával együtt úgy lerombolta, hogy a ma arra járók nyomát sem találják. Volt itt szörnyűség elég, ugyanis miközben az asszonyok gyermekeiken, a férfiak felségeiken akartak karjukat nyújtva segíteni, a víz sodra azokkal együtt sodorta el őket és lelték halálukat, akiknek a segítségére szerettek volna lenni. De a víz ereje kimosta a sírokból a régóta eltemetett holttesteket is a koporsókkal együtt, a bennük lévő tetemeket egy másik falu határában találták meg.

Augusztus hónapban Lajos király fiaival és hűséges embereivel tanácskozást tartott triburi udvarházában, miközben Lajos, Itália császára [meghalt], akinek tetemét átvitték Milánóba és a Szent Ambrus-bazilikában temették el.⁴⁴⁴ Amint ezt Károly, Gallia zsarnoka megtudta, azonnal bevonult Itáliába, és *mohó mancsával*⁴⁴⁵ egybegyűjtött minden kincset, amit csak fellelhetett. Lajos király efölötti haragjában Karlmannt Bajorföldön át Itáliába küldte, ő maga pedig azonos nevű [fiával] egyesülve erős sereggel behatolt Károly királyságába, hogy Itáliából való távozásra kényszerítse. A király nyomában haladó sereg azonban zsákmányolni kezdett, minden fellelhetőt elrabolt és feldúlt. Miután Károly értesült Karlmann Itáliába érkezéséről, először az Alpok hágóinál próbálta magát megvédeni, de minden eredmény nélkül. Karlmann ugyanis a nehezen megközelíthető helyeken már hamarabb elhelyezte állásait. Károly pedig, mivel

⁴⁴⁴ I. Lothár fiáról, II. Itáliai Lajosról van szó. A „meghalt” szó a kéziratban hiányzik, néhány kézirat megjegyzi, hogy „helyét és napját még meg kell tudni”. A tetemért a bresciai püspök és a milánói érsek vetélkedett. II. Itáliai Lajos az itáliai Bresciában, augusztus 12-én halt meg, s először ott is temették el, majd onnan vitték át Milánóba, a Szent Ambrus bazilikába, ahol más itáliai királyok, így I. Pipin teteme is nyugodott. II. Német Lajos és II. Lajos császár már korábban megegyeztek arról, hogy Lajos utóda Karlmann lesz.

⁴⁴⁵ Prudentius: *Psychomachia* című művében (455–460. sorok) a kapzsiság (*avaritia*) harácsolja egybe horgas („maga felé hajló, kinyújtott”) kezével (*unca manu*) a kincseket.

ferro decernendum timuisset, – est enim lepore timidior, – ad calliditatem solitam convertitur; nam aurum et argentum gemmasque preciosas infinitae multitudinis Karlmanno obtulit, ut eum sibi placare et a paterna fidelitate segregare potuisset, iuravitque se de Italia cito exiturum et Hludowici fratris sui iudicio illud regnum disponendum reservaturum, si Karlmannus inde discederet. Quo inde discedente et promissionibus eius credente ille, quaecumque pollicitus est, mentitur et, quanta potuit velocitate, Romam profectus est; omnemque senatum populi Romani pecunia more Iugurthino corrumpit sibi que sociavit; ita ut etiam Iohannes papa votis eius annuens corona capiti eius inposita eum imperatorem et augustum appellare praecepisset. Qualiter autem regnum illud postea cum suis disposuerit qualiterve cum thesauris, quos tulerat, in regnum suum redierit quantasque caedes et incendia in itinere exercuerit, quia certum (latorem) non habui [latorem], scribere nolui. *Melius est enim tacere quam falsa loqui.*

876. DCCCLXXVI. Hludowicus rex misericordia motus multorumque precibus exoratus, ne Galliae regionem propter Karoli sulticiam perderet, (mense Ianuario) in regnum suum [mense Ianuario] rediit. Venitque Mogontiacum post epiphaniam et inde ad Franconofurt ibique cum suis sequenti mense colloquium habuit; similiter mediante quadragesima fecit.

Hemma regina apud Radesbonam Baioariae civitatem obiit sepultaque est in aecclesia sancti

félt attól, hogy karddal döntsön az ügyben – egy nyúl-nál is gyávább lévén⁴⁴⁶ – a megszokott ravaszságához folyamodott, ugyanis aranyat és ezüstöt, valamint megszámlálhatatlan drágakövet ajánlott fel Karlmann-nak, hogy őt irányába megnyihitse és eltávolítsa az atya iránti hűségétől. Károly megesküdtött, hogy sürgősen kivonul Itáliából és testvére, Lajos ítéletére fogja bízni az itáliai királyságra vonatkozó döntést, ha Karlmann is elvonul onnan.⁴⁴⁷ Miközben amaz hitelt adva ígéreteinek elvonult, emez megszegett mindent, amit csak ígért, és amilyen gyorsan csak tudott, Rómába ment, a római nép egész szenátusát⁴⁴⁸ Jugurta módjára pénzzel megvesztegette és a maga pártjára állította.⁴⁴⁹ Olyannyira, hogy még János pápa is kérésébe beleegyezve koronát helyezett a fejére és császárnak és *augustus*nak hívatta.⁴⁵⁰ Hogy ezt a királyságot aztán az övéivel miként kormányozta, és tért vissza [korábbi] királyságába a megszerzett kincsekkel, útközben hány gyilkosságot és gyűjtogatást követett el, nem akartam leírni, mert nem volt biztos hírforrásom – *helyesebb hallgatni, semmint hamisan szólni.*⁴⁵¹

876. Lajos király könyörületességétől indítva és sokak kérésére, hogy Gallia földjét Károly meggondolatlanságával ne tegye tönkre, januárban visszatért királyságába.⁴⁵² Mainzba vízkereszt után (január 6.), majd onnan Frankfurtba érkezett, ahol az övéivel a rákövetkező hónapban tanácskozást tartott, hasonlóképpen [tartott egyet] a nagybőjt közepén.

Emma királyné Regensburgban, Bajorföld városában elhalálozott, és Szent Emmerám mártír

⁴⁴⁶ Alcuin magát is „nyuszinak” nevezi, amikor kerüli a hadjáratot, vö. Alcuin *Epistolae*, 234–235. és Stone, R. S.: *Masculinity*, 67.

⁴⁴⁷ Az AB 875 és Andrea da Bergamo (*Andrea presbyteri Bergomatis Chronicon*) szerint II. Kopasz Károly és Karlmann megegyezt egymással.

⁴⁴⁸ A szenátus kifejezésre ld. AF 850. évet.

⁴⁴⁹ Utalás Sallustius *Jugurta háborúja* (*Bellum Iugurthinum*) című művére. Jugurta észak-afrikai numídiái király, aki a róla elnevezett háborút folytatta Róma ellen Kr. e. 111–105 közt. A megvesztegetésről Regino is említést tesz 874. és 877. éveknél. Károly 875. évi ajándékaival hozzák kapcsolatba Szent Péter székének (*cathedra Sancti Petri*), a mai Szent Péter székesegyház egyik legféltettebb ereklyéjének átadását a római pápának. Az ajándékozás nem bizonyított, de hasonlóságot vélnek felfedezni a San Paolo biblia (ld. alább) ábrázolásaival, vö. Nees, L.: Charles the Bald. Persze, a megvesztegetés az évkönyvről ítélete, a császárok magától értetődően adtak ajándékot a pápának Rómába érkezésükkor. A pápa már 872 óta Károly pártján állhatott.

⁴⁵⁰ II. Kopasz Károlyt a pápa december 17-én fogadta és 25-én – Nagy Károly-i hagyományokat követve – koronázta meg Rómában. Ehhez az eseményhez kapcsolják a San Paolo fuori le Muraiban őrzött, 870–875 között készült bibliát is, a Karoling kódexfestészet egyik csúcscarabját. A címlapon Kopasz Károly látható a trónszékén. VII. Gergely pápa adta át a kódexet mai őrzési helyének, ahol sokáig Nagy Károly ajándékának tartották.

⁴⁵¹ Szó szerinti átvétel Sulpicius Severus Szent Márton életírásának bevezetőjéből (I. 9.). Korábban gondoltak egy-egy hasonló gondolatot megfogalmazó sallustiusi helyre (*Jugurta* 19. c.), illetve Szent Benedek regulájára (I. 12.). A *Jugurta*-helyet támogatta volna a mű néhány sorral korábbi említése.

⁴⁵² Az előzményekre ld. az AB 875. évet.

Emmerammi martyr. Frisiones, qui vocantur occidentales, cum Nordmannis dimicantes victores extiterunt omnesque thesauros, quos Nordmanni plurima loca spoliando congregaverant, abstulerunt atque inter se diviserunt.

Karolus rex de Italia in Galliam rediens novos et insolitos habitus assumpsisse perhibetur; nam talari dalmatica indutus et baltheo desuper accinctus pendente usque ad pedes necnon capite involuto serico velamine ac diademate desuper inposito dominicis festisque diebus ad aecclesiam procedere solebat. Omnem enim consuetudinem regum Francorum contemnens Grecas glorias optimas arbitrabatur et, ut maiorem suae mentis elationem ostenderet, ablato regis nomine se imperatorem et augustum omnium regum eis mare consistentium appellare praecepit. Plurima etiam incredibilia se contra Hludowicum regem et regnum illius facturum esse minatus est; denique inter cetera iactantiae suae verba dixisse fertur se tantam multitudinem de diversis locis congregaturum, ut Rheno flumine ab equis illorum exhausto ipse per aridum alveum eiusdem fluminis esset transiturus totumque Hludowici regnum vastaturus. Cuius minae facillime sedatae sunt; nam Hludowico exercitum suum congregante ille timore perterritus legatos misit pacemque petiit. Cumque nuntii ex utraque parte saepius directi eos pacificare studuissent, Hludowicus aegrotare coepit et crescente cotidie infirmitate V. Kal. Septembr. in palatio Franconofurt diem ultimum clausit; cuius corpus transtulit aequivocus illius et in monasterio sancti Nazarii, quod dicitur Lauresham, honorifice sepelivit.

Karolus vero Hludowici morte comperta regnum illius cupiditate ductus invasit et suae ditioni subiugare studuit, existimans se, ut fama vulgabat, non solum partem regni Hlotharii, quam

egyházában temették el.⁴⁵³ A nyugatinak mondott frízek⁴⁵⁴ a normannokkal harcolva győzelmeskedtek, és a normannoktól megszereztek és egymás között szétosztottak minden kincset, amit azok mindenfelé rabolva összehordtak.

Károly királyról azt beszélik, hogy Itáliából Galliába visszatérve új és szokatlan öltözéket viselt. Vasárnaponként és ünnepnaponként szokása szerint a templomba menet bokáig érő dalmatikát⁴⁵⁵ hordott, rajta átvett fegyverövével, a fejét selyemfátyol borította, amelyre a koronát helyezte. A frank királyok szokásait teljesen megvetette, és a görög pompát⁴⁵⁶ tartotta a legtöbbre. És hogy gőgösségét még jobban kimutassa, elhagyta a királyi címet, és magát a tengeren inneni királyságok császáranak és *augustus*ának nevezte. Hihetetlenül sok mindenrel fenyegetőzött, hogy mi mindent megtesz Lajos király és királysága ellen. Úgy tartják, hogy hetvenkedő szavaival többek között így szólt: mindenfelől akkora létszámú [sereget] fog egybegyűjteni, hogy miután lovai kiitták a Rajna folyót, a kiszáritott folyammedren átkelve feldúlja Lajos király királyságát. Fenyegetései azonban egykönnyen semmivé foszlottak, mivel amikor Lajos egybegyűjtötte seregét, Károly rettegő félelmében követeket küldve békét kért. Miután a követek mindkét félnél gyakran megfordultak és azon voltak, hogy megbékítsék őket,⁴⁵⁷ Lajos betegeskedni kezdett és betegsége napról napra súlyosbodván augusztus 28-án a frankfurti palotában bevégezte életét. Testét azonos nevű [fia] vitte át a Lorschnak mondott Szent Nazarius monostorába és ott tisztelettel eltemette.⁴⁵⁸

Károly pedig, értesülvén Lajos haláláról, mohóságában betörve annak királyságába azt saját hatalma alá hajtani törekedett, de amint beszélik, zsarnoki erőszakkal Lothár királyságának nem csak

⁴⁵³ Vö. a 874–875. évekkel.

⁴⁵⁴ A megnevezés összefügghet Westergau nevével.

⁴⁵⁵ *talari dalmatica*, vö. Hrabanus *De cler. inst.*, 306. („Secundum est linea tunica, quae Graece ποδήρης poderes, Latine talaris dicitur, eo quod ad talos usque descendat”).

⁴⁵⁶ A bizánci szokások utánzására már Percy Ernst Schramm felhívta a figyelmet, vö. még az AB 876. évével, AF Reuter, 79. Az AB írja le a ponthioni gyűlést, amelynek bezárásakor Károly, lecserélve korábbi frank viseletét, *Grecisco more paratus et coronatus* jelent meg, hangsúlyozva ezzel császári címét. Az öltözet fontosságára ld. Notker Gesta Karoli, I. 34. Vö. még Deér, J.: *Herrschaftszeichen*, 47. A császári szokások utánzásának jele lehet, hogy 862-ben arany pecséttel bocsát ki oklevelet a tours-i Szt. Márton apátságának, vö. *Recueil Charles II*, Nr. 239.

⁴⁵⁷ Vö. az AB 876. évével.

⁴⁵⁸ III. Ifjabb Lajos tudatosan igyekezett a saját királysága területén eltemetni, bár maga Német Lajos is ezt a helyet szemelte ki temetkezési helyül. I. Konrád felesége később ugyancsak ide temetkezett. A 4. századi római mártír ereklyéit első apátja, Metzi Chrodegang szerezte meg 765-ben a Worms környéki Lorsch számára. A II. Német Lajos építette *aula regia* épülete ma is áll.

Hludowicus tenuit et filiis suis utendam dereliquit, per tyrannidem posse obtinere, verum etiam cunctas civitates regni Hludowici in occidentali litore Rheni fluminis positas suo regno addere, id est Mogontiam, WORMATIAM et Nemetum, filiosque fratris per potentiam opprimere, ita ut nullus ei resistere vel contradicere auderet. Primum igitur Aquense palatium petiit et inde cum omni exercitu suo profectus in Colonia Agripinensi consedit, missis etiam prius legatis ad optimates Hludowici, ut proprium dominum desererent et ad se venirent, venientibus quidem plurima beneficia ac dona promittens, aliter vero facientibus rerum secularium privationem vel exterminium minitans. Cui Hludowicus, qui patri in illis locis haeres successit, cum paucis occurrit et in aquilonali ripa Rheni fluminis castra sua posuit suorum operiens adventum. Misitque interea nuntios ad Karolum dicens: „Cur ascendisti ad bellandum contra me? quandoquidem nec exteris gentibus bellum est [antiquo populo penitus] inferre praeceptum, nisi pacem oblatam respuerint. Revertere, quaeso, pacifice in regnum tuum et esto contentus gloriae tuae et noli regnum nobis a genitore nostro iure haereditario derelictum more tyrannico invadere et iura propinquitatis, quae inter nos naturaliter existunt, huiuscemodi factionibus violare. Memento etiam sacramentorum [tuorum], quae patri meo non semel neque bis praestitisti; simulque considera periculum christianae plebis, si in hac pertinacia inrevocabiliter persistere volueris. Esto, forsitan confidis in multitudine exercitus tui, quem de diversis locis conduxisti, et ideo te bella movere delectat. Quare ergo non cogitas, quia *apud Deum impossibile non est liberare in multis et in paucis*. Refrena igitur animum tuum ab huiuscemodi appetitu, quoniam ea, quae te peragere arbitraris, qualem exitum habeant, penitus ignoras”. Sed cum ille his et aliis similibus rationabiliter conventus (assensum stimulante avaritia) nullo modo assensum] praeberere [stimulante avaritia] voluisset, Hludowicus quadam nocte se subtraxit de castris

Lajos által birtokolt részét akarta megszerezni – amelyet az fiai őrizetére bízott –, hanem Lajos királyságában a Rajna folyó nyugati partjának összes városát, azaz Mainzot, Wormst és Speyert is királyságához akarta csatolni;⁴⁵⁹ testvérenek fiait pedig erőszakkal leverni, hogy senki se merészeljen neki ellenállni vagy ellentmondani. Elsőként az aacheni palotához ment, és innen egész seregével útra kelve Kölnben állt meg. Korábban sok adománybirtokot és ajándékot ígérve elküldte követeit Lajos előke-lőihez, hogy pártoljanak el uruktól és álljanak át hozzá. Most pedig azokat, akik nem így tesznek, nem-magán birtokaik elkobzásával vagy feldúlásával fenyegette meg. Lajos, aki ezen a részen atyja örökébe lépett, kevesekkel vonult ellene, és a Rajna folyó északi partján tábort verve az övéi megérkezésére várt. Közben követeket küldött Károlyhoz, üzenvén: „Miért indítottál ellenem háborút? Amikor az ősi népek is teljességgel tiltott volt idegen népek ellen háborúba bocsátkozni, hacsak azok vissza nem utasították a felajánlott békét.⁴⁶⁰ Fordulj vissza, kérlek, békével a királyságodba, és elégedjél meg a magad dicsőségével, és ne akard a szülőatyánktól örökség jogán ránk hagyott királyságot zsarnok módjára elhódítani, és a közöttünk természetesen meglévő rokonság jogát megsérteni efféle viszálykodással. Emlékezzél csak az esküdre,⁴⁶¹ amit atyámnak nem egyszer vagy kétszer tettél, egyúttal fontold meg a keresztény népet fenyegető veszedelemet, ha megátalkodottságodban végérvényesen kitartani szándékozol. Meglehet, különböző helyekről egybegyűjtött sereged sokaságában bízol, s ez a harc megindítására bátorít. De hát miért nem jut eszedbe, hogy *Istennek egyre megy, hogy sok vagy kevés által szerez-e szabadulást?*⁴⁶² Vessél gátat a lelkedben az ilyesféle vágyaknak, mert nem tudod, hogy milyen eredményre vezet az, ha terved be akarod végezni.” Amikor azonban Károly – kapzsiságától hajtva – semmiképpen sem akart engedni az őt megkereső követek ilyen és ehhez hasonló józan [érveinek], Lajos egy éjjel visszavonult táborából, és a Rajnán átkelve Andernach várába vette be ma-

⁴⁵⁹ A területet még a verduni szerződés előtt a Keleti Frank Királysághoz csatolták.

⁴⁶⁰ Vö. 5Móz 20,10–21. A pogányokkal való békekötésről ld. a 868. évi wormszi zsinatot, c. 3. (MGH Conc 4. 25.), vö. Stone, R. S.: *Masculinity*, 56.

⁴⁶¹ Ld. a 842., 849. és 865. évi esküket.

⁴⁶² 1Makk 3,18 („*non est differentia in conspectu Dei caeli liberare in multis et in paucis*”) és vö. Lk 18,27 (*impossibilia*).

et Rheno flumine transito in castello Anternaco cum suis consedit. Dispersusque est per diversa loca omnis pene exercitus illius ad colligenda equorum pabula; ille vero iterum nuntios ad Karolum destinavit pro pace inter eos componenda. At Karolus pacem simulans et fraudem in corde meditans se paci consensurum pro communi utilitate et legatos ad Hludowicum missurum subdola falsitate promisit. In eadem enim nocte cum omni exercitu suo properavit, ut Hludowicum ceteris extinctis comprehenderet ac sedes luminum illius evacuaret, postea regnum eius quasi nullo resistente possessurus. Willibertus autem Coloniae Agrippinae civitatis episcopus Karoli fraudulenta consilia intellegens ceteris trepidantibus eum constanter adiit, obnixè postulans, ne ita ferociter ac barbare faceret erga nepotem ea, quae pacis sunt, sectantem; sed cum eum a prava voluntate revocare non potuisset, quendam presbyterum suum nomine Hartwigum per compendiosam viam destinavit et Hludowico praeparatas insidias et ipsius Karoli (adventum) insinuavit [adventum]. Qui statim lorica indutus et totam fiduciam suam in Domino ponens cum paucis, qui secum erant, – dispersos enim congregare non poterat, – Karolo viriliter occurrit iussitque omnes ex sua parte candidis uti vestibus pro signo cognoscendae societatis. Saxones autem, qui in prima fronte contra hostes positi erant, primum iniere certamen, sed multitudine adversariorum territi parumper terga verterunt. Franci autem orientales ex utraque parte fortiter [re]pugnantes ac signiferis Karoli occisis ceteros fugere compulerunt. Quos Hludowicus persecutus strages non paucas dabat; plurimos etiam ex optimatibus Karoli vivos comprehendit, quos propter suam humanitatem (servare) [servari] iussit incolumes. Karolus vero turpiter fugiens relictisque thesauris, quos secum habebat, cum paucis pene nudus evasit. Hi autem, qui cum Hludowico erant, reversi ad caesorum spolia detrahenda, quantas

gát az övéivel.⁴⁶³ Egész seregét szétküldte szerte a vidékre, hogy takarmányt gyűjtsenek a lovaknak, ő maga pedig ismét követeket küldött Károlyhoz, hogy békét kössenek egymással. Károly békét színelve, de lelkében ármányt melengetve alattomos hazugsággal megígérte, hogy a közjó érdekében rááll a békére, és követeket fog küldeni Lajoshoz.⁴⁶⁴ Még ugyanazon éjjel azonban egész seregével megindult, hogy miután mindenkivel végzett, Lajost elfogja, és azt szeme világától megfosztva annak királyságát minden ellenállás nélkül birtokba vehesse. Willibert, Köln városának püspöke⁴⁶⁵ azonban – tudomást szerezve Károly ármányos terveiről –, amíg a többiek félelmükben haboztak, bátran a királyhoz lépett és kitartóan kérlelte, hogy ne viselkedjék ily kegyetlenül és barbár módon az unokaöcsével, aki még mindig a béke lehetőségét keresi. De miután azt nem tudta eltéríteni gonosz szándékától, Hartvik nevű papját egy rövidebb úton Lajoshoz küldte, hogy értesítse az előkészített csapdáról és Károly érkezéséről. Lajos pedig tüstént páncélinget öltve és minden bizodalját az Úrba helyezve, a mellette maradt kevesekkel⁴⁶⁶ – mivel a szétküldötteket nem tudta egybehívni – bátran szembeszállt Károllyal, és mindenkinek megparancsolta, hogy fehér ruhát öltönn, hogy ezzel felismerhessék egymást a bajtársak. Az első vonalban elhelyezett szászok kezdtek meg elsőként a harcot, de ellenfeleik sokaságától megrémülve hamarosan megfutamodtak. A keleti frankok azonban mindkét szárnyon bátran helytálltak, és végezve Károly zászlóvivőivel, megfutamtották a többieket. Lajos a nyomukba eredt, és nem keveset megölt közülük. Az előkelők közül azonban a legtöbbet élve fogta el, emberséges parancsára sértetlenül őrizték meg őket.⁴⁶⁷ Károly pedig szégyenletesen megfutott, hátra hagyva a nála lévő kincseket; kevesekkel, szinte nincstelenül menekült el. A Lajossal lévők pedig visszatértek, és senki sem tudná megmondani, hogy a halottaktól mennyi zsákmányra tettek szert aranyban, ezüstben, ruhákban,

⁴⁶³ A csatára ld. Regino, az AB és az AV bejegyzéseit.

⁴⁶⁴ A tervre ld. AB 876. évét.

⁴⁶⁵ Willibertre vö. az AF 870. évével.

⁴⁶⁶ A korszak történetírói mind felhasználják a motívumot, hogy Isten keveseknek is képes a győzelmet biztosítani, így Paulus Diaconus (Paul. Diac. *Hist. Lang.* 58.), Astronomus (Vita Hludovici, c. 15), Regino (874: „*neque enim salus est in multitudine, sed potius in Deo*”, 876. év) és az AF 873. éve, vö. Evans, H.: *God's Agency*, 220–221.

⁴⁶⁷ Az elfogottak neveire ld. az AB 876. évét. Az egyházi foglyok között volt még Ottulf, Troyes püspöke és Gouzlin, Saint-Denis apátja, a kancellár.

ibidem praedas in auro et argento et vestibus et armis et loriceis et equis variaque suppellectile tulissent, nullus valet edicere. In hoc certamine contra Karolum procul dubio caelitus dimicatum est; nam sicut captivi inde abducti narrare solebant, apparente Hludowico et his, qui cum eo erant, tantus timor omnem Karoli exercitum invasit, ut prius se victos putarent, quam ad pugnam venirent; et, quod maioris est admirationis, equorum latera, quibus insidebant, calcaribus tundeant et cruentabant, sed illi quasi ad stipitem ligati immobiles permanebant. Armis quoque suis pugnabant, sed paucos vulnerabant; acies enim armorum, quasi retunsae essent, neminem (laedebant) penitus [laedebant]. Haec in VIII. Id. Octobr. contra novellum Sennacerib gesta sunt, ut, qui prius propter mentis elationem Deum cognoscere noluit, modo victus et confusus intellegat, quia non in multitudine exercitus victoria belli, sed de caelo fortitudo est, et aliquando avariciae et superbiae suae modum inponat.

Hludowicus post fugam Karoli ad palatium Aquisgrani perrexit et dispositis, prout voluit, his, quae ad se pertinere videbantur, cum triumpho rediit ad Franconofurt.

Sequenti autem mense Karlmannus et Hludowicus atque Karolus Hludowici regis filii in pago Retiense convenientes paternum inter se regnum diviserunt et sibi invicem fidelitatem servaturos esse sacramento firmaverunt. Cuius sacramenti textus theutonica lingua conscriptus in nonnullis locis habetur.

877. DCCCLXXVII. Hludowicus rex mense Ianuario generali conventu (apud Franconofurt) habito [apud Franconofurt], quos de regno Karoli tenuit captivos, remisit in Galliam.

Sclavi, qui vocantur Linones, et Siusli eorumque vicini defectionem molientes solitum dare censum rennuunt. Quos Hludowicus rex missis quibusdam fidelibus suis circa mediam quadragesimam sine bello compressit; acceptisque obsidibus nonnullis et muneribus non paucis eos sub pristinum redegit servitium.

fegyverekben, páncélingekben, lovakban és egyéb eszközökben. Ebben a harcban Lajos kétségkívül égi segítséggel harcolt Károly ellen, hiszen az elhurcolt foglyok azt mondogatták, hogy amint Lajos feltűnt a kíséretével, oly nagy félelem szállta meg Károly egész seregét, hogy már az ütközet megkezdése előtt legyőzöttnek érezték magukat. Ami még inkább csodálatra méltó, hogy a lovak, mintha csak lecövekeltek volna őket, mozdulatlanok maradtak, noha a rajtuk ülők oldalukat sarkantyúikkal véresre dörzsölték. Fegyveresen harcoltak, mégis keveseket sebesítettek meg, fegyvereik élével ugyanis senki sem ártottak, mintha csak kicsorbították volna azokat.⁴⁶⁸ Minderre az új Sennacherib⁴⁶⁹ ellen október 8-án került sor, hogy az, aki korábban önteltségében nem akarta felismerni az Istent, legyőzette és megszégyenítve most megértse, hogy a harcban a győzelem nem a sereg sokaságától függ, hanem az erő az égben van; s így az Isten egyszer valahára határt szabjon kapzsiságának és büszkeségének.⁴⁷⁰

Károly elmenekülését követően Lajos az aacheni palotába ment, s miután szándékának megfelelően elrendezte mindazt, ami rá tartozott, győztesen tért meg Frankfurtba.⁴⁷¹

A rákövetkező hónapban Karlmann, Lajos és Károly, Lajos király fiai Ries kerületében találkoznak, és felosztották egymás között az atyai királyságot, esküvel erősítve meg, hogy az egymás iránti hűséget meg fogják őrizni. Ennek az eskünek német nyelven feljegyzett szövege számos helyen megtalálható.⁴⁷²

877. Lajos király január hónapban általános gyűlést tartott Frankfurtban, és a Károly királyságából őrizetében lévő foglyokat visszaengedte Galliába.

A *linones* nevű szlávok és szomszédai, a *siusli*k lázadásra készültek, és megtagadták a szokásos adó megfizetését. Lajos király néhány híve elküldésével nagybőjt közepe körül harc nélkül elfojtotta a lázadást, számos túszt és nem kevés ajándék vételével korábbi szolgálásukba visszavette őket.

⁴⁶⁸ A csatára ld. az AB és Regino 876. évét.

⁴⁶⁹ 2Kir 19., a Jeruzsálemet sikertelenül ostromló asszír király.

⁴⁷⁰ „victoriam in bello per Omnipotentem per angelum suum cui voluerit et cui iusserit dari” Hinemar *De regis*, 842–843. és 1Makk 3,18–19.

⁴⁷¹ November 17-én már biztosan ott volt.

⁴⁷² A szövege nem maradt fenn. A felosztásra ld. Regino 876. évét, ami szerint Lotaringia nagy része III. Ifjabb Lajosnak jutott.

Karolus Galliae tyrannus aestivo tempore cum exercitu Italiam petiit et Ticini residens magnopere nesus est, qualiter Carlmanno illuc adventanti aditum in illam denegaret provinciam. Carlmannus vero cum manu valida Noricorum diversorumque Sclavorum Italiam ingreditur contra Karolum dimicare volens. Quod cum Karolus comperisset, ilico iuxta consuetudinem suam fugam iniit; omnibus enim diebus vitae suae, ubicumque necesse erat adversariis resistere, aut palam terga vertere aut clam militibus suis effugere solebat; et in eodem itinere dissinteriae morbo correptus cum magna periit tristitia. Cuius corpus cum sui satellites ad sepulturam, quam ipse sibi apud sanctum Dionisium paraverat, transferre voluissent, propter foetorem nimium putridi cadaveris, quo gravabatur exercitus, in Burgundia in quodam monasterio sepelierunt. Carlmannus optimates Italiae ad se venientes suscepit et disposita, prout voluit, regione reversus est in Baioariam.

Hludowicus rex partem regni Hlotharii cum fratribus Carlmanno et Karolo aequa lance dividit. Hludowicus Karoli regis filius timore perterritus propter iniurias a patre suo regi illatas legatos ad eum dirigit, pacem postulat et se de omnibus, quae genitor suus contra eum gesserat, excusare nititur; cuius (rex audivit) legatos [rex audivit] et absolvit. Post haec Aquense palatium petiit ibique natale Domini celebravit.

In hoc anno febris Italica dolorque oculorum Germanicum populum graviter vexavit, maxime circa Rhenum habitantes; pestilentia quoque ingens secuta est exercitum Carlmanni de Italia redeuntem, ita ut plurimi tussiendo spiritum exalarent.

878. DCCCLXXVIII. Mense Ianuario rex de Aquis transiens venit ad Franconofurt et ibi sequenti mense cum suis colloquium habuit. Carlmannus

Károly, Gallia zsarnoka⁴⁷³ nyáridőben sereggel vonult Itáliába, és Páviában maradván mindent elkövetett, hogy az arrafelé tartó Karlmann elől elzárja a tartományba vezető utat.⁴⁷⁴ Karlmann azonban noricumiak és különféle szlávok erős seregével betört Károly ellen, meg akarván küzdeni vele. Amint ezt Károly megtudta, a szokott módján azonnal menekülőre fogta, ugyanis bárhol is élete során szükség lett volna arra, hogy szembeszálljon ellenfeleivel, szokása szerint vagy nyíltan megfutamodott, vagy titkon elszökött katonáitól. Károlyt útközben vérhas támadta meg, és nagy keservek között elhalálozott.⁴⁷⁵ Bár kísérei tetemét el akarták vinni a sírhelyére, amelyet maga Szent Dénesnél készített elő, egy burgundiai monostorban⁴⁷⁶ temették el, mivel rothadó tetemének erős bűze felette zavarta seregét. Karlmann Itália hozzá érkező előkelőit hatalmába fogadta, s a tartomány ügyeit szándéka szerint elrendezve tért vissza Bajorországba.

Lajos király Lothár királyságának a ráeső részét egyenlő mértékben osztotta meg testvéreivel, Karlmann-nal és Károllyal. Lajost, Károly király fiát félelem gyötörte apjának a királlyal, [Ifjabb Lajossal] szemben [korábban] elkövetett méltánytalanságai miatt, és követeket küldve hozzá békét kért, és menetetni igyekezett magát mindenért, amit szülőatyja ő ellene elkövetett. Köveit a király meghallgatta és elengedte. Ezután az aacheni palotába ment, és ott ünnepelte meg az Úr születését.

Ebben az évben az itáliai láz és egy szembetegség gyötörte meg igencsak a germánok népét, különösen a Rajna mellett lakókat. Egy szörnyű járvány is követte Karlmann Itáliából visszatérő seregét; nagyon sokan a köhögéssel együtt lelküket is kilehelték.

878. Január hónapban a király elindult Aachenből és Frankfurtba jött, és itt a következő hónapban az övéivel tanácskozást tartott. Karlmann visszaadta

⁴⁷³ II. Kopasz Károly. A kifejezésre ld. az AF 873, 875. és 879. éveit.

⁴⁷⁴ Szeptember közepére érhetett oda.

⁴⁷⁵ Vö. az AB 877. évével, eszerint október 6-án, Szent Dénes napján történt. A halál módjának leírása jól tükrözi az évkönyv írójának a király iránt érzett ellenszenvét, vö. „*Non potest male mori, qui bene vixerit*” (Astronomus *Vita Hludowici*, 552., vö. Augustinus, *Sermo de disciplina Christiana* XII. 13.). A megfogalmazással kapcsolatban utaltak a bibliai párhuzamokra, IV. Antiokhosz Epiphánész halálának a leírására (2Makk 8–28), vö. Nelson, J. L.: *La mort*, 62.; Geary, P. J.: *Death*, 5. A tetemet szokás szerint megpróbálták mumifikálni (ld. az AB 877. évet), de ezek szerint sikertelenül.

⁴⁷⁶ Szent Péter apátsága Nantuában, Genftől nyugatra, az itteni építáriumára MGH Poetae Lat 4. 1001. Saint-Denis monostorába 884-ben viszik át a tetemét, amely egyébként – Compiègne-nyel megosztva – a királyi könyvtár egy részét is megőrkölte Károly 876-os végrendelete szerint. Csak az AB említi, hogy utódjául Hebegő Lajost nevezte meg, akinek a felségjelvényket, köztük Szent Péter kardját is elküldette.

partem regni Hlotharii, quam priore anno a fratribus sibi retinendam acceperat, Hludowico reddidit. Hludowicus rex a diebus quadragesimae usque ad mensem Maium moratus est in villa regia, quae vocatur Salz, et inde transiens apud Franconofurt generalem habuit conventum; missisque nuntiis ad fratrem suum Karolum partem regni Hlotharii, quam a Carlmanno acceperat, cum eo dividit.

Lantbertus Witonis filius et Adalbertus Bonifacii filius Romam cum manu valida ingressi sunt et Iohanne Romano pontifice sub custodia retento optimates Romanorum fidelitatem Carlmanno [sacramento] firmare (iuramento) coegerunt. Quibus inde discedentibus idem pontifex domum sancti Petri ingressus omnes thesauros, quos ibi repperit, ad Lateranis transtulit et altare sancti Petri cilicio cooperuit et cuncta hostia eiusdem ecclesiae clausit nullumque ibi officium ad Dei cultum pertinens per plures dies caelebratum est; et, quod dictu nefas est, omnibus (undique) illuc causa orationis venientibus negabatur introitus erantque ibi omnia confusa. Memoratus autem pontifex consensibus navibus per mare Tyrrenum regnum Karoli introivit ibique per totum pene moratus est annum. Tandem assumpto Buosone comite, qui propria uxore veneno extincta filiam Hludowici imperatoris de Italia per vim (rapuit) [rapuerat], cum magna ambitione in Italiam rediit et cum eo machinari studuit, quomodo regnum Italicum de potestate Carlmanni auferret et ei tuendum committere potuisset.

Rex Hludowicus ad Aquas in mense Octobre perrexit et cum aequivoco suo, Karoli regis filio, haud procul inde colloquium habuit.

Eclipsis lunae facta est in Idibus eiusdem mensis, ultima hora noctis; sol quoque in III. Kal. Novembris post horam nonam ita obscuratus est per dimidiam horam, ut stellae in caelo apparerent et omnes sibi noctem imminere putarent. Boum pestilentia in Germania immanissime grassata est, maxime circa Rhenum; quam cladem non mediocris hominum

Lajosnak Lothár királyságának azt a részét, amelyet testvéreitől az elmúlt esztendőben kapott, hogy azt felügyelje. Lajos király a nagybőjt napjaitól május hónapig a Salz nevű királyi udvarházban maradt, és innen elindulva Frankfurtban általános gyűlést tartott; miután követeket küldve testvéréhez, Károlyhoz, megosztotta vele Lothár királyságának Karlmanntól visszakapott részét.

Wido fia Lambert és Bonifác fia Adalbert⁴⁷⁷ erős sereggel vonult be Rómába, és János római pápát⁴⁷⁸ őrizet alá vetve a római előkelőket arra kényszerítették, hogy esküvel erősítsék meg Karlmann iránti hűségüket. Miután onnan távoztak, a pápa bement Szent Péter házába, és minden ott található kincset átvitt a Lateránba, Szent Péter oltárát lepellet⁴⁷⁹ letakarta, a templom összes kapuját bezárta, és több napon nem tartottak istentiszteletet, és amit kimondani is szörnyű, a mindenfelől oda imádkozni érkezőknek megtagadták a bejutást; és minden összezavarodott. Az említett pápa hajóra szállva a Tírrén-tengeren át Károly királyhoz jött, és itt maradt majdnem egy évig.⁴⁸⁰ Nagy tervekkel tért vissza Itáliába, miután Boso grófot maga mellé vette – aki, miután tulajdon feleségével méreggel végzett, az itáliai Lajos császár leányát erőszakkal elrabolta –, s vele azon kezdett mesterkedni, hogy miként lehetne az itáliai királyságot Karlmann hatalmából kivenni és Itáliát a saját védelme alá helyezni.⁴⁸¹

Lajos király október hónapban Aachenba ment, és onnan nem messze tanácskozást tartott Károly király azonos nevű fiával.⁴⁸²

Holdfogyatkozás volt a hónap idusán (október 15.), az éjszaka utolsó órájában; október 29-én a kilencedik óra után egy fél órára a nap is úgy elsötétedett, hogy az égen feltűntek a csillagok, és mindenki arra gondolt, hogy az éjszaka közeleg. Germániában félelmetes marhavész pusztított, különösen a Rajna vidékén, amit újabb csapás, töme-

⁴⁷⁷ Lambert, spoletói örgróf (876–879 k.), Spoletói III. Widó (†894), a későbbi császár testvére, Adalbert, toszkán örgróf (834–886), Lambert sógora. Karlmann nevében léptek fel a pápával szemben, noha az ellentétek régibb keletűek voltak.

⁴⁷⁸ VIII. János pápa (872–882).

⁴⁷⁹ A *cilicium* durva anyagból készült vezeklő lepel, németül *Büßertuch*. Darvas fordításában vezeklőöv.

⁴⁸⁰ Vö. az AB 878. évi, márciustól novemberig tartó híradásaival.

⁴⁸¹ A Karolingokkal rokonságban álló Boso (Alsó-Burgundia és Provence királya [879–887]). Második felesége Ermengard (†897), II. Itáliai Lajos császár (844–855–875) leánya, férje halála után régens. Utóbbival az esküvőre 876-ban került sor. Boso testvérét, Richildét pedig II. Kopasz Károly vette feleségül 870-ben, ami nem kis mértékben támogatta Boso karrierjét.

⁴⁸² Fouronban, vö. az AB 878. évével.

mortalitas secuta est. Villa quaedam in Wormacense haud procul a palatio Ingalenheim sita est, nomine Walahesheim, ubi res miranda contigit: nam dum animalia mortua cotidie de domibus traherentur in agros, canes, qui in eadem villa erant, iuxta morem suum eadem cadavera laniando comedebant; quadam vero die pene universi in unum locum congregati inde discesserunt, ita ut nullus eorum postea neque vivens neque mortuus inveniri potuisset.

879. DCCCLXXVIII. Hludowicus rex natale Domini caelebravit in Forahheim; inde in Baioariam profectus est invisere Carlmannum, qui gravi definebatur infirmitate; nam paralisi morbo correptus usum loquendi amisit. Ibique optimates eiusdem regionis ad se venientes suscepit, ea videlicet ratione, ut post obitum Carlmanni nullum alium super se regem susciperent vel regnare consentirent; inde transiens pascha caelebravit in Franconofurt.

Hludowicus Karoli regis filius III. Idus Aprilis apud Compendium obiit palatium ibique sepultus est. Quod cum rex comperisset, cum magno exercitu in Galliam perrexit venitque usque Viridunum. Exercitus autem, qui (regem) [eum] sequebatur, quoniam a civibus illis sibi victui necessaria iusto precio emere non potuisset, versus est ad praedam et pene universam depopulatus est civitatem. Rex vero missis quibusdam fidelibus suis ultra Masam fluvium ad optimates regionis illius reversus est in Franciam venitque Mogontiacum et inde ad Franconofurt; ibique Erambertum comitem de Baioaria aliosque nonnullos ad se venientes suscepit, quos Arnolt propter quandam dissensionem inter Carlmannum patrem suum et eos factam publicis privavit honoribus et de regno expulit. Horum causa rex in Baioariam profectus dissidentes aliquo modo ad concordiam revocavit et eis pristinam restituit dignitatem; quod quorundam offendit animos, quasi rex iuramenti sui praevaricator existeret. Quod aliter intellegunt, qui eiusdem iuramenti sunt conscii: nam Carlmannus, qui prior natu erat, primus inter fratres se iuramento constrinxit et omnia, quae

gek elhalálózása követett. A wormsi kerületben, az ingelheimi palotától nem messze fekvő Walahesheim nevű faluban⁴⁸³ csodás dolog történt. Ugyanis a naponta elhullott állatokat a házaktól a földekre vitték, és ott a tetemeteket a falu kutyái szokásukhoz híven szétmarcangolták. Egyik nap azonban szinte az összes kutya összeverődött, és úgy elmentek, hogy sem élve, sem halva nem lehetett a nyomukra bukkanni.

879. Lajos király az Úr születését Forchheimben ünnepelte, innen Bajorföldre ment, hogy meglátogassa Karlmannt, akit súlyos betegség döntött le, ugyanis egy bénulás következtében elvesztette a beszéd képességét. Itt fogadta a vidék hozzá érkező előkelőit, abból a meggondolásból, hogy Karlmann halála után csakis őt fogadják el királyuknak, és csak az ő uralkodásába egyezzenek bele. Innen elindulva a húsvétot Frankfurtban ünnepelte.

Lajos, Károly király fia április 1-jén a compiègne-i palotában elhalálozott, és ott el is temették.⁴⁸⁴ Amint a király ezt megtudta, nagy sereggel Galliába vonult, és egészen Verdunig jött. Az őt követő sereg azonban fosztogatni kezdett, és szinte az egész várost feldúlta, mivel a polgároktól nem tudták a szükséges élelmiszereket a jogos áron megvásárolni. Miután a király néhány hívét a Maas folyón túlra, annak a vidéknek az előkelőihez küldte, visszatért Frankföldre, Mainzba érkezett, innen pedig Frankfurtba jött. Itt fogadta a hozzá érkező Erambert grófot Bajorföldről és még sokukat, akiket Arnulf megfosztott közhonorjaitól és kiűzött a királyságból, miután viszály tört ki [Arnulf] atyja, Karlmann és közöttük.⁴⁸⁵ Ezért a király Bajorországba ment, és a viszálykodókat valamiképpen békességre bírva visszaadta nekik korábbi méltóságukat, ami néhány emberben megütközést keltett, mintha csak a király elárulta volna esküjét. Erről másképpen vélekednek azok, akik az esküt ismerték.⁴⁸⁶ Ugyanis Karlmann, ki születésére nézve a legidősebb volt, a testvérei közül elsőként kötelezte magát esküvel, megígérve, hogy az esküjét maradéktalanul meg fogja tartani,

⁴⁸³ Reuter és Staab Heidesheimra gondol, Mainz és Bingen között, Wormsgauban.

⁴⁸⁴ Azaz II. Hebegő Lajos. Kopasz Károly, talán mert lemondott Aachen birtoklásáról, 877-ben alapítja királyi kápolnáját Compiègne-ben (*Recueil Charles II*, 451–453, Nr. 425.), s nem véletlenül az Aachen melletti Indenből szerzi meg Cornelius ereklyéjét. Károly emlékét őrizte, hogy a 11. században *Carlopolisként* emlegetik a helyet.

⁴⁸⁵ Az AS 878. éve szerint Erambert az Isar parti Ergolding várában vette Karlmannt ostrom alá. Erambert Isengau (Isargau) grófja. Ld. még az AF 898. évet.

⁴⁸⁶ Az esküre ld. az AF 876. évet.

in illo continentur sacramento, se servaturum esse promisit; deinde Hludowicus eodem tenore iuravit, ea tamen ratione, ut, si Carlmannus ea, quae promisit, inviolata servaret, ipse eadem ex sua parte rata custodiret. Sed quoniam Carlmannus in divisione regni Longobardorum iuramentum suum irritum duxit, Hludowicum procul dubio a suo iuramento reddidit immunem; et idcirco crimine periurii non tenetur obnoxius. Carlmannus autem tandem Hludowicum ad se accersivit et, quoniam loqui non poterat, ei se ipsum et uxorem et filium universumque regnum scripto commendavit; cui rex episcopatus et abbatias et comitatus ad servitium delegavit et disposita, prout voluit, regione rediit in Franciam.

Interea Hugo Hlotharii ex Waldrata filius tyrannidem in Gallia exercebat, contra quem rex quosdam fideles suos destinavit, ut eum inde expellerent. Qui venientes nonnullos ex hominibus illius in quodam castello iuxta Viridunum obsederunt et castello potiti alios quidem occiderunt, alios vero in exilium miserunt, alios etiam capillis et cute detracta cum magna confusione inde expulerunt et castellum destruxerunt.

880. DCCCLXXX. Hiems aspera et solito prolixior; nam Rhenus et Moenus fluvii glaciali rigore constricti longo tempore se calcabiles praebuerunt.

Rex Hludowicus natale Domini caelebravit in Franconofurt; postea in Galliam profectus filios Hludowici ad se venientes suscepit totumque regnum Hlotharii suae ditioni subiugavit. Inde ad expugnandos Nordmannos, qui in Scalta fluvio longo tempore residebant, convertit exercitum initoque certamine plus quam quinque milia ex eis prostravit; in quo proelio Hugo filius regis occubuit.

In Saxonia cum Nordmannis infeliciter dimicatum est; nam Nordmanni superiores existentes duos

majd pedig Lajos tett ugyanilyen tartalmú esküt, de oly módon, hogy a maga részéről csak akkor fogja érvényesnek tekinteni annak megtartását, ha Karlmann maradéktalanul tartja magát mindahhoz, amit megígért. Ám mivel Karlmann a langobárdok királyságának felosztásakor esküjét érvénytelennek tekintette,⁴⁸⁷ ez kétségkívül Lajost is feloldozta esküje alól, és így az eskü megszegésében nem tekinthető bűnösnek. Karlmann azonban végül magához hívatta Lajost, és mivel beszélni nem volt képes, írásban bízta rá saját magát, feleségét és fiát, valamint egész királyságát. A király püspökségeket és apátságokat, valamint grófságokat rendelt a szolgálatára, és szándéka szerint elrendezve a tartományt visszatért Frankföldre.

Közben Hugó, Lothár Waldradától született fia Galliában zsarnokként viselkedett,⁴⁸⁸ aki ellen a király elküldte néhány hívét, hogy elűzzék onnan. Miután megérkeztek, Hugó emberei közül jó néhányat ostrom alá fogtak egy Verdun melletti várban. A várat birtokba véve néhányukat megölték, másokat pedig száműzetésbe küldtek, megint másokat a *hajuktól a fejbőrükkel együtt megfosztottak*⁴⁸⁹ és őket igen megszégyenítve kiűzték, a várat pedig lerombolták.

880. A tél kemény volt és a szokottnál is hosszabb, ugyanis a Rajna és Majna folyók a téli hidegben úgy befagytak, hogy hosszú időn jární lehetett rajtuk.

Lajos király az Úr születését Frankfurtban ünnepelte, majd Galliába menve fogadta Lajos hozzá érkező fiait, és Lothár egész királyságát uralma alá vetette.⁴⁹⁰ Ezután seregét a normannok kiűzésére küldte, akik már régóta a Schelde folyónál tanyáztak,⁴⁹¹ s miután összecsaptak velük, közülük több mint ötezret leterítettek.⁴⁹² Ebben a csatában esett el a király fia, Hugó.⁴⁹³

Szászföldön a harc a normannokkal szerencsétlenül zajlott, ugyanis a normannok kerekedtek felül,

⁴⁸⁷ Vö. az AF 877. évével.

⁴⁸⁸ Hugó, Elzász hercege (867–885), a krónikások kétségbe vonták legitimitását, amit a „zsarnok”, *tyrannus* szó használata jelez.

⁴⁸⁹ A *decalvatio* büntetésről általában úgy gondolják, hogy ez már csak a haj lenyírását, s nem a fejbőr skalpolását jelentette. Az itt olvasható forma (*capillis et cute detractata*) régi jogszokásból maradtatott fenn. Grimm, J.: *Rechtsaltertümer*, 702., és legutóbb Diesenberger, M.: *Hair*, 190–191. A kifejezésre ld. még 2Makk 7,1–10.

⁴⁹⁰ Utalás a ribemont-i szerződésre 880 februárjából.

⁴⁹¹ Az előző esztendőben Angliából érkeztek.

⁴⁹² A csatahely Thiémonnál volt, a Sambre-től északra, a mai belgiumi Charleroi közelében, amit németül Lüneburger Heidének hívnak.

⁴⁹³ Hugó III. Ifjabb Lajos törvénytelen gyermeke. A február 2-án vívott csatában esett el Liutgard királyné testvére, Brúnó *dux* is.

episcopos, quorum ista snnt nomina: Thiotrih et Marcwart, et duodecim comites his nominibus appellatos: Brun ducem et fratrem reginae, Wigmannum, Bardonem, alterum Bardonem et tertium Bardonem, Thiotherium, Gerrichum, Liutolfum, Folcwartum, Avan, Thiotricum, Liutharium, cum omnibus, qui eos sequebantur, occiderunt. Praeterea XVIII satellites regios cum suis hominibus prostraverunt, quorum ista sunt nomina: Aderam, Alfwini, Addasta, Aida, alter Aida, Dudo, Bodo, Wal, Haulf, Hildiwart, Ruodtag, Hitti, item Wal, Ratheri, Adalwini, Werinhart, Thiotrih, Ailwart, exceptis innumerabilibus, quos in captivitate duxerunt.

Rex vero de Gallia rediens in Franciam pascha caelebravit in Franconofurt. Sclavi, qui vocantur Dalmatii, et Behemi atque Sorabi caeterique circumcirca vicini audientes stragem Saxonum a Nordmannis factam pariter conglobati Thuringios invadere nituntur et in Sclavis circa Salam fluvium Thuringiis fidelibus praedas et incendia exercent. Quibus Boppo comes et dux Sorabici limitis (cum Thuringiis) occurrit et Dei auxilio fretus ita eos prostravit, ut nullus de tanta multitudine remaneret.

Carlmannus frater Hludowici et Karoli XI. Kal. April. obiit. Hludowicus mediante mense Augusto apud WORMATIAM cum suis colloquium habuit et quosdam ex fidelibus suis obviam legatis nepotum suorum ad villam Gundolfi transmisit, quosdam etiam contra Hugonem in Gallia tyrannidem exercentem destinavit. Heimricus vero et Adalhartus et caeteri, qui cum eis erant, cum Thiotbaldo principe militiae Hugonis, qui robur exercitus secum tenuit, iniere certamen, et ceciderunt multi ex utraque parte vulnerati. In quo conflictu Heimricus cruentam obtinuit victoriam. Cumque illi, qui de

és megöltek két püspököt, akiknek a neve Theoderich és Markward,⁴⁹⁴ és tizenkét grófot, név szerint Brúnó *duxot*, a királyné⁴⁹⁵ testvérét, Wigmann, Bardót és egy másik Bardót, egy harmadik Bardót, Thiotherit, Gerrichet, Liutolfot, Folcwartot, Avant, Thiotricet, Liuthartot mindazokkal, akik a kíséretükben voltak. Azonkívül leterítették tizennyolc királyi vazallust az emberekkel együtt, akiknek a nevei: Aderam, Alfwini, Addasta, Aida, egy másik Aida, Dudo, Bodo, Wal, Haulf, Hildiwart, Ruodtag, Hitti, egy másik Wal, Ratheri, Adalwini, Werinhart, Thiotrih, Ailwart, nem számítva azokat, akiket számolatlanul fogságba vetettek.⁴⁹⁶

A király Galliából visszatérve Frankföldre a húsvétot Frankfurtban ünnepelte. Értesülvén a szászoknak a normannoktól elszenvedett vereségéről a dalamancoknak mondott szlávok és a csehek, valamint a szorbok a többi szomszédos [néppel] egybegyültek, és a türingek, valamint a türingekhez hű Saale menti szlávok megtámadására készültek. A türingekkel⁴⁹⁷ együtt Poppo gróf, a szorb határ *dux*⁴⁹⁸ szállt szembe velük, és Isten segítségével bizakodva úgy legyőzte őket, hogy sokaságukból hírmondó sem maradt.

Karlmann, Lajos és Károly testvére március 22-én elhalálozott.⁴⁹⁹

Lajos augusztus közepén Wormsban az övével tanácskozást tartott, és hívei közül néhányat unokatestvérei követei elé küldött Gondreville-be,⁵⁰⁰ másokat Hugó ellen küldött, aki Galliában zsarnokoskodott. Henrik,⁵⁰¹ Adalhard⁵⁰² és mások, akik vele voltak Theobalddal,⁵⁰³ Hugó derékhadának vezérével bocsátkoztak harcba, és mindkét oldalon sokan haltak bele sérülésükbe. Ebben az összecsapásban Henrik véres győzelmet aratott.

⁴⁹⁴ Theoderich mindeni püspök (853–880), Markward hildesheimi püspök (874–880), mindkettőt mártír szentként tisztelték szeptember 2-i ünnepnappal, mivel nyilván ez volt az ütközet napja. Ők az ún. ebersdorfi mártírok, ahol a tiszteletükre kolostort építettek.

⁴⁹⁵ Azaz Liutgard, vö. az AF 866. évével.

⁴⁹⁶ A nevek forrása korabeli nekrológium lehet. Brúnó, szász herceg (864/866–880), a Liudolfingerek öse.

⁴⁹⁷ Ms 1. változata: a *türingekkel*, Ms 2. elhagyja.

⁴⁹⁸ II. Poppo (Boppo), Henrik örgróf testvére, türingiai herceg (880–892). A szorb örgrófság élén II. Radulfot követte. Az Ms 3. kézírataiban olvasható változat: „*Poppo gróf jött ellenük és Isten segítségével legyőzte őket.*”

⁴⁹⁹ Arnulf egyik oklevele alapján a halál szeptember 22-én következett be.

⁵⁰⁰ Királyi pfalz. A gyűlésre, amelyre korábban kerülhetett sor, Lajos a betegsége miatt nem ment el.

⁵⁰¹ Henrikre ld. az AF 866. évet.

⁵⁰² Adalhard, Metz grófja, Echternach laikus apátja (878–890).

⁵⁰³ Theobald, Arles grófja, II. Lothár elbocsátott első feleségének testvére, Saint-Maurice d’Agaune laikus apátja. Felesége Berta, Hugó testvére, II. Lothár Waldratától született leánya.

villa Gundolfi, et illi, qui de proelio reversi fuerant, in unum convenissent, pari intentione cum filiis Hludowici contra Buosonem in Galliam pugnaturi perrexerunt et Madasconam urbem expugnantes Bernhardum, qui in ea principatum tenebat, in deditionem accipiunt. Buoso vero fugiens ultra Rhodanum fluvium in urbe Vienna se tutatus est.

Nordmanni in Gallia praedas et incendia exercent et inter plurima loca et monasteria, quae depopulati sunt, etiam Biorzuna, ubi pars maxima Frisionum habitabat, incendio concremarunt; et inde revertentes Noviomagum vallo firmissimo et muris circumdantes hiemandi sibi locum in palatio regis paraverunt. Quibus rex Hludowicus cum manu valida occurrit et propter hiemis asperitatem et loci firmitatem rebus parum prospere gestis reversus est.

Hoc anno in Wormacense et in Nitense et in plurimis locis regni Hludowici sterilitas frugum et omnium rerum penuria Germanicum populum non mediocriter afflixit.

881. DCCCLXXXI. Hibernum tempus valde prolixum et animalibus diversi generis pernoxium. Nam tellus verno tempore glaciali rigore constricta animalibus solita negavit pasqua, et illa fame et frigore maxima ex parte perierunt, etiam propter sterilitatem anni prioris.

Rex post pascha in Galliam profectus Hugonem Hlotharii ex Waldrata filium ad se venientem in suum suscepit dominium et [ei] abbatias et comitatus (ei) in beneficium dedit, ut ei fidem servaret. Sed ille pravorum usus consilio fidem mentitus regi molestus efficitur; quapropter regis exercitus illum persecutus in Burgundiam fugere compulit.

Rex cum suo nepote Hludowico apud villam Gundolfi congruum habuit colloquium; inde transiens omne tempus aestivum in Baioaria moratus est. Nepos vero illius cum Nordmannis dimicans nobiliter triumphavit; nam novem milia equitum ex eis occidisse perhibetur. At illi instaurato exercitu et amplificato numero equitum plurima loca in regione regis nostri vastaverunt, hoc

Miután a csatából visszatérők találkoztak azokkal, akik Gondreville-ben voltak, közös akarattal Lajos fiaival Galliába vonultak, hogy Boso ellen harcoljanak.⁵⁰⁴ Elfoglalták Mácon városát,⁵⁰⁵ annak urát, Bernátot, hódoltatták.⁵⁰⁶ Boso azonban a Rhône folyón túlra menekülve Vienne-ben húzta meg magát.

A normannok Galliában zsákmányoltak és gyűjtogattak, és számos elpusztított helység és monostor között Birtent is porig égették, ahol a frizek nagy része lakott. Innen visszafordulva Nijmegenet erős fallal és palánkokkal vették körül, és a királyi palotában⁵⁰⁷ készítettek maguknak téli kvártélyt. Lajos király erős sereggel vonult ellenük, de a téli hideg és a hely erődítései miatt dolgavégezetlenül fordult vissza.

Ebben az évben a wormszi és a niddai kerületben,⁵⁰⁸ valamint Lajos királyságának számos helyén a rossz termés és az általános nélkülözés igencsak sújtotta a germánok népet.⁵⁰⁹

881. A télidő igen elhúzódott, és mindenfajta állat sokat szenvedett. Mivel a föld tavasszal még fagyott maradt a téli hidegtől, az állatok nem találták megszokott legelőjüket, s nagyrészüket elpusztult az éhezéstől és a hidegtől, meg persze a tavalyi eszterdő gyenge termése miatt.

A király húsvét (április 23.) után Galliába ment, és visszafogadta hatalmába Hugót, Lothárnak Waldradától származó, színe elé járuló fiát, s adománybirtokként apátságokat és grófságokat adott át neki, hogy hűségét a maga számára megőrizze. Az azonban a gonoszok tanácsát követve megtagadta hűségét, és szembeszállt a királlyal, amiért is a király seregével a sarkában Burgundiába kényszerült menekülni.

A király Gondreville-ben unokaöccsével, Lajossal az egyetértés jegyében tanácskozást tartott, ahonnan tovább indult, és az egész nyáridőt Bajorföldön töltötte. Unokaöccse a normannokkal harcolva dicsőséges győzelmet aratott, mert mint mondják, 9 000 lovasukat ölte meg.⁵¹⁰ Ezek azonban új sereget állítottak fel, megnövelték a lovasok

⁵⁰⁴ Bosóra ld. az AF 878. évét.

⁵⁰⁵ Az AB 880. événél a város helyett a *castrum* és *castellum* szavak állnak.

⁵⁰⁶ Bernátra ld. az AF 880. évét.

⁵⁰⁷ Azaz a királyi pfalz palotájában, amelyet még Nagy Károly építtetett római maradványokra.

⁵⁰⁸ Wormsgau, Niddagau

⁵⁰⁹ A kifejezésre ld. az AF 873. évét.

⁵¹⁰ 881. augusztus 3-án Saucourt-en-Vimeu-nél, ami a Ludwigsliedből ismert, ld. még az AV 881. és Regino 883. évét.

est Cameracum, Traiectum et pagum Haspanicum totamque Ripuariam, praecipua etiam monasteria, id est Prumiam, Indam, Stabulaus, Malmundarium et Aquense palatium, ubi in capella regis equis suis stabulum fecerunt. Praeterea Agrippinam Coloniam et Bunnam civitates cum aecclesiis et (caeteris) aedificiis incenderunt. Qui autem inde evadere potuerunt, sive canonici sive sanctimoniales, Mogontiacum fugerunt, thesauros aecclesiarum et sanctorum corpora secum portantes. Rex apud Franconofurt gravi infirmitate laborabat et, quia ipse non potuit, exercitum suum contra Nordmannos destinavit.

Tertio Kal. Ianuar. ante galli cantum Mogontiaci terrae motus factus est magnus, ita ut aedificiis conquassatis vasa fictilia, sicut compositores luti fatebantur, invicem se conidentes frangerentur.

882. (I) DCCCLXXXII. Stella cometes XV. Kal. Febr. prima hora noctis apparuit comas suas supra modum spargens et rem infaustam, quae cito secuta est, sua apparitione praemonstrans. Nam Hludowicus invalescente morbo XIII. Kal. Febr. diem ultimum clausit; cuius corpus translatum et in monasterio sancti Nazarii, quod dicitur Lauresham, iuxta patris sui tumulum sepultum est. Quod audiens exercitus, qui contra Nordmannos fuerat missus, ab expugnatione hostium desistens infecto negotio rediit. Quorum Nordmanni inde transeuntium vestigia secuti caetera, quae prius dimiserant, incendio cremaverunt usque ad Confluentem castellum, ubi Mosella Rhenum ingreditur. Murus Mogontiae civitatis restaurari coeptus et fossa murum ambiens extra civitatem facta.

Nordmanni de sua munitione egressi, Trevirensem urbem invaserunt et habitatoribus civitatis partim expulsis partim occisis totam in Nonis April. incenderunt. Quibus Walah Mettensis episcopus incaute cum paucis occurrens occisus est.

számát, és királyunk területét számtalan helyen pusztították, úgymint Cambrai-t, Utrechtet, Haspengaut⁵¹¹ és egész Ripuariát, különösen a monostorokat, úgymint Prümöt, Cornelimünstert,⁵¹² Stablót, Malmedyt, valamint az aacheni palotát, ahol a királyi kápolnát lovak istállójaként használták.⁵¹³ Ezen kívül felgyújtották Köln és Bonn városát a templomokkal és épületekkel. Aki a kanonokok vagy az apácák közül el tudott menekülni, az Mainzba igyekezett, magával víve a templomi kincseket és a szentek testeinek ereklyéit. A királyt Frankfurtban súlyos betegség gyötörte, s mivel ő maga arra képtelen volt, seregét küldte a normannok ellen.

December 30-án Mainzban kakasszó előtt olyan hatalmas földrengés volt, hogy miközben az épületek megremegtek, a fazekasok elbeszélése szerint a cserépedények egymáshoz koccanva törtek össze.

882. (I) Január 18-án egy üstökös csillag jelent meg az éjszaka első órájában, különösen hosszú csóvát húzva maga után, egy szerencsétlenség előjeleként, ami igen hamar be is következett. Ugyanis Lajoson elhatalmasodott a betegsége, és ugyanazon hónap 20-án bevégezte életét. Testét a Lorschnak nevezett Szent Nazarius-monostorba vitték át, és atyja sírja mellé temették el.⁵¹⁴ Amint ezt a normannok ellen küldött sereg meghallotta, felhagyott az ellenség kiűzésével,⁵¹⁵ és dolgavégezetlenül tért vissza. Ezután a normannok a visszavonulók nyomába indultak, és egészen Koblenz váráig, ahol a Mosel a Rajnába ömlik, tűzzel pusztították el mindazt, amit korábban megkíméltek. Megkezdték Mainz város falainak a helyreállítását, és a városon kívül, a falak mentén körben egy árkot ástak.⁵¹⁶

A normannok kivonulva erődített táborukból⁵¹⁷ behatoltak Trier városába, s miután lakosait részben elűzték, részben megölték, április 5-én az egész várost felgyújtották. Wala metzi püspököt,⁵¹⁸ aki meggondolatlanul kevesekkel szállt szembe velük, megölték.

⁵¹¹ Ma Belgiumban (Hesbay, Haspengouw).

⁵¹² Ma Aachen városrésze, még Aniani Szent Benedek alapította 814-ben az Inde partján, innen a szövegben előforduló neve.

⁵¹³ Talán utalás Einhard művére (14. c.), ahol egy másik viking Godfrid fenyegetődzött Aachen elpusztításával. Einhard Vita Karoli, 17. Kövér Károly a vikingek elől Stavelot-Malmedy szerzetesei által menekített ereklyéknek díszes ereklyetartót csináltat, vö. MacLean, S.: Kingship, 157.

⁵¹⁴ III. Ifjabb Lajos apja, Német Lajos sírja mellé temetkezett, ld. az AF 876. évét.

⁵¹⁵ Az *expugnatio* kifejezés ismét az erősségek ostromára utalhat, itt „kiűzés”-ként fordítottuk, vö. az AF 851. évével.

⁵¹⁶ Itt ér véget Ms 1.

⁵¹⁷ A *munitio* szót végig erődített tábornak fordítjuk.

⁵¹⁸ Wala, püspök 876–882. április 10/12 között. A csatára Remichnél került sor a Moselle partján, vö. az AB 882. évével. Hincmar hibáztatja Walát, hogy püspök létére fegyvert fogott („*contra sacram auctoritatem et episcopale ministerium armatam et belantem*”). Ez azonban a korabeli gyakorlatban egyáltalán nem volt ritka, vö. Prinz, F.: *Klerus und Krieg*.

A Fuldai Évkönyv mainzi folytatása az Ms 2. kéziratcsaládban

Karolus imperator audito fratris sui obitu de Italia perrexit in Baioariam et optimates, qui fuerant fratris sui, ad se venientes in suum suscepti dominium. Deinde Wormatiam veniens cum suis undique venientibus consiliatus est, quomodo Nordmannos de suo regno expelleret. Statuto itaque et conducto inter eos tempore convenerunt de diversis provinciis viri innumerabiles et omnibus hostibus formidandi, si duces habuissent idoneum sibi que consentientem, hoc est Franci, Norici, Alamanni, Thuringii atque Saxones; parique intentione profecti sunt contra Nordmannos pugnare cupientes. Quo cum pervenissent, munitionem illorum, quae vocatur Ascloha, obsederunt.

Cumque iam expugnanda esset munitio et hi, qui intus erant, timore percussi mortem se evadere posse desperassent, quidam ex consiliariis augusti nomine Liutwardus pseudoepiscopus caeteris consiliariis, qui patri imperatoris assistere solebant, ignorantibus iuncto sibi Wigberto comite fraudulentissimo imperatorem adiit et ab expugnatione hostium pecunia corruptus deduxit, atque Gotafridum duces illorum imperatori praesentavit; quem imperator more Achabico quasi amicum suscepit et cum eo pacem fecit, datis ex utraque parte obsidibus. Quod Nordmanni acceperunt pro omine; et ut pax ex illorum parte rata non dubitaretur, clipeum iuxta morem suum in sublime suspenderunt et portas munitionis aperuerunt. Nostrates autem calliditatis illorum expertes eandem munitionem ingressi sunt, alii quidem causa negotiandi, alii vero pro loci firmitate consideranda. At Nordmanni ad consuetam calliditatem conversi clipeum pacis deponunt, portas claudunt et omnes ex nostris

Károly császár értesülvén testvére haláláról Itáliából Bajorföldre ment, és hatalmába fogadta testvérének főembereit, akik eljöttek hozzá. Ezután Wormsba érve megtanácskozta mindenfelől hozzá érkező híveivel,⁵¹⁹ hogy miként űzze ki országából a normannokat. Miután megállapodtak és közhírré tették az időpontot, számos tartományából megszámlálhatatlanul sokan gyűltek egybe, akiktől bármely ellenség visszaretent volna, ha azoknak megfelelő és mindenki számára elfogadható vezére lett volna. Így a frankok, noricumbeliek, alemannok, türingek és szászok⁵²⁰ egy akarattal, harcra készen megindultak a normannok ellen. Miután elérték őket, ostrom alá vették Asseltnek⁵²¹ nevezett erődített táborukat.

Amikor az erődített tábor már-már elesett volna, és akik bent voltak, félelemtől remegve lemondtak arról, hogy halálukat elkerülhetik, akkor a császár tanácsadóinak egyike, egy álpüspök, Liutward⁵²² – a többi tanácsadó tudta nélkül, akik szokás szerint már a császár apját is segítették – a ritka álnok Wiebert gróffal⁵²³ összefogva a császár elé járult, akit – pénzzel megvesztegetve – lebeszéltek az ellenség ostromolásáról, és azok *duxát*, Godfridet bemutatatták a császárnak. A császár őt Aháb módjára,⁵²⁴ mintegy barátjává fogadva békét kötött vele, mindkét fél pedig túszoikat adott. Ezt a normannok szerencsés jelnek tekintették, és hogy senki se kételkedjék abban, hogy a maguk részéről a békét érvényesnek tekintik, szokásuk szerint a magasba függesztettek egy pajzsot, a táboruk kapuit pedig kitárták. A mieink nem sejtve ravaszágukat bementek a táborukba, egyesek azért, hogy kereskedjenek, mások pedig azért, hogy szemügyre vegyék, mennyire erősítették azt meg. A normannok azonban a szokott ravaszágukhoz folyamodva a békepajzsot bevonták, a kapukat bezárták, és azokat,

⁵¹⁹ Május második felében, mivel Károly április 17-én még Páviában tartózkodott.

⁵²⁰ Vö. az AF 882, (II) és Regino 882. évével, aki lombardokat is említ.

⁵²¹ Maastrichttól északra, a Maas partján. Reuter a többek által Elslooval azonosított hellyel szemben Asselt mellett érvel, ami közelebb fekszik a Rajnához. A vikingek Angliából érkeztek, akikkel Nagy Alfréd, Wessex királya 878-ban békét kötött, miután Edingtonnál győzelmet aratott. A vikingek ezután hajóztak át a kontinensre. A két település máig verseng a csata helyszínének címéért, amit az újabban előkerült régészeti leletek még árnyalhatnak. Az esemény értékelésére ld. Coupland S.: Vikings. Az évkönyvíró szövegét Hagen Keller egyenesen pamfletnek nevezi, vö. Keller, H.: Sturz, 342. Tanulmányában foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy valóban mindkét norman vezér jelen volt-e Asseltben.

⁵²² Liutward, Vercelli püspöke (880–900), 878-tól 887-es bukásáig Kövér Károly főkancellárja.

⁵²³ Lotaringiai Hugó híve, vö. Regino 883. évével.

⁵²⁴ 1Kir 20,4. Aháb, Júda királya az ellenséggel, Benhadaddal köt békét hamis prófétákra hallgatva, Isten akaratával szembemelve.

intus inventos aut occiderunt aut catenis ferreis ligatos ad redimendum servaverunt. Sed imperator tantam contumeliam exercitui suo illatam flocci pendens praedictum Gotafridum de fonte baptismatis levavit et, quem maximum inimicum et desertorem regni sui habuerat, consortem regni constituit. Nam comitatus et beneficia, quae Rorich Nordmannus Francorum regibus fidelis in Kinnin tenuerat, eidem hosti suisque hominibus ad inhabitandum delegavit; et quod maioris est criminis, a quo obsides accipere et tributa exigere debuit, huic pravorum usus consilio contra consuetudinem parentum suorum, regum videlicet Francorum, tributa solvere non erubuit. Nam thesauros aecclesiarum, qui propter metum hostium absconditi fuerant, abstulit et auri purissimi atque argenti ad confusionem sui totiusque exercitus, qui illum sequebatur, libras $\bar{\text{II}}$. CCCC. XII eisdem dedit inimicis. Praeterea, quisquis de suo exercitu in defensione sanctae aecclesiae zelo Dei commotus aliquem de Nordmannis, qui castra invadere temptabant, occidit, aut eum iugulare aut ei oculos eruere praecepit. Unde exercitus valde contristatus dolebat super se talem venisse principem, qui hostibus favit et eis victoriam de hostibus subtrahit; nimiumque confusi redierunt in sua. Nordmanni vero de thesauris et numero captivorum CC naves onustas miserunt in patriam; ipsi in loco tuto se continent, iterum tempus oportunum praedandi opperientes.

Imperator inde transiens Mogontiacum venit et inde ad villam Tribure ibique per plures moratus est dies. Qui etiam Wangioni placitum habuit et parum utilitatis decrevit. Nordmanni portum, qui Frisiaca lingua Taventeri nominatur, ubi sanctus Liobomus requiescit, plurimis interfectis succenderunt.

akiket bent találtak, vagy megölték, vagy vasláncra verve őrizetbe vették, hogy a kiváltásukig őrizték őket. De a császár még a sereg ellen elkövetett ekkora szégyent is semmibe véve az említett Godfridet kiemelte a keresztvízből, és azt, aki királysága fő ellensége és elárulója, királysága társuralkodójává⁵²⁵ tette. Ugyanis azokat a grófságokat és adománybirtokokat, amelyeket a normann Rorik, a frank királyok híve Kennemer földön birtokolt,⁵²⁶ ugyanennek az ellenségének és embereinek adta át letelepedésre. És ami még nagyobb bűn volt, a gonoszok tanácsára elődei, azaz a frank királyok szokása ellenére nem átallott adót fizetni annak, akitől túsokat kellett volna szednie és adót követelnie.⁵²⁷ Ugyanis az egyházak kincstárait,⁵²⁸ amelyeket az ellenségtől való félelmükben elrejtettek, magához ragadva az ellenségnek 2412 fontnyi tiszta aranyat és ezüstöt adott át, saját, valamint a kíséretében lévő serege egész szégyenére.⁵²⁹ Ezen kívül megparancsolta, hogy seregéből mindenkinek, aki a szentegyház védelmére ragadtatva magát a táborba belépni próbáló normannok közül bárkit is megölne, vágják el a torkát vagy tolják ki a szemét. Ezt zokon véve a serege nagyon bánkódott, hogy olyan vezére van, aki az ellenség pártját fogja, megfosztja őket az ellenségen aratott győzelmüktől, és megszégyenítve mentek haza. A normannok pedig kincsekkel és 200 fogollyal megrakott hajóikat a hazájukba küldték, ők maguk pedig egy biztos helyre vonultak vissza, hogy kivárják a rablásra adódó legközelebbi alkalmas időpontot.

A császár innen elindulva Mainzba érkezett, és onnan Tribur udvarházába ment, ahol több napig időzött. Wormsban is gyűlést tartott,⁵³⁰ és amiről rendelkezett, nem érte el célját. A normannok sokakat megölve felgyújtották a fríz nyelven Deventernek mondott kikötőt, ahol Szent Lebuinus⁵³¹ is nyugszik.

⁵²⁵ A latinban *consors*, a dinasztiaiból választott társuralkodók címe, az évkönyvíró részéről használata provokatív, Kövér Károlyra nézve dehonesztáló, vö. MacLean, S.: *Kingship*, 32.

⁵²⁶ Rorikra ld. az AF 850. és az AV 892. évet. Kennemerland a Harlemtől északra fekvő tengerparti sáv.

⁵²⁷ A vikingeknek elsőként 845-ben Kopasz Károly fizetett adót, vö. Coupland S.: *Tribute Payments*, ld. még az AF 850. és 873. éveit.

⁵²⁸ Az összeget valószínűleg a metzi püspökség szolgáltatta, amelyet Gizella testvére, Hugó kapott meg. Ez is a békeszerződés része lehetett, vö. Keller, H.: *Sturz*, 345.

⁵²⁹ Vö. az AB 882. évével, ami szerint nem Godfrid, hanem két másik vezér, Sigifred és Wurm (Gorm) kapta az összeget. Az AB szerint is több ezer fontról volt szó, ami az egyházaktól származott.

⁵³⁰ Vö. az AB 882. évével, eszerint november 1-jén.

⁵³¹ Más néven Szent Liafwín, meghalt 776 előtt.

Iohannes pontifex Romanus decessit; in cuius locum Marinus antea episcopus contra statuta canonum subrogatus est. Quidam Gregorius nomine, quem Romani superistam vocitabant, dives valde, in paradiso sancti Petri a suo collega occisus est, et pavementum aecclesiae, per quam trahebatur, totum sanguine illius infectum.

883. (I) DCCCLXXXIII. Imperator Italiam petens apud urbem Veronam cum suis fidelibus de statu regni sui consiliatus est. Boppo et Eginocomites et duces Thuringiorum inter se confligentes non paucas hominum strages dabant; in quo conflictu Boppo superatus vix cum paucis viris effugit caeteris omnibus occisis.

Gotafrid Nordmannus, qui superiore anno fuerat baptizatus, cum Hugone Hlotharii filio foedus iniiusque sororem duxit in coniugium. Unde idem Hugo audacior effectus regnum patris sui suae dicioni subiugare studuit.

Imperator omne tempus aestivum mansit in Italia animosque optimatum regionis illius contra se concitavit. Nam Witonem aliosque nonnullos exauctoravit et beneficia, quae illi et patres et avi et atavi illorum tenuerant, multo vilioribus dedit personis. Quod illi graviter ferentes pari intentione contra eum rebellare disponunt, multo etiam plura, quam ante habuerant, sibi vindicantes.

Mons quidam in Italiae partibus de loco suo motus in Athesin fluvium cecidit eiusque meatum interclusit. Hi autem, qui apud Veronam et in contiguis locis eiusdem fluminis habitabant, tamdiu utilitate illius carebant, donec idem fluvius per eundem montem quasi cavernulas faciens ad suum alveum rediret.

Nordmanni per alveum Rheni fluminis ascendentes plurima loca nuper restaurata succenderunt, praedam inde capientes non modicam. Quibus Liutbertus Mogontiensis archiepiscopus cum paucis occurrit;

János római pápa elhunyt,⁵³² helyére Marinust, egy korábbi püspököt kérték fel, a kánoni rendelkezések ellenére.⁵³³ Egy bizonyos Gergelyt, akit a rómaiak *superista* névvel⁵³⁴ illettek és dúsgazdag volt, a Szent Péter előcsarnokában⁵³⁵ társa meggyilkolta, és az egyház padozata mindenféle vértől ázott, amerre csak vonszolták [testét].

883. (I) Itáliába tartva a császár Verona városában híveivel a királyság helyzetéről tanácskozott.⁵³⁶ Poppo és Eginó, valamint a türingek grófjai és *dux*-jai egymással összecsaptak, aminek nem kevesen estek áldozatul. Ebben az összecsapásban Poppo maradt alul, és alig néhány emberével tudott elmenekülni, a többieket mind megölték.⁵³⁷

A normann Godfrid, aki az elmúlt esztendőben keresztelkedett meg, Hugóval, Lothár fiával lépett szövetségre, nővérét⁵³⁸ pedig feleségül vette. Erre maga Hugó is merészebb lett, és megkísérelte uralma alá vetni apjának királyságát.

A császár az egész nyáridőt Itáliában töltötte, és maga ellen hangolta a tartomány előkelőit. Ugyanis Widót⁵³⁹ és még jó néhányukat letette, és adománybirtokait, amelyeket ők maguk, atyáik, nagyatyáik és dédatyáik birtokoltak, sokkal alacsonyabb állású személyeknek adta. Ezt azok igen zokon vették, és egy akarattal határozták el, hogy fellázadnak ellene, sokkal többet követelve maguknak, mint amit korábban bírtak.

Egy hegy az itáliai részekén elmozdult a helyéről és az Etsch folyóba csúszott, elzárva annak medrét. Azok pedig, akik Veronában és a környező helyeken laktak, egészen addig nem tudták használni a folyót, ameddig a folyó ezen a hegyen mintegy alagutat fúrva vissza nem tért a medrébe.

A normannok a Rajna folyó medrét követve számos nemrég helyreállított helyet felgyújtottak, ahonnan nem kevés zsákmányt vittek magukkal. Liutbert mainzi érsek kevesekkel támadt rájuk,

⁵³² VIII. János 882. december 15-én halt meg. I. Marinus a 870 körüli évektől Caere (Cerveteri) püspöke volt, pápa 882–884 között. Marinusra ld. még az AF 883. (II) évi híret, eltérő információval.

⁵³³ A Marinus áthelyezése miatti bizánci vádakra ld. V. István levelét. PL 129. 786–789.

⁵³⁴ Reuter szerint halála összefügghetett VIII. János meggyilkolásával. A *superista* cím a lateráni őrség parancsnoknak járt.

⁵³⁵ Azaz a nartex, amit *paradisum*nak, „Paradicsom”-nak is hívták, vö. az AF 896. évével.

⁵³⁶ Május 7-én már Veronában volt.

⁵³⁷ Vö az AF 882. és 883. éveivel.

⁵³⁸ Azaz Gizellát, II. Lothár törvénytelen leányát, vö. Regino 882. évével, eszerint a frankok és vikingek közötti békeszerződés része volt a házasság.

⁵³⁹ III. Wido (Guido, Vid), Spoleto és Camerino örgrófja. Itáliai király 889–894, császár 891–894 között. Kegyesztése a pápai területek elleni támadásával függhetett össze AF Reuter, 95.

sed non paucos ex eis prostravit et praedam excussit. Agripina Colonia absque aecclesiis et monasteriis reaedificata et muri eius cum portis et vectibus et seris instaurati.

884. (I) DCCCLXXXIII. Nordmanni Saxones invadere temptaverunt, quibus Heimrih comes et Arn episcopus cum manu valida orientalium Francorum occurrerunt. Consertoque proelio plurimi ex utraque parte ceciderunt; sed tamen adiuvante Domino christiani optinere victoriam. In quo certamine tales viri de Nordmannis cecidisse referuntur, quales numquam antea in gente Francorum visi fuissent, in pulchritudine videlicet ac proceritate corporum.

Imperator circa purificationem sanctae Mariae cum suis colloquium habuit in Alsatia, in loco, qui vocatur Coloburg, et inde episcopos, abbates atque comites destinavit contra Nordmannos ad tuendas regni sui partes. Nordmanni non semel neque bis cum Heimricho dimicantes superantur et, ubicumque praedatum ire volebant, fugabantur, interficiebantur, Domino illis reddente, quod meruerunt. Tandem christianis in unum congregatis et munitionem illorum expugnare cupientibus, illi timore percussi noctu fuga lapsi sunt; quos Heimrich Rheno transito secutus et in quodam repertos loco centum duos ex eis absque detrimento suorum occidit.

Imperator mense Maio mediante placitum habuit Womatiae et inde tutores partium suarum contra Nordmannos destinavit. Venit etiam illuc filia Hlotharii, a Gotafrido, cui tradita fuerat in matrimonium, ad imperatorem transmissa; quam imperator secum aliquanto retinuit tempore et ad maritum redire non permisit.

Imperator in terminis Noricorum et Sclavorum cum Zuentibaldo colloquium habuit; inde in Italiam profectus cum Witone et caeteris, quorum animos anno priore offenderat, pacificatur.

Nordmanni cum Frisionibus in loco, qui vocatur Norditi, dimicantes superantur et plurimi ex eis occiduntur. Super quo proelio extat epistola Rinberti episcopi eiusdem loci ad Liutbertum Mogontensem archiepiscopum destinata hunc modum continens...

mégis nem keveset megölt közülük és a zsákmányt visszaszerezte. Költ az egyházak és monostorok kivételével újjáépítették, és falait kapukkal,⁵⁴⁰ gerendákkal és reteszekkel látták el.

884. (I) A normannok megkíséreltek a szászok ellen nyomulni, akikre Henrik gróf és Arn püspök⁵⁴¹ a keleti frankok erős csapatával támadt rá, a megvívott csatában mindkét oldalon sokan estek el, de az Úr segítségével a keresztények szerezték meg a győzelmet. Amint beszélük, ebben a harcban olyan normann férfiak estek el, akiknek testi szépségük és méreteik tekintetében a frankok népében addig nem találták párját.

A császár a Boldogságos Mária megtisztulása (Gyertyaszentelő Boldogasszony, február 2.) körül Elzászban, a Colmárnak nevezett helyen tanácskozást tartott az övéivel, és innen püspököket, apátokat, valamint grófokat menesztett, hogy a normannok ellen védelmezzék meg királyságának részeit. A normannokat Henrik a harcban nem is egyszer és nem is kétszer legyőzte, bármerre indultak is zsákmányolni, megfutamította és megölte őket; az Úr megadta nekik azt, amit kiérdemeltek. Végül amikor a keresztények egyesültek és erődített táborukat megostromolni készültek, azok a félelemtől remegve az éjszaka folyamán elmenekültek. Henrik a Rajnán átkelve üldözte őket, és egy helyen rájuk találván százketőt közülük megölt, az övéinek vesztesége nélkül.

A császár május hónap közepén gyűlést tartott Wormsban, és területei védelmére a normannok ellen védőket küldött szét. Odaérkezett Lothár leánya, Godfrid, házastársa küldöttként, akit azonban a császár egy időre magánál tartott, és nem engedélyezte, hogy férjéhez visszatérjen.

A császár a noricumbeliek és a szlávok végein Szvatoplukkal tanácskozott, innen Itáliába ment, és kibékült Widóval és másokkal, akiknek önérzetét az előző esztendőben megsértette.

A normannok egy Nordennek nevezett helyen vereséget szenvedtek a frizekkel folytatott harcban, és számosan közülük életüket veszítették. Erről a csatáról fennmaradt e hely püspökének, Rimbertainek⁵⁴² a mainzi érsekhez, Liutberthez küldött levele, az itt következő tartalommal.⁵⁴³

⁵⁴⁰ Darvas fordításában „felvonóhidakkal”.

⁵⁴¹ Arnra ld. az AF 855. évét.

⁵⁴² Rimbertain, valójában brémai püspök (érsek) 865–888 között, Szent Ansgar tanítványa és életírója.

⁵⁴³ A kéziratokba nem került be.

Karolus iuuenis rex Galliae in quadam venatione ictibus cuiusdam apri fertur occisus; re autem vera a suo satellite in eadem venatione non sponte vulneratus occubuit. Unde Nordmanni, qui regnum illius praedis et incendiis longo tempore fatigauerunt, audaciores effecti duodecim milia librarum auri et argenti ab illa regione tributi nomine exegerunt et tamen fidem pollicitam nequaquam seruarunt. Nam et obsides occiderunt et a praedationibus minime cessauerunt.

885. (I) DCCCLXXXV. Idem Nordmanni pagum Haspanicum invadentes caeteros in circuitu vicinos occupauerunt atque fruges diversi generis congregantes sibi ad hiemandum et inhabitandum quasi nullo resistente disposuerunt, viris ac mulieribus, quos invenire potuerunt, ad suum servitium reservatis. Quibus Liutbertus archiepiscopus et Heimrih comes aliique nonnulli insperate supervenerunt et plurimis prostratis caeteros in quadam munitiunculam fugere compulerunt, frugibus, quas congregaverant, sublatis. Cumque diu obsessi et fame fatigati manum conserere non auderent, nocte quadam fuga lapsi sunt.

Gotafrid Nordmannus, qui christianus effectus fidem imperatori et christiano populo se servaturum esse sacramento firmavit, fidem mentitus exercitum non modicum de sua gente congregavit et per alveum Rheni fluminis ascendere et plurima loca suae dicioni subiugare disposuit; quod dum mense Maio facere instituisset, Deo renuente perficere non potuit. Nam ab Heimricho aliisque fidelibus imperatoris ad colloquium invitatus et infidelitatis correptus, cum eos convitiis variisque ludibriis exacerbaret, occisus est et omnes, qui cum illo erant, Domino illi condignam infidelitatis suae mercedem retribuente.

Károly [Carloman],⁵⁴⁴ Gallia fiatal királya, amint mondják, egy vadászat során egy vadkan öklelésétől veszítette életét, a valóságban azonban egyik vazallusa véletlenül halálosan megsebesítette a vadászat során. Ettől a normannok, akik királyságát már régóta zsákmányolással és gyűjtogatással szorongatták, csak még merészebbekké váltak, és adó címén tizenkétezer font aranyat és ezüstöt követeltek, és fogadott hűségüket egyáltalán nem tartották meg.⁵⁴⁵ Ugyanis nemcsak megölték túszaikat, hanem zsákmányolásukkal a legkevésbé sem hagytak fel.

885. (I) Ugyanezek a normannok betörve Haspengauga a környező területeket is sorban elfoglalták és mindenféle terményt összegyűjtöttek. Ellenállással nem találkozáva elhatározták, hogy itt telelnek és megtelepszének, miközben a férfiakat és asszonyokat, akiket csak elérhettek, a szolgálatukba állították. Ezekre támadt rá váratlanul Liutbert érsek és Henrik gróf többedmagával, és sokakat elpusztítottak közülük, a többieket pedig arra kényszerítették, hogy egy kis erődített táborba meneküljenek, miközben az egybegyűjtött terményeket megszerezték tőlük. Miután a normannok már hosszú ideje be voltak kerítve és az éhségtől legyengülve nem vállalkozhattak a harcra, az egyik éjjel kereket oldottak.⁵⁴⁶

A normann Godfrid, aki kereszténnyé válva esküvel fogadta meg, hogy a császár és a keresztény nép iránti hűségét meg fogja őrizni, hűségét megszegve, népéből nem kis sereget gyűjtve egybe elhatározta, hogy a Rajna folyón felhajózva számos helyet a hatalmába kerít. Ezt május hónap közepére tervezte volna, de az Isten ellenkezése miatt nem tudta véghezvinni. Ugyanis Henrik és a császár további hívei egy gyűlésre hívták Godfridot, ahol a hűtlenségben elmarasztalták, és amikor gyalázkodásával és gúnyolódásával felbőszítette őket, megölték, és vele együtt mindazokat, akik vele voltak – az Úr így adta meg neki hűtlensége méltó jutalmát.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ II. Carloman (Karlmann), nyugati frank király, 866/868–884, II. Hebegő Lajos fia. A normandiai Les Andelys közelében történt a baleset, december 12-én, vö. az AV 884. évével, ahol a vazallus neve is olvasható: Bertold. Az esetet Regino is elmeséli 884-ben.

⁵⁴⁵ Vö. az AV 884. és Regino 884. évével. 845-ben Kopasz Károlyt is megfeddi a vikingeknek fizette sarc miatt Hildegarius, Meaux püspöke, vö. Coupland S.: *God's Wrath*.

⁵⁴⁶ Vö. az AV 885. és Regino 884. évével.

⁵⁴⁷ Vö. Regino 885. évével, aki részletesen elmeséli, hogy a tárgyalás hogyan zajlott a Rajna és Waal folyók összefolyásánál fekvő *Herespich* (a mai hollandiai Spijk) nevű szigetén. A kifejezésekre ld. Hrabanus *Commentari in librum Iudicum* (9.47–9) című művét: „*Sed sicut Abimelech post confectam caedem condignam ultionem mortis recompensatione recepit, ita et ipse Antichristus post completam malitiam suam in caedibus sanctorum, aeternae damnationis mercedem, justo iudice retribuente, in fine percipient.*” PL 108. 1175., idézi Evans, H.: *God's Agency*, 246.

Nordmanni autem ab eo invitati nescientes, quod factum erat, in Saxoniam praedatum ire pergebant; quibus cum pauci Saxones occurrissent et tantae multitudini rebellare timuissent, terga verterunt. At illi longo spatio a suis navibus remoti, fugientes persecuti sunt, quasi eos essent comprehensuri. Interea Frisiones, qui vocantur Destarbenzon, quasi a Domino destinati parvissimis, ut eis est consuetudo, naviculis vecti supervenerunt et eos a tergo inpugnare coeperunt. Quod cum vidissent, Saxones, qui prius fugerant, reversi sunt et graviter eis repugnando insistebant, integratumque est proelium ex utraque parte contra Nordmannos. *Tanta denique in eos christiani caede bachati sunt*, ut pauci de tanta multitudine relinquerentur. Quibus gestis idem Frisiones eorum naves invaserant tantumque thesaurum in auro et argento variaque suppellectile reppererunt, ut omnes a minimo usque ad maximum divites efficerentur.

Hugo Hlotharii regis filius, cuius sororem praedictus Gotafrid duxit uxorem, insimulatus est apud imperatorem, quod eiusdem conspirationis Gotafridi contra regnum imperatoris fautor existeret. Quamobrem ad imperatorem vocatus et noxa convictus lumine oculorum una cum avinculo suo privatus est et in monasterium sancti Bonifatii apud Fuldam retrusus finem suae habuit tyrannidis. Caeteri vero, qui cum eo erant, equis et armis ac vestibus spoliati vix nudi evaserunt.

Imperator cum suis apud Franconofurt colloquium habuit missisque Romam nuntiis Hadrianum pontificem invitavit in Franciam. Voluit enim, ut fama vulgabat, quosdam episcopos inrationabiliter deponere et Bernhartum filium suum ex concubina haeredem regni post se constituere; et hoc, quia per se posse fieri dubitavit, per pontificem Romanum quasi apostolica auctoritate perficere disposuit. Cuius fraudulenta consilia Dei nutu dissipata

Az általa egybehívott normannok azonban a történekről mit sem tudva folytatták a Szászföld elleni zsákmányszerző útjukat. A szászok azonban, akik csak kevesen voltak, megfutottak a normannok elől, és visszaretentek attól, hogy ily nagy sokasággal dacoljanak. Bár a normannok a saját hajóiktól már jókora távolságra eltávolodtak, úgy üldözték a menekülőket, mintha már el is fogták volna őket. Közben a *teisterbant*nak nevezett frízek,⁵⁴⁸ mintha csak Isten küldte volna őket, szokásuk szerint megjelentek aprócska hajóikon,⁵⁴⁹ és hátulról kezdték támadni a normannokat. Ezt látván a szászok, kik előbb még menekültek, megfordultak és komoly ellentámadásba kezdtek; és mindkét oldalon újult erővel folyt a normannok elleni küzdelem. Végül a keresztények *olyan vérfürdőt rendeztek*,⁵⁵⁰ hogy az ellenfél nagy tömegéből csak kevesen maradtak meg. Ezek után a frízek elfoglalták a hajókat, és annyi kincsre találtak aranyban és ezüstben, valamint egyéb dolgokban, hogy a legkisebbtől a legnagyobbig mindenki meggazdagodott.

Hugót, Lothár király fiát, akinek testvérét vette feleségül az említett Godfrid, bevádolták a császárnál, hogy támogatta Godfrid összeesküvését a császár országa ellen. Ezért a császár elé idézték, és miután bűnéért elítélték, nagybátyjával együtt megfosztották szemé világától, és a fuldai Szent Bonifác-monostorba zárva végezte be zsarnokságát.⁵⁵¹ A vele lévő többieket pedig megfosztották lovaiktól és fegyvereiktől, valamint öltözetüktől, és mindenükből kiforgatva távoztak.

A császár Frankfurtban tanácskozást tartott az övéivel,⁵⁵² és követeket küldött Rómába Adorján pápához, akit meghívott Frankföldre. Úgy beszéltek, hogy egyes püspököket ok nélkül le akar tenni, és ágyastól származó fiát, Bernátot [akarja] megtenni királysága örökösének,⁵⁵³ és mivel kétségei voltak, hogy ezt egyedül meg tudja-e tenni, úgy döntött, hogy ezt a római pápa tegye meg, mintegy apostoli

⁵⁴⁸ Teisterbantgauból (Testerbant, Testreband) valók, a Lek és a Maas folyó közötti tartomány a mai Hollandiában.

⁵⁴⁹ A későbbi kogge hajótípus őse lehetett, vö. Paulsen, R.: *Schiffahrt*, 357.

⁵⁵⁰ Bír 20, 25 („*tanta ... caede bachati sunt*”)

⁵⁵¹ Vö. az AF 879. és 884. éveivel. Regino (885) szerint először Sankt Gallenbe vitték, s csak onnét Prümbe.

⁵⁵² Szeptember 6-a és 23-a között bizonyosan Frankfurtban tartózkodik.

⁵⁵³ Károlynak nem volt legitim utóda feleségétől, ez indokolta döntését és igyekezetét a pápai támogatás megszerzéséhez, a letett püspökök nyilván ezt a lépést ítélték el. A névadás is jelzi, hogy a törvénytelen utódok – néhány kivétellel – általában nem a hagyományos Károly és Lajos neveket kapták. Bernátot (870 k.–891/2), akit apja Wormsban próbált volna meg lotaringiai királlyá tenni, a császár lehetséges utódjának tekintette Notker (Notker *Gesta Karoli*, c. 12., c. 14.) Az ellenzéke vezére Liutbert mainzi érsek lehetett. Bernát élete végéig aktív részese a belpolitikai küzdelmeknek, végül Rudolf, Rhaetia hercege öli meg.

sunt; nam pontifex Romanus ab urbe digressus et Heridano flumine transito vitam praesentem finivit sepultusque est in monasterio Nonantulas. Quod cum imperator comperisset, contristatus est valde, eo quod in tali negotio voti compos effici non potuit. Post paucos vero dies Mogontiacum venit et inde Wormatiam; ibique cum episcopis et comitibus Galliarum habita colloquutione in Baioariam profectus est ibique natalem Domini caelebravit.

Romani pontificis sui morte comperta Stephanum in locum eius constituerunt. Unde imperator iratus, quod eo inconsulto ullum ordinare praesumpserunt, misit Liutwartum et quosdam Romanae sedis episcopos, qui eum deponerent; quod perficere minime potuerunt: nam praedictus pontifex imperatori per legatos suos plus quam XXX episcoporum nomina et omnium presbyterorum et diaconorum cardinalium atque inferioris gradus personarum, necnon et laicorum principum regionis scripta destinavit, qui omnes unanimiter eum elegerunt et eius ordinationi subscripserunt.

886. (I) DCCCLXXXVI. Mense Februario exercitus orientalium Francorum missus est contra Nordmannos in Galliam iuxta Parisios consistentes; qui in itinere propter imbrium inundationem et frigus imminens non modicum equorum suorum perpassi sunt damnum. Cum autem illuc pervenissent, Nordmanni rerum omnium habundantiam in munitionibus suis habentes manum cum eis conserere nec voluerunt nec ausi sunt. Igitur diebus quadragesimae et usque ad tempus rogationis inani labore consumptis, excepto quod Heimrih quosdam extra munitionem inveniens occidit, equis et bubus plurimis inde sublatis redierunt in sua. Interea Hugo et Gozilin, abbates et duces praecipui Galliae regionis, in quibus omnis spes Gallorum contra Nordmannos posita erat, defuncti sunt. Unde

hatalmával. Álnok terveit azonban Isten akarata folytán megghiúsultak, mert miután a római pápa elhagyta Róma városát és átlépte a Pó folyót, bevégezte földi életét, és eltemették Nonantola monostorában.⁵⁵⁴ Amint ezt a császár megtudta, igencsak elszomorodott, hogy az ügyben nem tudja tervét megvalósítani. Néhány nap múltán Mainzba érkezett, majd onnan Wormsba, és miután itt a galliai püspökökkel és grófokkal tanácskozást tartott, Bajorföldre ment, és ott ünnepelte az Úr születését.⁵⁵⁵

Miután a rómaiak értesültek pápájuk haláláról, Istvánt⁵⁵⁶ tették meg a helyére. Erre a császár megharagudva, hogy a megkérdezése nélkül bárkit is beiktatni mernek, elküldte Liutwardot és a római szék néhány püspökét,⁵⁵⁷ hogy letegyék. Ezt azonban a legkevésbé sem tudta elérni, mivel az említett pápa követivel elküldte a császárnak több mint 30 püspök, az összes presbiter és kardinális diakónus és alacsonyabb rangú személy, valamint a tartomány világi előkelőinek nevét, akik őt egyhangúan megválasztották és beiktatását aláírták.⁵⁵⁸

886. (I) Február hónapban a keleti frankok serege a Galliában, Párizs mellett időző normannok ellen indult meg, akiknek lovai az út során lezúduló esőben és a beálló hidegben nagy számban pusztultak el. Miután azonban odaértek, az erődített táboraikban mindenben bővelkedő normannok nem akartak és nem is mertek összecsapni velük. Így a nagybőjtől (február 9.) a keresztjáró napokig⁵⁵⁹ (május 1.) terjedő időszak eredménytelen erőfeszítéssel telt el – eltekintve attól, hogy Henrik néhányukat a táboron kívül elcsípte és megölte –, majd nagyszámú lovat és marhát zsákmányolva hazatértek.⁵⁶⁰ Közben elhalálozott Hugó és Gauzlin, a gall vidék két apátja, híres vezérek,⁵⁶¹ akikbe a gallok a normannokkal szemben minden reménységüket helyezték. Erre a normannok merészebbekké váltak,

⁵⁵⁴ Augusztusban vagy szeptemberben, egy pontosan nem ismert napon. A 752-ben alapított San Silvestro apátságról van szó.

⁵⁵⁵ Október 1-jén Wormsban, január 7-én Regensburgban találjuk az uralkodót.

⁵⁵⁶ V. István pápa (885–891)

⁵⁵⁷ A római egyháztartomány alá tartozó püspökségek fejei.

⁵⁵⁸ A *Liber Pontificalis* szerint a pápa a római császári legátussal egyetértésben cselekedett. A 824. évi *Constitutio Romana* szerint elsőként a pápának kell hűséget fogadnia a császárnak, vö. MGH Capit 1. 322–324; AF Reuter, 99.

⁵⁵⁹ A megnevezésre ld. az AF 840. évet.

⁵⁶⁰ Reuter fordításában: „állatokat zsákmányolva”. Az eseményre ld. még Regino 887. évét és Abbo *De bello Parisiaco* II. 330–346. verssorait.

⁵⁶¹ Hugó, Auxerre laikus apátja, május 12-én, Gauzlin (Gozlin, Joscelin), Saint-Denis apátja, majd Párizs püspöke (883/4–886), április 16-án halt meg. Kiemelkedő szerepet játszott a vikingek elleni harcban, maga is egyszer fogságba esett, részt vett Párizs védelmében a hosszú ostrom alatt (885. november–886. október).

Nordmanni audaciores effecti et de sua munitione egressi omnique regione potiti venationes et varios ludos nullo prohibente exercebant.

Optima pars Mogontiae civitatis, ubi Frisiones habitabant, post mediam quadragesimam mense Martio conflagravit incendio. Mense vero Maio, Iunio atque Iulio tanta vis imbrium diu noctuque sine intermissione caelitus lapsa est, ut nullus aevi praesentis tantam aquarum habundantiam se vidisse fateatur. Unde flumina in diversis locis intumescencia frugibus variis extitere pernoxia. Nam Rhenus alveum suum egressus cuncta loca sibi contigua ab ortu suo usque ad introitum maris omnibus frugibus et lino et foeno evacuavit. Padus quoque in Italia similia fecisse perhibetur.

Mense Iulio imperator cum suis colloquium habuit in urbe Mettensi et inde contra Nordmannos profectus est. Ubi dum aliquanto tempore moraretur, Heimrih comes a suis desertus et ab hostibus circumdatus occiditur. Interea Sigifrid cum magna multitudine Nordmannorum caeteris, qui ibi residebant, auxilium laturus venit ac christianis magnum intulit metum. Unde imperator perterritus quibusdam per Burgundiam vagandi licentiam dedit, quibusdam plurimam promisit pecuniam, si a regno eius statuto inter eos tempore discederent. Ipse vero inde concito gradu in Alsatiam se recepit ibique per plures dies iacuit aegrotus.

887. (I) DCCCLXXXVII. Hiems aspera et solito prolixior; boum quoque et ovium pestilentia supra modum grassata est in Francia, ita ut pene nulla eiusdem generis animalia relinquerentur.

Imperator cum suis colloquium habuit in Weibilingon; qui priscis temporibus, id est ex quo rex in Alamannia constitutus est, quendam de suis ex infimo genere natum nomine Liutwartum supra omnes, qui erant in regno suo, exaltavit, ita ut Aman, cuius mentio facta est in libro Hester, et nomine

és megerősített táborukból kivonulva, az egész tartományt megszerelve háborítatlanul vadászatokat és különféle versenyeket rendeztek.

Mainz városának a frízek lakta legjobb részét a nagybőjt közepe⁵⁶² (február 27.) után, március hónapban tűzvész emésztette el. Május, június és július hónapban pedig éjjel-nappal, szünet nélkül oly nagy mennyiségű eső zúdult le, hogy emberemlékezet óta nem láttak ilyen víztömeget leesni. Ezért a folyók több helyen is kiáradtak, és komoly kárt okoztak a különféle terményekben. Így a Rajna kilépett medréről, és a forrásától egészen a tengeri torkolatáig a vele határos vidéken az egész termést, lent és szénát elmosta. A hírek szerint Itáliában a Póval is hasonló dolog esett meg.

Július hónapban Metz városában a császár tanácskozást tartott az övéivel, és onnan a normannok ellen indult.⁵⁶³ Mialatt ott időzött, Henrik gróft az övéi elhagyták, és miután az ellenség bekerítette, megölték.⁵⁶⁴ Közben Sigifred érkezett meg a normannok nagy sokaságával, hogy az ott letelepedett [övéinek] segítséget hozzon, a keresztényekben nagy félelmet keltve. Erre a császár megrettenve [a normannok közül] egyeseknek engedélyt adott, hogy Burgundiába menjenek portyázni,⁵⁶⁵ másoknak pedig rengeteg pénzt ajánlott, ha királyságát az általuk megállapított határnapig elhagyják. Ő pedig innen gyors menetben Elzászba vonult, ahol több napon át betegnek feküdt.

887. (I) A tél kemény volt, és a szokottnál tovább tartott, a marhák és birkák között oly rendkívül heves járvány pusztított frank földön, hogy ezeknek a állatoknak hírmondója is alig maradt.

A császár tanácskozást tartott az övéivel Waiblingenben.⁵⁶⁶ Ő már jóval ezelőtt, vagyis amikor Alemanniában királlyá beiktatták, egy alacsony születésű személyt,⁵⁶⁷ név szerint Liutwardot⁵⁶⁸ emelt mindenki fölé, aki csak a királyságban élt, úgyhogy rangjában és méltóságában az Eszter könyvében

⁵⁶² Ebben az évben február 27.

⁵⁶³ Július 30-án még Metzben volt, Párizsba legkésőbb október 24-re érkezett.

⁵⁶⁴ Augustus 28-án halt meg, vö. az AV 886. és Regino 886. évével, miszerint lova egy verembe zuhant.

⁵⁶⁵ Regino (887. év) és Abbo *De bello Parisiaco* című műve szerint 700 font ezüstöt ajánlott fel nekik, ha márciusig távoznak.

⁵⁶⁶ Stuttgart melletti település, a hagyomány szerint I. Frigyes császár szülőhelye, a Stauf pártiak *Ghibellin* nevének névadója a németek harci kiáltása nyomán. Május 7-én még ott tartózkodott.

⁵⁶⁷ Erős túlzás, hogy alacsony származású lett volna, vö. MacLean, S.: *Kingship*, 28, aki a további vádpontokat is tendenciózusnak tartja.

⁵⁶⁸ Vö. az AF 882. évével.

et dignitate praecelleret. Ille enim post regem Assuerum erat secundus, iste vero prior imperatori et plus quam imperator ab omnibus honorabatur et timebatur. Nam nobilissimorum filias in Alamannia et Italia nullo contradicente rapuit suisque propinquis nuptum dedit. Qui etiam ad tantam devolutus est stultitiam, immo vesaniam, ut monasterium puellarum in Brixia civitate situm invaderet et per quosdam amicos suos filiam Unruochi comitis propinquam imperatoris vi raperet suoque nepoti in coniugium daret. Sanctimoniales vero eiusdem loci ad preces conversae orabant Dominum, ut contumeliam loco sancto illatam vindicaret; quarum preces ilico exauditae sunt. Nam is, qui puellam coniugii more sibi sociare disposuit, eadem nocte Dei iudicio interiit, et puella mansit intacta. Quod cuidam sanctimoniali nomine . . . e supradicto monasterio revelatum est, et illa caeteris indicavit.

Cum autem memoratus Liutward talia in regno imperatoris per plures annos actitaret, tandem cenodoxia inflatus et philargiria caecatus fidem catholicam pervertere et redemptori nostro detrahere laborabat, dicens eum unum esse unitate substantiae, non personae, cum sancta aecclesia credat et confiteatur eum in duabus substantiis unam habere personam. Quod quicumque negaverit, profecto blasphematus eum, qui venit quaerere et salvare, quod perierat: *nisi enim esset verus Deus, non afferret remedium; nisi esset homo verus, non praeberet exemplum*. Sed idem rex regum hoc anno concitavit animos imperatoris in blasphemum; qui habita cum suis conlocutione in loco, qui vocatur Kiriheim,

említett Hámánon is túltett.⁵⁶⁹ Az Ahasvérus király után a második volt, ez maga pedig a császáron is túltett, és még a császárnál is jobban tisztelte és féltette mindenki. Ugyanis a legelőkelőbb nemesek leányait Alemanniában és Itáliában minden ellenvetés nélkül elragadta, és saját rokonaihoz adta nőül. Sőt arra a butaságra, vagy inkább örültségre vetemedett, hogy egy Brescia városában fekvő apácázárdába is betört, és bizonyos barátaival erőszakkal elraboltatta Unruoch gróf⁵⁷⁰ leányát, a császár rokonát, és unokatestvéréhez adta nőül.⁵⁷¹ A hely apácái könyörgésre fogták a dolgot, és az Úrhoz fohászkodtak, hogy bosszulja meg a szent helyen elkövetett gyalázatot, és kérésük azonnal meghallgatásra talált. Az ugyanis, aki a leánnyal hitves módjára egyesülni kívánt, ezen az éjjelen Isten ítéletének megfelelően meghalt, és a leány érintetlen maradt. Ezt az említett monostor egyik apácájának, név szerint [...]nek jutott [kinyilatkoztatásként] a tudomására,⁵⁷² és ő mondta el a többieknek.⁵⁷³

Miután azonban az említett Liutward a császár királyságában hosszú éveken át ilyeneket művelt, végül dicsvágyában úgy felfuvalkodott és pénzsóvársága⁵⁷⁴ úgy elvakította, hogy a katolikus hit kiforgatásán és Megváltónk lekicsinylésén igyekezett, mondván, hogy Ő a természete egységében egy, nem pedig a személyében, miközben a Szentegyház azt vallja és hiszi, hogy két természetben egyetlen személy. Bárki, aki ezt tagadja, az egyidejűleg gyalázza Őt, aki *azért jött, hogy megkeresse és megtartsa az elveszettet*.⁵⁷⁵ *Ezért ha Ő nem lenne a valóságos Isten, nem hozná el az [meg-*

⁵⁶⁹ Vö. Eszt 3. Felvették, hogy a két főpap harcának leírására Mordokaj és Hámán Eszter könyvében megörökített alakjai voltak háttárral. Hámán őrizte a pecsétet, ami a főkancellári hivatalra emlékeztethette az olvasót. MacLean, S.: *Kingship*, 30. Liutwardot meggyanúsították, hogy viszonyt folytat Kövér Károly feleségével, Richardis királynéval, amit Regino is megemlít, vö. Regino 887. évével. A királyné azonban tisztázta magát és az általa alapított elzászi Andlau monostorába vonult vissza, de további zárdák apátnője is volt (Säckingen, Zürich), 1049-ben kanonizálták.

⁵⁷⁰ III. Unruoch, Friuli örgrófja (863–874) I. Friuli Berengár itáliai király, majd császár (887–924) testvére, aki Jámbor Lajos le származottja, így III. Károlynak is rokona volt.

⁵⁷¹ MacLean egyenesen az évkönyvíró ötletének vagy korabeli szóbeszédnek tekinti, vö. MacLean, S.: *Kingship*, 29.

⁵⁷² A kéziratokból a neve hiányzik.

⁵⁷³ A monostor apátnője 879–880-ban Ermengard, Boso felesége, II. Itáliai Lajos leánya volt. Egy 887-es császári oklevél valóban említi Liutward egy unokatestvérét, akinek a kiházásításáról szó lehetett. Abban, hogy ez erőszakkal történt volna, a kutatók kételkednek. A szöveg mindenesetre nem apácaként említi a leányt, azaz házasságra lépésének lehetősége megmaradt. Unruoch ekkor már halott volt, így a leány gyámja Berengár lehetett, és a konfliktus mögött Liutwardnak és Berengárnak az AF-ben is említett ellentéte állhatott, vö. Schmid, K.: *Liutbert*, 42–48.

⁵⁷⁴ A latin szövegben említett görög terminusok (*cenodoxia*, *philargiria*) az egyházi olvasó számára ismerősek voltak, vö. Joh. Casian. *Collatio* 5. Liutward negatív megítélésben példaként szolgálhattak Notker Balbulus (Notker *Gesta Karoli*, 19–22.) kritikus megjegyzései, vö. Müller, B. F.: *Hochmut*, 69–70.

⁵⁷⁵ Luk 19,10 („*Venit ...quaerere, et salvum facere quod perierat.*”)

eum deposuit, ne esset archicappellanus, multisque beneficiis ab eo sublatis ut hereticum et omnibus odiosum cum dedecore de palatio expulit. At ille in Baioariam ad Arnolfum se contulit et cum eo machinari studuit, qualiter imperatorem regno privaret; quod et factum est. Nam cum idem imperator in villa Tribure consedisset, suorum undique opperiens adventum, Arnolfus cum manu valida Noricorum et Sclavorum supervenit et ei molestus efficitur. Nam omnes optimates Francorum, qui contra imperatorem conspiraverant, ad se venientes in suum suscepit dominium; venire nolentes beneficiis privavit nichilque imperatori nisi vilissimas ad serviendum reliquit personas. Cui imperator lignum sanctae crucis, in quo prius ei fidem se servaturum iuraverat, per Liutbertum archiepiscopum destinavit, ut sacramentorum suorum non immemor tam ferociter et barbaramente contra eum non faceret. Quo viso lacrimas fudisse perhibetur; tamen disposito, prout voluit, regno in Baioariam se recepit; imperator vero cum paucis, qui secum erant, in Alamanniam repedavit. Nordmanni audita Francorum dissensione et imperatoris eorum abiectioe plurima loca, quae prius minime tetigerant, vastaverunt. Ad Remensem quoque urbem venisse referuntur, sed Deus per merita sancti Remigii et monasterium extra civitatem positum et ipsam civitatem nebula densissima per trium dierum spatia circumdedit, ita ut neutrum invenire nec saltem videre potuissent. Unde mente consternati pariterque confusi discesserunt.

*váltás] gyógyírját, ha nem lenne valóságos ember, nem nyújtana példát nekünk.*⁵⁷⁶ Ebben az évben azonban maga a Királyok királya fordította a császár elméjét a gyalázkodó ellen. A császár tanácskozást tartva embereivel egy Kirchennek mondott helyen letette őt főkapláni méltóságából, számos adománybirtokát elvette tőle, megszegyenítve, mindenkitől meggyűlölve eretnekként üzte ki a palotából.⁵⁷⁷ Liutward azonban Arnulfhoz ment Bajorföldre, és szervezkedni kezdett vele, hogyan lehetne megfosztani a császárt hatalmától,⁵⁷⁸ és így is történt. Ugyanis amikor a mondott császár Tribur udvarházában tartózkodva arra várt, hogy mindenfelől megérkezzenek az emberei, Arnulf a bajorok és szlávok erős seregével tört rá, és nagyon nehéz helyzetbe hozta, mivel a császár ellen összekülvő összes frank főember eljött Arnulfhoz, aki hatalmába fogadta őket. Azokat, akik megtagadták a megjelenést, megfosztotta adománybirtokaiktól, és a császár szolgálatában csak a legalantasabbakat hagyta meg. A császár Liutbert⁵⁷⁹ érsekkel elküldte Arnulfhoz a Szent Kereszt fáját – amelyre korábban megesküdött neki, hogy hűségét megtartja –, hogy emlékezve szent esküjére ne viselkedjék vele olyan kegyetlenül és bárdolatlanul.⁵⁸⁰ Úgy mondják, hogy Arnulf ennek láttán könnyekben tört ki, mégis miután elrendezte a királyságot, ahogy akarta, visszatért Bajorországba. A császár pedig kevesedmagával, akik vele maradtak, visszament Alemanniába.

A Fuldai Évkönyv „niederaltaichi” (bajor) folytatása az Ms 3. kéziratcsaládban

882. (II) DCCCLXXXII. Nordmanni ereptis, quas poterant, rebus omnibus ac, quam pessime et visui horribilior erat, quibusdam locis et ecclesiis dimissis, quibusdam concrematis, reversi sunt in

882. (II) A normannok elragadtak mindent, amit csak tudtak, és – ami még rosszabb és nézni is borzasztó volt – néhány települést és templomot leromboltak,⁵⁸¹ némelyeket felgyújtottak, majd visszatértek

⁵⁷⁶ Leo Magnus *Sermones*, 192. („Nisi enim esset verus Deus, non afferret remedium, nisi esset homo verus, non praeberet exemplum”). A hely azonosítására ld. AF Mañas Núñez, 131.

⁵⁷⁷ 887. június 16-án már nem ő, hanem Liutbert a főkancellár. Reuter a döntést kapcsolatba hozza a császár és Boso fia, Vak Lajos találkozásával is.

⁵⁷⁸ Az eredeti latin szövegben „királyságától” (*regno*).

⁵⁷⁹ Vö. az AF 864. évével.

⁵⁸⁰ A királyi kincstár féltett darabjai közé tartoztak a Szent Kereszt-ereklyék, amelyekhez részben diplomáciai ajándékok formájában juthattak, vö. AF 872. Jámbor Lajosról feltételezik, hogy mindegyik örökösének juttatott egy Szent Kereszt-ereklye töredéket, vö. Goldberg, E. J.: *Frontier Kingship*, 61–62., 72–73.

⁵⁸¹ Ingadozó a *dimittere* szó fordítása. Darvas fordításában „*egyes templomokat kihagyva*” áll. Rehdantz–Rau német fordításában „*liessen die Orte und Kirchen möglichst schlimmen und schrecklich anzusehenden Zustand, teils in Asche zurück*”.

suam munitionem, quae circumsepta constabat secus litus Mosae fluminis loco, qui dicitur Ascloha, de Hreno miliaria XIII. Karolus quippe, cum audisset obitum fratris sui maioris, de Italia per Baiowariam iter suum in Franciam direxit, placitum generale ad Wormaciam tenuit, receptis primoribus ex regno fratris sui mense Maiarum. Post haec praeparatis copiis ex omni suo regno, Longobardis, Alamannis Francisque secum assumptis ille ex occidentali parte contra Nordmannos, Baiowarii ex orientali Hreni fluminis usque ad Antrinacham tandem se transmiserant. Ibi diviso exercitu Baiowarii cum principe eorum Arnolfo, Franci cum Heimrico missi manu cum valida ante regem et exercitum, ut quasi incautos et inaestimatos quandam partem inimicorum insidiis extra munitionem invenirent et caperent, secundum illum nobilissimum poetae versum volentes:

Quid moror, utrum armis contingat palma dolisve?

et ita factum foret, ni nostri muneribus corrupti, ut fama refert, de parte Francorum proditores essent et inpedirent. Sed tamen paucis occisis reversi sunt ad regem. Redeuntibus illis ilico rex arrepto itinere cum omni exercitu fines et munitionem Nordmannorum, ipsis cum eorum regibus, id est Sigifrido et Gotafrido, principibus Vurm, Hals intus inclusis occupavit; castra exercitus in circuitu prope civitatem fieri praecepit sicque per dies XII obsessam constrinxit.

Mira itaque res et stupenda obsidentibus et obsessis quadam die occurrit. Nam in XII. Kal. Aug. luce postmedia tenebrosa subito caligo tota castra operuit, fulgure et tonitruo concrepente instans talis grando, ut nullus antea mortalium se tale quid videre profiteretur; non, ut solitum est lapides descendere, plana et equali superficie, sed cornuta et inequali et aspera facie omnibus cernentibus insolitum et magnum spectaculum praebuit. Mirabile et incredibile dictu, ut vel vix vel non grossitudo eorum potuit pollice et medio

a Maas folyó partján álló, fallal körülvett erősségükbe, amely a Rajnától 14 mérföldnyire volt, az Asseltnek nevezett helyen.⁵⁸² Károly pedig, miután értesült idősebb fivére haláláról, Itáliából Bajorföldön át Frankföldre ment, ahol Wormsban május hónapban általános gyűlést tartott, és fogadta a testvére királyságából érkező főembereket. Ezután az egész királyságából csapatokat gyűjtött: longobárdokat, alemannokat és frankokat vett maga mellé. Ő maga a Rajna nyugati partján a normannok ellen [vonult], a bajorok pedig a keleti parton egészen Andernachig [nyomultak] előre, ahol végül átkeltek a folyón. Itt a sereget megosztották: a bajorokat hercegükkel, Arnulffal, a frankokat pedig Henrikkel az élen erős csapattal a király és serege elé küldték, hogy az ellenségnek a táborukon kívüli, bizonytalán felkészületlen és gyanútlan részét megtalálják és csellel foglyul ejtsék, követve a költő ismert versének sorát:

*Miért törődnek azzal, hogy a győzelmet vajon harccal vagy csellel érem-e el?*⁵⁸³

És így is történt volna, ha a frank oldalról a miénk közül néhányan árulóvá nem váltak volna és meg nem hiúsították volna mindezt, ha – amint a szóbeszéd járta – ajándékokkal meg nem vesztegetik őket. Azonban, miután végeztek néhány emberrel, visszatértek a királyhoz. Visszatértük után a király nyomban megindult egész seregével, és körbefogta a normannok területét erősségükkel, amelyben ott rekedtek Sigifred és Godfrid⁵⁸⁴ nevű királyaik, valamint Wurm és Hals nevű *dux*aik. Megparancsolta [ti. Károly], hogy a sereg a város körül táborozzon le, így tartva azt tizenkét napon át ostromgyűrűben.

Aztán egy napon az ostromlók és a védők számára is csodás és bámulatos esemény történt. Ugyanis július 21-e délutánján az egész táborot hirtelen sűrű sötétség takarta be, villámlás és mennydörgés közepette olyan jégeső csapott le, amelyre emberemlékezet óta nem volt példa. Ugyanis a jégszemek a szokásostól eltérően nem sima felületűek és azonos nagyságúak voltak, hanem hegyesek, szabálytalan méretűek és durvák, így ritka és nagyszerű látványosságot nyújtottak min-

⁵⁸² A helyet korábban Maastricht melletti Elslooval azonosították, vö. az AF 882. évével.

⁵⁸³ Prudentius: *Psychomachia*, 550. (*nihil refert, armis contingat palma dolisve*). Cosmas is ismeri e sorokat, sőt a szerzőt is megnevezi. Sokáig ismeretlen költő sorának tulajdonították, a helyet a fordítók közül elsőként Mañas Núñez, majd Darvas Mátyás azonosította. Mañas Núñez még *Aeneis* IV. 325 (*Quid moror? an...*) ismeretére utal, míg Darvas Mátyás szerint a *Psychomachia* 547. sora lehet a megoldás (*quid moror aut...*). A sort Polgár Attila fordította.

⁵⁸⁴ Vö. az AF 850. évével.

circumdari. Nam et ita equi stupefacti, ut efractis sudibus et habenis partim extra castra, partim in castris errore et stupore versabantur. Civitatis quoque, quam obsederant, propter impetum aeris magna pars corrui, ita ut una cohors coacervatim posset equitando ingredi, nisi vallo, quod circumierat, suspensa constaret.

Igitur per tot dies obsidens tam magnus exercitus, aestivo in tempore propter putredinem cadentium hominum aegritudine correptus ac pertesus est. Nec minus inclusi simili molestia premebantur. Consultum est ex utraque parte, ut datis ex nostra parte obsidibus Sigifridus rex, qui manu validior erat, venit extra munitionem supra sex miliaria ad regem. Primum iuramento contestatus est ex illa hora et ultra usque, dum Karolus imperator viveret, numquam in suum regnum hostili praedatione iturus; dehinc christianitatem professus ipsum imperatorem patrem in baptisate adquisivit. Duos ibi dies laeti insimul versabant; tum remissis nostris obsidibus de munitione ipse e contrario cum maximis muneribus remissus ad sua. Munera autem talia erant: in auro et argento duo mille libras et LXXX vel paulo plus; quam libram XX solidos computamus expletam. Ita compositis rebus regrediens etiam rex in Confluente castello cuncto exercitui amabilem licentiam redeundi concessit.

Civile bellum inter Saxonibus et Thuringis exoritur, machinantibus Poppone fratre Heimrici et Eginone comitibus; magna post clade Poppo cum Thuringis inferior extitit.

In illis diebus redeuntibus Baiowariis domum magna et inmanis pestilentia in tota Baiowaria excrevit, ita ut sepe duo cadavera in unum tumulum sepelirentur. Rex autem morabatur in Germania et ante natalem Domini placitum habuit ad Wormaciam; ibi multiformis nuntiis Maravorum aliarumque gentium receptis et auditis compositisque rebus remeavit Alamanniam. Heimricus quippe missus est obviam Nordmannos; ibi prospere, prout potuit, dispositis rebus, reversus est.

denkinek, aki látta őket. Kimondani is csodálatos és hihetetlen, hogy alig vagy egyáltalán nem volt köztük olyan, amelyet a hüvelyk- és középső ujjak közé lehetett volna fogni. Sőt, a lovak úgy megrémültek, hogy kitépve a földből [pányvázó] karóikat, elszakították gyeplőiket, s a táboron belül és kívül egyaránt megbokrosodva vágtáztak. Az ostromlott erősség nagy részét is olyannyira romba döntötte a légörvény (nyomás), hogy egy csatarendbe rendeződött lovascsapat belovagolhatott volna az erősségbe, ha az azt körülvevő palánkok nem tartották volna vissza őket.

Mivel egy ekkora sereg nyár idején oly sok napon át folytatta az ostromot, az elesettek hulláinak bomlásától émelygéssel járó betegség támadta meg a sereget, miként az erősségben rekedteteket is hasonló bajok szorongatták. A két fél úgy egyezett meg, hogy miután mi a magunk részéről túsokat adunk, a [még mindig] túlerőben lévő Sigifred királyuk⁵⁸⁵ az erősségből a hatmértöldnyire lévő királyhoz [ti. Károlyhoz] megy. [Ott Sigifred] először esküvel fogadta, hogy attól az órától fogva egészen addig, amíg Károly császár él, soha nem jön ellenségként zsákmányolni királyságába. Ezután keresztény hitre térve keresztapjával magát a császárt nyerte el. Két napot töltöttek együtt ott vígan, majd miután visszaküldték túszaikat az erősségből, cserébe Sigifred tekintélyes ajándékokkal tért vissza az övéihez. Az ajándékok pedig a következők voltak: 2080 fontnyi vagy valamivel több arany és ezüst (egy fontot húsz solidussal véve egyenértékűnek).⁵⁸⁶ Ügyeit imigyen elrendezve a király hazatért, miközben Koblenz várában egész seregének kegyesen engedélyezte, hogy hazatérjen.

Henrik fivére, Poppo gróf és Eginó gróf mesterkedése nyomán polgárháború tört ki a szászok és a türingiaiak között. Véres ütközetben legyőzték Poppót és a türingeket.

Azokban a napokban, amikor a bajorok hazaértek, olyan hatalmas és rettenetes járvány tört ki egész Bajorországban, hogy sokszor két holttestet temettek egy sírba. A király azonban Germániában⁵⁸⁷ maradt, és az Úr születése előtt⁵⁸⁸ gyűlést tartott Wormsban. Ott fogadta a morvaktól és más népektől érkező legkülönfélébb

⁵⁸⁵ Reuter szerint tollhiba, helyesen inkább Godfrid.

⁵⁸⁶ A 882 (I) és (II) szerkesztésben olvasható eltérő számadatok magyarázata, hogy az egyik egy kisebb, frank, a másik egy nagyobb, normann márkával számol, vö. Withhöft, H.: Maß und Gewicht, 459–464.

⁵⁸⁷ Itt Frankföldön értelemben.

⁵⁸⁸ November 1-jén történt, vö. az AB 882. évével.

883. (II) DCCCLXXXIII. Cesar in Alamannia natale Christi celebravit. Inde paulatim iter suum ad Baiowariam dirigens pascha Domini honorifice Radaspona civitate mansit; ibique habito conventu diversis rebus ab Italia auditis illuc reversus est. Igitur Romae praesul apostolice sedis nomine Iohannes prius de propinquo suo veneno potatus, deinde, cum ab illo simulque aliis suae iniquitatis consortibus longius victurus putatus est, quam eorum satisfactio esset cupiditati, quia tam thesaurum suum quam culmen episcopatus rapere anhelabant, malleolo, dum usque in cerebro constabat, percussus expiravit. Sed et etiam ipse constructor male factionis concrepente turba stupefactus a nullo lesus nec vulneratus mortuus non mora apparuit. In cuius vice omni populo Romano unanimiter confortante Marinus, qui in id tempus Romana in urbe archidiaconus tenebatur, ordinari compactum est.

Imperator obviam pape pergat et illum loco nuncupante Nonantula prout merito honorifice suscepit. Ibi inter alia Wito comes Tuscianorum reus maiestatis accusatur, quod ille profugus evasit. Sed tamen illa fuga totam Italicam terram timore concussit, quia statim manu cum valida gentilium de gente Mauritanorum federa firmiter pepigit. Perangarius vero consanguineus imperatoris mittitur ad expoliandum regnum Witonis; quod ille quadam parte peregit, ex quadam peregisset, ni per corruptionem morbi ac infirmitatem exercitus sui reverteret. Etiam per totam Italiam humanum genus ita invalescente morbo affligebatur, ut in curtem et inter militiam vel ipsum regem hec miseria perveniret.

Iterum inter Popponem et Eginonem discordia cum crudeli bello concrepat; quorum Poppo, prout

követeket, és miután meghallgatta őket, ügyeiket pedig elrendezte, visszatért Alemanniába. Henriket pedig a normannok ellen küldték, aki ott tőle telhetően szerencsésen elrendezte a dolgokat, majd visszatért.

883. (II) A *caesar* Alemanniában ünnepelte Krisztus születését. Onnan rövidesen Bajorföldre ment, és az Úr húsvétját⁵⁸⁹ ünnepélyesen Regensburg városában ülte meg, ahol gyűlést tartott, és miután Itáliából különféle híreket kapott, visszatért⁵⁹⁰ oda. Rómában ugyanis az apostoli szék főpapját, név szerint Jánost egy rokona először itallal mérgezte meg, de miután ő és bűntársai úgy vélték, hogy tovább fog élni annál, minthogy kapzsiságukat azonnal kielégíthetnék – merthogy kincseit éppúgy magukhoz kívánták ragadni, mint püspöki hatalmát –, egy kalapáccsal addig ütötték, amíg az az agyvelejéig nem hatolt, és [a pápa] ki nem lehelte lelkét.⁵⁹¹ Ám mihelyst a tömeg zajongani kezdett, a gaztett elkövetője kővé dermedt, és kiszáradva holtan találtak rá, habár senki nem bántotta vagy sebesítette meg. Róma népének egyhangú támogatásával pedig megegyeztek abban, hogy János helyére Marinust⁵⁹² kell beiktatni, aki abban az időben archidiakónusként volt ismert Róma városában.

A császár pedig a pápa elébe indult, és a Nonantolának nevezett helyen illő tisztelettel fogadta is őt. Itt többek között felségárulással vádolták meg Widót, Toszkána grófját,⁵⁹³ aki emiatt menekülve távozott. Azonban az említett szökés Itália egész földjét kétségbe ejtette, mivel Wido azonnal szilárd szövetséget kötött egy erős pogány sereggel a mórok népéből. Berengárt, a császár rokonát pedig elküldték, hogy dúlja fel Wido királyságát, aki ezt részben meg is tette, és teljesen véghez is vitte volna, ha egy kitérő járványtól legyengült serege nem fordult volna vissza. A járvány terjedésével a kórság Itália szerte oly mértékben elhatalmasodott, hogy ez a szerencsétlenség még az udvart, a király kíséretét, sőt még magát az uralkodót is elérte.

Poppo és Eginó között ismét kegyetlen háborús viszály ütötte fel a fejét, amelyben Poppo – ahogyan

⁵⁸⁹ 883. március 31.

⁵⁹⁰ A „visszatérés” szó arra utal, hogy Itália nagyon fontos volt uralma szempontjából. Legkésőbb május 7-én már Veronában volt.

⁵⁹¹ A történészek bizonytalanok a gyilkosságverzió hitelét illetően, inkább azt fogadják el, hogy VIII. János a szaracénok elleni harcban veszítette életét 882. december 16-án, vö. Sennis, A.: Giovanni VIII. Ha mégis meggyilkolták, akkor ő az első gyilkosság áldozatául esett római pápa. Őt tartották a későbbi középkorban nőpápnak (Johanna), ami szintén nélkülözte a valóságát.

⁵⁹² I. Marinus caerei püspök volt, itt most egy másik magyarázatot olvashatunk. Kevésbé elfogadott névalakja II. Márton (882–884), de a Márton nevű pápák számozásában figyelembe veszik.

⁵⁹³ III. Wido spoletói herceg, toszkán grófi címe itt nem világos.

antea solebat, inferior extitit. Heimricus, frater Popponis scilicet, cum Nordmannorum manum validam Prumiam venire cognoscit, usque eos, ut dicunt, nullo evadente cum suis ad internitionem delevit; et ille vero vulneratus evasit.

884. (II) DCCCLXXXIII. Reverso ad Alamanniam rege habitum est in villa, quae dicitur Cholonpuruh, generale conventum. Inde edictum est Baiowarios ad Italiam contra Witonem belligera manu proficiscere.

Quippe Pannonia magnum detrimentum patitur; cuius rei unde exordium narratur assumpsisse, stilo enucleamus. Igitur cum duo fratres, Willihalmus et Engilschalchus, terminum regni Baiowariorum in oriente a rege, id est seniore Hludowico, concessum contra Maravanos tenuerunt multaque pro patria tuenda conflictando sudasse feruntur, tandem diem ultimum huius aeris in eadem voluntate finivere permanentes, non vero esset honor illorum filiis redditus, Arbo in comitatum domno rege concedente successit. Quod praedictorum virorum pueruli illorumque propinqui in contrarium accipientes vel vertentes dixerunt alterutrum fieri, vel Arbonem comitem, si non recederet de comitatu parentum suorum, vel se ipsos ante faciem gladii morituros. Hoc experimento Arbo concussus amiciciam iniit cum Zuentibaldo duce Maravorum gentis firmataque inter illos foedera filium suum obsidem fieri non tardavit. Nec minus ipsi praedicti pueri consulunt quosdam primores Baiowarici gentis collatisque propinquis ac undique copiis fortior manus in id tempus illis adstabitur; comitem a rege constitutum inhonorifice expellebant comitatumque illis in usum usurpaverunt. Hoc ergo factum est post obitum regis Hluduwici natorumque eius Carlmanni et Hluduwici, quorum successor frater

korábban is megesett –, alulmaradt. Henrik, tudniillik Poppo fivére, amikor értesült arról, hogy egy hatalmas normann sereg Prüm⁵⁹⁴ felé tart, az övéivel olyan csapást mért rájuk, hogy mint mondják, senki sem menekült meg közülük, azonban maga Henrik is sebesülten hagyta el az összecsapást.

884. (II) Visszatérve Alemanniába a király általános gyűlést tartott a Colmarnak nevezett udvarházban. Ott elrendelte, hogy a bajorok haderejükkel vonuljanak Itáliába Wido ellen.

Pannónia nagy veszteséget szenvedett el; s hogy e szerencsétlenség hogyan is kezdődött, írásunkban megvilágítjuk. Ugyanis két testvér, Willihalm és Engilschalk a királytól – tudniillik az idősebb Lajostól – elnyerte a bajorok királyságának keleti határvidékét, hogy a morvakkal szemben megvédjék azt, és – amint mondják – hazájuk védelmében harcolva sokat fáradoztak.⁵⁹⁵ Ennek ellenére, amikor földi életük utolsó napját bevégezték, bár elhatározásukhoz életük utolsó napjáig [hűek] maradtak, méltóságukat nem fiaiknak juttatták, hanem a király beleegyezésével Arbo követte őket a grófság élén.⁵⁹⁶ Az említett férfiak fiai⁵⁹⁷ és rokonai ezt a döntést ellenségesen fogadták, és kijelentették, hogy két lehetőségük marad: vagy Arbo gróf fog kard által elveszni vagy ők maguk, hacsak Arbo le nem mond atyáik grófságáról. Arbo ezt megtudván ijedségében barátságra lépett Szvatoplukkal, a morvák népének *dux*ával, szövetségük megerősítésére nem késlekedett saját fiát túszként átadni.⁵⁹⁸ Nemkülönb a korábban említett fiúkat egy idő múlva egy erős had támogatta, akik miután a bajorok népének bizonyos főembereihez fordultak [segítségért], egybegyűjtötték rokonaikat és minden lehetséges helyről csapatokat. A király által kinevezett gróftól ezután megalázó módon elűzték, és grófságát a maguk hasznára bitorolták el.⁵⁹⁹ Ez tehát Lajos király és fiai, Carlmann és Lajos halála után történt, akiknek utóda a királyságban legki-

⁵⁹⁴ A latin *Prumam* helyett egyes kéziratokban *primum* olvasható, Reuter így is fordította (AF Reuter, 107). Rehdantz–Rau német fordítása, illetve Darvas Prümöt fogadja el.

⁵⁹⁵ 871-ben esett el a két örgóf, II. Willihalm (Wilhelm) és I. Engilschalk, Carlmann hívei, Traungau grófjai, I. Willihalm fiai. Róluk nevezi a szakirodalom a 882 és 884 közötti véres pannóniai eseményeket *Wilhelminer Kriegen* (Vilmosok háborúja).

⁵⁹⁶ A frank származású Arbo (Aribo), pannóniai örgóf (871–), az Arbók ősatya, felesége a salzburgi érsek testvére, 909-ig dokumentált a működése. Hatalma kiterjedt a Traungaura, Felső-Pannóniára az Enns és Győr között, és a szombathelyi grófságra. Wolfram, H.: *Geburt Mitteleuropas*, 288–289. Ő az első, akit (határ)örgófnak neveznek a források.

⁵⁹⁷ A két testvér után hat kiskorú gyermek maradt.

⁵⁹⁸ Reuter szerint Isanrich lehetett.

⁵⁹⁹ 882-ben történhetett, visszaszámolva a később említett két és fél éves időszakból. Ebből következően itt nem egykorú, hanem későbbi összefoglalását olvashatjuk az eseményeknek.

illorum minimus in regno extitit. Qui mox, prout antea tenuit, Arboni praedictum comitatum reddidit; sed tamen ex hac re contexta, ut praediximus, detrimentum Pannoniam sentire IIII versiculis prose intertextis ad suavitatem legentis, quonam modo hoc fieret, pandemus:

Omne dicit *Iesus* fieri non stabile regnum
In se dividuum et *nil dissociabile firmum*;
Hinc dolus, anxietas tibi, formosissima tellus,
Hinc labor exoritur, quondam Pannonia felix.

Igitur eodem anno, quo illi pueri praedictum comitem, id est Arbonem, a rege commendatorum exortem fieri honorum impetraverunt, Zwentibaldus dux Maravorum, plenum doli et astutiae cerebrum, non inmemor utriusque, quanta ab antecessoribus istorum puerorum cum gente sua, usque dum ad illos terminum Baiowariorum praetenderunt, passus sit mala, insuper etiam amicitiae ac iuramenti, quae cum Arbone iniit pepigitque, ad hoc vindicare proficiscitur et perfecit. Nam de septentrionali parte Histri fluminis apprehenso Werinhario de pueris Engilschalchi, qui tres habuit, mediocri, Vezilloni quoque comiti, qui illorum propinquus erat, dexteram manum cum lingua et – monstrum simile – verenda vel genitalia, ut nec signaculo desistente absciderunt; homines vero illorum quosdam sine dextra levaque reversi sunt. Exercitus scilicet iussu ducis igne devastat omnia; insuper ultra Danubium missis speculatoribus, ubicumque proprietatis vel substantia praedictorum fit puerorum, igni tradita sine mora est.

Hoc scandalum antefacti puerilis consilii spatio unius anni sentitur; hinc equidem non confidentibus a rege pueris aliquid boni propter delictum, quod in Arbone commiserunt, recesserunt statueruntque fieri homines Arnolphi, Carlmanni regis filii, qui tunc Pannoniam tenuit. Quo audito Zwentibaldus dux misit nuntios ad eum, ait illi: „Inimicos meos sustentas; si eos non dimiseris, nec me tecum pacificatum habebis”. Alteram etiam occasionem

sebb fivérük lett.⁶⁰⁰ Ő pedig ezután a korábban említett Arbónak visszaadta grófságát, minthogy az azt már korábban is birtokolta. Hogy ennek következtében Pannóniát milyen vesztség érte, amelyet korábban már említettünk, az olvasó gyönyörködtetésére egy prózába szőtt négy soros verssel világítjuk meg:

Mondá Jézus: egyik királyság sem szilárd, / amely megosztott és a viszály közepette nincs biztonság; / ebből ered az ármány és félelem, legszépesebb föld, / innen ered a nyomorúságod, egykor boldog Pannónia.⁶⁰¹

Ugyanebben az évben tehát, amikor az említett fiúk elérték, hogy a korábban említett grófot, tudniillik Arbót, megfosszák a király által ráruházott méltóságaitól, Szvatopluk, a morvák *dux*a, akinek a fejében csak ármány és ravaszság jár – nem feledkezvén meg egyfelől arról, hogy mennyi sérelmet szenvedett el népével együtt e fiúk elődeitől, akik a bajor végeket a morvákig tolták ki, másfelől arról a barátságról és esküről, ami Arbóhoz fűzte és kötötte – nekilátott, hogy e sérelmeket megbosszulja, és azt meg is tette. A Duna folyó északi oldalán ugyanis foglyul ejtették Werinhart, Engilschalk három fia közül a középsőt, valamint rokonukat, Wezzillo grófot. Ezeknek a jobb kezét levágták a nyelvükkel és – minő szörnyűség – szeméremrészükkel és nemi szervükkel együtt, hogy írmagjuk se maradjon; embereik közül néhányan pedig jobbukat vagy baljukat veszítve tértek haza. A sereg pedig, tudniillik a *dux* parancsára, porig égetett mindent; ezen felül pedig felderítőket küldött a Duna túlsajára, és ahol csak a korábban említett fiúk birtokaira vagy javaira leltek, késedelem nélkül a lángok martalékává tették.

A gyermekek döntése által előidézett botrány egy éven át éreztette hatását, akkor azonban a fiúk visszavonulót fűjtak, mivel az Arbo ellen elkövetett bűntettük miatt a királytól semmi jót nem remélhettek, és eldöntötték, hogy Karlmann király fának, Arnulfnak lesznek az emberei, aki akkor Pannóniát birtokolta.⁶⁰² Miután ezt Szvatopluk (Zwentibold) megtudta, követeket menesztett Arnulfhoz, akik így szóltak: „Ellenségeimet támogatom, ha nem bocsátod

⁶⁰⁰ Azaz III. Kövér Károly.

⁶⁰¹ Prudentius: *Psychomachia*, 763. Polgár Attila fordítása. Vö. még *Initia carminum*, 314., nr. 11214.

⁶⁰² Az Arnulfr vonatkozó megjegyzésnek akkor van értelme, ha azt később, utólag illesztették be a szövegbe, ld. Patzold, S.: *Episcopus*, 552.

adversus eum protulit: „Tui homines in vitam meam nec minus in regnum meum dolose cum Vulgaris conciliaverunt”, qui priore anno suum regnum vastavere, „hoc volo mihi cum iuramento verum non esse contestari”; quorum neutrum umquam se facturum Arnolfus renuntiavit. Itaque dux non diu collectis ex omni parte Sclavorum copiis magno cum exercitu invadit Pannoniam, inmaniter ac cruentur more lupi mactat, igne et ferro maximam partem devastat, deterit et consumit, ita ut non inmerito istam ad miseriam hic versus conponi:

Hic patrie planctus simul et miserabile funus.

Quo acto dolore per antefactum puerile consilium spatio unius anni dux cum exercitu suo non lesus remeavit in sua.

Ceterum vero instanti anno, quo ista computamus, iterum dux coagulata multitudine hostiliter in Pannoniam hostilem exercitum infert, ut, si quid antea remaneret, nunc quasi ore lupi per totum devorasset. Tanta enim multitudine in isto itinere pollebat, ut in uno loco ab ortu usque ad vesperum lucis exercitus eius preterire cernitur. Cum tanta enim multitudine in regno Arnolfi per XII dies exspoliando versabatur, demum, prout voluit, prospere reversus est, postea quoque missa quadam exercitus sui parte supra Danubium. Quod audientes filii Willihelmi et Engilschalchi, qui maiores nati erant, Megingoz et Papo, quibusdam Pannoniorum secum assumptis contra illos incaute venerunt; sed tamen pugnam certaminis inire non utile, nam ad illos victoria concessit. Isti fuge presidium querentes Megingoz et Papo in flumine, qui dicitur Hrapa, vitam finivere; frater vero Berhtoldi comitis cum aliis quamplurimis a Sclavanis tentus est. Attendant, iudicent atque contendant detractores veri; et quibus huius suasoribus rei vel consilii primordia placuerint, placeant etiam subsequencia mala. Vituperavere autem pacem, qua conservata Pannonia conservata est, qua vero viciata per spatium tantum isto continuatim tertio anno dimidio instanti Pannonia de Hrapa flumine ad orientem tota deleta est. Servi et ancillae cum parvulis suis consumpti sunt, primoribus quibusdam tentis,

el őket, vége lesz a köztünk lévő békének”. Egy más ügyet is szemére vetett: „Embereid az életem és nem kevésbé a királyságom ellenében alattomosan a bolgárokkal szövetkeztek”, akik az elmúlt évben feldúlták országát. „Azt akarom, hogy esküvel bizonyítsad, hogy mindez nem igaz”, de Arnulf azt válaszolta, hogy egyik kérésének sem fog soha eleget tenni. Így [Szvatopluk] *dux* hamarosan a szlávok egész területéről csapatokat hívott egybe, és nagy sereggel hatolt be Pannóniába. Embertelenül és vérszomjas módon, mintegy farkasként vérengzve Pannónia legnagyobb részét tüzzel-vassal pusztította el, úgy dúlta fel és semmisítette meg, hogy ez a versike méltán született meg a szerencsétlenségről:

Hazának is gyászdala egyben, sírnivaló temetése.⁶⁰³

Miután a gyermekek említett döntése miatti szenvedés egy esztendőn át tartott, a *dux* sereggel sértetlenül tért haza.

Egyébként még ebben az évben,⁶⁰⁴ amikor ezt feljegyeztük, [Szvatopluk] *dux* ismét nagy tömeget gyűjtött egybe, és ellenségként tört Pannóniára dühödt sereggel, hogyha valami korábról még megmaradt volna, azt most, mintegy farkas pofájával maradéktalanul felfalja. Az úton akkora tömeg hömpölygött, hogy az út bármely pontján napkeltétől napnyugtáig csak a vonuló sereget lehetett látni. Miután Arnulf királyságán ily hatalmas sereggel tizenkét napon át zsákmányolva végigvonult, végül tervének megfelelően szerencsésen hazatért, de seregének egy részét még ezután is a Dunán túlra rendelte. Amikor Willihalm és Engeschalk idősebb fiai, Megingoz és Papo ezt meghallotta, a pannóniaiak közül többeket magukhoz véve óvatlanul ellenük indultak, harcba bocsátkozniuk azonban nem volt üdvös, ugyanis a győzelem amazoké lett. Ezek a futásban kerestek menekvést, Megingoz és Papo a Rába nevű folyóban végezte be életét, Bertold gróf⁶⁰⁵ testvérét pedig többedmagával a szlávok ejtették fogságba. Most azok figyeljenek, ítélkezzenek és vitatkozzanak, akik kétségbe vonják a történeteket, akik pedig ezt a vállalkozást kezdeményezték, vagy a terv kezdetben még kedvükre való volt, leljék örömüket a rákövetkező szerencsétlenségben is. Megvetették a békét, aminek

⁶⁰³ Polgár Attila fordítása, vö. még *Initia carminum*, 187., nr. 6585.

⁶⁰⁴ A fordítók ezt általában az egykorú lejegyzés bizonyítékának tekintik. Steffen Patzold későbbi reflexiónak gondolja a „*ceterum vero instanti anno*” kezdetű mondatot. Értelmezése szerint: „*a jelenlegi év; ahova (időben) beillesztjük*”. Patzold, S.: *Episcopus*, 552.

⁶⁰⁵ Reuter szerint alemann palotagróf lehet.

quibusdam occisis et, quod turpior erat, truncatis manu, lingua, genitalibus remissis. Haec enim omnia procul dubio geruntur sive per misericordiam sive per iram Dei; sed iram Dei iustam vindictam fieri appellamus, quae indubitanter non, nisi iusta sit, umquam evenire creditur.

Imperator per Baiowariam ad Orientem proficiscitur veniensque prope flumen Tullinam Monte Comiano colloquium habuit. Ibi inter alia veniens Zwentibaldus dux cum principibus suis, homo, sicut mos est, per manus imperatoris efficitur, contestatus illi fidelitatem iuramento et, usque dum Karolus vixisset, numquam in regnum suum hostili exercitu esset venturus. Postea veniente Brazlavoni duce, qui in id tempus regnum inter Dravo et Savo flumine tenuit sui que miliciae subditus adiungitur, rex per Carentam in Italia perrexit; prospere Papia natalem Christi celebravit.

885. (II) DCCCLXXXV. Proxima die sanctae epiphaniae habito generali conventu Wito dux Spolitanorum, qui antea fuga ab imperatore lapsus est, cum iuramento excusavit se non esse reum maiestatis, ad fidelitatem regiam susceptus est.

Post obitum Karolomanni regis, qui tunc Galliam rexerat, cesar regnum ipsum adgreditur receptisque primoribus et dispositis ibi rebus, prout voluit, remeavit in Franciam ad edictum placitum Wormacense obviam apostolico. Sed dum ipse papa iam medio itineris spatio foret, correptus celeri infirmitate expiravit.

megőrzése óvta meg Pannóniát, és aminek felrűgása a Rába folyótól keletre Pannónia két és fél éven át egészen a mai napig tartó szüntelen és teljes pusztítását eredményezte. A férfi rabszolgák és rabnők gyermekeikkel együtt pusztultak el, a főemberek közül egyeseket foglyul ejtettek, másokat megöltek, vagy ami még szörnyűbb, karjukat, nyelvüket és nemi szervüket levágva tértek vissza. Mindez kétségkívül Isten irgalmának vagy haragjának köszönhetően történt, de – amint mondjuk – Isten haragja jogos büntetés, amely – miként hisszük – kétségkívül csakis igazságosan sújt le.

A császár Bajorföldön át keletre indult, és a Tulln folyó menti Kaumberghez⁶⁰⁶ érve gyűlést tartott. Ide érkezett többek között Szvatopluk *dux* az előkelőivel, szokás szerint a császár [kezébe helyezve kezét annak] embere⁶⁰⁷ lett, esküvel fogadott hűséget neki, hogy amíg csak Károly él, királyságára sosem tör ellenséges sereggel. Az ezután megérkező Braszláv *dux*ot a király vazallusként befogadták,⁶⁰⁸ aki arra az időre a Dráva és Száva folyók közötti országot uralta. A király Karintián keresztül Itáliába ment; Krisztus születését szerencsésen ünnepelte meg Páviában.

885. (II) A vízkereszt utáni napon (január 7.) általános gyűlést tartottak, ahol Wido spoletói herceg,⁶⁰⁹ aki korábban elmenekült a császár elől, esküvel tisztázta magát a felségsértés vádjától, és visszafogadták a király hűségére.

A császár Carloman király halála után,⁶¹⁰ aki akkor Galliát kormányozta, annak királyságába ment. Miután szándékának megfelelően fogadta a főembereket és elintézte az ügyeket, visszament Frankföldre, hogy a Wormsban meghirdetett gyűlésen találkozzon a pápával. De amikor a pápa már az út felénél tartott, gyors lefolyású betegség támadta meg, és kilehelte lelkét.

⁶⁰⁶ Mons Camianus, lokalizálása, a hasonló hangzású helynevekkel való azonosítása vitatott. Az AF alapján valószínűleg a mai ausztriai Tulln közelében keresendő, esetleg annak római kori nevével is összefügghet (Comagena). A szóba jöhető további említések: AF 791 (*Cummiberg*) és 884, 859-ből Német Lajos oklevele (*inter Raba et Chumberch*), Astronomus *Vita Hludowici*, c. 6. (*Chuneberg*), a *Vita Severin*ben, illetve 11. századi másolatában olvasható glossza (*Comagenis – Chumberhe*), a Pilgrim-féle hamisításokban 971 és 991 között, III. Henrik oklevele 1052-ből (*ad radices Comageni montis*), vö. Haberl, J.: *Favianis*, 113. skk.; Koller, H.: *Mons Comagenus*, 237.; Szőke B. M.: *Karoling-kor*, 11–12. Arany János a *Keveháza* (1853) jegyzeteiben mindenesetre „Hunesberg vagy Chunisber: Kumbérc”-nek írja le, *Irodalomtörténetében* Hunbérznek értelmezi.

⁶⁰⁷ A latinban *homo*, a fordítók általában vazallusként értelmezik.

⁶⁰⁸ „*suique miliciae subditus adiungitur*”, bizonytalanul értelmezhető félmondat. Darvas fordításában: „*katonai hűségesküt tett*”. Szvatopluk korábban Arbóval és III. Károllyal lépett szövetségre.

⁶⁰⁹ Darvas fordításában spliti herceg, tévesen.

⁶¹⁰ Hebegő Lajos fia, nyugati frank király, halála napja 884. december 12.

Gotafridus rex accusatus, ut in regnum Francorum cum Nordmannis consuleret, ab ipsis etiam accusatoribus occisus est. Hugo filius Hlotharii incaute in regno imperatoris agens oculorum luce orbatus est.

Pax in Oriente inter Arnolfo et Zwentibaldo, praesentibus scilicet Baiowariorum principibus, iusiurando constare firmatur.

886. (II) DCCCLXXXVI. Natalem Domini imperator Radasbona celebravit. Inde invitatus ab apostolico Italiam petiit, Liutwardum episcopum Romam misit. Ibi multimodis rebus, prout conplacuit, dispositis inter alia summus praesul a rege interrogatus decrevit, ut episcopis, quorum parrochias de incendiis gentilium vastate penitus apparent, alias sedes eis non occupatae concederentur. Die sancto palmarum seditio urbe Papia inter satellites regis et civibus infeliciter orta. Nam ex una parte multis occisis ex alia civium urbis multi vulnerati propter affinitatem imperatoris, qui tunc ad curtem Olonnam pascha mansit, timore in fugam lapsi in via vitam finire.

Post pascha habito generali Papia conventu imperator per Burgundiam obviam Nordmannos in Galliam, qui tunc Parisios erant, usque pervenit. Occiso ibi Heimrico marchensi Francorum, qui in id tempus Niustriam tenuit, rex parum prospere actis rebus revertitur in sua.

Discordia inter Perangarium cognatum regis, qui Foro Iuliense fruitur, et Liutwardum episcopum oritur. Propterea Perangarius mittens Vercellinam urbem expoliare ibique veniens multis rebus episcopi abreptis, prout voluit, reversus est.

Tempore autumnii plus solitum inundationes aquarum excreverunt inestimate. Nam in Oriente erumpentibus per litus fluctibus villae inopinate circumdate subito feruntur, ita ut cum inhabitantibus viris, feminis, infantulis usque in abyssum deletae cernuntur. Inter Alpes vero talis rapacitas aquarum et collisio lapidum fuit, ut flexuras et vestigia

Godfrid királyt megvádolták, hogy a frankok királysága⁶¹¹ ellen a normannokkal működött együtt, akit maguk a vádlók öltek meg. Lothár fia, Hugó a császár országában meggondolatlanul viselkedett, és megfosztották szeme világától.

Keleten az Arnulf és Szwetopluk (Zwentibold) közötti békét a bajor főemberek jelenlétében esküvéssel erősítették meg.

886. (II) Az Úr születését a császár Regensburgban ünnepelte.⁶¹² Innen a pápa hívására⁶¹³ Itáliába ment, Rómába pedig Liutward püspököt küldte. Itt Liutward sokféle ügyet tetszése szerint elrendezett; többek között a legfőbb főpap a király kérésére úgy rendelkezett, hogy azok a püspökök, akiknek egyháztartománya a pogányok gyújtogatása miatt teljesen elpusztult, más be nem töltött székeket nyerhessenek el.⁶¹⁴ Virágvasárnap napján (március 20.) Pávia városában szerencsétlen összeütközés alakult ki a polgárok és a király kísérete között. Az egyik oldalon sokan veszítették életüket, a másik oldalon a polgárok közül sokan megsebesültek, akik a húsvétot a közeli Corteolonában⁶¹⁵ töltő császár miatti félelmükben menekülve útközben végezték be életüket.

Miután a császár húsvét után Páviában általános gyűlést tartott, Burgundián keresztül Galliába vonult a normannok ellen, akik akkor már Párizsnál jártak. Miután a normannok megölték a frankok örgrófját, Henriket, aki akkor Neustriát uralta, a király kevés szerencséjével intézve ügyeit hazatért.

Viszály támadt a Friault birtokoló Berengár, a király rokona⁶¹⁶ és Liutward püspök között. Berengár ezért ki akarta fosztani Vercelli városát, ahova megérkezvén szándékának megfelelően a püspöktől sok mindent elrabolt, majd hazatért.

Az ősz folyamán a vizek váratlanul a szokottnál is jobban megáradtak. Amint mondják, keleten a medrükből kicsapó hullámok oly meglepetésszerűen vették körül a falvakat, hogy lakosaikkal – férfiakkal, nőekkel és csecsemőkkel – együtt láthatólag eltörölte azokat a föld színéről. Az Alpokban olyan

⁶¹¹ Azaz a Károly uralma alatt álló terület.

⁶¹² Valóban itt tartózkodik január 6-án és 10-én, majd itáliai útjáról is okleveles forrásaink vannak.

⁶¹³ V. István pápa (885–891)

⁶¹⁴ Az áthelyezés problémájára összefoglalóan ld. Scholz, S.: *Transmigration*; Herbers, K.: *Päpstliche Autorität*. A kérdés visszatér még Marinus, (korábban Cerveteri püspöke), Formosus (866: bolgárok érseke, majd Porto püspöke) és V. István (Anagni püspöke) pápák megítélésében.

⁶¹⁵ Királyi pfalz 15 km-re Páviától.

⁶¹⁶ I. Friuli Berengár, itáliai király, majd császár (887–924)

viarum per divexa montis latera nullo modo prospici poterint.

887. (II) DCCCLXXXVII. Imperator Elisacia magna infirmitate adgravatur. Postea param convalescens ad Alamanniam proficiscitur, vergens curtem Podomam pro dolore capitis incisionem accepit. Transacto die sancto paschae habitum est placitum Weibilinga; ibi inter alia Bergarius ad fidelitatem caesaris pervenit magnisque muneribus contumeliam, quam in Liutwardo priori anno commiserat, componendo absolvit.

Mortuo itaque Buosone parvulus erat ei filius de filia Hludowici Italici regis; obviam quem imperator ad Hrenum villa Chirihheim veniens honorifice ad hominem sibi quasi adoptivum filium eum iniunxit.

Alamanni contra Liutwardum episcopum dolose conspiravere, qui tunc maximus consiliator regis palatii fuit, et eum a presentia imperatoris omni honore privatum abire compellunt. Mox vero caesar gravissima infirmitate detentus est. Ab illo ergo die male inito consilio Franci et more solito Saxones et Duringi quibusdam Baiowariorum primoribus et Alamannorum ammixtis cogitaverunt deficere a fidelitate imperatoris nec minus perficere. Igitur veniente Karolo imperatore Franconofurt isti invitaverunt Arnolfum filium Karlmanni regis ipsumque ad seniorelem eligerunt, sine mora statuerunt ad regem extolli. Karolus nitens bellum contra Arnolfum regem instaurare, sed non proficit; concussis timore Alamannis, quibus maxime negotium sui regni habebat commissum, omnes penitus ab eo defecerunt, ut etiam ministri ab eo

pusztító volt a vizek sodrása és a kőomlás, hogy a hegyoldalokban egyáltalán nem lehetett látni az utak nyomvonalát és a kanyarokat.

887. (II) A császár Elzászban súlyosan megbetegedett.⁶¹⁷ Majd lábadozva Alemanniába ment, ahol Bodman udvarházánál fejfájása miatt eret vágtak rajta.⁶¹⁸ A húsvét szent napjának (április 16.) elmúltával gyűlést tartott Weiblingenben, ahol többek között Berengár megtért a *caesar* hűségére, és a Liutward ellen elkövetett múlt évi jogsértését sok ajándékkal váltotta meg.

Miután meghalt Boso, egy gyerkőc maradt utána, Lajos itáliai király leányától, akit a császár a Rajna menti Kirchenbe érve, ahol az elébe járult, ünnepélyesen *vazallusává*, mintegy fogadott fiává tett.⁶¹⁹

Az alemannok csalárdul összeesküdtek Liutward püspök ellen, aki akkor a királyi palota legfontosabb tanácsosa volt, és arra kényszerítették, hogy minden méltóságától megfosztva távozzon a király mellől. A császárt pedig hamarosan súlyos betegség döntötte le a lábáról. Ettől a naptól kezdve a frankok és szokás szerint a szászok, valamint a türingek – akikhez a bajorok és alemannok néhány főembere is csatlakozott – gonoszul kiterelve azon gondolkodtak, hogy elállnak a császár hűségétől, amit aztán meg is valósítottak. Amikor ugyanis Károly császár Frankfurtba⁶²⁰ érkezett, ezek odahívták Arnulfot, Karlmann fiát, akit uruknak választottak, és azonmód úgy határoztak, hogy királlyá emelik. Károly megpróbált háborút kezdeni Arnulf király ellen, de nem ért el semmit. Az alemannok ugyanis, akikre leginkább támaszkodott királysága ügyeinek intézésben, félelemtől megrettenve az utolsó szálíg elpártoltak tőle, még szolgálói is otthagyták, és nagy sietéssel Arnulf királyhoz csatlakoztak. Amikor Károly

⁶¹⁷ Párizs, Soissons, Joinville, Schlettstadt és Rottweil érintésével érkezett Bodmanba, ahol az orvosi beavatkozásra márciusban kerülhetett sor.

⁶¹⁸ Rehdantz–Rau német fordításában *Kopfeinschnitt* (AF Rau, 145.), mivel koponyalékelésre gondoltak, aminek azonban ellentmond, hogy júniusban már maga intézi ügyeit (AF Reuter, 113.). A koponyaműtét mellett érvelt Wolf, G. G.: Operation, ahol a Reichenau részére kiadott, egyébként hamis április 16-i adománylevelét is a sikeres műtéttel hozza kapcsolatba. Ugyanő képviseli azt a nézetet, miszerint a Karolingok gutatűtésre hajlamos örökletes betegségben szenvedtek, vö. Wolf, G. G.: Erbliche Disposition. Ezt a véleményt azonban többen nem osztják, vö. Sosnowski, X.: Prince, 186.; Hack, A. Th.: *Alter*, 180–183.

⁶¹⁹ A gyermek III. Vak Lajos (Provence királya 887–928 között, itáliai király és császár 900/901–905 között), első felesége VI. Leó bizánci császár leánya, megvakítására 905-ben Itáliában került sor. Születési ideje pontosan nem ismert, 880–882 közé tehető. Anyja Ermengard, II. Itáliai Lajos leánya, vö. az AF 878. évével. Az aktus egyúttal az utódlási válságra is fényt vet: az adoptálás ellenére sem Lajos örökölte Kővér Károly trónját.

⁶²⁰ Ekkorra a Keleti Frank Királyság legfontosabb, gyakran felkeresett központja. A 26×12 méter alapterületű *aula regia* alapjait feltárták. A palotát 822-re Jámbor Lajos, a palotakápolnát, egy 17 méter hosszú, háromhajós bazilikát Német Lajos 855-re építette újjá. Az Üdvözítőnek és Szűz Máriának szentelt templomot Hrabanus Maurus mainzi érsek szentelte fel, vö. Wamers, E.: Frankfurter Pfalz, 108–113. Károly november 17-én már itt van, azonban nem várja be Arnulfot és hamarabb távozik.

defecti sub celeri festinatione ad Arnolfum regem se iunxerunt. Karolus, dum se undique a suis desertum sentiret, nescius, quid sui causae consilium possit fieri, tandem munera ad regem direxit, exposcens sua gratia vel pauca loca in Alamannia sibi ad usum usque in finem vitae suae largiri; quod rex ita fieri concessit. Sed tamen ne hoc diu apud se retinuit; nam paucos dies locis a rege sibi concessis religiose morabatur, post Christi nativitate die Idus Ian. ultimum diem feliciter clausit. Et mirum in modum, usque dum honorifice Augensi ecclesia sepelitur, celum apertum multis cernentibus visum est, ut aperte monstraretur, qui spretus terrenae dignitatis ab hominibus exiit, Deo dignus caelestis patriae vernula mereretur feliciter haberi.

888. DCCCLXXXVIII. Rex Arnolfus urbe Radasbona receptis primoribus Baiowariorum, orientales Francos, Saxones, Duringos, Alamannos, magna parte Sclavonorum, natalem Domini et pascham ibidem honorifice celebravit. Illo diu morante multi reguli in Europa vel regno Karoli sui patruelis excrevere. Nam Perngarius filius Ebarhardi in Italia se regem facit; Ruodolfus vero filius Chuonradi superiorem Burgundiam apud se statuit regaliter retinere; inde itaque Hludowicus filius Buosoni et Wito filius Lantberti Galliam Belgicam necnon Provinciam prout reges habere proposuerunt; Odo filius Rodberti usque ad Ligerim fluvium vel Aquitanicam provinciam sibi in usum usurpavit; deinceps Rarnolfus se regem haberi statuit.

látta, hogy övé mindenütt elhagyták, nem tudván, hogy ügyét illetően miként döntsön, végül ajándékokat küldött [Arnulf] királynak,⁶²¹ hogy kegyéből legalább néhány helyet elnyerjen Alemanniában, ahol élete végéig meg tudná húzni magát; amihez a király hozzá is járult. De [Károly] ezt nem sokáig élvezhette, mivel a király által neki átengedett helyen jámborságban néhány napot eltöltve, Krisztus születése [napját] követően január 13-án szerencsésen bevégezte életét.⁶²² És csodák csodája, amíg a reichenauai templomban ünnepélyesen el nem temették, többek szeme láttára megnyílt az ég, és nyilvánvalóvá vált, hogy akit az emberek megvetése közepette megfosztottak földi méltóságától, az az Isten által méltónak bizonyult arra, hogy szerencsésen felvéssék a mennyei haza szolgái közé.⁶²³

888. Arnulf király Regensburg városában fogadva a bajorok főembereit, a keleti frankokat, szászokat, tüningeket, alemannokat, a szláv [főemberek] nagy részét, az Úr születését és húsvétját ugyanitt tisztelettel ülte meg.⁶²⁴ Mialatt ő hosszasan ott tartózkodott,⁶²⁵ számos királyocska született Európában, éppen nagybátyja, Károly királyságában. Ugyanis Berengár, Eberhard fia Itáliában tette meg magát királynak,⁶²⁶ Rudolf, Konrád fia pedig Felső-Burgundiában döntött úgy, hogy királykodik,⁶²⁷ majd Lajos, Boso fia és Wido, Lambert fia Belgica Gallia,⁶²⁸ valamint Provence élére helyezte magát királyként, Odo, Rudbert fia a Loire-ig terjedő földet, vagyis Aquitánia tartományát bitorolta el,⁶²⁹ [azon túl] végül Rarnulf tette meg magát királynak.⁶³⁰

⁶²¹ Az ajándékozási szokásokra ld. Curta, F.: Gift Giving, 693.

⁶²² Halálára ld. az AV 887. évét, ami szerint a beteg Károlyt megfojtották volna. Regino a 888. évnél az „utolsó” császárnak kijáró tisztelettel ír a haláláról. Károly Neidingenben (ma Neudingen, Donaueschingen) halt meg, és Reichenauban a Szűz Mária és Márk monostorban temették el.

⁶²³ Ld. még az AV 887. és Regino 888. évét, a *Tabula Karolorumot* („*Karolus imperator sanctus et in fine egenus*” MGH SS 3. 215.).

⁶²⁴ Arnulf uralkodásának kezdetét a 887 karácsonya körüli napoktól számolta, így az egybeeshetett a regensburgi gyűléssel, ami az esemény súlyához illően reprezentatív volt, a hercegségek mind képviseltették magukat. Itt meg is koronázhatták volna, de erről nincsen forrás. Királlyá választására valószínűleg korábban, a forchheimi gyűlésen sor kerülhetett, vö. Keller, H.: Sturz, 370.

⁶²⁵ Innen február közepén távozott, hogy meglátogassa Pannoniát.

⁶²⁶ I. Berengár, itáliai király 887-től, császár 915–924. Eberhard friuli herceg (867) és Jámbor Lajos Gizella nevű leányának fia, így III. Unruoch testvére. Liudprand (*Antapodosis* I. 14) szerint itáliai riválisával, Widóval megegyezett és átengedte neki a Nyugati Frank Királyságot.

⁶²⁷ I. Rudolf felső-burgundiai király (888–912), II. Konrád, auxerre-i gróf és Wormsi Waldrada fia. Rudolfot az előkelők Saint-Maurice-en-Valais apátságában választják meg, amelynek laikus apátja is volt. Egyik leánya III. Vak Lajos felesége lett.

⁶²⁸ A földrajzi terminusra ld. az AF 863. évét. Widóra ld. az AF 883 (I). évét. Camerino örgrófja 880-tól, Spoleto és Camerino hercege 883-tól, itáliai király 889–894 között, itáliai császár 891–894 között. Boso fia Lajosra ld. az AF 878. évét.

⁶²⁹ Odo (Eudes) Párizs grófja, a tours-i Szent Márton apátság laikus apátja, a Nyugati Frank Királyság választott királya (888–898), a vikingek ellen Párizs védelmével (885–886) nagy hírnévre tesz szert. Odót a sens-i érsek Compiègne-ben február 29-én kente fel királlyá. Ld. még az AF 886. (I) évét.

⁶³⁰ Vö. Regino 888. és az ASC 887. évével, utóbbi szerint az utód „királyok” Arnulf beleegyzését bírták. Rarnulfról királyként csak az AF tesz említést.

His auditis rex Franciam peccit habitoque ad Franconofurt generali conventu disposuit adventare Wormaciam. Quod vero Odo comperiens salubri utens consilio contestans se malle suum regnum gratia cum regis pacifice habere quam ulla iactantia contra eius fidelitatem superbire; veniensque humiliter ad regem et gratanter ibi recipitur. Rebus ab utraque parte, prout placuit, prospere dispositis unusquisque reversus est in sua.

Rex contra Rodulfum Elisaciam progreditur; inde ad eum misso Alamannico exercitu ipse per Franciam Baiowariam reversus est. Rodolfus enim inuito consilio cum primoribus Alamannorum sponte sua ad regem urbem Radasbonam usque pervenit multaque inter illos convenienter adunata ipse a rege cum pace permissus, sicuti venit, ad sua remeavit.

Italiam equidem cum exercitu aggredi regi conplacuit, sed Perangarius, qui parumper antea cum Witone dimicans cruentur tyranno, hoc praecavens, ne Italicum regnum cum tam valida manu ingressum perperam pateretur, missis ante se principibus suis, ipse vero oppido Tarentino regi se praesentavit. Ob id ergo et a rege est clementer susceptus, nilque ei antequisiti regni abstrahitur; excipiuntur curtes Navum et Sagum. Exercitui itaque non mora licitum erat domum redeundi. Rex autem paucis secum assumptis Forum Iuliense penetrans curtem Corontanam natale Domini celebravit. Tanta namque in isto itinere consternatio equinorum cadaverum fit, ut vix umquam talis fieri memoria mortalibus traditum sit.

889. DCCCLXXXVIII. Liutbertus Magontinae urbis nobilis archiepiscopus ab hac vita migravit. Cuius vivendi ordo quali probitate maneret, per omnia longum est explicare. Tamen licet pauca, in quibusdam versiculis breviter expediatur:

Miután a király ezeket hírül vette, Frankföldre menve Frankfurtban általános gyűlést tartott⁶³¹ és elhatározta, hogy Wormsba megy. Amint ezt Odo megtudta, józan tanácsra kinyilvánította, hogy inkább akarja tartományát békésen, a király kegyéből bírni, semmint mindenféle hősködéssel a király iránti hűsége ellen lázadni; alázatosan a király elé járult, és ott jó szívvvel fogadták.⁶³² Miután szándékának megfelelően mindkét fél részéről kedvezően elrendezték a dolgokat, ki-ki visszatért a saját földjére.

A király Rudolf ellen Elzászba indult, de miután innen egy alemann sereget indítottak ellene, Frankföldön át Bajorországba tért vissza. Rudolf – miután tanácskozott az alemannok főembereivel – önként eljött a királyhoz Regensburgba,⁶³³ és miután sok mindenben megegyeztek, a király békében elengedte, aki amint jött, úgy tért vissza a saját földjére.

A király pedig úgy döntött, hogy Itáliába vonul seregével, de Berengár, aki nemrég véres küzdelmet vívott a bitórló Widóval – elkerülendő, hogy az itáliai királyság egy ily erős sereg betörését keservesen megszenvedje – előre küldve a főembereit Trento városában maga is megjelent a király színe előtt.⁶³⁴ Erre tehát a király kegyesen fogadta, és korábban megszerzett királyságát egyáltalán nem kisebbítette meg, Nagum és Sagum udvarházai⁶³⁵ kivételével. Seregének így haladéktalanul megengedte a hazatérést. A király azonban keveseket magához véve Friuliba ment, és Karnburg⁶³⁶ udvarházánál ünnepelte meg az Úr születését. A lovak ezen az úton oly nagy számban hullottak el, amire emberemlékezet óta nem volt példa.

889. Liutbert, Mainz városának híres püspöke el-távozott az élők sorából. Életvitele oly példás volt, hogy csak hosszan lehetne elmesélni, mégis valamiképpen néhány verssorban röviden elmondunk:

⁶³¹ Július 8-a és július 3-a között bizonyíthatóan itt tartózkodott.

⁶³² Odót Reimsben egy Arnulf által küldött koronával koronázták meg november 13-án, bár 894-től Arnulf Együgyű Károly királyságát támogatja.

⁶³³ Október 9-én valóban Regensburgban tartózkodik.

⁶³⁴ November eleje és karácsony között, miután vereséget szenvedett Berengár seregétől Brescia közelében.

⁶³⁵ Georg Heinrich Pertz nyomán Reuter azt feltételezi, hogy nem is földrajzi nevekről van itt szó. Berengár egyik 897-ben kelt oklevelében egymás mellett áll „Naones és Sacco/Saccum” királyi udvarházakként, ami alapján a helyneveket mint Cordenons és Piove di Sacco azonosították, vö. Ludwig, U.: Königshöfe, 378–379.

⁶³⁶ Talán Maria Saal mellett, Klagenfurt közelében.

Largus erat multum, paciens humilisque,
benignus, / Omnibus exemplum in bonitate
manens; / Hister qua fluitat currit Hrenusque
bicornis, / Litterulis doctis doctior ille fuit.

Grave igitur tempus hoc anno incanduit. Nam Italica febris tussiendo per plurimos vexabat, inundationes aquarum plus solito excrevere, civilia bella circumquaque regiones conquassantur, pestilentia sparsim ac fames inopinata ultra modum incubuit. Grandine vero contritis frugibus mortales inopiam frugum cum miseria patiuntur. Sed inter alia execrabile prodigium in regione Thuringorum visum est. Namque e celo aqua, non ut solet pluvia stillatim descendere, sed coacervatim quasi fluens torrens irruit, per tres villas tino momenti ictu evulsis aedificiis, ter centum cadavera mortuorum impulsione aquarum campo deiecta colligebantur.

Exeunte mense Madio rex apud villam, quae dicitur Forahheim, generale conventum habuit; ibique disputans de statu regni sui consultum est, ut eodem tenore primores Francorum prout Baiarii iuramento confirmarent, ne se detraherent a principatu vel dominatu filiorum eius, Zwentibulchi quidem et Ratoldi, qui ei de concubinis erant nati. Quod quidam Francorum ad tempus rennuentes, tandem regie satisficientes voluntati dextram dare non recusabant, eo tamen modo, ut si de legali sua uxore heres ei non produceretur. Advenientibus etiam ibidem undique nationum legatis, Nordmannorum scilicet ab aquilone, Sclavonorum, pacifica optantes; quos rex audivit et sine mora absolvit. Inde itaque edictum est in exercitum ire ad Obodritos; sed antea placitum curte regia Franconofurt haberi cum Francis regi complacuit. Perventum igitur est, sicuti antea dispositum erat, ad Obodritos cum maximo exercitu. Sed tamen ibi parumper rebus prospere gestis rex data exercitui licentia ad Franconofurt celeri festinatione reversus est; inde per Alamanniam

Igen nagylelkű volt, türelmes, alázatos, és jóindulatúként / mindenkinek jóságában marad meg példaként. / Amerre csak folyik a Duna és a kétszarvú Rajna,⁶³⁷ / A tanult írástudóknál tudósabb vala.⁶³⁸

Nehéz idők jártak ebben az évben. Sokakat kínozott meg a lázzal járó itáliai köhögés, a szokottnál is több árvíz pusztított, mindenfelé polgárháború tépázta a vidékeket, néhol járvány, váratlan és súlyos éhínség ütötte fel a fejét. A jégeső elverte a termést, az emberek a termés hiányától szánnivalóan nélkülöztek. De az összes között a türingiai vidéken látták a legszörnyűbb jelenséget. Ugyanis az esővíz nem a megszokott módon, cseppeként hullott az égből, hanem mintegy rohanó folyamként zúdult alá, három faluban egy pillantás alatt lerombolta a házakat, és a mezőn háromszáz, a víz árjától elsodort tetemet szedtek össze.

A május elteltével a király a Forchheimnak mondott udvarházában tartott általános gyűlést, ahol megtárgyalva az ország ügyeit úgy döntöttek, hogy a frankok előkelői a bajorokéval megegyező tartalmú esküvel erősítsék meg, hogy nem tántorodnak el ágyasaitól született fiainak, Zwentibold⁶³⁹ és Ratold főségétől és uralmától. A frankok közül voltak, akik ezt egy ideig megtagadták, de végül eleget téve a király óhajának nem haboztak jobbjukat nyújtani, azzal a feltétellel, ha törvényes feleségétől nem születik örököse. Mindenfelől érkeztek a népek küldöttei békét kérve, északról a normannoké és a szlávoké, akiket a király meghallgatott és haladéktalanul elengedte őket.⁶⁴⁰ Ezután az obodriták elleni hadjáratról rendelkeztek, de király úgy döntött, hogy ezelőtt a frankfurti királyi udvarházban gyűlést tart a frankokkal. Az obodriták ellen hatalmas sereggel indult el, miként azt tervezte. Itt azonban miután nem túl sikeresen intézte a dolgait, seregét elbocsátva nagy sebesen visszatért Frankfurtba.⁶⁴¹ Innen Alemannián át lassacskán átvonulva Bajor-

⁶³⁷ Vergilius: *Aeneis* VIII. 727. (*Rhenusque bicornis*). A Rajna ugyanis két ágra (Waal és Alsó-Rajna) szakad mielőtt a tengerbe ömlik.

⁶³⁸ *Initia carminum*, 244., nr. 8682.; MGH Poetae Lat 4/3. 1037.

⁶³⁹ Zwentibold (Zwentibold), 870/871-ben *femina nobilis Winpurctól* született, 900. augusztus 13-án halt meg. Arnulf elsőszülött, de törvénytelen gyermeke, lotaringiai király 895–900 között. Ratold a király egy másik ágyasától született szintén törvénytelen fia. Reuter szerint kérdés, hogy 896-os itáliai szereplését miként kell értékelnünk (alkirály, társkirály, helytartó?).

⁶⁴⁰ Rehdantz–Rau német fordításában: „teljesítette kérésüket”.

⁶⁴¹ Október közepétől keltez itt okleveleket.

paulatim transgrediens Baiowariam urbe Regino honorifice natale Domini celebravit.

890. DCCCXC. Mediante vero quadragesima rex Pannoniam proficiscens generale conventum cum Zwentibaldo duce loco, quem vulgo appellatur Omuntesperch, habuit. Ibi inter alia prefatus dux ab apostolico rogatus regem enixe interpellabat, ut urbe Roma domum sancti Petri visitaret et Italicum regnum a malis christianis et imminentibus paganis ereptum ad suum opus restringendo dignaretur tenere. Sed rex multimodis causis in suo regno excrescentibus praepeditus quamvis non libens postulata denegavit. Post pascha mense Madio villa, quae dicitur Forahheim, cum suis conloquium habuit. Ibi ad eum filia Hludwici Italicus regis vidua Bosoni tyranni magnis cum muneribus veniens honorifice suscepta ac ad propria remissa est. Rex ibi rebus dispositis, prout placuit, causa orationis in Alamannia Augeam Constantiamque pervenit; inde regrediens urbe Radasbona natale Christi celebravit.

Salomon Constantiae episcopus, vir vitae probabilis, obiit; cui equivocus eius, Salomon iunior, tercius siquidem tunc eiusdem nominis vocabulo in sedem episcopus successit.

891. DCCCXCI. Rex legatos suos pro renovanda pace ad Maravos transmisit. Embricho Regino urbe episcopus, vir paciens, humilis, sobrius fidusque manebat, gravis etate feliciter diem ultimum clausit. Ipsa vero civitas divina ultione mirum in modum subito incensa cum omnibus machinamentis, etiam ecclesiis III. Id. Aug. concremata est, exceptis domus sancti Emmerammi martiris et ecclesia sancti

földön, Regensburgban ülte meg ünnepélyesen az Úr születését.

890. Amikor a nagybőjti időszak a feléhez ért (március 22.), a király Pannóniába utazván általános gyűlést tartott Szvatopluk (Zwentibold) *dux*szal, azon a helyen, amelyet köznyelven Omuntesbergnek⁶⁴² mondanak. Itt az említett *dux* többek között a pápa kérésének⁶⁴³ megfelelően buzgón esedezett azért, hogy a király felkeresse Róma városában Szent Péter dómját, és az Itáliai Királyságot a gonosz keresztényektől és a fenyegető pogányoktól megmentve, a saját uralmához csatolva birtokolja. A király azonban, akit királyságában számos felmerülő nehézség hátráltatott,⁶⁴⁴ megtagadta a kérést – bár nem szívesen.⁶⁴⁵ A húsvétot követően, május hónapban tanácskozást tartott az övéivel a Forchheim nevű udvarházban.⁶⁴⁶ Ide érkezett számos ajándékkal az itáliai király, Lajos⁶⁴⁷ leánya, egy Boso nevű zsmarnok özvegye, akit tisztességgel fogadott és hazájába visszabocsátott. Miután a király itt szándéka szerint elrendezte ügyeit, az alemann Reichenau és Konstanzba érkezett, hogy imádkozzék,⁶⁴⁸ onnan visszaindulván Regensburg városában ünnepelte Krisztus születését.

Salomon konstanzi püspök⁶⁴⁹ egy mintaszerű élet végén elhalálozott; őt a püspöki székben egy fiatalabb Salamon követte, harmadikként ugyanazon a néven.⁶⁵⁰

891. A király követeket küldött a morvákhoz a béke megújítására. Embricho, Regensburg városának püspöke *türelmes alázatos, mértékletes és hűséges férfit volt*,⁶⁵¹ hajlott korában szerencsésen bevégezte élete utolsó napját. Augusztus 10-én Isten büntetéseként csodálatos módon hirtelen tűzvész támadt, és a város leégett összes épületével együtt, beleértve a templomokat is, kivéve Szent Emmerám mártír dómját és

⁶⁴² Többben Amandhegyével azonosítják a mai Pannonhalma mellett, ami azonban több mint merész feltételezés. Wolfram Klosterneuburg közelében valószínűsíti, vö. Wolfram, H.: Geburt Mitteleuropas, 304. Az évkönyvek (*Annales Maximiniani, Salzburger Évkönyvek*) 791-ben az avar hadjárat kapcsán említik.

⁶⁴³ V. István pápa, Wido ellen hívhatta, akit akarata ellenére február 21-én császárrá koronázott. Wido 889 elején győzte le Berengárt és szerezte meg az Itália feletti uralmat. A feltételezett hívó levélre ld. CDES 1. 31.

⁶⁴⁴ Reuter itt III. Kövér Károly törvénytelen fiának, Bernátnak a lázadására gondol.

⁶⁴⁵ A béke eredményeként tudta 891-ben a normannok elleni nagy győzelmét elérni.

⁶⁴⁶ Itt keltez június 1-jén.

⁶⁴⁷ II. Lajos, I. Lothár fia, vö. az AF 871. évével.

⁶⁴⁸ Június 26-án Ulmban tartózkodik, látogatását előmozdíthatta III. Károly törvénytelen fiának, Bernátnak a lázadása (890).

⁶⁴⁹ II. Salamon, meghalt december 23-án (875–889).

⁶⁵⁰ III. Salamon, püspök (890–919), III. Kövér Károly alatt birodalmi főkancellár, Sankt Gallen és Reichenau apátja. A névazonosság vérrokonságot is jelez, helyi arisztokrata nemzetségük kis megszakítással a 830-as évektől 919-ig birtokolta a püspöki méltóságot.

⁶⁵¹ A főpap július 14-én halálozott el, a dőlt betűs szavak hexameterben írva, amit a fordítás nem követ, vö. még *Initia carminum*, 766., nr. 11276.

Cassiani media urbe constituta ab igne divinitus defense sunt.

Nordmanni igitur fines occidentalium Francorum invadentes, quod ad defendendum exercitus a Francia dirigitur; ibi Sunderoldus Magonciacensis archiepiscopus incaute illis occurrens interfectus est, in cuius locum Haddo abbas Augensis cenobii, homo subtilis ingenii, antistes constituitur. Arnolfus ergo rex ob hoc ulciscendum in Nordmannos cum Francis Alamannico exercitu inutile secum assumpto iter arripuit. Sed Alamanni quasi egrotantes a rege domum relapsi sunt; ipse cum Francis ad occidentem prospere profectus est. Nordmanni devastata ex maxima parte Hlotharici regni regione prope fluvio Dyla loco, qui dicitur Lovonnum, sepibus more eorum municione cepta securi consederunt. Ex improviso enim rex et exercitus pervenere ad eundem locum. Transito igitur celeriter eodem fluvio nec mora mediatum est proelium applicari.

Cunctanti namque regi, ne tam valida manus periclitaretur, quia interiacente palude ex parte una, ex altera circumfluente ripa non donatur facultas equitibus aggredi, oculis, cogitatione, consilio huc illuc pervagabatur, quid consilii opus sit, quia Francis pedemptim certare inusitatum est, anxie meditans, tandem heros primores Francorum advocans sic alloquitur patienter:

„Viri, Deum recolentes et semper sub Dei gratia patriam tuendo fuistis invincibiles; inspirate animis, si ab inimicis quandoquidem more paganissimo furentibus pium sanguinem parentum vestrorum effusum vindicari recolitis et sacra sub honore sanctorum creatoris vestri templa eversa iam in patria vestra cernitis, ministros eciam Dei summo gradu consistentes prostratos videtis. Nunc, milites, agite, ipsos sceleris factores ante oculos habentes, me primum equo descendente, signa

Szent Cassianus templomát⁶⁵² a város szívében, amelyet az isteni beavatkozás megvédelt a tüztől.

A normannok pedig a nyugati frankok végeire törtek be, aminek védelmére Frankföldről sereget küldtek. Itt megölték Sunderoltot, Mainz érsekét,⁶⁵³ aki óvatlanul szembeszállt velük, és helyére a reichenau monostor apátját, Hattót,⁶⁵⁴ egy fényes elméjű férfiút tettek meg főpaprak. Arnulf király pedig ennek megbosszulására a frankokkal a normannok ellen indult, magához rendelve az alemann sereget is, bár az hasznavehetetlennek bizonyult. Az alemannok ugyanis betegséget színelve a király [seregéből] hazaszivárogtak, a király azonban a frankokkal sikeresen haladt nyugati irányba.⁶⁵⁵ Miután a normannok feldúlták Lothár király területének⁶⁵⁶ nagyobb részét, a Dyle folyó mentén egy Löwennek⁶⁵⁷ mondott helyen szokásuk szerint palánkkal vették körül tábori erődítményüket, és magukat biztonságban gondolván, megállapodtak. A király és serege azonban meglepetésszerűen odaérve hirtelen átkelt a folyón, és úgy gondolták, hogy azonnal csatába bocsátkoznak.

A király azonban bizonytalankodott, hogy veszélybe sodorjon-e egy ilyen erős sereget, mivel az egyik oldalról köztük lévő ingovány, a másik oldalról pedig a folyó kanyarulata nem tette lehetővé a lovasoknak a támadást. Szemével, gondolataival, elméjével hasztalan kereste a megoldást, lázasan tépelődve tanácsra volt szüksége, mivel a frankok számára szokatlan volt a [gyalogosan] lépésenként folytatott⁶⁵⁸ harc. Végül a hős [férfiú] magához rendelve a frankok vezéreit, megfontoltan így szól hozzájuk:

„Ó, férfiak, amikor Istent félve, Isten kegyelméből a hazát védelmeztétek, mindig legyőzhetetlenek voltatok. Hevítse most lelketeket az a gondolat, hogy megbosszulhatjátok rokonaitoknak a pogányok módjára őrző ellenség által kiontott szent véré, miközben saját hazátokban végignézhettek a Terem-

⁶⁵² Az Agilolfing pfälzhoz tartozó templom, amelyet az udvari népek használtak. A 4. századi itáliai mártír a hagyomány szerint Brixen első püspöke volt.

⁶⁵³ Sunderolt korábban fuldai apát, érsek 889–891 között. A főpap június 25-én esett el.

⁶⁵⁴ Hatto (Haddo), apát 888–913 között, mainzi érsek (891–913) és a Keleti Frank Királyság főkancellárja, Arnulfot római császári koronázására is elkísérte. Teológiai képzettségét a zsinatokon való szereplése igazolhatja (Frankfurt, 892; Tribur, 895).

⁶⁵⁵ Október 1-jén már Maastrichtben van.

⁶⁵⁶ Vagyis Lotaringiát.

⁶⁵⁷ Leuven/Louvain

⁶⁵⁸ A *pedemptim* szó értelmezésére ld. Bachrach, B. S.: Charles Martel, 51–53.; Bachrach, B. S. – Bachrach, D. S.: *Warfare*. A szerző szerint a hely támogatja azt a nézetet, hogy a frankok gyalogosként harcoltak, s ez esetben „lassú előrenyomulásként” lehetne fordítani. Reuter szerint azonban Regino párhuzamos helye ennek ellentmond, mivel lovasságot is használtak, s a mondatban a *pedemptim* a lovas harcmóddal van szembeállítva (AF Reuter, 122.).

manu praeferentem sequimini; non nostram, sed eius, qui omnia potest, contumeliam vindicantes inimicos nostros in Dei nomine aggredimur!”

His incitati dictis, omnibus, senis et iuvenibus, par voluntas et audacia pedestre bellum aggredere datur; prius regem flagitantes, ut equitando eos procuraret, ne quid eis pugnantibus a tergo insidiis inimicorum timendum sit. *Clamor* a christianis *in celum attollitur*, nec minus pagani more suo clamantes, signa horribilia per castra movebantur. Evaginatis gladiis ex utraque parte, ut lapis ferro, in invicem ad invicem occursum est. Erat autem ibi gens fortissima inter Nordmannos Danorum, quae numquam antea in aliqua munitione vel capta vel superata auditur. Dure certatum est; sed non in diu subveniente gratia Dei victoria ad christianos concessit. Nordmanni fuge praesidium querentes, flumen, quod antea eis a tergo pro muro habebatur, pro morte occurrebat. Nam instantibus ex altera parte cede christianis coacti sunt in flumen praecipitari, cocervatim se per manus et colla cruribusque complectentes in profundum per centena vel milia numero mergebantur, ita ut cadaveribus interceptum alveum amnis siccum appareret. In eo proelio cesi sunt duo reges eorum, Sigifridus scilicet et Gotafridus; regia signa XVI ablata et in Baioaria in testimonium transmissa sunt. Eodem in loco die . . . Kal. . . letanias rex celebrare praecipit; ipse cum omni exercitu laudes Deo canendo processit, qui talem victoriam suis tribuit, ut uno homine tantum occiso de parte christianorum compertum est, tanta milia hominum ex altera parte perierunt.

tőtök szentjeinek szentelt szent templomok pusztulását és tanúi lehettek Isten magas hivatalba helyezett szolgálai eltírásának. Most hát, vitézek, rajta, a gaztett elkövetői a szemetek előtt vannak, kövessetek engem, aki elsőként szállok le a lovamról és emelem fel kezemmel a hadijelvényt! Nem is a minket, hanem a Mindenhatót ért gyalázat megbosszulására Isten nevében támadjuk meg ellenségeinket!”

E szavakra felbuzdulva az öregek és fiatalok mind egy akarattal és egy elszántsággal vetették magukat gyalogosan a küzdelembe, előbb azonban kérték a királyt, hogy a lovassággal vigyázzon rájuk, nehogy a harc közben hátuk mögül az ellenfél cselétől kelljen tartaniuk. A keresztények *kiáltása az égig hatolt*,⁶⁵⁹ de a pogányok is a maguk módján nem kevésbé kiáltoztak, félelmetes harci jelvények vonultak át a táborokon. Mindkét oldalon kirántották a kardjaikat, és akkora erővel csaptak össze, mint amikor a kő vasba ütközik. A normannok soraiban ugyanis ott voltak a dánok is, a legbátrabb nép, akiket köztudomásúan még egyetlen erősségükben sem ejtettek fogságba vagy győztek le. Kemény volt a küzdelem, de Isten segítőkésze a győzelmet hamarosan a keresztényeknek biztosította. A normannok a menekülésbe helyezték reményüket, de a folyó, amelyet korábban hátukat védő falnak tekintettek, most vesztükre útjukat állta. Mivel a másik oldalon a nyomuló keresztények osztották a halált, a folyóba kényszerültek vetni magukat, és csapatosan, százával és ezrével merültek el a mélyben, egymás kezét, nyakát és lábát megragadva, olyannyira, hogy a tetemeiktől eltorlaszolt folyómeder kiszáradtnak tűnt. Ebben az ütközetben megölték két királyukat, Sigifredet és Godfridet,⁶⁶⁰ tizenhat királyi hadi jelvényüket szerezték meg, és bizonyosságul Bajorföldre küldték. Ugyanott a hónap ... napján [hiány a kéziratban] a király parancsára litániákat tartottak, ő maga egész seregével vonult Isten dicsőségét zengve, azét, aki az övéinek olyan nagy győzelmet juttatott, hogy míg a keresztény oldalon csak egy áldozatról szereztek tudomást, addig a másik fél részéről sok ezren pusztultak el.⁶⁶¹

⁶⁵⁹ Vö. 1Makk 5, 31, Greg. Turon. *Liber miracul.*, 146.

⁶⁶⁰ A korábban szereplő Sigifred már 887-ben, Godfrid pedig 885-ben meghalt. Reuter szerint talán azonos nevű rokonaikról lehet szó.

⁶⁶¹ Arnulf tekintélyének megszilárdításában a vikingek feletti győzelmet I. Ottó 955-ös magyarok feletti győzelméhez hasonlítja a szakirodalom, vö. Reuter, T.: *Germany*, 123. A *triumphus*ra ld. az AF 869. évét. A bekezdés csak Ms 3-ban található meg.

892. DCCCXCII. Rex de Francia cum victoria in Alamannia, curte regia Ulma, honorifice natalem Domini celebravit. Inde Orientem proficiscitur, sperans sibi Zwentibaldum ducem obvium habere; sed ille more solito ad regem venire rennuit, fidem et omnia ante promissa mentitus est. Inde rex irato animo in Hengistfeldon cum Brazlavone duce colloquium habuit, ibi inter alia quaerens tempus et locum, quomodo possit terram Maravorum intrare; consultum est enim, ut tribus exercitibus armatis regnum illud invaderet. Rex equidem assumptis secum Francis, Baioariis, Alamannis mense Iulio Maraviam venit; ibi per IIII epdomadas cum tanta multitudine, Ungaris eciam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastandam versabatur.

Missos etiam suos inde ad Bulgaros et regem eorum Laodimir ad renovandam pristinam pacem cum muneribus mense Septembrio transmisit et, ne coemptio salis inde Maravanis daretur, exposcit. Missi autem propter insidias Zwentibaldi ducis terrestre iter non valentes habere de regno Brazlavonis per fluvium Odagra usque ad Gulpam, dein per fluenta Savi fluminis navigio in Bulgaria perducti. Ibi a rege honorifice suscepti eadem via, qua venerant, cum muneribus mense Maio reversi sunt.

Poppo dux Thuringorum honoribus privatus est.

893. DCCCXCIII. Ante quadragesimam rex per totam occidentalium Francorum provinciam monasteria, episcopatus causa orationis obibat.

Engilscalchus iuvenili audacia vir, qui post rapta de concubina regis filia ad tempus se Maravos exul contulit, post hec ad gratiam regis non longum veniens marchensis in Oriente effectus est. Ibi audaciter contra primores Baioarie

892. A király győzedelmesen tért meg Frankföldről Alemanniába, és tisztelettel ünnepelte meg az Úr születését a királyi udvarházban, Ulmban. Innen keletre indult, abban bízva, hogy találkozni tud Szvatopluk *dux*szal,⁶⁶² de az szokása szerint megtagadta,⁶⁶³ hogy a király elé járuljon, hűségét és minden korábbi ígétét megszegte. Innen a király haragra lobbanva Hengistfeldben⁶⁶⁴ Braszláv *dux*szal folytatott tanácskozást, többek között a morvák földjére történő benyomulás időpontját és helyszínét latolgatták, ugyanis úgy határoztak, hogy három fegyveres haddal támadják meg az országát. A király tehát maga mellé véve a frankokat, bajorokat, alemannokat július hónapban Moráviába érkezett,⁶⁶⁵ ahol nagy seregével – amihez még a magyarok kontingense⁶⁶⁶ is csatlakozott – föl-alá vonulva négy héten át gyújtogatva pusztította az egész országot.

Szeptember hónapban követeket küldött ajándékokkal a bolgárokhoz is, királyukhoz, Vladimirhez⁶⁶⁷ a korábbi béke megújítására és követelte, hogy ezután a morvák ne vásárolhassanak tőlük sót. A követek azonban Szvatopluk *dux* lesvetése miatt nem tudták a szárazföldi utat követni, Braszláv országából az Odra folyón egészen a Kulpáig, majd a Száva folyón hajózva jutottak el Bulgáriába. Itt a király tisztelettel fogadta őket, majd május hónapban ajándékokkal ugyanazon az úton tértek vissza, amelyen érkeztek.

Poppót, a türingek *dux*át megfosztották méltóságától.

893. Nagyböjt (február 21.) előtt a király a nyugati frankok egész tartományában⁶⁶⁸ végiglátogatta a monastorokat és püspökségeket, hogy imádkozzék.

Engilchalkot,⁶⁶⁹ aki visszanyerte a király kegyét, megtették keleten örgrófnak. Ő ugyanis azelőtt, fiatalos vérmérsékletű férfiúként, elrabolta a királynak az ágyasától született leányát, és egy időre a morvák közé ment száműzetésbe. Itt olyan öntelten viselke-

⁶⁶² Horváth János fordításában hozzátéveszi: „a morvák fejedelmével”. Július 2-án még a Salzburg melletti Ranshofenben tartózkodik.

⁶⁶³ Géczy Lajos és Darvas Mátyás fordításában: „szokott módon a király elé járuljon”.

⁶⁶⁴ Hengistfeld, Stájerföldön Leibnitzer Feld, Hengsberg-től és Wildontól délre. Január 21-én Ulmban, február 15-én Öttingben, április 3-án Salzburgban találjuk.

⁶⁶⁵ Horváth János fordításában: „azt forgatta fejében”.

⁶⁶⁶ Az *expeditio* szó jelenthet hadjáratot, illetve sereget, kontingenst. Reichenau Hermann is kontingensnek értelmezte: „Arnolfus...trifariam cum tribus exercitibus, Ungariis etiam auxiliatoribus, nuper illas in partes de aquilone adventatibus, per continuum mensem a devastat regionem” Hermann *Chronicon*, 110. 110.

⁶⁶⁷ I. Borisz még pogánysághoz ragaszkodó fia, Vladimir bolgár cár (889–893).

⁶⁶⁸ Azaz Lotaringiában. Frankfurtban találjuk január 6-án, majd február elején Toulban és Trierben.

⁶⁶⁹ II. Engilchalk, a 871-ben meghalt vezér fia, Karintiai Arnulf egy törvénytelen, azonos nevű ágyasától származó leányát, Ellinratot rabolta el. Az elrabolt menyasszony személyére ld. Schieffer, R.: Karolingische Töchter, 136.

in rebus sibi summissis agens iudicio eorum, Radaspona urbe incaute palatium regis prolapsus nec regi presentatus, obcecatus est. Hinc etiam et Willihelmus filius patruelis eius missos suos ad Zwentibaldum ducem dirigens reus maiestatis habebatur, capite detruncatus est. Frater quoque eius cum Maravanis exul delatiscens insidiosus consilio ducis cum aliis quam plurimis interfectus est. Arrepto itaque rex itinere iterum regnum Zwentibaldi ducis ingreditur cum exercitu, maxima parte illius regionis expoliata propter insidias positas magna cum difficultate itineris in Baioaria ad reginam curtem Otingam reversus est. De qua ei non multum post filius nascebatur, quem Haddo Magonciacensis archiepiscopus et Adalpero Augustae Vindelicae episcopus sacro fonte baptismatis chrismantes nomine avi sui Hludawicum appellaverunt.

Missi autem Formosi apostolici cum epistolis et primoribus Italicis regni ad regem in Baioaria advenerunt, enixe deprecantes, ut Italicum regnum et res sancti Petri ad suas manus a malis christianis eruendum adventaret; quod tunc maxime a Widone tyranno affectatum est. Quos rex apud urbem Regino honorifice recipiens et cum muneribus postulata annuens abire permisit. Hiemps aspera et plus solitum proluxa extenditur, ita ut mense Mart. nix in quibusdam locis per V dies mensura in profundo unum pedem habere viseretur.

894. DCCCXCIII. Sonitus tonitruum magni increpuit V. Kal. Febr.

Ipsa mox in itinere positus natalem Domini curte regia Eibilinga mansit; inde cum Alamannico

dett a bajor előkelőkkel szemben a rábizott ügyekben, hogy ezek ítélete alapján Regensburg városában megvakították, miután meggondolatlanul behatolt a királyi palotába, anélkül, hogy a király elé vezetette volna magát.⁶⁷⁰ Majd nagybátyja fiát, Willihalmot⁶⁷¹ felségsértés bűnével vádolták és lefejezték, miután az követeket menesztett Szvatopluk (Zwentibold) *dux*hoz. Testvérét is, aki száműzöttként rejtőzködött a morvák között, a *dux* alattomos parancsára sokadmagával kivégezték.⁶⁷² A király ezért útját megszakítva ismét útra kelt, és sereggel vonult be Szvatopluk *dux* országába, és területének nagy részét kifosztotta, de a felállított csapdák miatt csak nagy nehézségek árán tudott visszatérni a bajorországi Ötting udvarházába,⁶⁷³ a királynéhez. Tőle⁶⁷⁴ nem sokkal később fia született, akit Hatto mainzi érsek és Adalbert augsburgi püspök a keresztség szent forrásával kent meg, és nagyapja után Lajosnak nevezték el.⁶⁷⁵

Formosus pápa⁶⁷⁶ követei pedig levelekkel és az itáliai királyság főembereivel együtt érkeztek meg Bajorországba, sürgetően kérlelve, hogy induljon el, és az Itáliai Királyságot és Szent Péter javait vegye a saját kezébe, visszaszerezve azokat a gonosz keresztényektől, leginkább a zsarnok Widótól, aki ezek megszerzésére tör. Őket a király Regensburg városában tisztelettel fogadta, és kérésükbe beleegyezve ajándékokkal bocsátotta útjukra őket. A tél kegyetlen volt és a szokottnál olyannyira tovább tartott, hogy március hónapban öt napon át helyenként egy láb vastagságú hóréteg hullott le. Emiatt Bajorföldön a borból nagy hiány támadt, a birkák és méhek pusztultak.⁶⁷⁷

894. Nagy mennydörgés hallatszott január 28-án.

A király⁶⁷⁸ rövidesen útra kelt, és az Úr születésekor Aibling királyi udvarházában⁶⁷⁹ tartózkodott, ahonnan alemann seregével bevonult Itáliába. Első-

⁶⁷⁰ Talán úgy lehet érteni, hogy a király tudta és döntése nélkül jártak el vele szemben a rivális előkelők.

⁶⁷¹ III. Willihalm, a 871-ben meghalt vezér fia.

⁶⁷² Az AA 893. éve szerint Willehalmot és Ruodpertet megölték, Engelschalkot megvakították.

⁶⁷³ Ötting: II. Német Lajos és fia Karlmann alatt épül ki, utóbbit itt is temetik el. Királyi pfalz egyházi intézményekkel. Regino (899. év) szerint Arnulfot is Öttingben temették el, amit azonban rosszul tud, miként őt követve Szöke B. M.: *Karoling-kor*; 119.

⁶⁷⁴ Ota (Oda), 888-ban vette el Karintiai Arnulf, akkor még keleti frank király.

⁶⁷⁵ IV. Gyermek Lajos (900–911), a későbbi keleti frank király, nagyapja a példaképnek tekintett Német Lajos. Gyermek Lajos az okleveleiben Német Lajos pecsétjét használta, vö. Goldberg, E. J. – MacLean, S.: *Royal Marriage*.

⁶⁷⁶ Formosus (891–896) elődjét, V. Istvánt követte a pápai trónon. 892. április 30-án koronázta császárrá Wido Ageltrudetől született fiát, II. Lambertet.

⁶⁷⁷ Az utolsó mondat oldalalji jegyzet Ms 3-ban.

⁶⁷⁸ A szövegben szereplő „ő maga”, *ipse* arra utal, hogy a szöveg sorrendje itt felcserélődött, Arnulf nevét korábban említi a szöveg. Nyilván az időjárásra vonatkozó passzust később, önkényesen szűrték be ide.

⁶⁷⁹ Rosenheim mellett, az Itáliába vezető úthoz közel.

exercitu Italiam intravit. Pergamum civitatem primum cum comite Widonis Ambrosio sibi rebellem sentit. Ob hoc rex mente commotus iussit castra exercitus ipse adequitans in ambitus supra montem usque ad murum civitatis promoveri. Consorti sunt enim ita vesperascente iam die pugnantes, ut cetera pars noctis par obsidentibus et obsessis vigilandum erat. Aurora insurgente rex missarum solemnitate completa urbem ad expugnandum exercitum per circuitum distribuit; ipse super verticem montis ad auxiliandum aggredientibus murum cum signis constabat. Mirabilis vigor animi utrisque datur et expugnandis et expugnatoribus; utriusque in acie ut murus inter eos constanter applicati sunt. In primo enim impetu pugnae talis sonitus ferientium per scuta lapidum datur sentiri, ut hominibus castra regis servantibus, quae ultra unum miliarium posita erant, tonitruum simulabatur audire; maximis cum laboribus palatinis militibus coram rege certantibus tandem ad murum usque perventum est. Scuta super se in modum tecti conducta sustollunt, murum antiquitus fundatum perfodere temptant, ut desuper miseri urbani lapidibus dolia plena incassum submittentes, lanceis periactatis ad ultimum propugnacula murorum conantes super eos proicere; omni nisu impulsu pectorum instantes Dei nutu murum usque ad fundamentum prolabi fecerunt. Fit a populo clamor forinsecus, perturbatio cum fuga intrinsecus; ex omni parte exercitus urbem invadendo ut turbo dispoliat. Ambrosius comes, auctor contentionis contra regem, quandam turrim fugae praesidium quaerens ascendit, sed non utile. Nam prae furore iudicio exercitus captus et mox patibulo suspensus est; uxor vero eius et filii cum magno thesauro regi praesentati sunt. Episcopus etiam eiusdem civitatis nomine Adalbertus ibi comprehensus est et Haddoni episcopo servandus conceditur. Hinc tantus terror totam Italiam invasit, ut maximae urbes, Mediolanium scilicet et Papia, sponte ad regem venientes se subdiderunt.

Primores itaque marchenses, qui fuerunt Italici regni, Adalbertus videlicet fraterque eius

ként Bergamo városáról tudta meg,⁶⁸⁰ hogy az szembezállt vele Ambrussal, Wido grófjával az élén. Erre felbőszült, és parancsot adott, hogy serege a város falánál verjen táborát, miközben maga egy hegygerincen lovagolt körbe.⁶⁸¹ A lemenő nap harc közben találta őket, így az éjszaka fennmaradó részét mind az ostromlók, mind az ostromlottak ébren töltötték. Pirkadatkor, miután az istentisztelet véget ért, seregét körben felállította a város ostromához, ő maga a hegytetőn foglalt helyet, hogy a hadi jelvényével segítse a falak ellen támadókat. Csodálatos bátorság áradt szét mindkét fél, az ostromlók és az ostromlottak lelkében egyaránt, a közöttük lévő falhoz hasonló rendíthetlenséggel tartottak ki hadállásukban. A támadás első hullámában a pajzsokra zúduló kövek olyan zajt keltek, hogy a király táborát több mint egy mérföldnyi távolságból figyelők mennydörgésnek vélték hallani. Királya szeme láttára testőrsége rendkívüli erőfeszítéssel küzdött, míg végül eljutottak a falakig. Pajzsikat egymáshoz illesztve, tetőként emelve maguk fölé kísérelték meg áttörni az ősrégen emelt falakat. Miután a szerencsétlen városbeliek hasztalan gurították alá kövekkel teli hordóikat, és már lándzsáikat is eldobták, legvégül a falak pártázatát próbálták a támadókra lökni, az ostromlók minden lelkierejüket összeszedve Isten segítségével megindultak, és a falakat az alapokig ledöntötték. Felhangzott a kívül lévők kiáltása, a bennlévők között pedig rettenettel vegyes menekülés kezdődött, a sereg pedig minden oldalról behatolt a városba, és viharként dúlták fel. Ambrus gróf, a királlyal szembeni ellenállás kezdeményezője a menekülés reményében egy toronyba mászott fel, ám hasztalan, ugyanis a felbőszült sereg ítélete nyomán elfogták és hamarosan felakasztották, feleségét és fiait gazdag kincstárával a királynak adták át. A városnak egy Adalbert nevű püspökét⁶⁸² is elfogták, és Hatto püspök őrizetére bízták. Ezután akkora félelem szállta meg egész Itáliát, hogy a legnagyobb városok, úgy mint Milánó és Pávia önként a király pártjára állva megadták magukat.

Így az Itáliai Királyság előkelőbb örgrófjai, ti. Adalbert, testvére, Bonifác, Hildebrand és Gebhard

⁶⁸⁰ Február 1-jén már bizonyosan Bergamóban van. Az ostromra és következményeire ld. Jarnut, J.: Eroberung. Az események, Bergamo és Róma ostromának későbbi visszhangjára ld. Liudprand: *Antapodosis* I. 23–27.

⁶⁸¹ Bergamóban a hegyhátra épült óvárost (felsőváros) kisebb-nagyobb dombok és hegyek veszik körbe, mint pl. a San Vigilio.

⁶⁸² Adalbert, püspök (888–935). Bergamóban áll egy középkori torony, amely az Adalbert tornya nevet viseli.

Bonifacius, Hildibrandus quoque et Gerhardus, regi se praesentavere. Sed praesumptuose se inbeneficari ultra modum iactantes omnes capti sunt et in manus principum dimissi ad custodiendum. Sed non diu rex hoc sustinuit; nam misericordia motus permisit eis absolutionem, iuramento ei fidelitatem promittere eis disposuit. Quorum duo, Adalbertus et Bonifacius, fidem mentientes fuga a rege defecerunt.

Rex propter nimiam longitudinem itineris languesciente exercitu usque Placentiam veniens reversus est pascha prope castello Eboregia. Quod tunc et firmissimas clausas obseratas desuper posito lapideo castello comes Widonis nomine Ansgar cum satellitibus Rodulfi regis de Burgundia ad hoc transmissis, ne via ibi redeunti regi daretur, obsessum defendebat. Rex namque per occupatam viam sine periculo suorum non posse expugnari sentiens, per viatores cum duro labore exercitus Alpes ascendens, propter magnitudinem exercitus per praerupta saxi devians; cum magno periculo suorum mirum in modum cum equis per praecipitium rupis quasi per murum a summo deorsum transilientes passim per scopulos, datis quibusdam gradibus quasi locus respirandi, in Augustam vallem tercio demum die prolapsi convenerunt. Rex ante se directo exercitu Rodulfum regem fugere compulit; ipse per superiorem Burgundiam in Alamannia curtem Chirihheim, regina sibi occurrente, se recepit.

Wormacia habitum est generale conventum; ibi inter alia Karolus puer indole iuventutis, Hludowici Karoli de occidentali Francia regis filii filius, nepos regis, ad eum veniens, quem rex cum dilectione suscepit et absolvit.

Alamanni cum manu valida super Rodulfum regem cum Zwentibaldo filio regis de concubina transmittuntur. Ille se defendens obiectione Alpium,

megjelentek a király színe előtt.⁶⁸³ Azonban arcátlan módon azt követelték, hogy az illónél is nagyobb adománybirtokhoz jussanak, mire mindnyájukat fogságba vetették, és őrizetre a főemberek kezére adták őket. A király azonban nem sokáig hagyta ezt, a könyörülettől megindítva megbocsátott nekik, úgy rendelkezve, hogy esküvel fogadjanak neki hűséget. Közülük ketten, Adalbert és Bonifác hűségüket megszegve elpártoltak a királytól és elmenekültek.

A király egészen Piacenzáig jött,⁶⁸⁴ de hűsvétra (március 21.) visszatért az ivreai vár közelébe, mivel serege kimerült a rendkívül hosszú úton.⁶⁸⁵ Wido Ansgar nevű grófja⁶⁸⁶ Rudolf burgund király hozzá küldött embereivel tartotta megszállva és védelmezte a várat és a felettük magasodó, kőből készült erősséggel⁶⁸⁷ megerősített és lezárt hágókat, hogy az erre visszatérő király előtt elzárják az utat. A király látva, hogy az eltorlaszolt úton az övéi veszélyeztetése nélkül nem tud támadni, seregével nagy megpróbáltatások között vezetőkkel az Alpokon át folytatta útját. A sereg nagysága miatt a meredek sziklák között letértek az útról, s az övéi komoly veszélynek voltak kitéve, hiszen lovaik csodák csodájára a sziklafalszerű meredélyeken szikláról sziklára ugráltak lefelé, a [hegyoldal] kiszögelléseit pihenőhelyként használva, míg a harmadik napon az aostai völgybe leereszkedve megérkeztek. A király a maga előtt küldött sereggel megfutamította Rudolf királyt, maga pedig Felső-Burgundián át Alemanniába, a kircheni udvarházhoz tért vissza, ahova a királyné elébe ment.

Wormsban általános gyűlést tartott,⁶⁸⁸ ahol többek között a gyermek, de már fiatalemberként viselkedő Károly, [Kopasz] Károly, a nyugat-frankföldi király fiának, Lajosnak a fia, a király unokaöccse⁶⁸⁹ járult elébe, akit a király szeretettel fogadott és bocsátott el.

Az alemannokat élükön Zwentibolddal,⁶⁹⁰ a király ágyasától származó fiával egy erős sereggel Rudolf király ellen küldték, aki az Alpok kínálta

⁶⁸³ Reuter közülük csak Hildebrandot azonosítja, őt toszkán grófként.

⁶⁸⁴ Itt tartózkodik február 17-én és március 11-én.

⁶⁸⁵ Ivreában tartózkodik április 16–17-én.

⁶⁸⁶ Ansgar, ivreai őgróf.

⁶⁸⁷ Forte di Bard, stratégiai jelentőségű hegyi vár az Aosta völgy bejáratánál, mai formájában 19. századi.

⁶⁸⁸ Június 5-én és 13-án bizonyosan itt tartózkodik.

⁶⁸⁹ Azaz Együgyű Károly, akit Odóval szemben 893-ban koronáztak nyugati frank királlyá.

⁶⁹⁰ Akinek Szvatopluk (Zwentibold) volt a keresztapja. A szoros morva–bajor kapcsolatokat jelzi, hogy a salzburgi testvérület könyvében Szvatopluknak és talán feleségének a neve olvasható (Zwentibald, Wengizigna). A Sankt Gallen-i testvérület könyvében Zundibold Liutpold őgróf híveként van bejegyezve.

Alamanni devastata magna illius regionis parte revertuntur in sua.

Wido Italici regni tyrannus morbo correptus obiit, cuius filias Lantbertus eodem modo regnum invadendo affectatus est.

Zwentibaldus, dux Maravorum et vagina totius perfidiae, cum omnes regiones sibi affines dolo et astucia perturbando humanum sanguinem siciens circumiret, ultimum hortando suos, ne pacis amatores, sed potius inimici domesticis persisterent, diem ultimum clausit infeliciter.

Avari, qui dicuntur Ungari, in his temporibus ultra Danubium peragrantes multa miserabilia perpetravere. Nam homines et vetulas matronas penitus occidendo, iuenculas tantum ut iumenta pro libidine exercenda secum trahentes totam Pannoniam usque ad internationem deleverunt.

Pax tempore autumnii inter Baioarios et Maravos compacta est.

Missus Leonis imperatoris Grecorum ad regem urbe Radasbona Anastasius cum muneribus venit; quem rex audivit et eodem die absolvit.

895. DCCCXCV. Fames valida per universam Baioariorum provinciam excrevit, ita ut per plurima loca inedia morte consumerentur.

Engildio marchensis Baioariorum honoribus privatus est; in cuius locum Liutpoldus nepos regis subrogatus est. Hildigardis filia Hludowici Francorum regis contra fidelitatem regis agere accusata, inde publicis honoribus deposita in Baioaria quadam insula palude Chiemsee nominata inclusa est.

Convenientibus itaque de toto Hlotharico regno, Saxonia, Baioaria et Alamannia in Francia XX et VI episcopis, curte Triburia magnus synodus habebatur,

akadályal megvédte magát. Az alemannok Rudolf tartományának nagy részét feldúlva hazatértek.

Wido, az itáliai királyság zsarnoka megbetegedve elhalálozott,⁶⁹¹ fia, Lambert⁶⁹² a királyságot hozzá hasonló módon kívánta megszerezni.

Szvatopluk (Zwentibold), a morvák fejedelme szerencsétlen módon bevégezte életét; aki minden álnokság kútfejeként a vele szomszédos területeket ármányos és ravasz módon fellázítva, emberi vért szomjazva végigjárta, még utoljára is arra buzdította övéit, hogy vessék meg a békét, és maradjanak a helybéli [szomszédjaik] ellenségei.⁶⁹³

Az avarok, akiket magyaroknak neveznek, ebben az időben a Dunán túl kalandoztak, és sok szármalmas dolgot műveltek. Ugyanis miközben a férfiakat és idős matrónákat mind megölték, barmok módjára csak a fiatal lányokat hurcolták magukkal, hogy vágyaikat kielégítsék, és egész Pannóniát szinte az elnéptelenedésig elpusztították.

Ősszel a bajorok és a morvák békét kötöttek.

Anasztáz, Leó⁶⁹⁴ görög császár követe ajándékokkal érkezett a királyhoz Regensburg városába,⁶⁹⁵ a király meghallgatta és még aznap elbocsátotta.

895. A bajorok egész tartományát olyan kegyetlen éhínség sújtotta, hogy számtalan helyen az emberek belehaltak az éhezésbe.

Engildeót, a bajorok örgrófját⁶⁹⁶ megfosztották méltóságaitól, és helyére Liutpoldot, a király rokonát⁶⁹⁷ tették meg. Hildegardot, a frankok királyának, [Ifjabb] Lajosnak⁶⁹⁸ a leányát megvádolták a király iránti hűségének megszegésével, és ezért nyilvános méltóságaiból letéve⁶⁹⁹ Bajorföldön egy Chiemsee nevű ingovány egy szigetére zárták be.⁷⁰⁰

Frankföldön, a triburi udvarházban 26 püspök gyűlt egybe egész Lotaringiából, Szászországból, Bajorföldről és Alemanniából, ahol nagy zsinatot

⁶⁹¹ III. Wido halálának hónapja 894. december.

⁶⁹² Lambert (†898), itáliai király 891-től, társcsászár 892-től, spoletói hercegeként II. Lambert.

⁶⁹³ Horváth fordításában: „*saját földjeik ellenségei*”, Darvas fordításában, „*ottani lakosok*”, Reuter „*szomszéd*”-nak fordítja.

⁶⁹⁴ VI. Bölcs Leó, bizánci császár (886–912).

⁶⁹⁵ Arnulf oklevelei alapján 894 augusztusától egészen 895 januárjáig a városban tartózkodott.

⁶⁹⁶ Engildeo (Engeldeo), bajor örgróf 890–895 között, halála napját év nélkül feljegyezte a freisingi *necrologium*, vö. Reindel, K.: *Liutpoldinger*, 2–4.

⁶⁹⁷ Itt inkább csak rokon értelemben áll. Bizonyosan rokonságban állt a Karolingokkal, de ennek részletei homályosak. 893-tól karantán örgróf, 907-ben a pozsonyi csatában veszíti életét.

⁶⁹⁸ III. Ifjabb Lajos keleti frank király (†882)

⁶⁹⁹ Azaz birtokaitól, tisztsége nem volt, vö. Regino és AM: „*regiis possessionibus privatur*”.

⁷⁰⁰ A Fraueninselen 782-ben III. Tassilo bajor herceg alapította a monostort, 826-ban II. Német Lajos király leánya az apátnő, ma Kloster Frauenchiemsee.

praesidentibus scilicet metropolitanis, Haddone Magontinae urbis archiepiscopo, Herimanno Coloniae Agrippinae urbis archiepiscopo, Ratbodo Treverensi archiepiscopo; multa quidem pro utilitate christianae religionis tractantes eademque statuta memoria retinendum successoribus suis propriis capitulis scripta commendaverunt.

Regale equidem placitum Wormacia habitum est. Ibi Odo rex Galliae ad fidelitatem regis cum muneribus veniens ab eo honorifice susceptus et post paucos dies in sua, prout venerat, placabili licentia reversus est. Zwentiboldus ergo filius regis infulam regni a patre suscipiens in Burgundia et omni Hlotharico regno receptis eiusdem regni primoribus rex creatus est.

Per idem tempus magni terrae motus in plurimis locis occidentalium Francorum visi sunt.

Legatos Obodritorum curte regia Salz munera secum deferentes, ad regem pacifica optantes pervenerunt; quos rex, ut audivit, sine mora postulata annuens et abire permisit.

Avari terminos Bulgarorum invadentes ab ipsis praeventi sunt, et magna pars eorum exercitus interfecta est. Mediante mense Iulio habitum est urbe Radasbona generale conventum; ibi de Sclavania omnes duces Boemanorum, quos Zwentiboldus dux a consortio et potestate Baioaricae gentis per vim dudum divellendo detraxerat, quorum primores erant Spitignewo, Witizla, ad regem venientes et honorifice ab eo recepti per manus, prout mos est, regiae potestati reconciliatos se subdiderunt.

Iterum rex a Formoso apostolico per epistolas et missos enixe Romam venire invitatus est. Rex vero, cum consilio episcoporum suorum petitionibus suis satisfacere decreverit, mense Octobrio de Francia et Alamannia in Italia promovit exercitum. Venientes

tartottak az érsekek, ti. Hatto Mainz város érsekének, Hermann, Köln város érsekének, Ratbod, trieri érseknek az elnökletével.⁷⁰¹ Sok mindent megtárgyaltak a keresztény hit hasznára, és hogy rendelkezéseiket az utódaik emlékezetére bízzák, azokat külön fejezetekbe rendezve, írásban rögzítették.⁷⁰²

Országos gyűlést is tartottak Wormsban.⁷⁰³ Itt Odo, Gallia királya ajándékokkal érkezve [megtért] a király hűségére. Odót a király tisztelettel fogadta, az pedig néhány nap múlva, úgy, miként érkezett, engedélyével békésen távozott.⁷⁰⁴ Zwentibold, a király fia pedig atyjától elnyerte a királyság fejkjét, majd királyságának főembereit Burgundiában és Lothár egész királyságában [Lotaringiában] fogadva királlyá tették.⁷⁰⁵

Ugyanebben az időben a nyugati frankok számtalan településén komoly földmozgást észleltek.

Az obodriták követői ajándékokkal érkeztek a salzi királyi udvarházhoz a béke reményében, kéréseikbe a király haladéktalanul beleegyezett, és megengedte távozásukat.

Az avarok⁷⁰⁶ a bolgárok végeire nyomultak be, de azok meglepték őket, és seregük nagy részét megsemmisítették.⁷⁰⁷

Július hónap közepén Regensburg városában általános gyűlést tartottak,⁷⁰⁸ ahova a szlávok földjéről a csehek összes *dux*a főembereikkel, Spitihnyevvel és Witizlával⁷⁰⁹ a király elé járultak, akiket Szvatopluk (Zwentibold) *dux* már jó ideje erőszakkal tartott távol a bajor néppel való szövetségtől és annak hatalmától. Őket a király tisztelettel fogadta, és azok megbékülve, kezüket kezébe helyezve, a szokásoknak megfelelően alávetették magukat a királyi hatalomnak.

Formosus pápa⁷¹⁰ levelei és követői útján újból sürgősen Rómába hívta a királyt. A király pedig püspökei tanácsára úgy döntött, hogy eleget tesz a kérésnek, és október hónapban Frankföldről és Ale-

⁷⁰¹ Hatto mainzi érsek 891–913 között, Hermann, kölni érsek 890–925 között, Ratbod trieri érsek 883–915 között viselte hivatalát.

⁷⁰² A zsinat 895 májusában volt, döntései 58 fejezetben maradtak fenn, vö. MGH Capit 2/2. 202–247. Darvas fordításában: „*kánonokba leírva*”. Ez volt az utolsó nagy Karoling zsinat, amelynek döntései számos másolatban (húsznál több 10–11. századi kéziratban) maradtak fenn és komoly hatást gyakoroltak (Regino, Wormsi Burchard), vö. Carroll, C.: Tribur Synod.

⁷⁰³ 895. május 25-én oklevelet bocsát ki Wormsban.

⁷⁰⁴ Az AV 895. éve szerint Arnulf az egymással vetélkedő Odót és Károlyt egyaránt magához rendelte.

⁷⁰⁵ Regino 894. éve szerint már az előző évben megpróbálták lotaringiai királlyá koronázni Wormsban.

⁷⁰⁶ Azaz a magyarok. Reuter szerint ez a bejegyzés a 896. évnél leírtakra vonatkozik.

⁷⁰⁷ A lipcei kéziratból a 895. évre vonatkozó lapok hiányoznak, de azokat már Aventinus sem látta és nem tudta lemásolni. Az év forrása ÖNB cod. 451., Brüsszel, Koninklijke Bibliothek ms. 7503–7518., vö. Corradini, R.: Ungarn.

⁷⁰⁸ A király július 16-án biztosan itt tartózkodik.

⁷⁰⁹ Spitihnyev (Spytihnev), cseh előkelő (fejedelem, †915). Witizla talán azonos Vítězslavval, Libice urával, vö. az AF 872. évével.

⁷¹⁰ Vö. az AF 893. évével.

quippe ultra Padum ibi diviso exercitu Alamannos per Bolonnam ad Florentinam urbem ire permisit; ipse cum Francis per superiores partes Alpium curtem, quae dicitur Turris, sic usque civitatem Lunam progreditur. Ibi natale Domini celebravit.

896. DCCCXCVI. Igitur propter nimiam tempestatem aeris et immoderatam effusionem imbrium et ultra modum inundationibus aquarum omnis exercitus per divexa moncium cacumina impediti sunt, passim errando laboriose pervagatus. Unde etiam maxima pestilencia equorum et plus solum propter difficultatem itineris aggravando excrevit, ita vero, ut totus pene exercitus supellectile suum inconsueto more per sellatos more equitum boves trahebant. Ad hec interim malus rumor regem necnon exercitum commovit, Perngarium scilicet nepotem eius a fidelitate sua defecisse et in Italiam iam pro hoc reversum fuisse, Adalpertum, videlicet marchensem Tusciae, mutuis colloquiis Perngarii «adductum», ne aliquo modo ad regis fidelitatem intenderet.

His et talibus auditis rex gravi molestia totusque exercitus maxima anxietate et penuria preoccupatus tandem urbem Romam advenerunt. Super hec omnia novum genus anxietatis exercitui occurrit. Nam adventantibus illis Ageldrudis vidua Widonis portas in circuitu murorum omnes serrando preoccupavit, ut omnibus pariter ad domum sancti Petri introitus denegaretur. Quod rex moleste accipiens in commune consilium cum omni exercitu ad ecclesiam beati Pancracii convenit. Post solemnitate missarum celebrata rex exercitum unanimiter interrogavit, quid facto opus sit. Conveniunt omnes, cum lacrimis fidem promittentes, confessionem coram sacerdotibus publice agentes; indicto unius diei ieiunio bello urbem expugnare in commune acclamatum est.

Cunctantibus ergo cunctis redire in castra, rex murum prospiciendo circumibat; Dei nutu subito inter obsessis et obsidentibus insperate contentio exoritur, concursus ex omni parte plebis, omnes vociferantes urbem bello expugnare, omnibus in

manniából megindította seregét Itália felé. Miután a Pó folyót elhagyták,⁷¹¹ a seregét megosztotta, az alamannokat Bolognán át Firenze városához rendelte, ő maga a frankokkal az [Appennin] Alpok északi oldalán a Turris nevű udvarházhoz, onnan pedig Luni városához vonult. Itt ünnepelte meg az Úr születését.

896. A heves viharok, a mértéktelenül lezúduló esőzések és mindenekelőtt a megáradt vizek miatt az egész sereg elakadt a magas hegyek szikláinak között, össze-vissza tévelyegtek, és fáradtságosan vergődtek keresztül. Ezután az út nehézségei miatt a lovak között megjelent heves fertőzés a szokottnál is gyorsabban terjedt, így szinte a sereg egész felszerelését – szokatlan módon – lovak módjára felmálházott ökrök vitték. Eközben a királyt és a sereget egy baljós szóbeszéd izgatta, miszerint Berengár, ti. az unokaöccse⁷¹² elpártolt a hűségétől és aki emiatt már vissza is tért Itáliába,⁷¹³ valamint az, hogy tanácskozásaik során meggyőzte Adalbert toszkán örgrófot, hogy semmiképpen se maradjon hűséges a királyhoz.

Ilyen és ehhez hasonló szóbeszédnek hallatán a király nagy bosszúsán, serege egésze pedig nagy aggodalomban és nélkülözésben érte el Róma városát. Mindennek tetejébe a seregbe egy újabb gond szakadt, ugyanis Ageltrude, Wido özvegye bezárta és elfoglalta az összes kaput a falak mentén, hogy senki se férjen hozzá a Szent Péter dómjához vezető úthoz. Ez a királyt nagyon bosszússá tette, és egész seregét közös tanácskozásra hívta Boldog Pancratius temploma elé.⁷¹⁴ A szentmise szertartását követően seregétől azt tudakolta, hogy mitévők legyenek. Itt mindnyájan egybegyűltek, könnyek között fogadtak hűséget, a papok előtt nyilvános gyónást tartottak, és fennhangon közösen úgy döntöttek, hogy egynapos böjtöt követően fegyverrel támadnak a városra.

Miközben senki sem mozdult, hogy visszatérjen a táborba, a király körbejárt és megvizsgálta a falakat. Isten akaratából váratlanul harc tört ki az ostromlottak és ostromlók között, a népek mindenfelől összeszaladtak, mindnyájan azt kiabálták, hogy ostromolják meg a várost, mindnyájan egyik

⁷¹¹ December 1-jén Páviánál voltak.

⁷¹² A *nepos* szó talán itt is inkább egyszerűen rokon jelentésben áll.

⁷¹³ Reuter értelmezése szerint tulajdonképpen Lombardiába, szembeállítva Toszkánával.

⁷¹⁴ A Tiberis jobb partján, a Porta S. Pancrazio előtt.

pugna par voluntas. Nec mora, advenerunt murum, lapidibus defensores murorum depellunt, multitudo virorum portis se constipat; alii securibus et spadis portam et vectes ferratos incidunt, alii murum perfodiunt, alii per scalam muros ascendunt. Sicque Dei providentia firmissima et nobilissima urbs, nullo ex parte regis de tanto exercitu succumbente, iam vesperscente die nobiliter cum triumpho expugnata est, apostolico et urbe de inimicis liberato.

Omnis namque senatus Romanorum necnon Grecorum scola cum vexillis et crucibus ad pontem Malvium venientes regem honorifice cum ymnis et laudibus suscipientes ad urbem perduxerunt. Iam apostolicus paterno amore diligendo regem ante paradisum loco, qui dicitur Gradibus sancti Petri, suscipiens et honeste ad basilicam beatorum principum apostolorum laetificando introduxit et secundum morem antecessorum suorum imperialem consecrationem coronam capiti sibi inponens cesarem augustum appellavit. Dispositis ibi multimodis rebus omnis Romanorum populus ad sanctum Paulum cum iuramento imperatori fidem promittentes. Iuramentum vero illud, ne quem lateat, hic inserere proposuimus.

„Iuro per hec omnia Dei mysteria, quod salvo honore et lege mea atque fidelitate domni Formosi papae fidelis sum et ero omnibus diebus vitae meae Arnolfo imperatori et numquam me ad illius infidelitatem cum aliquo homine sociabo; et Lantperto filio Agildrudae vel ipsi matri suae ad secularem honorem numquam adiutorium prebebo et hanc civitatem Romam ipsi Lantperto vel matri eius Agildrudae vel eorum hominibus per aliquod ingenium aut argumentum non tradam.”

Post haec autem Constantinus et Stephanus, qui maiores inter senatum erant, rei maiestatis esse accusati sunt, quia cum Agiltrude prius

voltak a harc igenlésében. Azonnal a falaknál teremtek, kövekkel elűzték a falakon lévő védőket, a hadfiak sokasága a kapuk felé nyomult, egyesek szekercékkel és kardokkal ütötték le a vasalt zárat, mások a falakat törték, megint mások létrákon másztak fel. Így az isteni gondviselésnek köszönhetően a legerősebb és legnemesebb város estére nemes győzelemmel bevétellett, miközben a király még oly nagy seregéből sem esett el senki; a pápát és a várost megszabadították ellenségeitől.

A rómaiak teljes szenátusa⁷¹⁵ és a görögök közössége zászlókkal és keresztekkel a Milvius hídhöz⁷¹⁶ jött, és a királyt tisztelettel, himnuszokkal és *laudesel*⁷¹⁷ fogadva a városba vezették. A pápa pedig a királyt atyai szeretettel fogadta a *paradicsom* előtti helyen, amelyet Szent Péter lépcsőjének neveznek.⁷¹⁸ A boldog apostolfejedelemek bazilikájába örvendezve, illendően bevezette, és elődei szokásának megfelelően császári felszentelésként koronát helyezett a fejére, *caesarnak* és *augustusnak* nevezve őt. Miután itt mindent bevégeztek, az egész római nép a Szent Pálnál⁷¹⁹ esküvel ígért hűséget a császárnak.⁷²⁰ Ezt az esküt, nehogy elfelejtődjön, ide szándékoztunk beiktatni:

„Esküszöm Isten összes misztériumára, hogy megőrizve méltóságomat, a törvény és Formosus pápa úr iránti hűségemet, hűséges vagyok és leszek egész életem során Arnulf császárhoz, és az ellene irányuló hűtlenségben senkihez sem csatlakozom, Ageltrude fiának, Lambertnek vagy anyjának semmiféle világi méltóság elnyeréséhez segítséget nem nyújtok, és Róma városát Lambertnek vagy anyjának, Ageltrudénak, illetve az ő embereiknek semmi cselvetésre⁷²¹ vagy rábeszélésre sem adom át.”⁷²²

Ezután a szenátus fejeit, Konstantint és Istvánt felségsértéssel vádolták meg, mivel korábban Angeltrudéval a város elfoglalására esküdtek össze. Őket a király haladéktalanul elfogatta, és úgy rendel-

⁷¹⁵ A szenátus értelmezésére ld. az AF 850. évét.

⁷¹⁶ A mai Ponte Milvio, III. Leót is itt fogadták, amikor Nagy Károly támogatásával bevonult Rómába (*Vita Leonis III*, 2. 6.). A görögök értelmezésére ld. Mohr, A: Cultural Exchange, 85.

⁷¹⁷ Liturgikus könyörgés a királyért, Rómában már 774-ben mondtak ilyet Nagy Károlyért.

⁷¹⁸ Azaz előcsarnok, vö. az AF 882. évével.

⁷¹⁹ A római San Paolo fuori le Mura bazilikánál. A bazilika az aurelianusi falakon kívül feküdt.

⁷²⁰ Arnulf február 27-én már császárként ad ki oklevelet.

⁷²¹ Darvas fordításában „*leleményesség vagy zsarolás*”.

⁷²² Az eskü a *Constitutio Romana* szövegét követi. II. Lambert és Ageltrude már 897 elején bevonult Rómába.

urbem capiendam conspiravere; quos rex sine mora comprehendere et secum in Baioaria transferri precepit. Urbem vero ad suas manus custodiendam Faroldo cuidam vassallo concessit; ipse XV. tandem die, postquam venerat, ab urbe digressus est, comperta denique Agildruda in civitate Spoletana morare; quam ad expugnandum mox iter arripuit. Sed antequam ad locum destinatum pervenisset, gravi infirmitate capitis detentus imperfectum reliquit et cum omni festinatione, parvulo filio suo nomine Ratolt, qui ei de concubina erat, ad fidem Italice gentis Mediolanium dimisso, per vallem Tridentinam mense Madio in Baioariam reversus est. Sed non multo post etiam filius eius, quem in Italia dereliquit, per lacum Cumensem ad eum reversus est. Post mortem etenim Waltfredi Foroiulii marchensis, qui multum fideliter ad imperatorem Veronam contendendo retinuit, ilico Perngarius regnum Italicum invasit et usque ad flumen Adduam quasi hereditario iure contra Lantbertum in participationem recepit. Maginfredus comes Mediolanensis a Lantperto filio Widonis capitali sententia interfectus est; filius eius atque gener oculorum lumine orbati sunt.

At Roma Formosus papa defunctus est die sancto pasche; in cuius locum consecratur Bonifacius, qui podagrico morbo correptus vix [XV dies] supervixisse reperitur. In cuius sedem successit apostolicus n[omine] Stephanus, vir fama infamandus, qui antecessorem suum, Formosum videlicet, inaudito more de sepulchro eiecit et per advocatum suae responsionis depositum foras extra solitum sepulturae apostolicis locum sepeliri precepit.]

Pacem ergo Greci eodem anno cum Avaris, qui dicuntur Ungari, facientes; quod eorum concives

kezett, hogy magával viszi őket Bajorföldre. A város őrizetét egyik vazallusára, Faroldóra bízva, maga az érkezése utáni 15. napon elhagyta a várost. Miután végül megtudta, hogy Ageltrude Spoleto városában időzik, rövidesen annak bevételeire indult, de mielőtt elérte volna úti célját, gyötrő fejfájás döntötte le.⁷²³ Felhagyott [tervével] és nagy sietséggel a trentói völgyön át május hónapban visszatért Bajorföldre,⁷²⁴ miután ágyasától származó Ratold nevű kisfiát Milánóba rendelte, hogy [biztosítsa] az itáliai nép hűségét.⁷²⁵ De nem sokkal később Itáliában hagyott fia is visszatért hozzá a Comói-tó érintésével. Ugyanis Walfred, Friuli őrgrófjának⁷²⁶ halála után, aki Veronát a császár iránti nagy hűséggel vigyázta, Berengár tüstént betört az itáliai királyságba, és azt egészen az Adda folyóig, mintegy öröklés jogán megszerezte, Lamberttel osztozkodva. Maginfred milánói gróftól Wido fia Lambert halálra ítélte, és kivégezte, fiát és vejét megfosztották szemük világától.⁷²⁷

Rómában pedig az elhunyt Formosus pápa helyére a húsvét szent napján (április 4.) Bonifácot⁷²⁸ szentelték fel, akit azonban köszvény támadott meg, és amint mondják, csak 15 nappal élte túl [elődjét]. Helyére egy István nevű pápa lépett,⁷²⁹ egy rossz hírű férfiú, aki elődjét, ti. Formosust hallatlan módon a sírjából kidobatta, és miután [Formosus] ügyvédjének válasza eredményeként letették a pápai trónról⁷³⁰ a pápai temetkezések megszokott helyétől távol temettette el.⁷³¹

Ugyanebben az évben a görögök békét kötöttek az avarokkal, akiket magyaroknak mondanak, amit a bolgár szomszédai⁷³² rossz néven vettek, és elenséges haddal a görögökre támadtak, és Konstantinápoly kapujáig jutva egész földjüket feldúlták. A görögök ennek megbosszulására ravasz módon hajóikat az avarokhoz küldték, és azokat átszál-

⁷²³ A kutatók vitatkoznak, hogy betegsége epilepszia vagy agyvérzés lehetett-e. Reuter az utóbbi mellett érvel, miután ez érte nagyanyját, Emmát és apját, Karlamant is. Ld. még az AF 873. és 887 (II) éveit.

⁷²⁴ Április 25-én Piacenzánál, április 27-én Milánó mellett, július 8-án Regensburgban tartózkodik.

⁷²⁵ Darvas fordításában: „*hogy fogadja Itália népének hűség nyilatkozatát*”.

⁷²⁶ Korábban I. Berengár támogatója, utána a második legfontosabb személy, „tanácsos” volt Itáliában, veronai gróf.

⁷²⁷ Maginfred III. Wido korábbi híve volt, de 894-ben átadta Milánót Arnulfnak. Fiát Hugónak hívták, veje ismeretlen.

⁷²⁸ VI. Bonifác pápa (896. április 11–26.), a harmadik legrövidebb ideig uralkodó pápa.

⁷²⁹ VI. István pápa, 896–897 között ült Szent Péter trónján.

⁷³⁰ A romlott szöveg fordítása Darvasnál: „*ügyvédje által, akit megbízatásával látott el*”.

⁷³¹ A mondat korabeli írott forrást követhet, vö. Annales Laubacenses 53. (896. év) és ld. a bevezető tanulmányban. Összefoglalóan ld. Sansterre, J.-M.: Formoso.

⁷³² A *concives* eredeti jelentését már elveszítette, Horváth János és Géczy Lajos fordításában: „*velük szövetséges bolgárok*”, Darvas Máttyás fordítása: „*a velük azonos eredetű bolgár nép*”.

Bulgari in pravum vertentes hostili expeditione contra eos insurgunt et omnem regionem illorum usque portam Constantinopolitanam devastando insecuntur. Quod ad ulciscendum Greci astucia sua naves illorum contra Avaros mittunt ac eos in regnum Bulgarorum ultra Danuvium transponunt. Illi transpositi manu cum valida gentem Bulgarorum ingressi maximam partem cedendo neci tradiderunt. Hoc audientes positi in expedicione Bulgari cum omni festinatione patriam deliberare ab infesto hosti recurrunt consertoque ilico proelio victi sunt; iterum pari tenore recuperare nitentes secundo caruere victoria. Tandem, miseri, inscii, quam consolationis causam vel remedii potuissent invenire, currunt omnes ad vestigia vetuli illorum regis Michaelis, qui eos primum ad christianae religionis veritatem convertit, inquirentes, quid eis ab imminente periculo evadendum consuleret. Qui indicto triduo ieiunio penitentiam de inlata christianis iniuria agere, dein auxilium a Deo querendum esse premonuit. Quo peracto durum inire certamen; pugnantibus vero ambabus acerrime partibus ad ultimum misericordia Dei victoria quamvis cruenta christianis concessa est. Quis enim gentilium Avarorum strages tantis congressionibus enumerando possit exponere? cum Bulgarorum, ad quos victoria concessit, numero XX milia equitum cesa inveniuntur. Stipantibus denique isdem in partibus inter se conflictibus imperator Pannoniam cum urbe Paludarum tuendam Brazlavoni duci suo in id tempus commendavit. Leo vero imperator Grecorum Lazarum quendam vocatum episcopum ad cesarem augustum cum muneribus transmisit; quem ille apud urbem Radasbonam gratanter accipiens paucos eum dies secum retinuit, tandem honoribus ditatum remisit in sua.

897. DCCCXCVII. Cesar vero curte regia Otinga natalem Domini celebravit, advenientibus ibidem ad eum Maravorum missis, qui pro pace constituenda,

lították a Dunán a bolgárok királyságába. Az átszállított avarok erős sereggel támadtak a bolgárok népére, s nagy részüket levágva a halálba küldték őket. Amikor az éppen hadjáraton lévő bolgárok ezt meghallották, nagy sietséggel visszaindultak, hogy megszabadítsák hazájukat a kegyetlen ellenségtől. Tüstént csatába bocsátkozva velük vereséget szenvedtek; majd amikor hasonló módon ismét megkísérelték megszerezni a győzelmet, másodszor is siker nélkül maradtak. Végül a szerencsétlenek nem tudván, hogy kitől kaphatnának vigaszt vagy segítséget, mindnyájan öreg királyuk, Mihály⁷³³ lábaihoz szaladtak – aki őket elsőként térítette meg a keresztény hit igazságára –, hogy megtudakolják, mit tanácsol az őket fenyegető veszély elhárítására. Háromnapos böjtöt rendelve el arra intette őket, hogy tartsanak bűnbánatot a keresztények ellen elkövetett jogtalanságokért, majd Istennél keressék a segítséget. Miután ez megtörtént, kemény küzdelembe bocsátkoztak, amelyben mindkét fél a lehető legbátrabban harcolt, míg végül Isten irgalma a győzelmet, még ha az véres is lett, a keresztényeknek juttatta. Ki is tudná megbecsülni vagy megmondani a pogány avaroknak az ilyen kemény összecsapásokban elszenvedett veszteségét, amikor a bolgároknál, akiknek a győzelem jutott, 20 ezer halott lovast számoltak össze? Miután ezen a vidéken egyre sűrűbbé váltak közöttük az összecsapások, a császár Pannónia védelmét a Mocsárvárral (Mosaburggal)⁷³⁴ együtt egy időre Braszlávra, a *dux*ára bízta. Leó, a görögök császára⁷³⁵ pedig egy bizonyos Lázár nevű püspököt küldött a felséges császárhoz ajándékokkal, akit az Regensburg városában kegyesen fogadott, néhány napra magánál tartott, majd megtiszteltetésekkel⁷³⁶ elhalmozva elbocsátott hazájába.⁷³⁷

897. A *caesar* pedig Ötting királyi udvarházában ünnepelte az Úr születését, miközben megérkeztek a morvák követei a béke helyreállítására, és a csá-

⁷³³ I. Borisz bolgár kán (852–889), a megkeresztelkedése után vette fel a Mihály nevet 864-ben, mivel keresztapja III. Mihály bizánci császár volt. Boriszt az ortodox egyházban szentként tisztelik.

⁷³⁴ Fényesen kiépített királyi pfalz, öt templommal és egy 17×8 méteres alapterületű palotával. Arnulf okleveleket adott itt ki 880–890 között és 896-ban, vö. Szöke B. M.: *Karoling-kor*, 100.

⁷³⁵ VI. Leó bizánci császár 894 és 896 között folytat háborút a bolgárokkal. A szoros bizánci–frank kapcsolatok jele, hogy III. Vak Lajos Leó lányát nyeri nőül.

⁷³⁶ *honoribus*: Horváth János és Géczy Lajos fordításában „ajándékokkal”. Arnulf Regensburgban tartózkodik július közepe és augusztus eleje között, majd novemberben ismét.

⁷³⁷ A vonatkozó szakasz Aventinusnál olvasható másolatának kiadása Corradini, R.: Ungarn, 124–126.

ne exules eorum profugi reciperentur, ab imperatore flagitant; quos rex, ut audivit, absolvit et sine mora abire permisit. Ipse vero habito generali conventu urbe Regino propter gravitudinem corporis in Baioaria secretis locis hiemare disposuit. Fames valida per universam regionem Baiowariorum incubuit, ita ut multi inedia consumerentur. Exeunte autem mense Madio habitum est placitum urbe Wormacia. Ibi inter alia Zuentibaldus filius imperatoris ad eum veniens; quem ille benigne suscipiens quibusdam primoribus suis, qui priori anno ab eo honoribus privati sunt, cum eo pacificatis ceterisque negotiis, prout potuit, ibidem inter se dispositis placabilem licentiam in sua redeundi donavit. Curte vero Tripuria habito generali conventu Fuldense cenobium causa orationis petiit. Quo peracto ad curtem, quae dicitur Salz, pervenit, advenientibus ibi ad eum cum muneribus Soraborum missis, quos, ut audivit, absolvit et abire permisit. His ita expletis contigit, ut gentis Behemitarum duces ad imperatorem Arnulfum, qui tunc temporis civitate Radaspona moratus est, devenerunt, offerentes ei munera regia et sua suorumque fidelium suffragia contra eorum inimicos, Marahabitas [scilicet], postulantes, a quibus saepe, ut ipsi testificati sunt, durissime conprimebantur. Quos ergo duces rex imperator gratuito suscipiens, verbaque consolationis eorum pectoribus habundantius inseruit et laetabundos donoque honoratos patriam in suam abire permisit; totumque illius anni tempus autumnale finitimis in locis aquilonalibus Danubii Ymbrisque fluminis sese sustentavit, hac etiam in ratione, ut, si supradictae genti necessitas auxilii sui immineret, paratus cum suis fidelibus existeret.

898. Postea vero anno incarnationis Domini DCCCXCVIII. inter duos fratres gentis Marahensium, Moymirum videlicet ac Zentobolchum, eorumque populum dissensio atque discordia gravissima exorta est; ita etiam,

szártól azt kérték, hogy ne fogadja be a tőlük elmenekült száműzötteket. A király amint meghallgatta őket, elbocsátotta őket, és megengedte nekik, hogy haladéktalanul távozhassanak. Maga pedig, miután általános gyűlést tartott Regensburg városában, a testi gyötrelmei miatt úgy döntött, hogy Bajorföld titkos⁷³⁸ helyein tölti a telet. Olyan súlyos éhínség sújtotta Bajorföld egész területét, hogy sokan éhen haltak. Amikor elérkezett a május vége, gyűlést tartott Worms városában.⁷³⁹ Itt többek között a császár fia, Zwentibold is apja színe elé járult, akit jóindulattal fogadott. Miután kibékítette azokkal a főemberekkel, akiket a múlt évben méltóságaitól megfosztott, és egymás között további ügyeket is – a lehetőségek szerint – elrendeztek, kegyesen megengedte, hogy hazatérjen.⁷⁴⁰ Miután egy általános gyűlést tartott a triburi udvarházban, a fuldai monostorba indult, hogy imádkozzék. Miután ezt megtette, a Salz nevű udvarházhoz érkezett, ahova ajándékokkal jöttek a szorbok követői, akiket elbocsátott, amint meghallgatta őket, s megengedte, hogy távozzanak. Ezek megtörténte után esett meg, hogy a cseh nép *dux*ai megérkeztek Arnulf császárhoz, aki akkor éppen Regensburg városában időzött, királyi ajándékokat adva át neki, és kérték az ő és hívei segítségét ellenségeik, ti. a morvák ellenében, akik kegyetlenül szorongatják őket, amint azt tanúsították. A király és császár barátian felkarolta őket, bátorító szavai eltöltötték lelküket, s örvendezve, ajándékokkal megtisztelve engedte elmenni őket. Annak az évnek⁷⁴¹ az egész őszét a Dunától és a Regentől északra fekvő közeli helyeken töltötte, abból a meggondolásból, hogyha az említett népnek segítségre lenne szüksége, híveivel együtt készen álljon.

898. Azután pedig az Úr megtestesülésének 898. évében⁷⁴² a morvák népéből való két testvér, ti. Moymir és Szvatopluk (Zwentibold)⁷⁴³ valamint népeik között olyan súlyos békétlenség és viszály támadt, hogyha saját erejéből egyik a másikat képes

⁷³⁸ A király gyengélkedésének és egyúttal politikai gyengeségének a jele volt, hogy titokban igyekezett tartani az itineráriumát, vö. Airlie, S.: Talking Heads.

⁷³⁹ Június 8-án tartózkodik a városban.

⁷⁴⁰ Egyúttal elrendezte fia házasságát a Liudolfing nemzetségből való Odával, I. Ottó szász herceg leányával.

⁷⁴¹ Talán egy nyom az egykorú lejegyzésre.

⁷⁴² Az év kezdetének megadása is eltér a korábbi esztendőktől.

⁷⁴³ A korábbi fejezetekhez képest a morvák és Szvatopluk nevének írásmódja is megváltozik, ami a szerkesztő személyében bekövetkező váltásra utal. Itt: Zentobolchus, és Marahenses, 899-ben: Marahabiti, ezzel szemben 897-ben: Zuentibaldus, 895-ben Zwentibaldus), vö. Patzold, S.: *Episcopus*, 552–564.

ut, si uterque alterum suis viribus insequi atque comprehendere valeret, capitalem subiret sententiam. Tunc vero rex imperator ista sciens marchiones suos, Liutbaldum scilicet et Arbonem comitem, una cum ceteris fidelibus suis parti, quae ad se spem ac confugium habuit, auxilium ad eorum liberationem protectionemque Bawarios suos primates transmisit. At illi in ore gladii igneque, prout poterant, inimicos suos humiliaverunt et devastando necaverunt. Istius ergo dissensionis et disruptae pacis inter supranominatos fratres Arbo comes Isanrico filio suo instigante instructor delatorque atque proditor esse convincitur et ob hanc causam praefectura sua caruit ad tempus; quam non multo post accepit. Deinceps autem quidam, qui erat quondam princeps cum ceteris primoribus gentis Bawariorum, nomine Erimpertus, qui postea rebellis regi suisque extitit, a Priznolawo quodam Sclavo duce, qui et ipse imperatori fidus probatur, comprehensus dinoscitur et a Liutbaldo strenuo comite catena aliisque vinculis illigatus regi ad Rantesdorf est presentatus, Christi domini natale anni instantis finiente.

899. Iterum autem expeditione ordinata tempore hiemali Bawariorum principes cum suis fines Marahabitarum fortiter atque hostiliter invaserunt et manu valida loca illorum desertantes predamque colligentes domumque revertentes, habentes ea.

Tum vero multis temporibus inauditum scelus et, quod non oportuit, facinus de regina Uota divulgatum est, id est ut corpus suum inlecebroso ac iniquo manciparet coniugio. Quod ipsum Radaspona urbe mense Iunio iuxta primorum presentium iudicium LXXII iurantibus difinitum comprobatur.

Ipsa quoque tempore eiusdem magni et communis civitate Regia placiti rex paralysus solutus infirmatus est; secundum autem ut regi nocuum quoddam a viris ac feminis daretur, ut inde

lett volna megtámadni és elfogni, annak az a halálos ítéletét jelentette volna. Akkor pedig a király és császár ennek ismeretében bajor főembereit, Liutpold és Arbo örgrófokat híveikkel együtt annak a pártnak védelmére és megszabadítására küldte segítségül, amelyik reményét és menekvését őbelé helyezte. Ezek pedig amennyire csak erejükből tellett, tüzzel-vassal megszegényítették ellenségeiket, és pusztítva gyilkolták őket. Amint utóbb bebizonyosodott, fia, Isanric bujtogatására Arbo gróf volt az említett testvérek közötti viszály és békétlenség kitervelője és szítója s a béke felrúgója, amiért is egy időre elveszítette *praefectusi* tisztségét, amit azonban nem sokkal később visszakapott. Ezután pedig egy bizonyos Erambert, aki korábban az első volt a bajor nép előkelői között, a király és az övéi ellen lázadt, akit elfogott egy bizonyos szláv *dux*, Prizlonaw, a császár kipróbált híve. Erambertet a vitéz Liutpold gróf adta át a királynak Ranshofenben, láncokkal és kötelekkel megbéklyózva, Krisztus urunk születésekor, jelen esztendő vége felé.

899.⁷⁴⁴ A bajor főemberek az övéikkel egy ismét télre időzített hadjáratban bátran és ellenségként hatoltak be a morvák végeire, erős haddal pusztították el helységeiket, zsákmányt gyűjtve hazatértek, magukkal víve, amit szereztek.

Akkor Ota királynővel⁷⁴⁵ kapcsolatban egy régóta példátlan⁷⁴⁶ botrányról és – aminek nem lett volna szabad megtörténnie⁷⁴⁷ – gyaláztatról kezdtek beszélni, vagyis hogy testét egy kéjes és helytelen kapcsolatnak engedte át. Az ügyet azonban Regensburg városában június hónapban kivizsgálták, és a királynét 72 eskü(társsal) a jelenlévő főemberek ítélete felmentette.⁷⁴⁸

Ugyanabban az időben Regensburg városában a nagy és közös gyűlésen a királyt benuulás döntötte

⁷⁴⁴ Hiányzó évszám a kéziratban.

⁷⁴⁵ Ota (Oda), Arnulf felesége, törvényes utóda, IV. Gyermek Lajos anyja, 888-ban házasodtak össze, azaz sokáig, 893-ig gyermekáldás nélkül maradt a kapcsolat. A királyné – akit egyébként mindig csak *consors*ként emlegettek – elleni támadás háttérben Gyermek Lajos legitimitásának a megkérdőjelezése állhatott.

⁷⁴⁶ Hasonló eset persze megesett III. Kővér Károly feleségével, Richardisszal is 887-ben, akit azzal vádoltak meg, hogy viszonya van Liutwarddal, vö. az AF és Regino 887. évével.

⁷⁴⁷ A megjegyzés vonatkozhatna a hír elterjedésére is, vö. Dohmen, L.: *Untersuchungen*, 294.

⁷⁴⁸ 899. július 2-án már „szeretett hitvesünként” szerepel egy királyi oklevélben. Reuter arra utal, hogy a kánonjogban 72 eskütársat a püspökök elleni vádhoz kívántak meg. Mindenesetre Fredegunde tisztító esküjéhez 300 társat állítottak, ld. Greg. Turon. *Hist. Franc.*, 376. Az eskütársak számára ld. Hinschius, P.: *Decretales*, 70, 449. Minderről részletesen Reuter, T.: Uota-Prozess, 269.

paraliticus efficeretur. Quorum unus vocabatur Graman, qui reus maiestatis convictus et ideo Otinga decollatus est,* alter vero fuga lapsus in Italia latuit; et alia quoque femina nomine Ruodpurc, quae eiusdem sceleris auctrix deprehensa certa examinatione inveniebatur, Eipilinga in patibulo suspensa interiit.

Denique non post multum temporis Bawarii terminos Maraborum confidenter iterato intrantes et, quaecumque poterant, diripiendo populati sunt et Zentobolchum puerum, filium antiqui ducis Zuentobolchi suumque populum de ergastulo civitatis, in quo inclusi morabantur, eripuerunt ipsamque civitatem igni succenderunt atque in fines patriae suae pro misericordia secum abduxerunt.

Interim autem Isanricus tyrannidem suam sine cessatione contra regem exercens. Quod vehementer rex accipiens decrevit navigio, quia iam tunc infirmus corpore fatigaretur, civitatem Mutarensis, in qua ipse Isanricus intus erat, aggredi; quod et factum est. Illo vero resistente, rege quoque et suis fortiter viriliterque superantibus atque civitatem obpugnantibus, demum ipse Isanricus vi compulsus cum uxore et his, quae ad se pertinebant, exivit et imperatori sese presentavit. Tunc rex custodibus illum custodiendum commendavit, quatinus Radasponam produceretur. At ille timens, ne puniretur, fugam iniit et ad Marehenses usque confugit. Quorum itaque adiutorio suffultus, ut prius, partem regni subripuit, eandem totum secum retinendo obtinuit.

Engilmarus Pataviensis episcopus obiit, in cuius locum Wihingus quidam Alamannus contra instituta patrum, prius Marahensis ab apostolico destinatus episcopus, rege concedente successit. Sed non multo post a Deotmaro archiepiscopo ceterisque suffraganeis suis contra voluntatem

le a lábáról.⁷⁴⁹ Ennek oka az volt, hogy bizonyos férfiaktól és nőktől mérgező szert kapott, hogy megbénuljon. Egyiküket Gramannak hívták, akit felségsértésben marasztaltak el,⁷⁵⁰ és Öttingben a fejét vették, másikuk pedig elmenekülve Itáliában rejtőzködött, továbbá egy Rudpurc nevű nőszemély, aki alapos vizsgálat nyomán a büntett kitervelőjének bizonyult, Aiblingban bitóra húzva halt meg.

Nem sokkal ezután a bajorok ismét merészen behatoltak a morvák végeire, pusztítottak és zsákmányoltak, amit csak tudtak. A vár börtönéből⁷⁵¹ háznépével együtt kiszabadították a bezárva tartott gyermek Szvatoplukot, az öreg Szvatopluk (Zwentibold) fejedelem fiát, a várost magát lángok martalékává tették, őket pedig könyörületből⁷⁵² magukkal vitték a saját hazájuk határai mögé.

Közben azonban Isanric⁷⁵³ a királlyal dacolva szünet nélkül kitartóan gyakorolta zsarnoki hatalmát. Ezt a király rosszállóan véve tudomásul úgy rendelkezett – amint az meg is történt –, hogy Mautern városát, ahova Isanric behúzódott, hajóról támadják meg, mivel beteg teste ekkorra elgyengült. Isanric azonban ellenállt, de a király és emberei bátran és vitézül felülkerekedtek, és a várost ostrom alá vették. Végül Isanric engedett az erőszaknak, feleségével és javaival kivonult,⁷⁵⁴ és a király színe elé járult. Akkor a király örök felügyeletére bízta, hogy vigyázzanak rá, amíg Regensburgba nem vezetik. Ő azonban attól tartva, hogy megbüntetik, elmenekült, és egészen a morvákig szaladt. Mint korábban, ezek segítségére támaszkodva elragadta a királyság egy részét, és azt teljesen uralma alá vonta.

Engilmar passauai püspök⁷⁵⁵ elhalálozott, helyébe a király beleegyezésével Wiching,⁷⁵⁶ egy alemann lépett, az atyák rendelkezései ellenére, ugyanis őt korábban a pápa a morvákhoz küldte püspökként. Nem sokkal később azonban Theotmar érsek né-

⁷⁴⁹ A 896. évi után a második agyvérzés lehetett. Május 1-jén bizonyosan itt tartózkodott, július 2-i oklevelében már szerepel a királyné, mint közbenjáró.

⁷⁵⁰ Arnulf ellenfele, Erambert, Isengau grófjának a környezetében keresendő, vö. Brunner, K.: *Oppositionelle Gruppen*, 164.

⁷⁵¹ Reindel úgy értelmezi, hogy a „városból, amely börtönükké vált”, Reindel, K.: *Liutpoldinger*; 19–20. Darvas fordításában „elragadták még a gyermek Zentobolchot is, a korábbi vezér, Zuentobolch fiát, és a városi dologházból saját, oda bezárt honfitársaikat”.

⁷⁵² Darvas fordításában „irgalom nélkül”.

⁷⁵³ Vö. az AF 898. évével.

⁷⁵⁴ Darvas Mátyás fordításában „azokkal együtt, akik hozzá tartoztak”.

⁷⁵⁵ Engilmar passauai püspök, 875–899 között.

⁷⁵⁶ Korábban – 880–891/892-ig – nyitrai püspök, Rómában VIII. János szentelte fel, majd passauai püspök (898–899), 893-tól Arnulf kancellárja.

regis canonicali iudicio abiectus ac Rihharius ad eandem sedem episcopus in id ipsum tempus ordinatus est.

900. DCCCC. Imperator urbe Radaspona diem ultimum clausit et honorifice in domo sancti Emmerammi martyr Christi a suis sepelitur. Luduwicus filius eius, qui unicus tunc parvulus de legali uxore natus illi erat, in regnum successit. Cuius frater de concubina Zuentipoldus nomine Gallicanum regnum secum retinens, res ecclesiarum crudelitate sua inmoderate affectans, maxime crimen eo, quod Ratpodo Treverensi archiepiscopo contra sacerdotalem honorem baculo suo in capite percutiens intulit, a suis tam episcopis quam comitibus omnibus desertatus est. Ipse vero recuperare nitens cum paucis contra eos incaute dimicans vitam cum regno finivit.

Baiowarii per Boemariam ipsis secum assumptis regnum Marahavorum cuncta incendio per tres ebdomadas devastantes inruperunt; tandem cum omni prosperitate domum reversi sunt.

Interim vero Avari, qui dicuntur Ungari, tota devastata Italia, ita ut occisis episcopis quamplurimis Italici contra eos depellere molientes in uno prelio una die ceciderunt XX milia. Ipsi namque eadem via, qua intraverunt, Pannoniam ex maxima parte devastantes regressi sunt. Missos illorum sub dolo ad Baworios pacem obtando regionem illam ad explorandum transmiserunt. Quod, pro dolor! primum malum et cunctis retro transactis diebus invisum damnum Baiowarici regni contulit. Igitur ex inproviso cum manu valida et maximo exercitu ultra Anesum fluvium regnum Baiowaricum ostiliter invaserunt, ita ut per quinquaginta miliaria in longum et in transversum igne et gladio cuncta caedendo et devastando in una die prostraverint. Quod ut comperentes ulteriores Baiowarii, dolore

hány megyéspüspökével a király akarata ellenére kánoni ítélettel letetette, és ugyanakkor e székbe Richardot⁷⁵⁷ iktatták be.

900. A császár Regensburgban bevégezte életét,⁷⁵⁸ és övéi megadva neki a tiszteletet Krisztus mártírja, Szent Emmerám dómjában temették el. Őt akkor még gyermek fia, Lajos követte a királyságban,⁷⁵⁹ aki egyedülként született törvényes feleségtől. Testvére, név szerint az ágyastól való Zwentibold, aki gátlástalan könyörtelenséggel tört az egyházi javakra, a gall királyságot⁷⁶⁰ tartotta meg. Legnagyobb bűnét azzal követte el, hogy Ratbod trieri érsek fejére tulajdon pásztorbotjával sújtott, semmibe véve annak főpapi méltóságát; hívei mindahányan elhagyták, mind a püspökök, mind pedig a grófok. Ő maga azonban megkísérelte visszaszerezni [hatalmát], de amikor óvatlanul kevesekkel az oldalán harcba bocsátkozott ellenük, életét és uralmát is bevégezte.

A bajorok a csehek földjén keresztül betörték a morvák országába, ahol a cseheket is maguk mellé véve, három héten át gyújtogatva mindent elpusztítottak, míg teljes sikerrel haza nem tértek.

Közben pedig az avarok, akiket magyaroknak⁷⁶¹ mondanak, teljesen feldúlták Itáliát, számos püspököt meggyilkoltak, az ellenük harcba induló itáliaiak közül egyetlen ütközetben egy nap alatt 20 ezren vesztették életüket.⁷⁶² Ezek pedig ugyanazon az úton, amelyen jöttek, visszamentek, Pannóniát legnagyobb részt feldúlva.⁷⁶³ Követeiket pedig, mintha csak békét kérnének, csalárd módon elküldték a bajorokhoz, hogy területüket felderítsék. Ez hozta, ó fájdalom, Bajorföldre az első csapást, azelőtt még sosem látott pusztulást. Ugyanis meglepetésszerűen nagy erővel és hatalmas sereggel ellenségként rohanták le a bajorok országát az Enns folyón túl, úgy, hogy egy hosszában és széltében 50 mérföldes területen egyetlen napon tüzzel-vassal mindent legyilkoltak és el-

⁷⁵⁷ Richard (Rihhar), passauai püspök (899–902).

⁷⁵⁸ 899. december 8-án halt meg a nekrológiumok szerint, Regino november 29-ét említi, a forrásokban számos ettől eltérő dátum is előfordul.

⁷⁵⁹ 900. február 4-én koronázták meg Forchheimben.

⁷⁶⁰ A Lotaringiai Királyságot.

⁷⁶¹ *Ungari*, a lipcei kéziratban a szó feletti betoldás: *Ungri*. A vonatkozó szakasz Aventinusnál olvasható másolatának kiadása Corradini, R.: Ungarn, 119–120.

⁷⁶² A brentai csatát 899. szeptember 24-én vívták meg, vö. Liudprand *Antapodosis* II. 13. Tekintettel arra, hogy Mikulčicében itáliai érmekeket is találtak, felvetették, hogy morvák is mehettek a magyar sereggel, vö. Kouřil, P.: *Magyars*, 66–67.

⁷⁶³ A mondat kétféleképpen is fordítható: „visszamentek a legnagyobb részt feldúlt Pannóniába”, vagy „visszamentek, Pannóniát legnagyobb részt feldúlva”.

compulsi econtra festinare disponunt; sed hoc Ungari precognoscentes cum his, quae depredaverunt, redierunt, unde venerant, ad sua in Pannoniam.

Interim vero quaedam pars de exercitu illorum de aquilonali parte Danuvii fluminis partem illam devastando prorupere. Quod ut Liutpoldo comiti compertum foret, moleste hoc patiendum ferens, contractis secum quibusdam primoribus Baiowariorum, uno tantum Pataviensis sedis episcopo comitante ultra Danuvium eos insequendum se transposuit. Consertoque ilico cum illis prelio nobiliter dimicatum est, sed nobilius triumphatum. Nam in prima congressione belli tanta Dei gratia christianis occurrit, ut mille CC gentilium inter occisos et, qui se in Danuvio merserant, perempti invenirentur. Vix tantum unum de christianis occisum in apparatu belli inveniunt. [In eodem loco post victoriam illis celitus datam congressi clamore magno] in celo inde Deo gratias clamantes ferebant, qui non in multitudine hominum, sed misericordiarum suarum pietate liberat sperantes in se. Tandem laeti post tantam victoriam ad socios, unde venerant, regressi sunt et citissime in id ipsum tempus pro tuitione illorum regni validissimam urbem in littore Anesi fluminis muro obposuerunt. Quo peracto unusquisque redierunt in sua.

901. DCCCCI. Generale placitum Radaspona civitate habitum est. Ibi inter alia missi Marahavorum pacem optantes pervenerunt; quod mox, ut petierunt, complacuit et iuramento firmatum est. Inde ob hoc ipsum Richarius episcopus et Udalricus comes Marahava missi sunt, qui eodem

pusztítottak. Amikor ezt megtudták a távolabb lakó bajorok, a fájdalomtól üzve elhatározták, hogy ellenük indulnak, de ezt a magyarok időben megtudván mindazzal, amit zsákmányoltak, visszatértek oda, ahonnan jöttek, saját földjükre, Pannóniába.

Közben azonban seregük egy része pusztítva a Duna folyótól északra fekvő területre tört. Amint ezt Liutpold gróf megtudta, nem akarván ezt eltérni, magához hívva a bajorok néhány fő emberét, a püspökök közül egyedül a passauai püspökség fejével átkelt a Dunán az üldözésükre. Miután azonnal összecsaptak, dicséretesen harcoltak, de még dicséretesebb győzelmet arattak. Ugyanis az első harci összecsapásban Istennek akkora kegyelme nyilvánult meg a keresztények iránt, hogy az elesettek, illetve a Dunában elmerültek között 1200 pogányt számoltak össze, míg harci öltözetben egyetlen meggyilkolt keresztényre sem leltek.⁷⁶⁴ Ezen a helyen az ég által nekik juttatott győzelmet követően egybegyűltek és hangos kiáltással „Istennek hálát”-t kiáltottak,⁷⁶⁵ annak, aki nem az emberek sokaságával,⁷⁶⁶ hanem irgalma kegyelmével szabadítja meg a benne reménykedőket. Végül az oly nagy győzelem után társaikhoz örvendezve tértek vissza, ahonnan érkeztek, és ugyanakkor nagy gyorsasággal országuk védelmére egy igen erős várost⁷⁶⁷ az Enns folyó partján fallal erősítettek meg. Ennek végeztével ki-ki hazaindult.⁷⁶⁸

901. Regensburgban általános gyűlést tartottak. Többek között ide érkeztek a morvák békét kérő követői, amit, miként kérték, jóváhagytak, és esküvel erősítettek meg. Ugyanezért küldték Moráviába Richard püspököt⁷⁶⁹ és Ulrich grófot, hogy a *duxot*⁷⁷⁰ magát és minden főemberét a Bajorföldön megerő-

⁷⁶⁴ A freisingi *necrologium* alapján november 20-án Linznél történt, vö. Reindel, K.: *Liutpoldinger*, 25–32.

⁷⁶⁵ A szöveg Ms 3. lapalji bejegyzésként olvasható.

⁷⁶⁶ Vö. az AF 876. évével. Lehetséges forrásai *Corpus antiphonarium* nr. 3918 („*Non in multitudine confidimus hominum, de sola Dei misericordia praesumentes*”); Tiberius Claudius Donatus: *Interpretationes Vergilianae* II. 314 („*prudenterissime pertractans in eventu magis, non in multitudine hominum constitutam esse victoriam*”).

⁷⁶⁷ Ennsburg, az antik Lauriacum még álló romjai lehettek. IV. Gyermek Lajos egy 901. évi oklevele közel azonos szavakkal szól Ennsburgról: „*azt a várat, amelyet királyságunk hívei a kereszténység ama üldözöinek csalárdsága ellen egyhangúan, a haza védelmére újonnan építettek az Enns folyó partján.*” (MGH DD LK 110.), idézi Bácsatyai D.: *Kalandozó hadjáratok*, 192. Az oklevél Pilgrim püspök hamisítványai között 12. századi másolatban maradt fenn, jelen formájában az AF-t használhatta. A hitelesség kérésére ld. Reindel, K.: *Liutpoldinger*, 32–34. Ugyanakkor az oklevél hitelessége mellett érvel Wattenbach, W. – Levison, W. – Löwe, H.: *Deutschlands Geschichtsquellen*, 687.

⁷⁶⁸ Az utolsó mondat második fele a lipcsei kéziratban nem olvasható, forrása ismét ÖNB cod. 451. és Brüsszel, Koninklijke Bibliotheek ms. 7503–7518., vö. Corradini, R.: Ungarn, 132. Ugyanez vonatkozik a 901. évi híradásra.

⁷⁶⁹ Richard passauai püspök, vö. az AF 899. évével.

⁷⁷⁰ Nyilván II. Mojmir, akit az AF a 898. évnél említett.

tenore, ut in Baiowaria firmatum fuit, ipsum ducem et omnes primates eius eandem pacem se servaturos iuramento constrinxerunt.

Interdum vero Ungari australem partem regni illorum Caruntanum devastando invaserunt.

Rex vero per Alamanniam, causas ibi disponendo, pascha Domini celebrandum Franciam petiit.

sítettel azonos tartalmú esküvel kötelezzék a béke megtartására.

Közben a magyarok pusztítva megtámadták a [morvák] országának déli részét, Karintiát.⁷⁷¹

A király pedig Alemannián át – az ügyeket itt elintézve – Frankföldre ment, hogy megünnepelje az Úr húsvétját (április 12.).

A Fuldai Évkönyv bajor folytatásának töredékei Hermann von Reichenau krónikájában

Ungari Carentaniam invadunt et in sabbato commissa pugna occiduntur.

Eodem anno Moymarius dux Marahensis et Isanricus Noricus comes, qui ipsum transfugerat, cum Ludovico rege pacificati sunt.

902. Ungarii Marahenses petunt pugnaque victi terga verterunt.

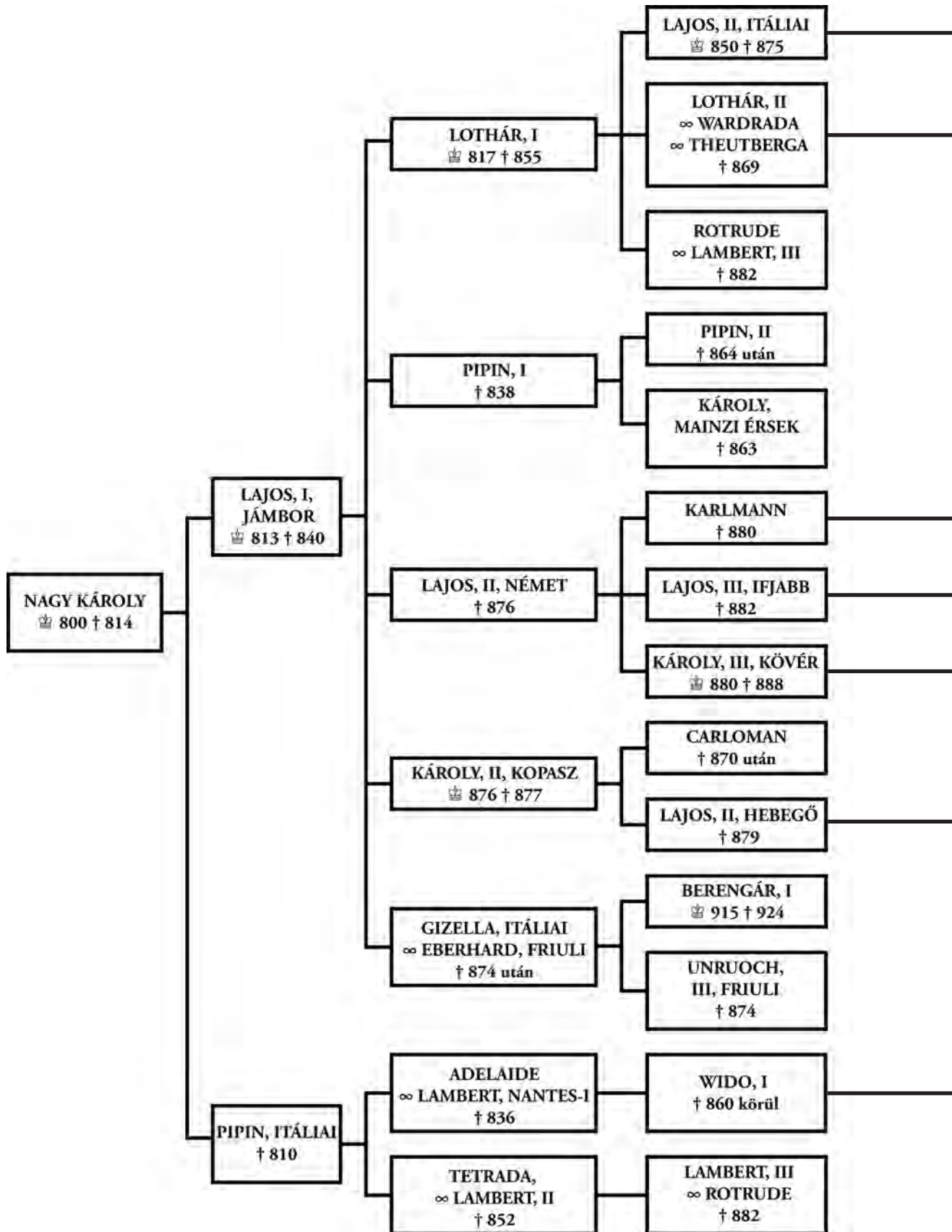
A magyarok betörték Karintiába és egy szombaton vívott csatában megölték őket.

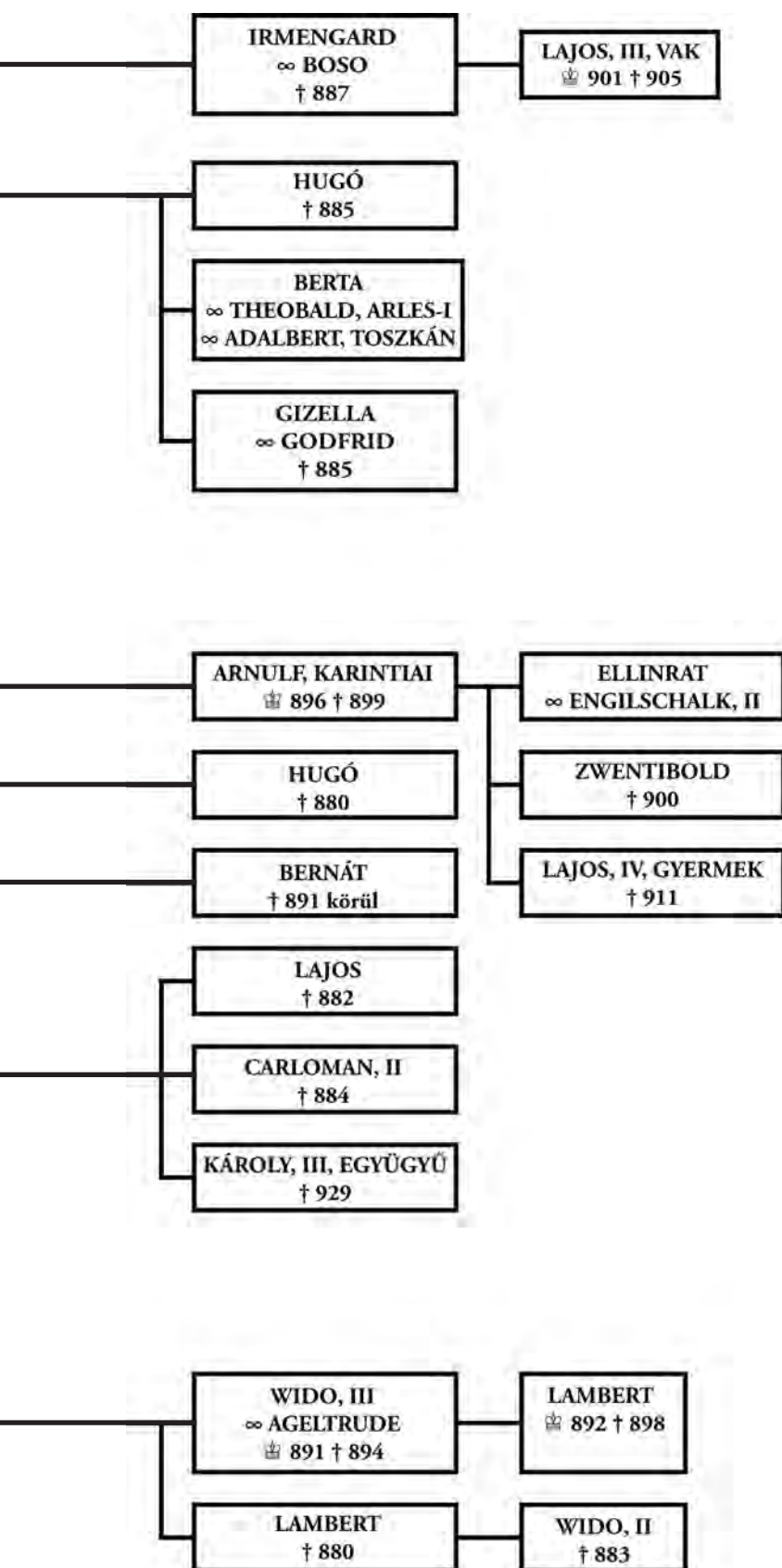
Ugyanabban az évben Mojmír morva dux és a hozzá menekült noricum gróf, Isanric megbékélt Lajos királlyal.

902. A magyarok a morvák ellen vonultak, de harcban alulmaradtak, és elmenekültek.

⁷⁷¹ Géczy Lajos és Darvas Máttyás fordításában: „*Karantánok országának déli részét*”, kritikájára ld. Bácsatyai D.: *Kalandozó hadjáratok*, 45–46. A latin szövegben a *Carantanum* alak bizonyosan földrajzi névként fordul elő.

A KAROLINGOK LESZÁRMAZÁSI TÁBLÁJA

SZEMÉLY- ÉS NÉPNÉVMUTATÓ

A, Á

Adalbert, augsburgi püspök, 132
 Adalbert, bergamói püspök, 133
 Adalbert, metzi gróf, 40, 41, 43
 Adalbert, I., toszkán örgróf, 100
 Adalbert, II., toszkán örgróf, 133, 137
 Adalgis, beneventói herceg, 84
 Adalhard, Metz grófja, 103
 Adalhard, St. Bertin apátja, 59
 Adalwini, 880-ban elesett harcos, 103
 Ádám, Brémai, 22, 33
 Addasta, 880-ban elesett harcos, 103
 Aderam, 880-ban elesett harcos, 103
 Adorján, II., pápa, 72, 77, 78, 82
 Adorján, III., pápa, 111, 112, 122
 Adventius, metzi püspök, 79
 Agathon, érsek, 90
 Ageltrude, III. Wido itáliai király özvegye
 Agobard, Lyoni, 38
 Ágoston, Szent, 49
 Aháb, Júda királya, 106
 Ahasvérus, bibliai király, 114
 Aida, 880-ban elesett harcos, 103
 Ailwar, 880-ban elesett harcos, 103
 Albanus, Szent, 48, 58
 Albdag, fríz gróf, 89
 alemannok, 42, 78, 106, 124, 125, 126, 131, 134, 135
 Alfréd, Nagy, angolszász király (871–899), 25, 106
 Alfwini, 880-ban elesett harcos, 103
 Altfrid, hildesheimi püspök, 58, 73
 Ambrus, III. Wido itáliai király híve, 133
 Ambrus, Szent, milánói püspök
 Ammianus Marcellinus, 24
 Anastasius Bibliothecarius, 71
 Anasztáz, VI. Leó bizánci császár követe, 135
 Angeltrude, III. Wido itáliai király felesége, 137, 138, 139
 Annalista Saxo, 22
 Ansgar, ivreai örgróf, 134
 Ansgar, Szent, hamburg-brémai érsek, 109
 Antiokhosz Epiphanész, IV., szeleukida király, 99
 aquitánok, 41, 54
 Arany János, 122
 Arbo (Aribo), pannóniai örgróf, 49, 119, 120, 122, 142
 Arn, würzburgi püspök, 56, 84, 85, 109

Arnulf, Karintiai, kelet frank király, császár (887–899), 25, 26, 29–31, 35, 36, 101–103, 115, 116, 120, 121, 123–134, 136–144.
 Arnulf, Szent, metzi püspök, 42,
 Arsenius, Orte püspöke, 71, 74
 Aspert, Veldeni, regensburgi püspök, 30
 Astrik, fuldai szerzetes, 46
 Astronomus, 39
 Avan, 880-ban elesett gróf, 103
 avarok, lásd magyarok
 Aventinus, Johannes, 22, 140, 144

B

Bachrach, Bernard S., 27
Bácsatyai Dániel, 22, 28, 29, 30
 Bajor Geográfus, 46
 bajorok, 77, 78, 82, 83, 85, 106, 109, 115–117, 119, 125, 131, 135, 142–145
 Bardo, 880-ban elesett gróf, 103
 Bardo, 856-ban elesett gróf, 57
 Baszileiosz, I., bizánci császár (867–886), 84, 90
 Beda Venerabilis, 24
 Benedek, III., pápa, 71
 Benedek, Nursiai, Szent, 33, 94
 Benedek, Aniane-i, Szent, 105
 Berengár, Gebhard, lohngauai gróf fia, 64
 Berengár, I., itáliai király, császár (887–924), 114, 123, 124–126, 137, 139
 Bernát, I., barcelonai gróf, 37, 45
 Bernát, III. Kövér Károly fia, 111, 128
 Bernát, auvergne-i gróf, 104
 Bertold, gróf, 121
 Bertulf, trieri érsek, 81
Bischoff, Bernhard, 33
Bretholz, Berthold, 29
 bretonok, 46, 76
Boba Imre, 28
 Boccaccio, Giovanni, 32
 Bodo, 880-ban elesett harcos, 103
 bolgárok, 25, 37, 46, 53, 65, 75, 123, 131, 136, 139, 140
 Bonifác, VI., pápa (896), 139
 Bonifác, Szent (†754), 24, 53, 55
 Bonifác, II. Adalbert toszkán örgróf testvére, 133

Borisz, I., (Mihály) bolgár kán (852–889), 75, 140
 Bořivoj, I., lásd Goriwei
 Boso, Idősebb, itáliai gróf, 70
 Boso, itáliai gróf, 69
 Boso, Alsó-Burgundia és Provence királya (879–887), 100, 104, 114, 115, 124, 125, 128
 Braszláv, *dux*, 122, 131, 140
Brunner, Heinrich, 27
 Brúnó szász herceg, Liutgard királyné testvére, 102, 103

C

Carloman, lásd Karlmann, II., nyugati-frank király
 Catilina, Lucius Sergius, 31, 77
 Chrodegang, metzi püspök, 95
 Cicero, Marcus Tullius, 34
 Cirill, Szent, 56
Corradini, Richard 22

CS

Cs. Tóth Ágnes, 29
 csehek, 46–50, 57, 77, 79, 84, 85, 136, 141

D

dalamancok, 57
 dánok, 50, 51, 53, 55, 87
Darvas Mátvás, 21, 28, 31, 32, 35, 42, 53, 54, 55, 59, 61, 64, 75, 100, 109, 115, 116, 119, 122, 136, 138, 139, 143
Deér József, 29
Delbrück, Hans, 27
 Dénes, Szent, 58, 99
 Dhouda, 37
 Dietgold (Thiotgaud), trieri érsek, 66–69, 71, 76
Domokos György, 35
Dopsch, Heinz, 65
 Drogo, metzi püspök, 41, 42, 45
 Dudo, 880-ban elesett harcos, 103

E, É

Eberhard, Friuli örgrófja, 58, 125
 Ebrouin, poitiers-i püspök, 45
 Egino, gróf, 108, 117, 118
Eggers, Martin, 29, 30
 Eggihard gróf, 39
 Einhard, 23, 33, 37, 42, 91, 105

Ellinrat, Karintiai Arnulf leánya, 131
 Embricho, regensburgi püspök, 30, 86, 128
 Emma (Hemma), királyné, II. Német Lajos felesége, 82, 92, 94, 139
 Emmerám, Szent, 77, 94, 128, 144
 Engelram, gróf, 73
 Engeltrud, Boso itáliai gróf felesége, 69, 70
 Engildeo (Engeldeo), bajor örgróf, 135
 Engilmar, passauai püspök, 143
 Engilschalk, I., pannóniai örgróf, 82, 83, 119, 121
 Engilschalk, II., pannóniai örgróf, 131
 Erambert, Isengau grófja, 101, 142, 143
 Ermengard, II. Itáliai Lajos császár leánya, 100, 114, 124
 Ermenrich, Ellwangen, passauai püspök, 23, 75
 Ermoldus Nigellus, 39
 Ernest, I., nordgau gróf, 49, 57, 64, 73, 74
 Ernest, II., nordgau gróf, 49, 57
 Erpf, gróf, 57
 Eutropius, 24

F

Faroldo, Arnulf híve, 139
 Folchard, segédpüspök, 54
 Folcrat, arles-i gróf, 46
 Folewart, 880-ban elesett gróf, 103
 Formosus, pápa, 26, 123, 132, 136–139
 frankok, 27, 37, 40–43, 49, 52, 55, 82, 88, 92, 97, 106, 108, 112, 116, 123, 125, 128, 131, 136
Freher, Marquard, 21, 22
 Frigyes, I., Barbarossa, 44, 113
 frízek, 39, 89, 95, 104, 109, 111
 Frontinus, Sextus Iulius, 24
 Frutolf, Michelsbergi, 33

G

Gábrriel, arkangyal, 91
 Gauzbert, 55
 Gauzlin (Gozlin), párizsi püspök, 112
 Gebhard, gróf, 40
 Gergely, I., Nagy Szent, pápa, 76
 Gergely, IV., pápa, 38, 45, 46, 47
 Geriche, 880-ban elesett gróf, 103
Géczi Lajos, 28, 139, 140
 Gislebert, maasgau gróf, 47, 49
 Gizella, I. Jámor Lajos császár leánya, 125
 Gizella, II. Lothár leánya, 108, 109

Godfrid (Gudfrid, Guthfrith Ivarsson), normann vezér, 51, 106–111, 116, 123, 130
Gombos Ferenc Albin, 21, 28
 Goriwei (I. Bořivoj cseh fejedelem?), 85
 Gottschalk, teológus, 37, 49
 Gouzlin, saint-denis-i apát, 97
 Gozbald, würzburgi püspök, 56
 Goztomuizli, obodrita király, 45, 65
 görögök, 76, 139
 Graman, 143
 Gratianus, kánonjogász, 66
 Guarnarius, arles-i gróf 46
 Guillaume de Gellone, 37
 Gundakar, gróf, 66, 77
 Gunthar (Günther), kölni érsek, 58, 66–69, 71, 73, 76, 79
 Gunthold, Karlmann híve, 75
 Guttorm, I. Horik ellenfele, 55

GY

Györffy György, 30

H

Halfdan, 39
 Halfdan Ragnarsson, dán király (876–877), 88
 Hals, normann vezér, 116
 Harald, Rorik testvére, 50
 Hardward (Hadewart), minden püspök, 54
 Hartvik, pap, 97
 Hasting, normann vezér, 76
 Hatto, gróf, 40
 Hatto, fuldai apát, 57
 Hatto, mainzi érsek, 53, 129, 132, 133, 135
 Haulf, 880-ban elesett harcos, 103
Havas László, 33
 Haymo, halberstadti püspök, 54
Hellmann, Sigmund, 22, 23, 46, 59, 66
 Hemma királyné, lásd Emma
 Hemming, Halfdan fia 39,
 Henrik gróf, II. Poppo türingiai herceg testvére, 75, 82, 103, 109, 110, 112, 113, 116, 117, 119
 Heriald, normann vezér, 53
 Heriman, cseh vezér, 85
 Hermann, kölni érsek, 136
 Hermann, Reichenau, 21, 22, 28–30
 Hildegard, III. Ifjabb Lajos keleti frank király lánya, 135

Hildegarius, meaux-i püspök, 110
 Hildegrim, halberstadti püspök, 54
 Hildiwart, 880-ban elesett harcos, 103
 Hincmar, reimsi érsek, 49, 64, 66, 73, 76, 79, 105
 Hitti, 880-ban elesett harcos, 103
Hoffmann, Hartmut, 25
 Horik (Hårik), I., dán király (813–854), 53, 55
 Horik (Hårik), II., Gyermek (Barn), dán király, 55, 57
Horváth János, ifj., 21, 28, 131, 139, 140
 Hrabanus Maurus, mainzi érsek, 23, 24, 37, 38, 40, 46, 47, 49, 51, 53, 54, 56, 57, 75, 124
 Hrabanus, zászlóvivő 45
 Hubert, Waldrada királyné fivére, 66
 Hugó, Auxerre laikus apátja, 61, 112
 Hugó, elzászi herceg, II. Lothár lotaringiai király fia, 102–104, 108, 111, 123
 Hugó, III. Ifjabb Lajos német király fia, 102
 Hugó, saint-quentin-i apát (802–844) 45
 Hugó, Tours és Sens grófja, 39
 Hunger, utrecht püspök, 66

I, Í

Isanrich, Arbo pannóniai örgróf fia, 28, 119, 142, 143, 146
 István, a római szenátus előkelője, 138
 István, V., pápa, 112, 123, 128, 132
 István, VI., pápa, 26, 139

J

János, VIII., pápa, 72, 92, 94, 100, 107, 118, 143
 János, pap, velencei követ, 92
 Jónás, orléans-i püspök, 39
 Josephus Flavius, 24
 Judit, Bajor, I. (Jámbor) Lajos felesége, 37, 38,
 Jugurta, numidiai király, 31, 33, 94

K

karantánok, 65
 Karlmann, bajor király (876–879), 31, 35, 36, 59, 64–66, 74, 75, 77–80, 82–85, 92–94, 96, 98, 99–103, 119, 120, 124, 139
 Karlmann (Carloman), II., nyugati-frank király (866/868–884), 35, 87, 88, 110, 122
 Károly, I., Nagy, frank király, császár (768–814), 22, 24, 35, 37, 39, 41, 44, 48, 94, 104, 138

Károly, II., Kopasz, nyugati frank király, császár (843–877), 24, 25, 32–37, 40–48, 51–55, 59–64, 66, 73–76, 79, 80, 83, 87–89, 91, 93–101, 105, 110, 134
Károly, III., Kövér, császár (881–888), 30, 36, 73, 75, 78, 79, 82–87, 93, 96, 98–100, 103, 104, 106, 107, 110–118, 120, 122–125, 128, 142
Károly, III., Együgyű, nyugati frank király (898–922) 31, 36, 126, 134, 136
Károly, provence-i király, I. Lothár fia, 35
Károly, mainzi érsek, 23, 52, 57, 65
Keller, Hagen, 106
Kilián, Szent, 55
Konrád, I., keleti frank király (911–919), 95
Konrád, I., auxerre-i és aargau gróf, 61
Konrád, II., auxerre-i gróf, 61, 125
Konstantin, római szenátus előkelője, 138
Konstantin, Szent, lásd Cirill, Szent
Kurcz Ágnes, 33
Kurze, Friedrich, 22, 25, 31, 32, 46, 59, 66

L

Lajos, I., Jámbor, frank császár (814–840), 35, 37–42, 47, 50, 79, 91, 114, 124, 125
Lajos, II., Német, keleti frank király (843–876), 25, 29, 31, 34–36, 38–50, 52–57, 59–65, 67, 73–96, 98, 104, 105, 119, 124, 132, 135
Lajos, II., Itáliai, itáliai király, császár (844–875), 35, 36, 58, 63, 64, 68, 74, 77, 81, 83, 84, 92, 93, 100, 114, 124, 128
Lajos, II., Hebegő, nyugati frank király (877–879), 34, 35, 87, 99, 101, 104, 110, 122, 134
Lajos, III., Ifjabb, szász és bajor király (876–882), 24, 31, 36, 48, 54, 55, 59, 73–76, 78, 79, 82–87, 90–105, 116, 119
Lajos, III., Vak, provence-i király, itáliai király, császár (887–928), 30, 115, 124, 125, 140
Lajos, IV., Gyermeke, keleti frank király (900–911), 28, 36, 132, 142, 144–146
Langó Péter, 35
Lambert, Nantes grófja, 39
Lambert, spoletói örgróf, 100
Lambert, Spoletói, itáliai király, császár (891–898), 26, 132, 135, 138, 139
Lambert, Szent, 92
Lázár, püspök, VI. Leó bizánci császár követe, 25, 140
Lebwinus, Szent, 107

Lehmann, Paul, 33
Leoba, Szent, 23
Leó, I., Nagy Szent, pápa, 68
Leó, III., Szent, pápa, 138
Leó, IV., pápa, 47, 71
Leó, VI., Bölcs, bizánci császár (886–912), 25, 124, 135, 140
linonok, 59, 98
Liutbert, mainzi érsek, 23, 30, 66, 73, 75, 79, 81, 85, 108–111, 115, 126
Liutgard, III. Ifjabb Lajos felesége, 102, 103
Liuthart, 880-ban elesett gróf, 103
Liutolf, 880-ban elesett gróf, 103
Liutpold, bajor örgóf (†907), 49, 134, 135, 142, 145
Liutprand, Cremonai, 25
Liutward, Vercelli püspöke, 73, 106, 112–115, 123, 124, 142
Lothár, I., itáliai király, frank császár (817–855), 25, 35, 37–51, 53, 56, 63, 84, 95, 99, 100, 102, 128, 136
Lothár, II., lotaringiai király (855–869), 35, 36, 43, 56, 57, 59, 64–67, 69, 70, 74, 76, 78, 79, 103, 104, 108, 111, 123
Lőrinc, Szent, 81
Lucanus, Marcus Annaeus, 31
Lupus, Ferrières-i, 24, 45, 49, 63

M

MacLean, Simon, 87
Maginfred, milánói gróf, 139
magyarok, 25, 30, 49, 65, 135, 136, 139, 140, 144–146
Mañas Núñez, Manuel 32, 59, 116
Marcellinus, Szent, 37, 39, 90
Marianus Scottus, 22
Marinus, I., pápa, 108, 118, 123
Markward, hildesheimi püspök, 103
Márton, II., pápa, lásd I. Marinus
Márton, Szent, tours-i püspök, 33, 54
Matfrid, I., Orléans grófja, 39, 70
McKitterick, Rosamond, 22, 24
Meginhoz, 121
Meginhart, fuldai szerzetes, 23, 24, 33
Mertens, Dieter, 33
Metód, Szent, 56
Mihály, lásd I. Borisz bolgár cár
Mihály, Szent
Miklós, I., pápa, 63, 66–68, 71, 72, 74, 76, 77

Mojmír, I., morva fejedelem (830 k.–846), 47
 Mojmír, II., morva fejedelem, 28, 141, 145, 146
Moore, Michael, 26
 Móric, Szent, 40
 mórok, 45, 47
 morvák, 30, 47, 56, 59, 65, 82, 84, 85, 87, 117, 119,
 120, 128, 131, 132, 135, 141–144, 146
 Moyslan, cseh vezér, 85

N

Nagy Béla, 35
 Nazarius, Szent, 40, 95
Nelson, Janet, 35, 87
 Nithard, 27, 44, 45
 Nominoë, breton herceg 46
 normannok, 36, 39, 40, 45–48, 50, 51, 54, 55, 59,
 76, 95, 102–113, 115, 116, 119, 123, 125, 128
 Noting, Vercelli, Verona, majd Brescia püspöke, 58

O, Ó

obodriták, 45, 46, 59, 64, 65, 136
 Notker, Sankt Gallen-i, 111, 114
 Odo (Eudes) Párizs grófja, nyugati frank király
 (888–898), 36, 37, 76, 125, 126, 134, 136
 Odo (Eudes), I., troyes-i gróf, 59
 Odo, I., orléans-i gróf, 39,
 Omurtag, bolgár nagykan, 37
 Ota (Oda), királyné, Karintiai Arnulf felesége, 30,
 132, 142
 Oda, királyné, Zwentibold lotaringiai király felesé-
 ge, 141
 Otgar (Odgar), mainzi érsek, 40, 47
 Otgar, eichstätti püspök, 57
 Ottó, I., szász herceg, 141
 Ottó, I., német király, császár (936–973), 130
 Ottulf, troyes-i püspök, 97
 Ovidius, Publius Naso, 32

P

Pál, Szent, apostol, 47, 138
Palacky, František, 29
 Pancratius, Szent, 137
 Papo, 121
 Paschasius Radbertus, 38
Patzold, Steffen, 23, 28, 30, 31, 121
 Paulus Diaconus, 24

Péter, Szent, apostol, 46, 47, 58, 69, 70, 81, 86, 94,
 99, 100, 128, 132, 137, 138
 Péter, Szent, vértanú, exorcista, 37, 39, 90
Petersen, Leif, 27
 Pipin, I., Aquitánia királya (817–838), 38–40, 42,
 45, 57
 Pipin, II., Aquitánia királya (838–864), 41, 45, 47,
 52
Pithou, Pierre
Polgár Attila 21, 32, 35, 116, 120, 121
Poole, Reginald L., 22
 Poppo, gróf, 40
 Poppo (Boppo), II., türingiai herceg, 75, 103, 108,
 117, 118, 131
 Prizlonaw, szláv vezér, 142
 Probus Scottus, 63
 Prudentius, Aurelius Clemens, 25, 31–34
 Prudentius, troyes-i püspök, 49

R

Ragenard, amiens-i püspök, 45
 Ragnar, normann király, 46
 Raszisztzláv, morva fejedelem (846–870), 29, 36, 47,
 56, 59, 65, 73–75, 77–80, 82, 83
 Ratbod, trieri érsek, 136, 144
 Ratheri, 880-ban elesett harcos, 103
 Ratold, Karintiai Arnulf király fia, 127, 139
 Radulf, II., szorb örgróf, 103
 Ramnulf, II., aquitániai herceg, 125
Rau, Reinhold 21, 59, 67, 115, 119, 127
 Reginheri, segédpüspök, 54
 Regino, Prümi, 25, 27, 53, 54, 66, 94, 110, 114, 129,
 132, 144
Reindel, Kurt, 143
 Remigius, Szent, 49
Reuter, Timothy 26, 32, 33, 35, 53, 54, 59, 67, 75,
 78, 82, 101, 106, 115, 117, 119, 121, 126, 127,
 129, 130, 134, 136, 142
 Rimbert, hamburg-brémai püspök, 109
 Richard (Rihhar, Richarius), passau püspök, 28,
 144, 145
 Richardis, III. Kövér Károly császár felesége, 114,
 142
 Rihboto apát, 45
 Róbert, I., nyugati frank király (922–923), 76
 Róbert, Erős, anjou-i, auxerre-i és nevers-i gróf, 76
 Rorik, normann vezér, 50, 57, 88, 107

Rudolf, I., Felső-Burgundia királya (888–912), 125, 126, 134, 135
 Rudolf, Rhaetia hercege, 111
 Rudolf, nordgau-i gróf, 84
 Rudolf, fuldai szerzetes, 23, 24, 33, 72, 74, 75
 Rudolf, normann vezér, 89
 Rudpurc, 143
 Rufius Festus, 24
 Ruodolt (Hruodolt), affagau-i gróf, 57
 Ruodtag, 880-ban elesett harcos, 103
 Ruotbert, fuldai szerzetes, 46

S

Salamon, bretagne-i király, 76
 Salamon, I., konstanzi püspök, 48
 Salamon, II., konstanzi püspök, 128
 Salamon, III., konstanzi püspök, 30, 128
 Sallustius, Caius Crispus, 25, 33, 77, 94
 Sámuel, wormsi püspök, 56, 86
Schramm, Percy Ernst, 95
 Sclagamar, morva vezér, 82, 83
 Sennacherib, asszír király, 98
 Sigebert, gembloux-i apát, 22
 Sigifred, dán király, 87, 107, 113, 116, 117, 130
 Sigihard, fuldai apát, 85
 Sigihard, kraichgau-i gróf, 64
 siuslik, 90, 98
 Slavitag, Wiztrach cseh vezér fia, 57
 Spitihnyev (Spytihněv), cseh vezér, 136
 Spoitimar, cseh vezér, 85
Staab, Franz, 22, 23, 32, 33, 101
 Stadius, Publius Papinius, 31
 Suetonius, Caius Tranquillus, 34
 Sulpicius Severus, 31, 33, 34, 94
 Sundarolt, mainzi érsek, 129

SZ

szászok, 30, 40, 42, 50, 85, 87, 92, 97, 106, 109, 111, 125
Szegzárdy-Csengery Klára, 35
 Szergiusz, II., pápa, 45, 46
 szlávok, 41, 46, 49, 53, 82, 109, 115, 125
 szorbok, 52, 57, 59, 61, 77, 78, 90, 141
 Szvatopluk (Zwentibold) I., morva fejedelem (870–894), 25, 29, 30, 35, 36, 78, 79, 82–85, 87, 92, 109, 119–123, 128, 131, 132, 134–136, 143
 Szvatopluk, II., morva fejedelem, 141, 143

T

Tabomuizli, obodrita vezér, 64
 Tacitus, Cornelius, 23–25, 31–33, 53
 Tado, milánói érsek, 69
 Tassilo, III., bajor herceg, 135
 Thaculf, szorb örgróf, 49, 50, 59, 90
 Theobald, arles-i gróf, 103
 Theoderich (Dietrich), I., minden püspök, 54, 103
 Theodo, tours-i apát, 39
 Theodosius, II., bizánci császár, 24, 68
 Theotberga, Arles-i, II. Lothár lotaringiai király felesége, 43, 49, 66, 67, 69, 70, 74, 76
 Theotmar, salzburgi érsek, 143
 Thiotam, 48
 Thiotheri, 880-ban elesett gróf, 103
 Thioto (Theoto), fuldai apát, 57, 63
 Thiotric, 880-ban elesett gróf, 103
 Thiotrih, 880-ban elesett harcos, 103
 Traianus, római császár, 24
 türingek, 42, 85, 106, 117, 125

U, Ú

Ulrich, gróf, 28, 145
 Unruoch, III., Friuli örgrófja, 114
 Uto, Gebhard lohngau-i gróf fia, 64

V

Vergilius, Publius Maro, 25, 32
 vikingek, lásd normannok
 Vladimir, bolgár cár (889–893), 131

W

Waitz, Georg, 27
 Wal, 880-ban elesett harcos, 103
 Wala, metzi püspök (876–882), 105
 Walahfrid Strabo, reichenau-i apát, 49, 75
 Waldo apát, Gebhard Lohngau grófjának fia, 64
 Waldrada, II. Lothár lotaringiai király felesége, 66, 67, 69, 76, 102–104
 Walfred, Friuli örgrófja, 139
 Werinhar, I. Engilschalk örgrófja, 74, 120
 Werinhart, 880-ban elesett harcos, 103
 Wezzillo, gróf, 120
White, Lynn, 27
 Wibod, pármai püspök, 82
 Wiching, nyitrai majd passau-i püspök, 31, 143

- Wido (Guido, Vid), III., itáliai király, császár (889–894), 26, 100, 108, 109, 118, 119, 122, 125, 126, 128, 132, 133, 135, 137
- Wiebert gróf, Hugó elzászi gróf híve, 106
- Wigmann, 880-ban elesett gróf, 103
- Willibert, kölni érsek, 79, 81, 82, 97
- Willihalm, II., pannóniai őrgróf, 82, 83, 119, 121
- Willihalm, III., II. Willihalm pannóniai őrgróf fia, 132
- Witislav (Vítězslav), cseh vezér, 85, 136
- Wiztrach, cseh vezér, 57
- Wolfram, Herwig*, 29, 128
- Wurm, normann vezér, 107, 116
- Z**
- Zistibor, szorb vezér 61
- Zwentibald, lásd Szvatopluk, I.
- Zwentibold (Zwentibald), lotaringai király (895–900), 35, 127, 134, 136, 141, 144
- Zwentislan, cseh vezér, 85

FÖLDRAJZINÉV-MUTATÓ

A, Á

Aachen (Németország), 37, 38, 39, 41, 43, 44, 66, 80, 81, 82, 84, 88, 92, 96, 98, 99, 100, 101, 105
 Adda folyó, 139
 Adige folyó (Etsch), 40, 108
 Aibling (Németország), 132, 143,
 Andernach (Németország), 36, 62, 96, 116,
 Antwerpen (Belgium), 39
 Arles (Franciaország), 46, 70, 103
 Asselt (Hollandia), 106
 Augsburg (Németország), 38, 91, 132
 Auxerre (Franciaország), 43, 61, 112

B

Barcelona (Spanyolország), 37, 45
 Bazel (Svájc), 62, 63
 Benevento (Olaszország), 45, 77, 84
 Bergamo (Olaszország), 133
 Biebrich (ma Wiesbaden része, Németország), 92
 Bingen (Németország), 51, 61, 101
 Birten (Németország), 104
 Bodén-tó, 41, 47, 61, 63
 Bodman (ma Bodman-Ludwigshafen, Németország), 41, 124
 Bologna (Olaszország), 137
 Bonn (Németország), 80, 105
 Brescia (Olaszország), 58, 89, 93, 114, 126
 Bulgária, 131, 140
 Bürstadt (Németország), 80, 87

C

Cambrai (Franciaország), 105
 Chiemsee, 135
 Colmar (Franciaország), 38, 109, 119
 Comói-tó, 139
 Compiègne (Franciaország), 37, 49, 99, 101, 125
 Corbie (Franciaország), 49, 52, 57
 Cordenons (Nagum) (Olaszország), 126
 Corteolona (Olaszország), 123

D

Deventer (Hollandia), 107

Diedenhofen (ma Thionville, Franciaország), 39,
 Dorestad (Hollandia), 39, 47, 50, 51, 57
 Dowina (Dévény?, Szlovákia), 29, 30, 73
 Dráva folyó, 37, 122
 Duna (Hister) folyó, 25, 29, 34, 43, 56, 73, 85, 120,
 121, 127, 135, 140, 141, 145
 Dyle folyó, 36, 129

E, É

Eider folyó, 57, 88
 Elsloo (Hollandia), 116
 Enns folyó, 29, 74, 119, 144, 145
 Ennsburg (ma Enns, Ausztria), 28, 29, 145
 Erfurt (Németország), 54
 Etsch folyó, lásd Adige

F

Firenze (Olaszország), 137
 Fontenoy-en-Puisaye (Franciaország), 43, 44, 47
 Forchheim (Németország), 58, 84, 92, 101, 125,
 127, 128, 144
 Frankfurt (Németország), 39–42, 44, 50, 56, 58, 59,
 74, 75, 79, 81, 82, 84, 86, 87, 91, 92, 94, 95,
 98–103, 105, 111, 124, 126, 127, 129, 131,
 Friuli örgrófság (Olaszország), 123, 126, 139
 Fulda (Németország), 22, 23, 24, 32, 33, 34, 37, 38,
 46, 47, 49, 51, 55, 57, 63, 74, 75, 85, 91, 111,
 129, 141

G

Gernsheim (Németország), 82
 Gondreville (Franciaország), 103, 104
 Grabfeld (Németország), 51

H

Halberstadt (Németország), 54
 Hamburg (Németország), 46, 66
 Haspengau (Hollandia), 110
 Höchst (ma Frankfurt része, Németország), 50

I, Í

Ingelheim (Németország), 39, 42, 101

K

Karintia (Ausztria), 65, 122, 146
 Karnburg (Ausztria), 126
 Kaumberg (*Mons Camianus*), 122
 Kempten (ma Bingen része, Németország), 61
 Kennemerland (Hollandia), 107
 Kirchen (ma Efringen-Kirchen, Németország), 115, 124, 134
 Koblenz (Németország), 35, 45, 48, 57, 59, 64, 105, 117
 Konstanz (Németország), 128
 Kornelimünster (Németország), 105
 Köln (Németország), 53, 58, 66, 67, 69, 73, 74, 79, 81, 96, 97, 105, 109, 136
 Kulpa folyó, 131

L

Liège (Belgium), 31, 92
 Loire folyó, 54, 60, 76, 125
 Lorsch (Németország), 95
 Löwen (Belgium), 129
 Luni (Olaszország), 137
 Lyon (Franciaország), 39

M

Maas folyó (Meuse), 39, 43, 83, 101, 106, 111, 116
 Maastricht (Hollandia), 83, 92, 106, 116, 129
 Mâcon (Franciaország), 44, 104
 Mainz (Németország), 23, 24, 30, 33, 40, 42–44, 47–53, 55, 57, 58, 62–66, 73, 75, 79–81, 86, 88, 92, 94, 96, 101, 105, 107–109, 111–113, 124, 126, 129, 132, 136
 Majna folyó, 42, 90, 102
 Malmedy (Belgium), 105
 Mautern an der Donau (Ausztria), 143
 Metz (Franciaország), 8, 38, 40–42, 45, 66–69, 79, 88, 95, 103, 105, 107, 113
 Milánó (Olaszország), 69, 93, 133, 139,
 Minden (Németország), 53, 54, 103
 Mocsárvár (Mosaburg) (ma Zalavár, Magyarország), 140
 Moldva folyó (Vltava), 85
Mons Camianus, lásd Kaumberg
 Morávia, 28–30, 85, 131, 145
 Mosaburg, lásd Mocsárvár
 Mosel folyó, 39, 105

N

Nagum, lásd Cordenons
 Niddagau (Németország), 93, 104
 Nijmegen (Hollandia), 38, 40, 104
 Nonantola (Olaszország), 112, 118
 Norden, csatahely, 109

O, Ó

Odera folyó, 131
Omuntésberg, 29, 128
 Orléans (Franciaország), 39, 70, 79

Ö, Ó

Ötting (ma Altötting, Németország), 131, 132, 140, 143

P

Paderborn (Németország), 46
 Pannónia, 25, 28, 29, 31, 32, 65, 119, 120–122, 125, 128, 135, 140, 144, 145
 Párizs (Franciaország), 31, 41, 46, 61, 112, 113, 123–125
 Passau (Németország), 23, 28, 31, 75, 143–145
 Pávia (Olaszország), 39, 99, 106, 122, 123, 133, 137
 Piacenza (Olaszország), 78, 134, 139
 Piove di Sacco (Sagum), 132
 Pó folyó, 112, 137
 Ponthion (Franciaország), 60, 95
 Prüm (Németország), 38, 56, 105, 111, 119

R

Rajna folyó, 34, 39–44, 51, 53, 61, 62, 81, 83, 88, 90, 92, 95, 96, 99, 100, 102, 105, 106, 108–110, 113, 116, 124, 127
 Regen folyó, 141
 Regensburg (Németország), 22, 24, 26, 30, 31, 46, 54, 64–66, 75, 77–79, 84, 86, 90, 92, 94, 112, 118, 123, 125, 126, 128, 132, 135, 136, 139–145
 Reichenau (Németország), 30, 75, 91, 124, 125, 128, 129
 Reims (Franciaország), 49, 73, 126
 Ries vidéke (Németország), 43, 98
 Ripuar, 105
 Róma (Olaszország), 24, 26, 31, 32, 35, 37, 38, 40, 47, 63, 67–70, 72–76, 78, 82, 91, 92, 94, 95, 100, 104, 108, 111, 112, 118, 123, 128, 129, 133, 136–139, 143

S

Sagum, lásd Piove di Sacco
 Saint-Denis (Franciaország), 49, 97, 99, 112
 Salz (Németország), 42–44, 100, 136, 141
 Sankt Gallen (Svájc), 31, 111, 128, 134
 Schelde folyó, 39, 102
 Schwarza folyó, 66
 Seligenstadt am Main (Németország), 37, 39, 90
 Sinzig (Németország), 44
 Soissons (Franciaország), 38, 45, 52, 87, 124,
 Speyer (Németország), 40, 43, 44, 82, 96
 Spoleto (Olaszország), 26, 100, 122, 125, 135, 139
 Stavelot (Belgium), 105
 Strasbourg (Franciaország), 35, 44, 48, 60, 88

SZ

Szajna folyó, 46, 51
 Száva folyó, 122, 131

T

Tours (Franciaország), 54, 95, 125
 Trento (Olaszország), 40, 126, 139
 Trebur, (Németország), 82, 91–93, 107, 115, 129,
 135, 141
 Trier (Németország), 58, 66, 67, 69, 81, 105, 131,
 136, 144
 Tulln (Ausztria), 30, 75

Tulln folyó, 122
 Turris, 137
 Tusey (Franciaország), 73

U, Ú

Ulm (Németország), 58, 128, 131
 Utrecht (Hollandia), 66, 105

V

Velence (Olaszország), 64, 92
 Verdun (Franciaország), 35, 44, 45, 96, 101, 102
 Verona (Olaszország), 58, 92, 108, 118, 139

W

Waiblingen (Németország), 113
 Walcheren szigete, 39
 Weser folyó, 32, 54
 Winkel (Németország), 51
 Witla, 39
 Worms (Németország), 8, 22, 37, 38, 40, 41, 43, 44,
 56, 57, 60, 62, 75, 76, 80, 81, 86, 87, 95, 96, 101,
 103, 104, 106, 107, 109, 111, 112, 116, 117, 122,
 126, 134, 136, 141,
 Würzburg (Németország), 55, 56

Z

Zalavár, lásd Mocsárvár

AZ ANNALES FULDENSES LEGKORÁBBI TELJES SZÖVEGŰ KÉZIRATA
(Bécs, Österreichische Nationalbibliothek Cod. 451.)

Anno 914. p[er] h[er]m[annum] p[ro]p[ri]um

... h[er]m[annus] p[ro]p[ri]um ...
... h[er]m[annus] p[ro]p[ri]um ...

Vincentius a Grimaldo reddidit ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] LIII.

Carolus imperator abbas ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] XLII.

Karlus imperator ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] XLVI.

Parvus regni francorum ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] XLVII.

Aren rex ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] XLVIII.

Gabriel rex ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] XLIX.

... h[er]m[annus] p[ro]p[ri]um ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] L.

Derossa ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] LI.

Hruodrad ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] LII.

... h[er]m[annus] p[ro]p[ri]um ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] LIII.

... h[er]m[annus] p[ro]p[ri]um ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] LIV.

169

Grimaldo

h[er]m[annus] p[ro]p[ri]um

207

208

... h[er]m[annus] p[ro]p[ri]um ...
... anno d[omi]ni M[ille] C[irca] LV.

H Indemum imp[er]atoris regis...
 ...
 anno . dccc xxxii.

Imp[er]atoris charu[m]...
 ...
 anno . dccc xxxiii.

Hlud[em]...
 ...
 anno . dccc xxxiiii.

Reg[is]...
 ...
 anno . dccc xxxv.

Imp[er]atoris...

...
 ...
 anno . dccc xxxv.

C...
 ...
 anno . dccc xxxvii.

Exercit[us]...
 ...
 anno . dccc xxxviii.

Reg[is]...
 ...
 anno . dccc xxxviiii.

A...
 ...
 anno . dccc xxxviiii.

...

...

...

...

... in ...

S. ...
A. ...
E. ...

G. ...
 Anno . dccc Lxiiii.

G. ...
R. ...

V. ...

V. ...

...

...

...

...

dar solenniter... [The text describes a formal agreement or treaty, mentioning various titles and locations.]

Handwritten marginal note: ...

Nobile... [The main body of text, starting with a large initial 'N', continues the historical narrative.]

Handwritten marginal note: ...

Handwritten marginal note: ...

Handwritten marginal note: ...

Handwritten marginal note: ...

Handwritten marginal note: ...

Handwritten marginal note: ...

Handwritten marginal note: ...

Handwritten marginal note: ...

Handwritten marginal note: ...

Handwritten marginal note: ...

... [The text continues from the previous page or as a separate column, detailing further historical events and royal actions.]

M... [The text begins a new section with a large initial 'M'.]

111

Handwritten header text at the top of the page, including a date and possibly a title or chapter reference.

Main column of handwritten text on the left side of the page, starting with a large initial 'R'.

Continuation of the main text on the left side, ending with a large initial 'R'.

Main column of handwritten text on the right side of the page, starting with a large initial 'A'.

Small handwritten note or marginalia on the right side, possibly a reference or correction.

Another small handwritten note or marginalia on the right side.

A third small handwritten note or marginalia on the right side.

Handwritten text at the bottom of the page, possibly a signature or a date.

Az olvasó a Karoling-kor három nagy évkönyvszerkesztésének egyikét, a Karoling történetírás „utolsó becses hajtását”, a *Fuldai Évkönyv* magyar fordítását tartja a kezében. Az évkönyv 828 és 901 között követi nyomon Nagy Károly utódainak sorsát, a keresztény Nyugat első birodalmának széthullását, végső soron pedig Európa modern államainak geneziséét; az előadás súlypontja azonban a Keleti Frank Királyságra, a majdani Németország területére esik. Nagy Károly birodalma egykor az avaroktól elhódított Pannóniáig, a mai Magyarország nyugati sávjáig terjedt, így a *Fuldai Évkönyv* kitüntetett figyelmet szentel a Keleti Frank Királyság keleti határvidékén történő eseményeknek is. Utolsó híradásai a magyarok Kárpát-medencei hadjáratainak és első nyugat-európai kalandozásainak is emléket állítanak. Nem túlzás azt állítani, hogy a *Fuldai Évkönyv* nélkül alig tudnánk valamit a Kárpát-medencei magyar honfoglalás folyamatáról.

A fordítás Veszprémy László munkája, aki egyaránt szakértője a középkor elbeszélő forrásainak és hadtörténetének. A szakembereket, az érdeklődő közönséget és az egyetemi hallgatókat értő bevezető, és a korszak irodalmának beható ismeretén alapuló történeti jegyzetek vértetik fel a több mint ezerszáz éve íródott szöveg befogadásához és értelmezéséhez szükséges tudással. Ezt a célt szolgálja a *Fuldai Évkönyv* szövegének egészét megőrző legkorábbi kézirat hasonmása is.

A *Fuldai Évkönyv* latin szövegét és magyar fordítását jegyzetekkel közreadó kötet egy régi adósságot törlesztő új magyar őstörténeti források sorozat első darabja. A *Corpus Fontium Antiquitatis Hungaricae* a Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem összefogásával, a sok évre visszanyúló közös őstörténeti kutatásuk újabb eredményeként jött létre. A nemzetközi szerkesztőbizottsággal rendelkező sorozat a korai magyar történelemre vonatkozó elbeszélő forrásokat teljes szövegükben, a kútfők eredeti nyelvén és modern magyar fordításban, valamint a pontos értelmezést szolgáló magyarázó jegyzetekkel nyújtja az olvasóközönség kezébe.

